مثنوی مشوغدیر فی خلافۃ الامیرؑ

از تصنیفات سرآمد متکلمین روزگار و فخر متفقہین دیار و امصار عالم عامل و فاضل کامل زعیم الاماثل

عدیم المماثل نادرۃ الزمان وحسنۃ الاوان القرم الغطریف والشہم الظریف البارع المجید جناب

مولانا المولوی السید محمد اعلی اللہ مقامہ وزاد فی الخلد اکرامہ

بحسب ارشاد فیض بنیاد خلف الصدق مصنف اعنی عمدۃ الامرا العظام زبدۃ الرؤسا الفخام

عین الاعیان رکن الارکان معدن الجود والاحسان معین اہل الدین والایمان جناب

سجاد حسین صاحب بہادر سشن جج عدالت ریاست بھرتپور دام اقبالہم العالی

تصحیح مولانا ابو المعالی ظہیر الدین حکیم سید حسین گریان زیدی لکھنوی

باہتمام بابو منوہر لال بھارگو۔ بی۔ اے سپرنٹنڈنٹ

در مطبع منشی نولکشور واقع لکھنؤ بحسن خوبی مطبوع شد

۱۳۲۹ھ

فہرست مضامین مثنوی غدیر فی خلافة الامیرؑ

مضمون	صفحہ

يا ايها الرسول بلغ ما انزل اليك

الحمد لله المنان کہ درین زمان میمنت اقتران از تصنیفات عالم عامل و فاضل کامل زعیم الاماثل عدیم المماثل نادرة الزمان وحسنة الاوان القرم الغطريف و الشهم الغطريف البارع المجد جناب مولانا المولوی السید محمد اعلی اللہ مقامہ وزاد فی الخلد اکرامہ

مثنوی منشور
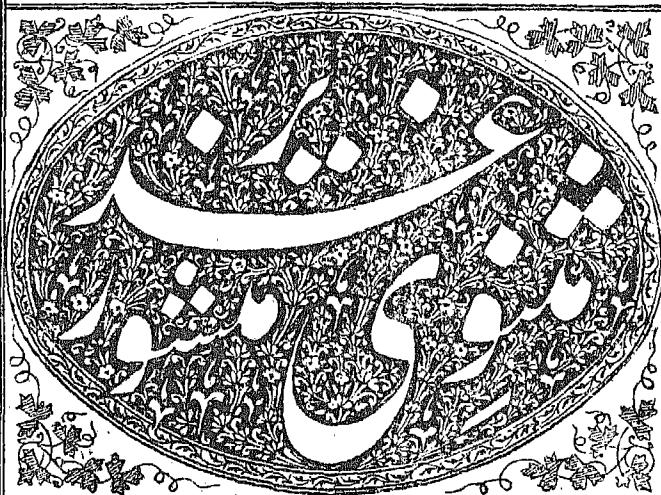
بحسب ارشاد فیض بنیاد خلف الصدق مصنف اعنی عمدة الامراء العظام زبدة الرؤسا الفخام عین الاعیان رکن الارکان معدن الجود والاحسان معین اہل الدین والایمان جناب سید سجاد حسین صاحب بہادر سشن جج عدالت ریاست بھرتپور دام اقبالہم العالی بفضل اللہ الموفور

در مطبع منشی نولکشور واقع لکھنؤ بحسن خوبی مطبوع شد

باہتمام بابو منوہر لال بھارگو سپرنٹنڈنٹ

بسم الله الرحمن الرحیم

بیا ساقیا ای قمر جام ما — بیا آنکه از نام تو کام ما

بیا ناز بگذار ای خوش سرشت — که بگذشت دی آمد اردی بهشت

زفیض تو میخوارگان بهار — همه سرخوش و ارغوانی عذار

زتو نونهالان گلزار مست — همه را ز غنچه صراحی بدست

زصهبای الطاف تو یاسمن — بمستی ست خمیازه کش در چمن

سهی سرو و نرگس جویبار — بیادت دهد ساغر زرنگار

عروسان گلشن نگارین زتو — همه کوه و صحرا بهارین زتو

فلک هم زتو جام زرین بدست — بیک جرعه در رقص پهلو چو مست

خم چرخ را وه چه پیراستی — بانگور انجم بیاراستی

از آنهاره بحر و بر کرده — چه خوش شب چراغان که بر کرده

بگیتی چه انجم نمودی مگر — زمین را از او شانست نوری دگر

بقیہ حاشیہ متعلقہ صفحہ ۳

در چین کتب بہ لفظ سرور و بادشاہ یاد کردہ اند و نیز ظاہرست کہ از حضرت اسماعیل تا بجناب رسولخدا صلعم بزرگانی پیدا نشدہ اند
کہ او شان بالاتفاق و بالاجماع بزرگان دین باشند بجز ائمہ اثنا عشر علیہم السلام پس لا بد درین آیہ مراد از دوازدہ سرور ائمہ اثنا عشر مبارک شدند
و حواریان حضرت عیسیٰ ع ہم دوازدہ بودند ۱۲ ش ۴ اولوالامر الخ در آیہ اطیعوا اللہ و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم مراد از اولی الامر ہمین
بزرگان اند زیرا کہ اطاعت او شان مثل اطاعت خدا و رسول علی الاطلاق مامور بہ ست و حکم بچنین اطاعت بجز معصوم برای
دیگر کس نتوانند شد و دعوی عصمت بعد از رسول در حق ہمین بزرگان کردہ شدہ نہ در حق دیگر ۱۲ ش ۵ راسخ بعلم و ہدی الخ در آیہ لا یعلم
تاویلہ الا اللہ والراسخون فی العلم ہمین بزرگواران مراد اند کہ جناب رسالتمآب مصاحبت و مقارنت قرآن با ایشان لازم گردانیدہ ۱۲
ش ۶ ناخدائی این بزرگان از برای کشتی دین از حدیث سفینہ ظاہرست کہ آنحضرت صلعم ارشاد فرمود چنانکہ ابوذر غفاری و ابوسعید خدری
رضی اللہ عنہما نقل کردہ اند و احمد بن حنبل و بزار و ابویعلی و طبرانی در معجم اوسط و صغیر و غیرہم آوردہ اند مثل اہل بیتی فیکم مثل سفینۃ نوح من رکبہا نجا و
من تخلف عنہا ہلک و این حدیث در مشکوۃ نیز مذکورست ۱۲ ش ۷ مساوات و معادلت اہل بیت با قرآن مجید از حدیث ثقلین ظاہرست چنانکہ
مسلم در صحیح خود از زید بن ارقم آوردہ کہ آنحضرت در مقام غدیر فرمود انا تارک فیکم الثقلین اولہما کتاب اللہ فیہ الہدی والنور فخذوا بکتاب اللہ و استمسکوا
بہ فحث علی کتاب اللہ و رغب فیہ ثم قال و اہل بیتی اذکرکم اللہ فی اہل بیتی اذکرکم اللہ فی اہل بیتی اذکرکم اللہ فی اہل بیتی الخ و در مشکوۃ از ترمذی
منقول ست کہ جابر گفت کہ رسولخدا صلعم را روز عرفہ بر ناقہ قصوا دیدم کہ خطبہ فرمود و در آن ارشاد کرد یا ایہا الناس انی ترکت فیکم ما ان
اخذتم بہ لن تضلوا کتاب اللہ و عترتی اہل بیتی و نیز در مشکوۃ از ترمذی منقول ست کہ زید بن ارقم گفت قال رسول اللہ صلعم انی تارک فیکم ما ان
تمسکتم بہ لن تضلوا بعدی احدہما اعظم من الآخر کتاب اللہ حبل ممدود من السماء الی الارض و عترتی اہل بیتی و لن یتفرقا حتی یردا علی الحوض
فانظروا کیف تخلفونی فیہما و احمد بن حنبل در مسند و حاکم در مستدرک و غیرہما از زید آوردہ اند کہ آنحضرت بمقام غدیر در خطبہ ارشاد کرد
انی ترکت فیکم الثقلین احدہما اکبر من الآخر کتاب اللہ و عترتی فانظروا کیف تخلفونی فیہما فانہما لن یتفرقا حتی یردا علی الحوض ۱۲ ش ۸
قربی نہاد مراد از قربی خویشی و قرابت رسول اللہ صلعم ست و آن نزد حق تعالی چنان معظم و مکرم ست کہ مودت و محبت ایشان
بر کافہ امت واجب گردانیدہ چنانکہ در قرآن فرمودہ قل لا اسئلکم علیہ اجرا الا المودۃ فی القربی ۱۲ ش ۹ مسلم در صحیح خود از زر بن حبیش آوردہ
کہ قال علی رضی اللہ عنہ والذی فلق الحبۃ و برء النسمۃ انہ لعہد النبی الامی الی ان لا یحبنی الا مومن و لا یبغضنی الا منافق و نیز ترمذی
در صحیح خود از ام سلمہ رضی اللہ عنہا آوردہ قال رسول اللہ صلعم لا یحب علیا منافق و لا یبغضہ مومن ۱۲ ص ۱۷ م مشکوۃ ش ۱۰ مطلب
اینکہ تولا و محبت علی بن ابیطالب علیہ السلام جزو ایمان ست از ینوجہ ایمان صحابہ در تکمیل خود محتاج تولا و محبت جناب امیر بود پس کسیکہ

فروغ جهان رهنمایان حق　　که بردند بر عرشیان هم سبق

از او شانست آن نور رحمت نمود　　که سرلوحش زیب لوح وجود

رسول هدا خاتم الانبیا　　حبیب خدا سید الاصفیا

شفیع امم رحمت کائنات　　محمد بر او خوش سلام و صلات

دگر سید اوصیای کرام　　کز او دین احمد گرفته قوام

نبی را وصی هم خدا را ولی　　در علم و نفس پیمبر علی

هم آن یازده رهبر دین همه　　کز آن نور شد گوهر این همه

یکی را بود بعد دیگر ظهور　　در ایام خود چون مه نو بنور

امامان موعود پروردگار　　حواری بباشند اندر شمار

اولوالامر و راسخ بعلم و هدا　　بکشتی دین خدا ناخدا

عدیلان قرآن و قربی نهاد　　که هستند حجت ز حق بر عباد

زهی اولیا یکی حب شان　　خود ایمان نباید وجود عیان

نماز نیست ساده ز مهر قبول　　چو حبش نباشد بر آل رسول

رسد کسی بفضل معلای شان　　که شد مستمند تولای شان

دریغا که از جور اعدای دین　　ببرج خفا شد مه آخرین

زهی مه که چون کوکب صبحگاه　　برآید که انجیل آمد گواه

پس از شدت تیرگی شقاق　　از آن روز این روزها چون محاق

ولی بعد از آن وارثان علوم　　بمانند چون از پس مه نجوم

خوشا وارثان امام زمان　　که راه نجات ست تقلید شان

زہی کشتہ نفسان راہ ہدا — کہ سازند احیای دین خدا

گدازند چون بہر دین شمع سان — بدلہا کنند جلوہ ہا نور شان[1]

ہم ایشان بگلزار دین آبیار — چو ابرے کہ بارد بفصل بہار

از اوشان دل مردہ را جان نو — ہمہ گوش مردم حقائق شنو

چو دادند دل را بدین خدا — سزد دل بر ایشان کنند جان فدا

خصوص آیۂ رحمت کردگار — سلیل شہنشاہ دلدل سوار

ظہیر الہدے وارث الانبیا — مزیل العمے سید الاتقیا

شدستش نام محمود حامد حسین — دعای بقایش بود فرض عین

سزد نازشش آرند ایمانیان — بر آن رہبر مقتدای زمان

کہ نازد زمان خود بر او از کمال — کہ چشمش نہ بیند چنو پر جلال

گر اچرخ با عینک مہر و ماہ — بحیرت کند بر کمالش نگاہ

ز اعلام علامۂ بے مثال — فریع الزمان آیت ذوالجلال

سَقَی اللّٰہُ بِالْفَیْضِ اَیَّامَہٗ — وَاَجْرٰی عَلَی الدَّہْرِ اَحْکَامَہٗ

ز اسقام و آلام یابد نجات — کہ باشد حیاتش چو آب حیات

بذاتش مؤسس فروع و اصول — درش قبلۂ قابلان فحول

حضورش فقیہان بشغل طلب — ادیبان دوزانو زنند از ادب

بفقہ[2] ست گر اجتہادش پدید — جہاد کلامش مگر زان مزید

دسیدہ عجب جان نو در کلام — کہ خاتم شدہ کرد از سر کلام

گہر بار بر صفحہ نامہ اش — رگ ابر نیسان بود خامہ اش

[1] مراد از نور علما علم و ہدایت و تصانیف اوشان ست ۱۲ [2] مطلب این ست کہ اگرچہ مولانای ممدوح در فقہ ہم مجتہد میباشد و اجتہادش ظاہر مگر توجہ و سعی و مجاہدات او در فن کلام زیادہ تر ست از اجتہاد در مسائل فقہ حال آنکہ لفظ اجتہاد بقاعدہ صرف مزید فیہ ست و جہاد مجرد ست مگر اینجا معاملہ برعکس ست ۱۲

چراغ ہدایت چہ بر کردہ است | ظلام جہان را بدر کردہ است
شد آنچہ از عدو منتہائے[۱] کلام | شد انجام ازو ابتدائے کلام
چنان دعوئے خصم را کرد رد | تو گوئی کہ دادش سبقہا بکد
زہے مسند آرائے دین خدا | زہے نجم دُرّی اوج ہدا
زہے فخر اہل الحدیث کرام | کہ بعد از امامت امام الکلام
ہشام[۵] جہان و زرارہ[۵] مکان | صدوق[۵] بگیہان مفید[۵] زمان
قلم در کف او لوای علی ست | تصانیف او یک جہاد جلی ست
کتاب امامت[۵] کہ تالیف اوست | شمیم ریاض تصانیف اوست
کتابیکہ باب بہشت برین | کتابیکہ آب گلستان دین
کتابیکہ تاب عدو می برد | کتابیکہ خواب عدو می برد
کتابیست پرتاب چون آفتاب | دیا آیت حق بر اہل صواب
کتابیکہ تالی قرآن بود | پے حق و باطل چہ فرقان بود
کتابیست آئینہ پر ضیا | عیان زانست روی حق مرتضیٰ
حصاریست از بہر گلزار دین | مناریست از بہر آثار دین
حسامیست از بہر قطع عدا | امامیست از بہر رشد و ہدا
ز رنگ عبارت ہمہ جزو و کل | نگارین بہارین چو اوراق گل
خطش غیرت سبزۂ نوخطان | سر عالمان بر خطش بیگمان
مدادش بود دودہ شمع طور | ولے چشم دشمن ازو گشت کور
بود ہمچو سر چشمۂ پرصفا | احادیث فضل علی شبہا

[۱] منتہی الکلام حیدر علی ۱۲

چنا و بیتا و چنان متکلمے بود کہ کسی در حجت و مناظرہ از و بر نمی آمد ۱۲ ۵ صدوق لقب محمد بن علی بن الحسین بن موسی بن بابویہ القمی بود در فقہ و حدیث جلیل القدر و در فن رجال بصیر و حافظ بود تصانیف بسیار دارد تخمینا سہ صد و در فقہ کتاب من لایحضرہ الفقیہ از اشہر کتب ست و از دعای جناب صاحب الامر پیدا شدہ و در ۳۸۱ھ وفات یافت ۱۲ ۵ مفید لقب محمد بن محمد بن نعمان بن عبد السلام ست ذکر فضل او در فقہ و کلام و حدیث مستغنی از بیان ست و در عہدش امامت و ریاست علم کلام با و بود و تصانیف کثیرہ او در میان علما معروف در ۴۱۳ھ در بغداد وفات یافت ۱۲ ۵ کتاب امامت الخ مراد از کتاب امامت کتاب عبقات الانوار ست کہ جواب باب امامت تحفہ اثنا عشریہ است

وَلے ہر یکی شعبہ بحر عظیم | کہ آن خود کتابی بزرگ و ضخیم
پئے حق مولاست جامع کتاب | کہ دارد پئے ہر مناظر جواب
چہ یکی چہ شامی چہ رازی امام | بوسواس ہر یک جوابیست تام
کہ بر کند تلبیس شان را ز بنہ | تو گوئی کہ طفل دبستان ہمہ
چہ ہر یک خبر را باسناد تام | مصنّف نوشت از رواۃ خصام
بتوثیق ہر راوی خوش خصال | کتب وانمودہ ز علم رجال
بہر دعوی خود ز حفاظ شان | ہمان لفظ دعوی نمودہ عیان
چہ اتمام حجت شدہ بر خصام | نہ افہام شان بلکہ افحام تام
بیاید عجب رنگ بر روے کار | ندیدہ چنان دیدۂ روزگار
ز بہر شناسش خود آمد مثال | خیال جوابش خیال محال
کجا وصف آن بحر در نامہ ام | چہ غواصی آن کند خامہ ام
ببین وصفہاے کتاب از کتاب | دلیل ست بر آفتاب آفتاب
خوشا ناظرے کو ز بس در دین | مدادش کند کحل عین الیقین

سبب تالیف مثنوی

بدارم بدل الفت حیدری | چو گوہر بگنجینۂ جوہری
بود ملک معنے چو زیر قلم | بفرمانروائیست ہر دم دلم
پس از سالہا آرزو داشتم | ہمین تخم در کشت دل کاشتم
کہ از بحر معنے نفس غدیر | ہر آنچہ لآلی خوش دلپذیر
بدستم رسیدست از ہر رہے | کنم پیش جوہر شناسان گہے

نمایم عیان حکم عام غدیر | که فرمود احمد بحق امیر[عہ]

چه اتباع و اصحاب اجماعیان | نمودند اخفاے آن همچنان

که بس عام اسلامیان ناگزیر | بکردند گم ذکر نام غدیر

از آن جز ولیعهدی مرتضا | نبی را نبوده دگر مدعا

نهاده پیمبر از آن حکم عام | اساس امامت براے دوام

چه آنست بر خلق لطف خدا | بهر حال چون بعثت انبیا[عہ]

بقرآن که من رحمت و لطف بیش | بکردیم واجب پی نفس خویش

ازین وجه بعد از نبیّ انام | در اسلام لازم که باشد امام

حفاظت کند تا همه شرع را | ز نقصان و بیشی و از هر خطا

با بلغ مواعظ همان دین پناه | کند امر معروف و نهی از گناه[ه]

بپایند تا سوی طاعت عباد | بتابند رو از گناه و فساد

هم او میکند سعی دانش قرین | پئے امن مردم بقانون دین

هم او بیضهٔ دین اسلام را | کند حفظ از دشمن پرمرا

گر از اهل دنیاے باطل شعار | نیابد برین انتظام اقتدار

نه اندر امامت ضرر میرسد | نه در لطف ایزد اثر میرسد

که لطفیست هم بودن یک امام | بغیر از تصرف براے انام

چه در فقه و قرآن حق اهل دین | بیابند نفعے از و بالیقین

چو باشد ز اتباع دور و نهان | نباشند نواب او در عیان

تصرف چو سلطان بآن رهنما | بود لطف دیگر ز سوے خدا

نگردد دگر او را تصرف حصول   ز خلق ست این ظلم و جور و عدول
کسی را نه حق از گنه باز داشت   که بر امتحان حال مردم گذاشت
ازین ره ز غصب خلافت ضرور   کسی را نه حق باز دارد بزور
نشانش که از بس وجوه آن امام   بود عفّ و معصوم اندر انام
(عفیف ۱۲)
مگر عصمتش نیست بی اشتباه   منافی پئے قدرت هر گناه
دوم آنکه افضل بود از کسان   بعلم و بهر فضل و دین در زمان
پس آن عصمت و علم شاه عظیم   دوم سیرت آن رسول کریم ص
سوم جنگها و همان فتنه ها   که بودند در پیش آن مصطفا ص
بباشند باعث که خیر الانام   باعلان خودش نص کند بر امام
بود عصمتش باعث نص کزان   شود امر مخفی آن چون عیان
بدانند تا جمله اهل یقین   که عالم ترین ست و عادل ترین
اولوا الامر حق ست و بر ما امیر ع   بحکم و بفعل بشیر و نذیر
نمایند اطاعت محبت عباد   بهر امر بر قول او اعتماد
دگر سیرت آن رسول زمان   چو شد باعث نص سبب بر عیان
که بوده ز عادات آن راهبر   که چون بهر سه روز کردی سفر
برای مدینه پئے انتظام   معین همیکرد قائم مقام
عجب گر برای دوامی سفر   نه هرگز معین کند راهبر
دگر فتنه ها موجب نص که آن   بهنگام موت نبی شد عیان
چنانچه بیارند اهل سیر   که وقت وفات همان راهبر

نمانده درون عرب خاندان | که از وی نفاقی نگشته عیان

هم آندم در امر خلافت فساد | نمودند از حرص و رشک و عناد

دگر بود بس جنگ پیش نظر | چو از رومیان حملهٔ پرخطر

چو پرخاش از اسود روسیاه | که سوی یمن رفت بروی سپاه

چو شر طلیحه که از ارتداد | نموده در اعراب برپا فساد

همیداشت از کیان خوف شر | ز اهل النفاق مدینه خطر

چنین جنگها و چنین فتنه ها | همه بود در پیش آن مصطفا

ازین وجهها واجب آن نبی | که سازد معین امام و وصی

ازین ره امامت بود از اصول | خصوصاً ز ارشاد خاص رسول

بود و فریقین ثابت است

نه هر کس شناسد امام زمان | چو میر درود کافری زین جهان

پس از این وجوه هدایت نما | چو داؤد و موسیٰ هم آن مصطفا

علیؑ ولی را ز جمله عباد | که در عصمت و علم و مردی و داد

همی بود یک بهترین انام | بحکم بهر امت نموده امام

همین سیرت و فهم هر شیخ بود | که پیش از اجل فکر نائب نمود

چنانچه برائے عمر یار غار | خلافت نوشته دم احتضار

عمر بعد ازان با دل گرم و سرد | دم مرگ خود فکر نائب بکرد

صحابه بفهمند حاجت بآن | نفهمد چرا خود رسول زمان

پیمبر بآن شفقت و عقل و داد | نه چون برکند بیخ جنگ و فساد

خصوصاً ز حیلهٔ قریشی گروه | که بودند طماع و سرکش چو کوه

نبوده نبی را موانع ازین — که سازد خلیفه خودش بهر دین
اگر مانعی بود پس باشتاب — بیانش کند هر که گوید صواب
عجب گر بآن احتیاج قوی — همه را چو حیران گذارد نبی
بفرماید آداب بول و طعام — کند ترک امرِ عظیم امام
درین باب گفتند هم سنیان — که نصب امامی وجوبش عیان
ولیکن ز فعلِ صحابه است این — که کردند بعد از رسول امین
بگوییم که باشد وجوبش عجیب — ز فعل صحابه بهر لبیب
نبودند مختار آن پر خرد — که سازند یک چیز واجب ز خود
بباید درین باب حکم رسول — اگر نیست آن نزد اهل عدول
بفرمود عبد العزیز همام — قوله — که باشد جبلّی در انسان عام
که هر فرقه بهر خود پیشوا — مقرر نماید بلا اختفا
بگوییم که باشد دگر ناگزیر — جبلی همه پیشوا و امیر
که لاریب از موت خود قبل و پیش — مقرر کند یک ولیعهد خویش
رسول خدا حکمرانِ عرب — نکرده چو نایب چه باشد سبب
هم این ترک امر از رسالتمآب — خطا بود یا آنکه بوده صواب
بر اهل دین از رسول خدا — قوله — ورا امر هدایت نباید خطا
گر این ترک باشد صواب از رسول — نکردند چون اتباعش فحول
چو کردند بعدش خلیفه بپا — خلاف نبی بود و باشد خطا
بگفتا ازین بعد عبد العزیز — نظر کرده نزد خودش با تمیز

قوله

که باشد ز آئین شارع چنان
که فرماید اوصاف کلی بیان

نه تخصیص و تعیین بسازند نقل
محول نمایند بر اهل عقل

چنانچه بباب نکاح کسان
نه تعیین منکوحه کرده بیان

همین طور تعیین شخص امام
محول نموده به عقل انام

بگویم باو کاے فضیلت مآب
نگفتی زما چون بدیدی جواب

نکردی تو اینجا چنین غور تام
چه نسبت بمنکوحه زن با امام

عیان اینکه کردی سفر چون رسول
خلیفه نمیکرد خود بر فحول

نمیگفت کای اهل یثرب شما
معین نمائید خود پیشوا

دوم بر نکاح انچه گردد قیاس
در امر امامت بود بے اساس

برای نکاح انکحوا حکم عام
بقرآن ست مذکور بهر انام

پئے نصب مطلق امام زمان
کجا حکم عام خدائے جهان

نگفتی تو حکم حواله چرا
که نصبش بخلقت سپرده خدا

پیمبر چو حکم نکاح و جهاد
چرا حکم بر وجه کلی نداد

که در بعد من اے همه اهل دین
امامی معین کنید اینچنین

بلی طاعت او ز قرآن عیان
مگر حکم نصبش نباشد در آن

نباشد ازین طاعتش زینهار
به نصب امامے مرا اختیار

اطاعت نبی را بود فرض ما
اگر نیست قدرت به نصبش مرا

هم آن فاسئلوا[۱] را چه کرده مثال
مثالش بباشد چو باطل خیال

ندارد کسے قدرت از اهل فکر
که پیدا نماید خودش اهل ذکر

[۱] فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون ۱۲

چو باشند موجود اندر جهان | بپرسید وسازند او شان بیان
بگفته دگر فرض باشد جهاد | مگر پیشوا شرط آن بر نهاد
پس این شرط هم ذمهٔ ما شود | نه بر ذمهٔ حق تعالے شود
ازینوجه نصب امام زمان | بود ذمهٔ خلق واهل جهان
بگوییم پاسخ بچندین وجوه | که هر یک بود در متانت چو کوه
یکے آنکه نزد تو ای ناکذوب | نه هر شرط واجب بدارد وجوب
اگر گفتے از جهل خود اینچنین | کتب مثل ابطال باطل ببین
دوم اینکه تجهیز جیش و جهاد | بود کار هر یک رئیس عباد
نه فرض رعایاست همچون امور | بدیهی ست این امر ای ذی شعور
سوم بر دو قسم ست شرط متین | چو واجب که آنهم بود همچنین
یکے آنکه آن شرط مقدور هست | دوم آنکه از قدرتم دور هست
پس آن شرط مقدور هم ای فطین | بمشروط واجب بود اینچنین
که تحصیل آن نیست یک فرض ها | بدیهی ست نزدیک ما و شما
ببین استطاعت پی حج دگر | برائے زکوٰتے چو مقدار زر
که باشند شرط و مقدم امور | مگر نیست تحصیل آنها ضرور
امام ست شرط جهاد عدا | مگر نصب او نیست واجب بما
ازین بعد عبد العزیز عقول | بگفتہ که پروردگار و رسول
نمایند نصب خلیفه اگر | بود موجب بس فسادات و شر
چه آرائے اهل جهان مختلف | نباشند باهم گروه مؤتلف

چو باشد ز سوی خدا پیشوا | بود موجب هرج و لبس فتنه ها
بگویم عزیزا که نصب امام | بمردم سپردن بود رای خام
چه زنهار از رشک و حرص و شقاق | نه بر یک کسی پیشوا اتفاق
خصوصاً در آندم که اسلام و دین | بود شائع ملکها بر زمین
ندانی که ما بعد خیر البشر | نشد اتفاق کسان همدگر
نه اندر سقیفه بوجه شقاق | نه در روز شوری شده اتفاق
ازان بعد هم بر کسی ای شگفت | نه جز قتل و شوکت امارت گرفت
بهر حال بیکار این قاعده | نه گاهی بر آن خود عمل آمده
نه از رایهای همه اهل حل | امارت بپا شد گهی بر محل
اگر این خلافت گری در جهان | مفوض بخلق ست ای کاردان
رسد هر کسی را چنان اختیار | که بهر امامت دهد اقتدار
درینوقت جمعی ز اهل خرد | امامی کسی را بسازند خود
همین نهج جمعی امامی دگر | مقرر نمایند هم بی خطر
بحکم عمر آن دوم پیشوا | بود واجب القتل نزد شما
بباشند اتباع هر یک امام | مطیع امام خودش در انام
شود گرم هنگامهٔ قتل آن | که از ایزد پاک جویند امان
پس آن قتل و آن جنگها و ستیز | بیاید ز آئین تو ای عزیز
شود موجب آن فسادات و شر | که زنهار گویند از آنها بشر
چنانچه تو دانی که اندر عرب | بعهد گذشته بغیظ و غضب

همین یک امامت عیان و نهان　　چه خونها فرو ریخته در جهان
و یا آنکه در مختلف ملکها　　بهر ملک باشد امامے جدا
چنانچه بسا مدت و قرنهاست　　که در مختلف ملک امامی جدا است
مگر باشد اسلام را یک امام　　ببین قول فاروق را ای همام
پس این هیچ امامت که گفتی بجا　　نه گاہے در اسلام گشته بپا
ازینوجه فرمود باباے تو　　درون ازالہ (نام کتاب) بس جستجو
که آرام و حاجات و دیگر امور　　بود مختلف بهر مردم ضرور
بود خواهش نفع خود خوی عام　　نگردد گہے اتفاق امام
که بی رشک و بی حرص اہل عقل و دین　　رسیدے گزینند فاضل ترین
اگر اتفاقے شد اندر حکمتے　　هم آن بعد یک فتنه و مدتے
درین مدتی فتنه خاص و عام　　بهم بر زند جمله ملکی نظام
ازین ره براے خلیفه ضرور　　که شارع اشارت کند بے فتور
پس این قول باباے خود را عزیز　　ندیدی چه را باشعور و تمیز
چو کردی بحق ائمه بیان　　تقیه دگر ذلت و خوف جان
همه آن گذشتند بر انبیا　　چو نوح و چو یونس چو آن زکریا
بتخصیص تا سیزده سال و عام　　گذشتند بر نفس خیر الانام
ازین بود لازم که هرگز خدا　　نمیکرد مبعوث هم انبیا
کند سرکشیها چو امت تمام　　نه در لطف قدحی رسد از امام
دگر آنکه کار ائمه نهان　　نه مطلق معطل شده در جهان

نمودند تعلیم دین صحیح ۔ بخلوات و اعلان بلفظ فصیح
پس از کارهاے امامت ضروره ۔ نمودند اهمم را ادا باشعور
چو گشتند از چشم دور و نهان ۔ بماندند نواب شان در جهان
زیک شوکت و یا ز مکراے عزیز ۔ خلیفه چو گشتند پس با تمیز
چو عثمان و زان پس معاویه هم ۔ یزید پلیدے چو افعی دژم
چو مروان و اولاد آن روسیه ۔ چو ابن زبیر و چو عباسیه
بکردند آن فتنه ها و فساد ۔ که گرینداز آن خون همه خوش نهاد
دگر بشنوای حق گزین لبیب ۔ ازین سنیان اعتقاد عجیب
بباب امامت ز نص رسول ۔ نمایند انکار و از بس عدول
به تعریف لفظ امامت دگر ۔ بگویند همچون کسی خیره سر
کز آن یک ریاست بود بر فحول ۔ خلافت بنیابت ز سوی رسول
مگر او نکرده کسے را وصے ۔ چگونه خلافت بود از نبیے
چگونه بگویند اهل العقول ۔ ابوبکر را نائب آن رسول
چگونه سزد بهر او این لقب ۔ نکردش چو نائب رسول عرب
خلاصه که از نص رسول ودود ۔ خودش مرتضی را وصی کرده بود
برین حکم و امر بشیر و نذیر ۔ نصوص اند شاهد چو نص غدیر
چو آن مرتضی این جهان را گذاشت ۔ بر آن جای خود سبط اکبر گماشت
چو کردندی او را اطاعت کسان ۔ بفاضلترین جای وادی عیان
گرفتے همین شیوه را آنجناب ۔ که همچون خودش کردی او انتخاب

پس این سلسله تا بروز جزا / نگشتی ز فاضلترینی جدا
کجا این بر آن آن برین تاختی / چو هر منتخب ساختی
مگر وای بر امت بی شعور / که گشتند زین حکم رحمت نفور
بظاهر هنیئاً لک بر زبان / بباطن گریزان ز تعمیل آن
ز حکم نبی پشت کردند پس / نمودند رو سوی حرص و هوس
وصایای آن هادی دو جهان / بدادند یکسر ز قلب و زبان
اساس خلافت بر آن بر نهاد / که آن را نیابد کسی بی فساد
چنان آن نبی قطع فتنه نمود / از ایشان همان فتنه و شر فزود
نه بینی که گر آن وصی نبی / نه کردی ز بس درد دین خامشی
بروز وفات رسول خدا / چه فتنه در اسلام گشتی بپا
چو بوده مفسر نص و حکم غدیر / پی هر خلیفه پی هر امیر
ازینوجه زین حکم رحمت افشان / نموده شدا اعراض در هر زمان
نمودندش اخفا بتسویلها / از آن پس بمنعش تا دلها
یهودان براهیکه بیتاختند / فرس در همان راه انداختند
که روز وفات رسالت پناه / که بر مخلصان بود روز سیاه
خصومات دیرینه و کینه‌ها / دگر سر برآورد از سینه‌ها
وجوه قریشان پر از فساد / بوجه حسد هم ز حرص و عناد
بگشتند یکدل برین بد دلی / که هرگز امارت نیابد علی
چو در خاندان نبوت رود / از او شان نه بیرون رود [illegible]

کنون گر رود در دگر خاندان — تداول کند بعد هر خاندان
شنیدند انصار چون این خبر — بگشتند هم طالب جاه و فر
چه می بود در جاهلیت چنان — که میشد رئیسے ز هر خاندان
قریشیان بر انصاریان تاختند — پس از بعد پرخاش در ساختند
نکردند اینهم که از مرتضیٰؑ — که میکرد تجهیز آن مصطفیٰؐ
بپرسند آندم که رائے تو چیست — سزاوار این منصب و کار کیست
تمسک نکردند هم با ثقل — در آن امر پُر انتشار اجل
عجب بیوفائی گرفتند پیش — نکردند هم دفن هادی خویش
اگر خوف فتنه ز انصار بود — عدالت از آن قوم هجرت نمود
خلافت گرفتند خود ناکسان — نکردند حکم غدیرے بیان
نکرده مگر جرأتے هیچ مرد — که انکار این نص توانست کرد
چه این حکم اظهر من الشمس بود — ز خورشید انکار نتوان نمود
نکردند رو هم بتاویل آن — که گردند نادم ز اهل زبان
ولی نخل آن غصب و کتمان ثمر — برآورد ہمچون بفصل دگر
که چون حسب قانون اجماعیان — ستم دیدگان نهان و عیان
پس از قتل عثمان سبے ناگزیر — بکردند بیعت بدست امیرؑ
در آنوقت هم زان قریشی تبار — شده آتش حرص و کین شعله بار
ز بس حرص دنیا و از بغض و کین — نکردند بیعت بآن شاه دین
چو کردند بعض از کسان ناگزیر — ز خوف و رجا بیعت آن امیرؑ

شکستند آنرا در انجام کار ۔۔۔ گسستند مانائے اشتر مهار

بہ پرخاش حیدر ع ببرخاستند ۔۔۔ برابر براو لشکر آراستند

کمر بست از یکطرف ناکثین ۔۔۔ بسوئے دگر قاسطین در کمین

ببلکش نمودند یک ترکتاز ۔۔۔ بهر سو در فتنه کردند باز

نیا سود و هر دشمن مرتضےٰ ۔۔۔ نکردند تا از تنش جان جدا

ازآن پس معاویہ شد یک امیر ۔۔۔ گرفتند او را امیر و کبیر

همان طامع و هم عدوے نبیؐ ۔۔۔ چنان کرد بغض و حسد با علیؑ

که از راه طغیان و بغض و هوا ۔۔۔ در جنگ بکشا و بر مرتضےٰؑ

پس اتباع او مردم خاص و عام ۔۔۔ بگشتند اهل جماعت بنام

چه او شان بهر گونه با اتباع ۔۔۔ نمودند بہ یک امیر اجتماع

ازین وجه این مذهب سنیان ۔۔۔ ز عهد معاویہ گشته عیان

نواصب ز نسل امیہ همه ۔۔۔ بگشتند مشهور عثمانیه

مگر قوم اتباع خاص وے ۔۔۔ لقب یافته شیعیان علی

هم آن طاغی از بعد جنگ و فساد ۔۔۔ برافراخت بیحد لوائے عناد

که ناید ازآن بیش اندر خیال ۔۔۔ همه قوم او هم نواصب بآل

بکین و ثمینیش برین هم قیاس ۔۔۔ که از شر او حیدر حق شناس

وصیت نمود از وقوف و شعور ۔۔۔ که دارند مستور قبرش ضرور

نسازند تا نبش قبر اهل کین ۔۔۔ پئے هتک و توهین آن شاه دین

ز حکمش بکوفه زیاد آشکار ۔۔۔ بگشته موالی شه بے شمار

[illegible]

بدانست خود آن سراپا نفاق — یک از شیعه نگذاشته در عراق
چو حجر صحابی هم اصحاب را — معاویہ کشته بجرم ولا
چنان خوف غالب شد از اہل کین — که کردند اہل حق اخفای دین
گواہی آن شیعیان عدول — چو کفار ہرگز نمیشد قبول
بر اوشان چنان کرد او تنگ کار — که شد زندگانی بر آن زمره بار
ملخص که از جور حکام خود — ہمے برد زنده بمرده حسد
که ای کاش من مردمی پیشتر — نمے دیدم اینحال و روز بتر
دگر آن فضائل که میداشت شاه — باخفا بسے را نموده تباه
چو میکرد ذکر فضائل کسے — ز حکام آزار دیدے بسے
که میگشت محبوس قید بلا — و یا کشته میشد ز تیغ جفا
برین ہم معاویہ نمود بس — بذم علی کرد دیگر ہوس
کز اصحاب و از تابعین جمع را — پی وضع ذمش نموده بپا
بو د بو ہریره از آن واضعان — دگر عمرو عاص و مغیره چنان
چو عبد الله طمل ابن الزبیر — که بودند دور از ره صدق و خیر
پس ایشان ہر آن ذم که میبافتند — صلات و جوائز ہمے یافتند
ازین ذم نموده بمردم جلی — که ہرگز مسلمان نبوده علی
پس آغاز کرده ز نفس شریر — در اقلیم خود سب و شتم امیر
محافل منابر از آن بدمقال — بماندند پرتا بہشتاد سال
کسے گر نگفتے بدش بر ملا — مؤاخذ بگشتے بجرم ولا

ببین بغض آن قوم را با ولی　　که شخصے که می بود نامش علیؑ

در اظهار نام خودش پیش شان　　همیداشت خوف و گزندے بجان

قرآتِ قرآن آن جہول　　ز عبداللہ و از اُبیِّ عقول

بسا کرد ممنوع با هر جفا　　گرفته قرآتِ عثمان را

بتہدید حجاج ظلّم زمان　　شدند آن قرآت محو از جهان

دگر آنکه بر رغم آلِ کرامؑ　　که میداشتند افتخار تمام

بفرمود تا بهر زر مردمان　　بحق ثلثه کج مج زبان

فضائل نمودند از خود بنا　　که هر گز نفرمود آن مصطفاؐ

مقابل بهر فضل و مجد امیرؑ　　بکردند وضع فضائل کثیر

خصوصیت و قربشان با رسولؐ　　بکردند ایجاد هم آن جہول

معاویہ را پس بهر مدعا　　بکردند وضع روایت بسا

ازین منشا او بشام و حجاز　　درِ وضعِ اخبار گردید باز

پس از حرص دنیا در ایام چند　　روایات بسیار پیدا شدند

اگرچه ز اصحاب و از تابعین　　دران عهد بودند هم بهترین

ولیکن بود شیوهٔ این جهان　　که روئے خلائق بود در شهان

مخالف بدولت چو باشد سخن　　نه فرزانه گردد بآن حرف زن

بحکّام خود تا نسازد کسے　　نیابد ز دنیا تمتع بسے

پس آن جمله موضوعه اقوال را　　نمودند تعلیم اطفال را

چنان نقلها را چو قرآن مهان　　کنانند اطفال را از زبان

ابن مسعود ۱۲ — معاویہ ۱۲ — بن یوسف ۱۲ — کنانیدند ۱۲

بربن کار هر شیخ و آموزگار / زحکام مے یافت زر بیشمار
ازین حال و بدعات پُر از ستم / شده پُر ز شام و عرب تا عجم
چو اطفال گشتند دیرینه سال / براوند هم خلق در زشت حال
پس آن خورد سالان مردم صغیر / بگشتند اهل الحدیث کبیر
بگشتند مقبول حکّامِ شوم / گرفتند مردم از او شان علوم
هویدا که شهرت در آن روزگار / پئے عالمان فضیلت شعار
نه حاصل همے شد جز آن ناگزیر / که گوید بوفق [موافق ۱۲] رضاے امیر
چو اشیاخ اهل صحاح و سیر / که بودند از مردم مشتهر
نمودند اخبار و قرآن قبول / ازان عالمان نفی زآلِ رسول
هم اسلام اهل جماعت ضرور / شده پُر ز بدعات و نصب و فتور
دگر آن معاویه و نسل او / همه قوم و عمال آن زشت خو
به تذلیل و در قطع نسل امیر / نمودند بس فکرها ناگزیر
براو شان نمودند چندان ستم / که خونبار از آن دیدها دمبدم
زمین خاک بر سر کند زان جفا / فلک را از اختر بدل داغها
که خون شهیدان بهر سال جوش / زند هر کجا با بکا و خروش
هم آن پور مروان سجاد را / طلب کرد با طوق و زنجیرها
همین نصب و بدعات شیطانیه / بماندند تا دور مروانیه
تو دانی که در دور حجاج شان / زخوف همان ظالم بدگمان
احادیث حیدر رُوات متین / نکردندی نسبت بآن شاهدین

اگر شک بداری درین حق سخن ‌‌ ‌‌ بتہذیب بین قول بصری حسن

خلاصه که حکام و هم خاص و عام ‌‌ ‌‌ همه دشمن فضل و حقِ امام

بحکام هم صالح و متقی ‌‌ ‌‌ تقرب بجسته ببغض علیؑ

نبود گر دشمنش بعض کس ‌‌ ‌‌ تقیه همی کرد و خاموش و بس

در آن دور پرنصب و ظلم مدید ‌‌ ‌‌ روایات فضلش شده ناپدید

ازین ره فضائل پے مرتضٰیؑ ‌‌ ‌‌ نباشند نزد مخالف بسا

پس آن فضل را تا کجا شیعیان ‌‌ ‌‌ بیارند از اشیاخ نصّاب شان

چو این دور نسل امیه گذشت ‌‌ ‌‌ امارت در اولاد عباس گشت

چو عباس[له] بودند در ابتدا ‌‌ ‌‌ همه نسل او شیعه مرتضٰیؑ

مگر چونکه سادات عظّام صاف ‌‌ ‌‌ بگشتند از شاهی شان خلاف

خلافت حق خویش انگاشتند ‌‌ ‌‌ خصومت باو شان روا داشتند

ازینو چه منصور همت بباخت ‌‌ ‌‌ بناچار با اهل سنت بساخت

پس اولاد عباس هم ناگزیر ‌‌ ‌‌ نمودند اخفائے نصّ غدیر

چه اظهار و اعلان آن بر ملا ‌‌ ‌‌ ببانگ جهوری همی زد صدا

که جز عترت و اهلبیتِ نبیؐ ‌‌ ‌‌ کسے را نه زیباست در دین شهے

چنانچه[۲ه] که در حق هفتم امام ‌‌ ‌‌ بمامون خود گفت هارون خام

مگر صاف این هم ندادند حکم ‌‌ ‌‌ که باشند زین نص کسان صمّ و بکم

چه از مصلحت دور شد آنچنان ‌‌ ‌‌ که بغض علیؑ زان گشتی عیان

چنین سے نمودند تدبیر کار ‌‌ ‌‌ که از اهلبیتؑ نبی زینهار

له کتاب روضة الصفا و کتاب العبر ابن خلدون جلد سوم بعد ذکر دولت شیعیه و کتاب ستر الاخبار فی السیر والاخبار و غیرہا باید دید و یکاد فی الجلد الاول من ...

۲ه من عبقات الانوار صفحه ۱۰ مجلد سوم روضة الصفا باید دید

نیابد کسی پیش مردم فروغ بتحقیر سازند از و گم فروغ

کسی را که زان دودمان شرف بفضل و بعلم و عمل متصف

شنیدند و دیدند و انگاشتند بدل تخم آزار او کاشتند

چو امویه در بغض نسل امیر هم ایشان قدم بر قدم راه گیر

چنانچه که منصور شاه عرب همیکرد امام ششم را طلب

همیکرد کوشش بقتلش بسا مگر بود عاجز ز حکم خدا

چو نعمان را با امام سخو مقابل نموده به تذلیل او

پس او گشت عاجز چنان در کلام که در پیش شه کرد مدح امام

ز سفیان که بوده ز احبار شان بسا خوف میکرد امام زمان

خلاصه که سادات را هر سبیل نمودند اسیر و ذلیل و قتیل

پس اولاد حیدر در آن روزگار بگشته پریشان ملک و دیار

ازین بغض اوشان خواص و عوام در آن عهد هم از ائمه کرام

احادیث و احکام شرع رسول نکردند از خوف شاهان حصول

موالی و اتباع شان نیز هم اسیر و ذلیل و پر از خوف و هم

ازین جورها هر یک از اهل حق همیکرد اخفای دین و نسق

چو در عهد منصور فرمان روا شده باب تصنیف و تالیف وا

پس از صادق اهلبیت رسول نکردند حکم و حدیثی قبول

گزیدند آن ناصبان از عوام امامی مقابل بآل کرام

که دلخواه اوشان روایت کند بشرع پیمبر خیانت کند

چنانچہ چو منصور کوتہ نظر | بداد امر جمع حدیث و اثر
بمالک[1] بگفتہ کہ اے کاردان | بگیری حدیث چنین و چنان
پس آن کاردان حسب ایمای شاہ | احادیث بسیار کردہ تباہ
ببین ظلم ہارون کہ بدنا رشید | کہ بر نفس موسی کاظم رسید
کہ بگرفتش اول بقید در آن | بسمّ دغا کرد مسموم بانہ
ہم آموزج حال نصب عوام | بود آنچہ شہرت بدارد تمام
کہ چون[2] کرد مامون تشیع قبول | شکستند بیعت از آن شہ فحول
دگر آنکہ با شافعی[3] مردمان | بگفتند روزی کہ ای کاردان
بیان می‌کنی آنچہ پیش فحول | صفات فضائل با آل رسول
گوارا نباشد برین مردمان | بگوئید در غیبت تو چنان
کہ ہمچون احادیث رفاض را | گذارید کان ست یک افترا
ببین حال متوکل روسیہ | کہ بودہ خلیفہ ز عباسیہ
بہ تبغیض آل رسول ودود | ز مروانیہ گوی سبقت ربود
زیارات قبر حسین شہید | بہر ظلم مسدود کرد آن عنید
بر آن آب جاری نمودہ دگر | نمودہ دگر نبش قبرش مگر
بخاری و مسلم در آن عہد زشت | بہر شوق ہر یک کتابی نوشت
ہمین وجہ باشد کہ ہر دو جہان | نکردند بس فضل حیدر بیان
ببین قصہ[4] مقتضای بصیر | کہ چون خواستہ ذکر فضل امیر
چنان بر طبائع بیاید گران | کہ پیدا شدش خوف فتنہ از آن

[1] جامع مسانید ابو حنیفہ تصنیف قاضی القضاۃ ابو المؤید محمد بن محمود الخوارزمی باید دید چنانکہ در جلد اول صفحہ ... منقول ست
[2] در تاریخ الخلفا سیوطی حالات مامون باید دید
[3] از مناقب شافعی ...
[4] ...

چو خوف زوال خلافت فزود — پس او ترک ذکر فضائل نمود

چنین حال نصب خواص و عوام — همی بود تا شش صد اعوام تام

پس ای حق پژوه تسنّن گزین — خدارا بچشم دیانت ببین

که هرگه بود حال دوران چنان — بآن اهلبیتِ رسول زمان

چگونه ائمه هدایت کنند — احادیث حق چون اشاعت کنند

زخوف ملوک و رعایائے عام — تقیه نسازد چرا هر امام

ولیکن بخلوات با آن ستم — موالے خود را که بودند کم

بکردند تعلیم دین قویم — بتقلیل چون انبیائے قدیم

هدایات ایشان برائے انام — نبوده چو اشیاخ نصّاب عام

بوجه تعصّب اگر غافلے — بگوید درین باب چون عاقلے

که پیغمبر ما رسولِ امین — نکرده تقیه در ابلاغ دین

نموده تقیه چرا هر امام — بتعلیم شرعش علیه السلام

بگویم که در ابتداء آن رسول — بتبلیغ خوفے نمود از فحول

باعلان چو فرمود اهای شان — در آندم نمیداشت هم خوف جان

چو تهجین[1] اصنام کرده نبی — هماندم بپاشد با و دشمنی

نگرداشت خویشان چو شیر ژیان — چو بوطالبِ سیّدِ مکیان

نه هرگز توانست هر یک شریر — که قتلش کند یا نماید اسیر

چه از مشرکان هیچکس آن زمان — نه در مکه بوده شه و حکمران

چو برخاست[2] از سر همان ظلّ عم — نبی را شده خوف جان لاجرم

[1] روضة الصفا [illegible]

مکه داخل نشود پس مطعم بن عدی بن نوفل بن عبدمناف آنحضرت را اجازت آمدن مکه داد و بعد از آن از مکه هجرت نمود ۱۲

پس اہدای آن کیانرا گذاشت | پی ہجرت مکہ ہمت گماشت
ہمین[1] نہج ہر یک امام زمان | زہر شاہ خوفے نمودہ بجان
نمودہ مقامی سوی شرق و غرب | پی ہجرتِ شان بجز دار حرب
دگر بود[2] فرمان آن مصطفا | کہ اے قوم تا حاکمان شما
بدارند قائم صلوٰۃ و صیام | پذیرید فرمان شان بالتمام
ببین حال بصری حسن را دگر | تقیہ نمودہ بنقل خبر
پس آل پیمبر[3] چرا در زمان | تقیہ نسازند از خوف جان
ولیکن ہمہ شان بآن خوف و بیم | نمودند تعلیم دین قویم
خلاصہ چو بود این حدیث غدیر | ز مشہور فضل جناب امیر[4]
نکردند ترک روایت فحول | بناکام کردند آن را قبول
مگر بر زبانِ کسے گر گذشت | بمعنیش محتاج تاویل گشت
کہ تا راوی امین بود از شہان | نہ بیند ضرر ہا ز اہل جہان
چو اخفاے نص پردہ بر تنید | رہ حق شد از چشمہا ناپدید
پس از کتم و تاویل نص غدیر | شد از اعتقادات برنا و پیر
کہ زنہار این نیست نص جلی | مسلّم بر اثبات حق علیؑ
نہ کافی بابطال امر شیوخ | بکرد این عقائد بدلہا رسوخ
چنین اعتقادات را راویان | کہ بودند اولادِ اجماعیان
نمودند تعلیم بہر قبول | بتفسیر و ہم در حدیث رسولؐ
پس از وجہ تعلیم و خوف شہان | گرفتہ ہمین مذہبے یک جہان

دگر عالمی زین خبر وا گشت — که حق چیست وز حق نباید گذشت
بجز فیکه پیدا شد از اختلاف — نگهداشت تیغ زبان در غلاف
چو هر تیرهٔ و تار دوران گذشت — همان شوکت ناصبان کم گشت
کشیدند تیغ زبان مؤمنان — نمودند حق علی را بیان
پس اعلام نصّاب هم در شتاب — گرفتند بر سر سپر از جواب
نخستین کسی با دل گرم و سرد — بهر جهد تحقیق این نص بکرد
بناکام هر اهل تحقیق صاف — به بسیاری نقل کرد اعتراف
ولیکن تواتر کجا سودمند — بمعنیش چون شبهه انداختند
نمودند بس کوشش بی حساب — که در خاک پنهان کنند آفتاب
چه هر گونه ردّ حدیث غدیر — ز مذهب بر ایشان شده ناگزیر
ره معنی این حدیث بلند — بانواع اوهام کردند بند
فگندند از هرزه کاری عیان — وساوس بدلهای ایمانیان
کشید از وساوس دلم صد تعب — به لاحول خواندن کشادم دو لب
تمنا همی کردم از دیر باز — که چون سرور دین و شاه حجاز
باعلان این حکم کرد اهتمام — کنم معنیش باز مشهور عام
چو تنزیه فرقان که کردم رقم — جوابی بعیسائی با حشم
در آن ضمن اکملت آید عیان — نمودم حدیث غدیری بیان
دلیلی بمقصود حق نغز و چست — بگفتم که تسویلها گشت سست
چه معنی موضوع اهل خلاف — ز روی زبان عرب بس گزاف

شود معنی شان هماندم درست　　که محبوب مولی بباشد نخست

مگر آنکه معنی مولی بیان　　نگردند محبوب اهل زبان

محب نیز اینجا نباشد روا　　گز آن منقلب میشود مدعا

گز آن فرض حیدر شود حب ما　　نشد فرض ما حب آن رهنما

نشد مکتفی مختصر تر بیان (واجب ۱۲)　　که در ضمن چیزی دگر بود آن

ازین ره دگر بار فکر رسا　　دلم را شده اینچنین رهنما

که مانند حسّان دگر ناگزیر　　بنظم آورم این حدیث غدیر

چه نظم ست مرغوب دلها بسا　　ز حسّان پسندید بس مصطفی

دعا کرد در حق حسّان نبی　　چه او کرد تاکید حق علی

سلاست در آن باشد و اختصار　　که حفظش شود زود و بس استوار

شود عام فهم و کلام متین　　هم از هزل پاک و هدایت قرین

ولیکن چو در نظم کردم نظر　　دلم گفت کاریست دشوارتر

که با ضعف حالت بضیق مجال　　کجا مهلت اینچنین قیل و قال

دوم مذهبی بحث آن پیچ پیچ　　چو حلش نگردد نیرزد بهیچ

سوم اینکه اخبار بیش و کم　　بود نظم آن شاق و بی لطف هم

ولیکن دلم باز با این همه　　بر آورد اشعار چون زمزمه

از آن بعد چندی چو دیده ام　　کشادند چشم معین کرم

شبی خفته بودم بآرام دل　　شراب ولا بود در جام دل

که در خواب دیدم مکانی غریب　　در آن هم بایوانش جاے قریب

بزرگے بر آن چاہ استادہ بود — خیالم کہ بر غسل آمادہ بود
بایما مرا خواند و فرمود او — کہ از احتجاجات خواہم ز تو
بگفتم کہ از شیعہ سازم بیان — کنم یا ز اہل جماعت عیان
بفرمود آن مرد شیرین کلام — کہ بنشین بجائے خود و بر مقام
پس از غسل خواہم نمودن طلب — ہماندم بیامد مرا یک عجب
دلم گفت این مرد با عز و شان — شہنشاہ ایران بود بیگمان
در اقلیم او عالمان گو بس اند — مگر از مصالح نساز د پسند
کز او شان نماید چنین قیل و قال — مرا اجنبی دید و کرد این سوال
چو زین خواب بیدار شد چشم من — عجب حیرتم داد و زین سخن
کہ دارائے ایران ز دین باہر ست — بپرسد چرا از من این ظاہر ست
بہ پیش بزرگے نمودم بیان — کہ فرماید او تا چہ تعبیر آن
بگفتا کہ ز اضغاث احلام نیست — چنین خواب نادر جز الہام نیست
چو ایران بود مومنانرا مقام — شہ اوست حیدر علیہ السلام
تو میدانیش ناصر الدین شاہ — مگر اوست شاہ ولایت پناہ
اشارہ بتو کرد بے احتیاج — کہ بنگار بر حق او احتجاج
دگر بار این خواب کردم بیان — بر مرد دانشور از دوستان
ہمین گفت او نیز تعبیر خواب — کہ ایما و حکم ست از بوتراب ع
بتایید تعبیر آن ہوشمند — بیان کردہ ہم قصۂ دلپسند
کہ از بہر جد و الدم را بخواب — چنین یک اشارت شد از بوتراب

رویای دیگر

دگر بار در خواب دیدم چنان / که گویا منم اندرون مکان
که ناگه سروشی صدا بر کشید / که اینک شهنشاه ایران رسید
بدیدم که آن وارث ملک جم / پیاده است و پیش و پس او حشم
حریر است سرخ و لبسی خوشنما / که شلوار دارد از ان شه بپا
بپائین شلوار آن نامور / زسیمین یراق ست تابی دگر
چو باز آمدم اندرون مکان / شهنشاه را یافتم اندر آن
که رونق فزا هست بر شه نشین / نه رفتم بپاس ادب من قرین
بیامد یکی خادم از نزد شاه / سبد پیش من آورد تابان چو ماه
در آن بود پخته برنج سفید / مرا داد آنرا چو عین امید
گرفتم من آنرا و هم آن زمان / ثمرهائے خوش یافتم بعد آن
ثمر از عجم بود و این نیست یاد / خریدش نمودم که شاهم بداد
ازین خواب چون چشم من باز شد / دل من عجب مخزن راز شد
بگفتم که بیشک علی ولی / بمن کرد ایما مگر رب جلی
بمیدان دین بر فرازم علم / کنم احتجاج امامت رقم
از آن بعد گفتم که آن شاه ما / بود مورد لطف شیر خدا
که در زی او حسب تعبیر خواب / شده جلوه فرما مگر بوتراب
لباس حریری و سرخ و یراق / که شایان شه نیست بالاتفاق
پس آن سندسی باشد و نیست زشت / معتبر بود از لباس بهشت
غرض دل ازین خواب گشته قوی / خرد کرد از چرخ بالا روی

گرفتم قلم را بنام خدای　　بکافور گشتم ازآن مشک سای

درآنوقت سرّی نموده عیان　　که این نظم باید بپارس زبان

چه درباب این مثنوی بی خفا　　شد ایماز دارای پارس مرا

بهر حال من کردمش اختتام　　بتائید حیدر علیه السلام

بود کین سخن را بعین کرم　　پذیرائی آید بکلک عجم

فروغی بیابد ز والا نگاه　　چو سلک گهر در بر دست شاه

پس از هند تا قاف و ایران زمین　　بالطاف آن ناصر پاک دین

بباشد بیک اعتقاد قوی　　بهر دست این مثنوی نوی

همین نهج شرحش بپارس زبان　　شود چاپ و شائع بهندوستان

فیوض شهنشاه بحر کرم　　بود کان رساند درین هند هم

چو آن شاه جمجاه از جای خویش　　برای رفاه رعایای خویش

کشیده است تکلیفهای سفر　　چه دور است گر بیندش یک نظر

بدینی رفاه آن حمید الصفات　　نه چون میکشد زحمت التفات

شد او ناصر الدین بنام نکو　　چرا نصرت دین نیاید ازاو

چرا ننگرد این تولای من　　که هستا ز موالی مولائی من

چو محرومم از قرب آن دین پناه　　نه واقف ز آداب درگاه شاه

ندارم زبانی به کام و دهان　　که زآن حظ بیابند اهل زبان

چه تتوانم آورد بهر نثار　　دُر و گوهر مدحت شاهوار

ز شاهان صفوی کتاب بحار　　بماندهست در دهر خوش یادگار

همین طور زین شاه عالیجناب … بماند بدهر این همایون کتاب
ولیکن شنفتم پس از دیرگاه … که آن قبلۂ عالم دین پناه
ز دست ستمگار بابی پلید … براعلائے اوج شهادت رسید
لباسی که میداشتش زیب تن … همه سرخ گشته چو خونین کفن
دلم خون بگردید از فرطِ غم … فغان کردم و گفتم اے وا ستم
لباسی که در خواب بود ارغوان … شهادت بگردید تعبیر آن
تمنائے دینی من خاک شد … دلم هم از آن آرزو پاک شد
مگر بعد از پاس خود خاطرم … درین مدعا شد چنین رهبرم
که گرچه همان شاه جنت مکان … پسندید قرب خداوند جان
گر وارثش را در ایران زمین … که بادا مظفر بدنیا و دین
بدارد خداوندما کامیاب … بود ظل او پرتو آفتاب
کنونست در دینم امیدگاه … فیوضش بود عام چون مهر و ماه
ثبو والتفاتش برین مثنوی … که در دین بباشد کتاب نوی
بتقریظ شاه عدالت مآب … مزین شود این همایون کتاب
شود چاپ هم شائع از بعد آن … در ایران و توران و هندوستان
باین مثنوی نیز شرحش ضرور … شود چاپ پابند حظ ذی شعور
ازین پس بدرگاه پروردگار … برآرم کف عجز کاے کردگار
من از خاک عرفات و بیت و صفا (مروه) … کنم بهر امراض عصیان دوا
هم از خاک عتبات یثرب مقام … کنم سرمۂ چشم با شوق تام

زعقبات علیای ارض عراق
کہ عمرے درین آرزو شد بسر
زبے برگی بندہ بندہ نوام
بیابم شرف بادل پُر وفاق
زبے برگیم پاست خستہ مگر
بالطاف و توفیق خود چارہ ساز

باب اوّل بیان دعوائی شیعیان بر خلافت جناب امیر از روی حدیث غدیر و بیان تواتر و معنی آن و درینجا چہار فصل ست فصل اول بیان صحت و تواتر حدیث غدیر

بدہ ساقیا جام صہبائے نور
درخشان شود نور صہبا چنان
بہ بنت العنب شد کراہت مدام
ایاغے بدہ زان مئ بے نظیر
ایاغے بیاور ز لطف و کرم
زیک جرعہ اش دل پُر ایمان شود
چنان صاف گردد دلم زان شراب
کزان قلب بے خشد ز فرط سرور
کہ روشن شود زان دل عالمیان
کہ بر ماست چون بغض حیدر حرام
کہ خمخانہ اش گشت خم غدیر
پر از بادۂ ساقی کوثرم
زیک قطرہ اش سر و سکران شود
کہ گیرم صواب و بگویم صواب

کنم نیز نعلین آزو رها | نظر آیدم دشت قدس و ذکا
کنم گوش انا الله ز رب کریم | کلامم شود چون کلام کلیم
مسیحا صفت گردم اعجاز دم | بدست اندرم باد اثر در قلم
چو حرف هدایت رود بر زبان | به لینت کنم زیب و حسن بیان
کلامم شود گوهر آبدار | که چرخش کند عقد پروین نثار
ز طوبی سزد خامه ام یا ز نور | مدادم سیاهی چشمان حور
سزد بال جبریل قرطاس من | ز مخدوم او می سرایم سخن
ز فضل و مقامش بیان میکنم | محقق سخن را عیان میکنم

آغاز دعوے

علی ولی شاه و مولای کل | بحکم خدا بعد ختم الرسل
مزین بگردید منشور آن | بطغرای بلغ پی مومنان
به تبلیغ فرمان پر احتشام | ز دوحات خم ست دیوان عام
زہے حکم احمد بحق علی | فمن کنت مولاه حرف جلی
با بلاغ حکم بشیر و نذیر | مصدق غدیر ست و جم غفیر
از آن پس بیارندش ارکان دین | ز روی تواتر مفید یقین
درین خوش سخن ایکه داری سخن | بده دل بمن حرف حق گوش کن
چه حرفیکه پر صحت و معتبر | چه حرفیکه اخبار تو سر بسر
ولیکن چو این حکم پر نور و شور | بود مبطل هر خلافت ضرور
ازین ره پس پشتش انداختند | بمعنیش تاویلها ساختند

سلہ طغرا بالضم توقیعات خط پیچیده حروف که بر ابتدای خطوط فرمان نویسند بادشاهان القاب خود جز این است که در ان تحقیق باد شاه حقیقی است مراد از بلغ آیه سلہ مراد از آن بلغ آیه یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک وان لم تفعل فما بلغت رسالته والله یعصمک من الناس سلہ ۱۲ دوحات جمع دوحه است سوره مائده ... درخت باشد جمع دوحه درخت بزرگ چونکه مقام غدیر خم درختان مغیلان خار دار بود و بدون آن زیر سایه آن جناب رسالتمآب صلعم خطبه فرموده بود من کنت مولاه فعلی مولاه و اصحاب ... زیر آن درختان بودند و برای ارشاد این حکم در میدان عام ... غدیر واقع بود ۱۲

کنون باید ت زین غرض بگذری / پئے ردّ آن حیلہ ہا ناوری

اگر راہ باطل بگیری تو پیش / نمائی چہ تفضیح اسلاف خویش

نمیگویمت گرچہ باشد بجا / کہ بر باطلے اندرین مدعا

ولے ہر چہ گویم روایات نقل / بکن صحت آن بانصاف و عقل

چو باشد پر از صحت و معتبر / باقوال عترت موافق دگر

در آنگہ بکن راہ حق اختیار / چو داری دگر کار با کردگار

چو کردہ سرت را غرض خیر خیر / نیابی رہِ حق سر خویش گیر

ولیکن کنون در تخالف ز آل / نیابی چو اصحاب جاہ و جلال

نہ این دور دوریست مروانیہ / نہ عباسیہ ہم نہ سلطانیہ

کہ بر حرص قرب سلاطین جور / تخالف ز عترت نمائی بفور

در فضل شان را نمائی تو بند / لوائے انا الحق بسازے بلند

نہ چون زہرے و ثورے نامدار / بیابے تو در بزم حکام بار

نہ چون بوحنیفہ[۵۲] بجاہ قضا / بیابی تو کام دل و مدعا

نہ اکنون بعرش[۵۳] وزارت رسی / نہ براوج و صدر صدارت رسی

درین روزگاران نیابی تو کام / بجز مرجعیت ز چندین عوام

قدح خود شکستہ است و ساقی نماند / ہم آن دور شامی عراقی نماند

بیامد کنون دور فرخ نشان / بہر دولت و ملک اندر جہان

کہ نور و فروغ علوم و ہنر / بپروردہ است تاریکی ہر بصر

خصوصا درین ہند پر عدل و داد / کز امن و امان ست مینو سواد

۴ او شمار از فضائل موضوعہ حضرات ثلثہ فوق زبان کردہ میشد و از این سبب بخاری و مسلم روایات او را خیلے اختیار کردہ اند و زیادہ حالات او در مجلد دوم استقصاء الافحام باید دید ۱۲ و سفیان بن سعید الثوری کہ رکنے در احادیث صحاح ستہ است با اہل بیت علیہم السلام انحراف تمام داشت و با این وجہ بحکام بنی عباس تقرب می جست و نزد ایشان آمد و رفت میداشت. جناب امام ہمام از وی احتیاط میفرمود و روبرو او حدیث نقل نمیکرد تا نزد منصور عباسی نکند و زیادہ تر حالات او در مجلد اول ۱۲

زانوار آرائے برطانیہ — فروزان شدہ عہد ظلمانیہ

شہنشاہ گیہان و جم بارگاہ — سکندر باقبال و انجم سپاہ

زالقاب سایۂ آنجناب — بود قیصر ہند اشہر خطاب

تجلائے حکمش چو افشاند نور — شدہ چشم عصبیت و جہل کور

بنظم و سیاست شہان زمان — سبقہا گرفتند از وے نہان

بآزادگے اندرین مرز و بوم — ادا میشود مذہبیہ رسوم

ز ہر علم و ہر دین و مذہب کتاب — زفیضش ہمانا شود دستیاب

کتابیکہ نایاب بود و نہان — شدہ دست مالی برطالبان

درین دور دانشوری ای عزیز — زجہل و تعصب برآ بر تمیز

تو نتوانے انکار کردن کنون — زنام کتابے بکذب زبون

تو نتوانی اخفائے حق از عوام — درین روشنی علوم ای ہمام

کنون اینچہ اخفائے حق امیرؑ — چرا این تخالف زحکم غدیر

نخستین درین حکم ایمان اساس — ہمانا یقینے تواتر[لہ] شناس

کز آن میشود ہر حدیث صحیح — چو قرآن مفید یقین صریح

چہ این حکم نزدیک ہر دو فریق — بنقل ثقات و زبیحد طریق

زجمع صحابہ بہر یک زمان — بیامد خوشا تا بما آن چنان

کہ شرط تواتر فزون تر در آنست — یقین چون سماع از پیمبر بر آنست

ببین کثرت نقل این نص صاف — کہ حفاظ[لہ] نقاد اہل خلاف

در اسناد آن نامہا ساختند — طرق بیش از صد بپرداختند

لہ تواتر آنرا گویند کہ یک جماعت کثیرہ نقل کنند کہ از قول ایشان [illegible] علم قطعی حاصل شود [illegible] ۱۲

لہ [illegible] حفاظ جمع حافظ [illegible] حافظ محدثی را گویند کہ [illegible] اسناد و حال راویان [illegible] ۱۲

[illegible] ملا علی قاری [illegible] شرح [illegible] ۱۲

به تنقید هر یک سند را مهان　　نوشتند در نامه با خوش بیان
مراد از سند از روایت[51] مدام　　بود نقل یک یا خبر لا تمام
از او شناخت آن طبری[52] بی نظیر　　که معروف بوده به ابن جریر
نوشته کتاب الولایت بنام　　در اسناد الفاظ این حکم عام
ز بسیار اصحاب کرده بیان　　طرق بیشتر بس اسانید آن
نمودند هم ذکر آن ای شفیق　　ز اعلام اسلاف هر دو فریق
چنانچه ابن بطریق[53] خوش رهبرم　　دگر سیدم ابن طاوس هم
نمودند افاده که ابن جریر　　نوشته کتابی بحال غدیر
ز اهل جماعت بسی با خبر　　چو یاقوت[54] و ذهبی و ابن حجر (عسقلانی شارح بخاری)
نمودند مذکور آن خوش کتاب　　که تالیف شد در حق بوتراب
چنانچه ز یاقوت معجم ببین　　که مذکور کرده در آن این چنین
که شیخی به بغداد شهر شهیر　　مگر کرد تکذیب نقل غدیر
پس آن طبری حبر فخر زمان　　فراهم بفرمود اسناد آن
دوم آنکه فرمود ذهبی[55] امام　　که دیدم چو آن نامه اش را تمام
فراوانی نقل و اسناد آن　　مرا کرد مدهوش و حیرت کنان
سوم بعد ذهبی حبر بصیر　　بتاریخ خود گفت ابن کثیر[56]
که دیدم خودم آن کتاب عظیم　　مجلد دو تا بود و هر دو ضخیم
دگر عسقلانی[57] به تهذیب خود　　بفرمود ذکر کتابش بکد
که اسناد بسیار نقل غدیر　　همانا بیاورد ابن جریر

مدائح که آن طبری نامور — بدارد بسیار زان ست مشهور تر

خلاصه بگویم که او واقعی — خوشا مجتهد بود چون شافعی

علاوه بر آن فضل و توثیق حال — که کردند اورا ز اهل رجال

سیوطی ز فضل و کمالات او — براه تحیر بگفتا سخو

که از بهر دین ششم دو سرا — نگفتند اورا مجدد[51] چرا

هم ابن خزیمه بگفته بسی — که عالم تر از وی ندیدم کسی

دگر ابن تیمیه[52] جحش چنان — نموده که ناید ز ابنا بیان

که ابن جریر و هم امثال او — چو آن مالک و شافعی سخو

بباشند عالم ترین جهان — از آن عسکریین و امثال شان

بود فرض بر عسکریین هم — که گیرند دین از چنین محترم

معاذ الله این کذب و نصب و کین — که کس نگوید که این چنین

دوم بعد آن حافظ نامور — که با ابن عقده بود مشتهر

نوشته در اسناد[53] این حکم عام — کتاب حدیث الولایت بنام

در آن نامه نقل روایات گشت — ز اصحاب تا یک صد و بیست و دو

چنانچه ابن طاوس عالیجناب — بگفتا که نزدم بود آن کتاب

صحابه که کردند نقل[54] خبر — بیاورد اسمای ایشان دگر

هم اهل خلافم ز روی صواب — نمودند ذکر این خوش کتاب

چنانچه ابن تیمیه[55] با نمود — بمنهاج خود ذکر آن را نمود

دگر عسقلانی[56] رجبر خبیر — که در علم دینی خطابش امیر

بشرح بخاری و تهذیب در | همین طور اندر اصابه دگر
کند ذکر آن نامه را بی نهفت | چنانچه بشرح بخاری بگفت
که لاریب آن ابن عقده در آن | اسانید آرد صحاح و حسان
بیارند این قولش ابن حجر | مناوی[51] و سمهودی باخبر
دگر آنکه حافظ سیوطی[52] فرد | دراز بار اظهار آن نامه کرد
دگر آنکه شیخانی[53] قادری | کند ذکر آن در صراط سوی
دگر میرزائی[54] وسیع النظر | بمفتاح زان نامه داده خبر
علاوه برین نقل اسفار قوم | دگر پیشوایان احبار قوم
بنقل[55] مسلسل پذیرائی دل | که تا ابن عقده رسد متصل
روایت نمایند کان خوش کتاب | از آن ابن عقده است بی ارتیاب
بتوثیق آن ابن عقده اگر | عزیزا ندارے بنوعے خبر
بکش رنج و زحمت بتحقیق دین | چو انساب[56] و طبقات حفاظ بین
که بود او ز حفاظ ابرار قوم | گرفتند از و نقل[57] احبار قوم
تمسک[58] نمودند جا بجا | بقول بن عقده پیشوا
علاوه بتوصیف و توثیق او | بفرمود آن دارقطنی نکو
سر گفتند[59] اہلی کوفه چنان | که از ابن مسعود تا این زمان
نیامد چنو حافظے در نظر | که دارد خبر از حدیث و خبر
مسانید[60] آن بو حنیفه امام | که خوارزمی آورد با اهتمام
در آن نامه هر یک سند را مدار | برین ابن عقده بود آشکار

همین نامه هنگام طعن ار مگر ۔۔۔ ز هر خصم بر بو حنیفه سپر

عزیزا برین کشف[1] چو قدری کنی ۔۔۔ خود آثار آن بو حنیفه گنی

سیوطی[2] و سهمی و طاهر ترا ۔۔۔ نگه بند طفل تعصب نما

نذانی که سبکی[3] به طبقات در ۔۔۔ بداده بن عقده[12] را وه چه فر

که مثل بخاری و دیگر فحول ۔۔۔ شمردش ز حفاظ شرع رسول

دگر بو علی[4] رتبه اش را ستود ۔۔۔ که چون تابعین قدر والاش بود

اگر بود چیزی تشیع درو ۔۔۔ نه آن میرساند ضرر نزد تو

چه آنست حب شه بحر و بر ۔۔۔ نه تفضیل او بر عتیق و عمر

سوم حافظ ماهر بو سعید[5] ۔۔۔ که بر اوج حفظ و کمالی رسید

نوشته کتابی درایت بنام ۔۔۔ در اسناد این حکم خیر[14] الانام

پس از یکصد و بست اصحاب دین ۔۔۔ روایت نموده بحسن[15] یقین

ازین جمع اصحاب اسناد آن ۔۔۔ نموده هزار و سه صد تابعیان

عزیزا چو مدحش بجوئی نگر ۔۔۔ تو انساب سمعانی و هم عبر

ازآن بعد حسکانی[6] حبر دین ۔۔۔ که در حافظان بود ازبس متین

در اسناد این نص همان خوش صفات ۔۔۔ نوشته کتابی دعاة الهدات

ازآن بعد آن ذهبی[7] پرکمال ۔۔۔ که بوده عیار حدیث و رجال

کتابی در اسناد بنگاشته ۔۔۔ تواتر درین نقل انگاشته

ازین جمله بالاترین هم پذیر ۔۔۔ درین کثرت نقل حکم غدیر

که آن بو المعالی[8] حبر همام ۔۔۔ که بوده بهر دو حرم یک امام

بگویند که آمد کتابے نظیر
بدیدم در آن نامۂ دلپذیر
برآن بود این هم نوشته بیان
از آن بعد بست و نهم جلد نیز
علاوه برین جبر گه چهپیا
بگفتند مجمل ببابا خبر
یکے آنکه خود احمد[۵۰] حنبلی
درآن با تحقق ز جمع کثیر
دگر آنکه جلابی[۵۲] با نظر
بگفتا درون مناقب کتاب
که نصّ غدیر از رسول زمان
همانست جلّابی خوش نظر
هم اعلام[۵۳] دین از رهِ اعتماد
دگر آنکه اسناد این نص ما
دگر کنز عمال بین اے خبیر
دگر همچنین هر دو ابن حجر
هنوز آنچه کردم بیان سند
پس اکنون درینجا تو اتر ببین
وزینجا بنا قدانِ خبیر

بر جلد سازی بغداد و در
روایات و اسناد حکم غدیر
که این بست و هشتم مجلد از آن
بیاید بفضل خدائے عزیز
که بنوشت هر یک کتابے جدا
که مر این خبر را سند بیشتر
نوشته مناقب بفضل علے[۵۱]
بفرمود نقل حدیث غدیر
با بن المغازل که شد مشتهر
چنانچه ابن بطریق کرد انتخاب
صد اصحاب کردند نقل و بیان
که بوده ز اعلام اهل الخبر
باقوال و میکنند استناد
بسند دگر در خصائص ببا[۵۴]
کتب از بدخشی و ابن کثیر
بگفتند کان را طرق بیشتر
بیارند اصحاب زائد ز صد
که کمتر بود در خبرها چنین
که بودند اخبار دین را بصیر

[۵۰] مناقب علی مصنفہ احمد حنبل از کتب مشہورہ ست و دران کتاب احمد روایات حدیث غدیر را از رسول خدا و از امیر المومنین بطرق متعددہ نقل کردہ [۵۲] ابن المغازلی ابو الحسن علی بن محمد بن خطیب الجلابی المعروف بابن المغازلی الشافعی متوفی ۴۸۳ نیز کتابی در مناقب جناب امیر تصنیف کردہ و دران نوشتہ کہ صد صحابہ این حدیث را نقل کردہ اند چنانکہ ابن بطریق علیہ الرحمہ عبارت کتاب ابن المغازلی را در کتاب عمدہ خود نقل کردہ ۱۲ [۵۳] اعاظم محدثین و اکابر متکلمین سنیہ در کتب خود از روایات ابن المغازلی نقل کردہ اند مثل ابن حجر مکی در صواعق محرقہ و جہرمی در براہین قاطعہ و ملا مبارکی در اشرف الاخبار و نور الدین سمہودی در جواہر العقدین و محمد بن ابو بکر شافعی در وسیلۃ المآل و سید محمد برزنجی در نواقض الروافض و سید محمود شیخانی مدنی در صراط سوی و فاضل حیدر علی صاحب منتہی الکلام در ازالۃ الغین و رشید الدین خان در عزۃ الراشدین بر تصنیف کردن ابن المغازلی کتاب مناقب جناب امیر را افتخار و مباہات دارد و او را از ثقات ... و دیگر کتب خود دلیل ولای اہل سنت باہل بیت علیہم السلام و عدم ... از این حضرت ... [۵۴] ... حنبل و خصائص نسائی ... و اظہار کثرت طرق آن ... در تہذیب و فتح الباری شرح بخاری و اصابہ ابن حجر عسقلانی و در صواعق ابن حجر مکی و در مفتاح النجاۃ و نزل الابرار میرزا محمد بن معتمد خان بدخشانی و در تاریخ ابن کثیر ... و غیرہا مذکور اند ۱۲

بنا چار و ناکام بی اعتساف　تواتر درین حکم گفتند صاف
نه بینی که ذهبی بالغ نظر　که بوده امام حدیث و خبر
بگفتا ز تحقیق خود ناگزیر　که در صدر نقل حدیث غدیر
تواتر بود هم بدارم قبول　که این بالیقین ست قول رسول
چنانچه همین قول ذهبی پیر　بتاریخ آورد ابن کثیر
دگر شمس حفاظ اعظم امام　که با ابن جزری ست معروف عام
در اسنی بگفتا که نقل غدیر　صحیح ست خوش از وجوه کثیر
ز روی تواتر رسد تا علی　چنان کز تواتر رسد تا نبی
بیارند آنرا به نقل کثیر　چه جم غفیری ز جم غفیر
پس آنکس که تضعیف این نقل خواست　شعوری درین فن نه آنمرد راست
دگر بود آن حافظ پرکمال　که گویند اوراست سیوطی جلال
برین نص در ازهار خود با نمود　خوش اظهار حکم تواتر نمود
دگر آنکه در بعد او آن علی　که معروف گردید با متقی
به تلخیص قطف سیوطی فرد　برین نقل حکم تواتر بکرد
بعهد خود شمس ابن علی حسام　همی بود یکتا امام انام
دگر مثل او آن محدث جمال　که بوده ز اعیان اهل الکمال
درین حکم پاک امام مبین　تواتر بفرمود در اربعین
دگر آنکه مخدوم حبر بصیر　بگفتا تواتر درین ناگزیر
دگر آنکه قاری بمرقاة در　که بوده بفن خبیر باخبر

حکم میرزا مخدوم وملا علی قاری بتواتر حدیث غدیر

بگفتا ز تحقیق خود ناگزیر — که بیشک یقینی ست نقل غدیر

بتایید گفتا که از حافظان — بکردند حکم تواتر بر آن

دگر مقبلی و یمانی امیر — که بودند احادیث دین را خبیر

دگر صدر عالم ز هندوستان — ثناء الله و هم مبین از مهان

همه معترف بر تواتر شدند — سر غافلان پشت پائی زدند

چه خوش گفت آن سید مرتضی — که این حکم فرموده مصطفی

ز شهرت بود و شائع روزگار — نه شکی کند جز تعنت شعار

یقینی بود نزد دانا فحول — چو حج وداع و جهاد رسول

بود از چنین مشتهر واقعات — که حاجت ندارد بذکر رواة

شنیدی چو این جمله ای حق گرا — ولکن هم تماشای حیرت فزا

که چون رد و تاویل نص غدیر — بر اهل سنت بود ناگزیر

ز خوئی خویشش فخر دین همام — که فرموده اندش مشکک امام

نه من زو بنالم که بس کاملان — چو ذهبی و هم حافظ عسقلان

بشکک تواتر بپیراسته — چو نصاب تشکیک آراسته

پس او دگر چند کوته نظر — سپردند کورانه ره بی خطر

مفاد کلامش همین بی نهفت — چنان در نهایه که چاوید و گفت

که در باب منزلت انچه بیان — نمایند شیعه جوابش چنان

که اخبار فضل صحابه کبار — قوی تر ازین نقل و خوش آشکار

هم از جمله اهل حدیث سنی — چو اهل صحیحین و چون واقدی

هم آن ابن اسحاق صاحب سیر — نیارند این نقل را در اثر

بگوییم که ای اهل ابصار و هوش — دیانت شعاران انصاف کوش

چنین حرف این فخر دین دیده نیست — چنین شدت نصب فهمیده نیست

که این قسم نص را که اسناد آن — فزون تر ز یکصد صحاح و حسان

هم اسلاف و اخلاف و بالیقین — تواتر نمودند ثابت درین

ز اوج تواتر بر انداخته — لوای تعصب بر افراخته

نخستین بفضل صحابه سخن — بدارم که آنست بی اصل و بن

پس اخبار فضل شیوخ همام — به بسیاری ناقلان عظام

نباشند هرگز چو نص غدیر — که دعوای را زیبیت بانگ نکیر

بهر مدعی لازم است اینکه او — ازانجمله اخبار[۳] تا که دو

کند پیش وزان بعد اسناد بیش — کند هم به تحسین و تصحیح پیش

کند هم بیک کثرت اعتبار — فریقین اتفاق آشکار

اگر مدعی یک خبر را چنان — نه هرگز تواند که سازد بیان

پی فضل بوبکر خود از هوس — تواتر بگوید از هشت کس

ندارند در فضل زوج بتول — تواتر ز صد راویان هم قبول

دوم آنکه این دعوی آن امام — همانا همانا نگردد تمام

که آنچه موانع ازین چرخ پیر — گذشته پی نقل نص غدیر

همین طور در فضل آن یار غار — موانع ز نقلش کند آشکار

همانا بیک فضل بوبکر پیر — تواتر نیابد چو نص غدیر

ز اعجاز و اعلاے حق ست آن — کہ با آن موانع کہ کردم بیان
چنین فضلِ حیدر خدائے عباد — در اسفار اعدا ودیعت نہاد
غرض اینکہ چون رازی سرفراز — بآن طمطراق و بآن کبر و ناز
نیاورد یک نقل ہم در مثال — برین دعوی خود چو کار محال
ہمہ او عایش بر ہر عقیل — ہمانا ست چون دعوی بی دلیل
اموری کہ باشند مثل عیان — نہ یک منع محض ست کافی در آن
وگرنہ کہ ہر کافرے راز رسد — کہ بی حجّت از راہِ کفر و حسد
ز ہر غزوۂ وازوجود نبیؐ — کند منع و انکار باید وے
پس اے مدّعی تعصب نما — بگو چیست فرقی درین ہر دو جا
ہمین محض انکار ناید بہ کار — اگر میتوانی دلیلش بیار
چو شک در تواتر نمودہ بپا — کہ نازد بش اہل صحیحین با
بود گرچہ این ہم تعصّب ضرور — مگر بیند ہم چند پاسخ چو نور
یکے انکہ این نص بر حافظان — طرق بیش از صد بدار د عیان
از انہا بسا ہم ز ارکان دین ست — کہ بر صدق او شان ہمہ را یقین
ازین پس چہ نازد چندین نفر — نہ نزد ست رسد در تواتر ضرر
چہ شرط تواتر نباشد چنان — کہ گویند چیزی ہمہ عالمان
چنین شرط نہ موہم باشد اگر — تواتر نہ بینی تو در یک خبر
دوم راویان را چو باہم گر — تخالف شود در ثبوت خبر
بود قول مثبت در آن ہم قبول — نہ انکار نافی در اہل اصول

حاشیہ متعلقہ صفحہ ۴۷

عفان بن مسلم صفار متوفی سنہ ۲۲۰ کہ امام و حافظ ثبت و شیخ بخاری و مسلم و ابوداؤد و احمد و ابوزرعہ و ابوحاتم و غیرہم بودہ رواہ احمد عنہ ہذا الحدیث فی المسند و المناقب نہم سعید بن منصور صاحب سنن متوفی سنہ ۲۲۷ کہ حافظ ثقہ و شیخ مسلم و ابوزرعہ و ابوحاتم و احمد و ابوداؤد ست و بخاری ہم ازو روایت کردہ رواہ المتقی فی الکنز دہم علی بن الحکیم الاودی متوفی سنہ ۲۳۱ کہ نزد اہل رجال ملقب بصدوق صالح بود و شیخ بخاری و مسلم ست رواہ احمد عنہ فی مسندہ و مناقبہ یازدہم ہدیہ بن خالد البصری متوفی سنہ ۲۳۶ کہ امام وقت بود و شیخ بخاری رواہ عنہ ابن کثیر فی تاریخہ دوازدہم عبید اللہ بن عمر القواریری متوفی سنہ ۲۳۵ کہ حافظ صدوق بود و شیخ بخاری و مسلم و ابوداؤد رواہ عنہ عبد اللہ بن احمد فی المسند سیزدہم اسحاق بن ابراہیم الحنظلی المعروف بابن راہویہ متوفی سنہ ۲۳۸ کہ امام صدوق و شیخ بخاری و مسلم و ترمذی بود روایت او در کنز العمال ست چہاردہم عثمان بن محمد بن ابی شیبہ متوفی سنہ ۲۳۹ کہ حافظ ست مشہور و شیخ بخاری و مسلم و ابوداؤد و ابن ماجہ روایتش و صابی در کتاب الاکتفا آوردہ پانزدہم قتیبہ بن سعید بلخی متوفی سنہ ۲۴۰ کہ امام ثبت بودہ و شیخ بخاری و مسلم و ابوداؤد و ترمذی و نسائی رواہ النسائی عنہ فی خصائصہ شانزدہم ہارون بن عبد اللہ ابوموسی الحمال متوفی سنہ ۲۴۳ کہ حافظ ثقہ بود و شیخ بخاری و مسلم و ابوداؤد و ترمذی و نسائی رواہ عنہ النسائی فی خصائصہ ہفدہم محمد بن بشار عبدی بندار متوفی سنہ ۲۵۲ کہ شیخ ارباب صحاح ستہ ست رواہ الترمذی عنہ ہیجدہم محمد بن المثنی عنزی کہ حافظ ثقہ ثبت بود و شیخ اہل صحاح ستہ رواہ النسائی عنہ نوزدہم محمد بن یحیی الذہلی متوفی سنہ ۲۵۸ کہ امام مشہور ست و شیخ بخاری و ابوداؤد و ترمذی و ابن ماجہ رواہ النسائی عنہ فی الخصائص بستم حجاج بن یوسف الشاعر متوفی سنہ ۲۵۹ کہ حافظ ثقہ صدوق بود و شیخ بخاری و مسلم و ابوحاتم و غیرہم رواہ عبد اللہ بن احمد عنہ فی المسند بست و یکم ابوبکر عبد اللہ بن محمد بن ابی شیبہ کہ حافظ ست معروف و شیخ بخاری و مسلم ست روایت این حدیث کردہ ۱۲ از روایات محمد بن عبد اللہ الحاکم از مستدرک او حبیب بن ابی ثابت عن ابی الطفیل عن زید بن ارقم قال لما رجع رسول اللہ صلعم من حجۃ الوداع و نزل غدیر خم امر بدوحات فقممن قال کانی دعیت فاجبت انی قد ترکت فیکم الثقلین احدہما اکبر من الآخر کتاب اللہ تعالی و عترتی فانظروا کیف تخلفونی فیہما فانہما لن یتفرقا حتی یردا علی الحوض ثم قال اللہ عز و جل مولای و انا ولی کل مومن ثم اخذ بید علی رضی اللہ عنہ فقال من کنت ولیہ فہذا ولیہ اللہم وال من والاہ و ذکر الحدیث بطولہ ہذا حدیث صحیح علی شرط الشیخین و لم یخرجاہ بطولہ شاہدہ حدیث سلمۃ بن کہیل عن ابی الطفیل ایضاً صحیح علی شرطہما و روایت دیگر در مستدرک این ست محمد بن سلمۃ بن کہیل عن ابیہ عن ابی الطفیل عامر بن واثلۃ انہ سمع زید بن ارقم رضی اللہ عنہ یقول نزل رسول اللہ صلعم بین مکۃ و المدینۃ عند سمرات خمس دوحات عظام فکنس الناس ما تحت السمرات ثم راح رسول اللہ عشیۃ[1] فصلی ثم قال خطیباً فحمد اللہ و اثنی علیہ و ذکر و وعظ فقال ماشاء ۴

[1] صلاتا العشیۃ الظہر و العصر ۱۲

۴ ان یقول ثم قال ایہا الناس انی تارک فیکم امرین لن تضلوا ان اتبعتموہا و ہما کتاب اللہ و اہل بیتی عترتی ثم قال اتعلمون انی اولی بالمومنین من انفسہم ثلث مرات قالوا نعم فقال رسول اللہ من کنت مولاہ فعلی مولاہ روایت دیگر حبیب بن ابی ثابت ۴

۴ محمد بن یحیی بن جعدۃ رضی اللہ عنہ عن زید بن ارقم قال خرجنا مع رسول اللہ حتی انتہینا الی غدیر خم فامر بدوح فکسح فی یوم ما اتی علینا یوم کان اشد حراً منہ فحمد اللہ و اثنی علیہ و قال یا ایہا الناس انہ لم یبعث نبی قط الا ما عاش نصف ما عاش الذی کان قبلہ و انی ۴

۴ اوشک ان ادعی فاجیب و انی تارک فیکم ما لن تضلوا بعدہ کتاب اللہ عز و جل ثم قام فاخذ بید علی رضی اللہ عنہ فقال یا ایہا الناس من اولی بکم من انفسکم قالوا اللہ و رسولہ اعلم قال من کنت مولاہ فعلی مولاہ ہذا حدیث صحیح الاسناد و لم یخرجاہ ۱۲ منہ

پس آیندگان مسکنا این یقین — کہ زین پیش بود صحاح متین

وزینجا همہ مردم ارجمند — کہ در بعد این هر دو کس آمدند

درین نص زنا وردن این کسان — نکردند پروا در ایقان آن

چو گوید کسے کانچہ بنگاشتند — اصح است از انچہ کہ بگذاشتند

بگوئیم کہ آن هر دو شیخ متین — نگفتند و ننگاشتند این چنین

بود بلکہ این رائے او بر ملا — خلاف ابوزرعۂ پیشوا

همین نہج آن چار امام عظام — کہ بودند پیش از بخاری خام

نبودند پابند[۵۱] در اجتہاد — بآن شرطہائی کہ او در نہاد

بود بلکہ خیلے احادیث صاف — ز احکام هر مجتہد بر خلاف

بود بعض احکام شان آنچنان — کہ اندر صحیحین ندارد نشان

پس آنجملہ احکام دین با دلیل — نباشند هرگز اصح اے نبیل

چہارم چو شیخین از رائے خود — بیارند این نص چہ پروا بود

کہ استاد[۵۲] و اشیاخ هر دو بیا — بیارند این حکم ایمان فزا

از آن اوستادان جہان دگر — بیارند چون احمد از پیشتر

بیاور دھم[۵۳] حاکم رکن دین — مطابق بشرط صحاح متین

پس این هر دو را نیست عذر جلی — بجز حب شیخین و نصب علی

چہ در نقل فضل و مدیح امیر[۵۴] — بود گرچہ پر صحت و هم شہیر

بخاری بدزدد دل خود ضرور — و یا میکند ابتری و فتور

بود نصب او آنچنان پر عیان — کہ هم کیش او هند نالان از آن

چنانچه بن دحیه[51] نامدار — بحقش چه خوش حرف زد آشکار

که در نقل فضل خوش حیدری — بخاری ما میکند ابتری

کفایت نکرده برین حرف خود — بگفته که دارد همین خوی بد

همین طور کرده بخاری شقاق — ز عترت که بوده نکو با وفاق

چه آن وارثان علوم نجات — نبودند نزدش علیم و ثقات

برین حق سخن گر نداری یقین — چو منهاج و تهذیب و کاشف ببین

که آن صادق اهلبیت کرام — امام فقیهان عالی مقام

بخاری[52] ازو بدگمانی بداشت — احادیث منقول او را گذاشت

نه او را سزاوار پنداشته — نه اقوال او را حق انگاشته

ز جمع خوارج[53] مگر اے شگفت — احادیث با یک ارادت گرفت

درین نصب مسلم سپرده است هم — ره آن بخاری قدم بر قدم

که از خرمن او بصدق و یقین — بسے بود از جان و دل خوشه چین

اگر شک بداری پس ای ذی شعور — ببین ابتدای کتابش ضرور

که بر شاه تطهیر[54] و آن حق مقال — ببسته درون قضایا ضلال

مگر او بالجاے حق ناگزیر — بیاورد چیزی ز حال غدیر

بیاورد مسلم و حدیث[55] ثقل — که فرموده شد آندران خوش محل

جوابیست پنجم که هر دو جهان — چو نارند این نص بباشد گمان

که آن عهد متوکل بود — که از ناصبان گوی سبقت ربود

در آندم که آن هر دو با آب و تاب — نمودند تالیف هر دو کتاب

پس از رشک تو بیچ وار خوف شاه ... بدیدند در نامه این نص گناه

ششم اینکه گر نقل حکم غدیر ... نمودندی این هر دو شیخان چیر

زراه تعصب بسی ناصبان ... کجا باز ماندندے از قدح آن

چه در رد اهل حق از روی کد ... بکردند اخبار آن هر دو رد

نه بینی که نقل خوش منزلت ... بیارند شیخین با مرتبت

مگر سعد دین در مقاصد چو غول ... در این نص تواتر نکرده قبول

بدانم چنان کان جناب امیر ... همی داشت حساد و اعدا کثیر

همین طور باشند در هر زمان ... بسے دشمنانش درون جهان

همین فخر رازی صحیحین را ... پس پشت انداخته جابجا

دگر از صحیحین عیان کان خلیل ... سه نوبت بگفته دروغ ذلیل

ولیکن خودش رازی فی شعور ... بگفته که اینست باطل ضرور

جوابیست هفتم که مردم بسا ... گرفتند آن هر دو را بس خطا

پس از بهر شان نزد اهل نظر ... چه فضلے ست بر دیگر اهل الخبر

که از وجه ناوردن شان ضرور ... در امر تواتر نیفتد فتور

ندانی که خود رازی نامدار ... بیک نامهٔ خویش گفت آشکار

که در شرح خطابی خوش بصیر ... بسا بر بخاری کشد دار و گیر

دگر خود غزالی عطار بین ... که از جامع مسلم آن مرد دین

بر آورد اخبار مقطوعه را ... دگر جابجا کرد قدحش بسا

دگر آنکه باری جواهر نگر ... ز ملاے قاری رجالش دگر

که بر جامع مسلم هوشیار — ازین هر دو بس طعنها آشکار
نمودند ثابت در آن بخلاف — احادیث مقطوعه وهم ضعاف
برین قدح شاهد نمودند پیش — چو عطار وهمچون نواوی خویش
دگر جعفر شافعی ادفوی — در امتاع[۵۱] خود با دلیل قوی
عیوب صحیحین پرداخته — بتوهین وتنقیص بنواخته
بیک هتک استار شان آشکار — چه برداشته پرده از روی کار
بگفتا که خطّابی مقتدا — بقدح سنن[۵۲] گفت حرف خوشا
که آن نائبه بس صحیح ومتین — ندارد نظیری در احکام دین
خدا داد آن را قبول اتم — بهر اختلاف ست خوشتر حکم
کتاب ابن ماجه که جامع ترست — بنزد ابو زرعه نافع ترست
همین نهج بو الفضل[۵۳] مابی نهفت — بحق صحیحین باری بگفت
که آن ترمذی که جامع ترست — کتابش از آن هر دو نافع ترست
همین گونه زنجانی[۵۴] نیک مرد — ببین وه چه مدح نسائی بکرد
که شرط نسائی بحق روات — ز شرط صحیحین محکم بذات
دگر جعفر از در دین بی نهفت — بحق صحیحین مجمل بگفت
که حفاظ نقاد با حتم وجزم — چو آن[۵۵] دار قطنی وآن ابن حزم
ورا اخبار بسیار هر دو کتاب — کلامی بکردند از بس صواب
ازین بعد آن جعفر با کمال — بیان کرد چیزی بطور مثال
که بیشک بخاری ومسلم بسا — ز بندار[۵۶] آرند هم نقلها

ولیکن کہ بندار آن ہوشیار — بالاجماع کذّاب و بی اعتبار
ہم آن مسلم آورد اخبار چند — ز اسباط[۵۱] و ہم از سماک نژند
نگر ہر دو نزدیک اہل نظر — بباشند کذاب و نامعتبر
سخن کوتہ آن جعفر نامدار — در آخر برین حرف کرد اختصار
کہ روزی ابوزرعہ[۵۲] اوستاد — چو مسلم حضورش کتابش نہاد
بسی ناپسندید و گفتہ دگر — بمسلم کہ میدانیش با خبر
کہ این را چہ نام کردی صحیح — کہ باشی بہ پیش جہان بس فضیح
ہمانا کہ نقل فلان و فلان — نباشد در آن سمت صحت عیان
چنانچہ ابوزرعہ مقتدا — شمرده چنین نقل واہی بسا
بگفتا دگر جعفر حبر دین — کہ امثال این جرح و قدح متین
بباشند بسیار و در دیگری — کہ بیباید از بہر آن دفتری
ہمین نہج دیدہ‌ست[۵۳] بہ تہذیب در — بگفتا کہ بوزرعہ با خبر
در اخبار مسلم بداده نشان — کہ واہی‌ست نقل فلان و فلان
دگر آنکہ گر این کتب ای عزیز — نیابید بہ دست نباید ستیز
ببکش ز ہستی[۵۴] از ره درد دین — شروح صحیحین خود را ببین
کہ حفاظ نقاد بر نقلہا — بقدحی کشیدند خط جابجا
چو از صد یکی آن روایت نگر — کہ در فضل اشیاخ ابن عمر
بگفتا کہ در عہد[۵۵] شاه امم — ابوبکر و عثمان و فاروق ہم
نکردیم ہم سنگ ایشان کسی — اگرچہ بباشند یاران بسی

[۵۱] اسباط بن نصر و سماک بن حرب چنانکہ در مجلد اول حدیث غدیر است صحیفہ ۱۸۶ سطر ۱۲

[۵۲] چنانکہ ابوزرعہ و غیره در فصل عاشر از باب ثانی کتاب در آخر فضائح و معائب صحیحین گفتہ کان ابوزرعہ یذم کتاب مسلم و یقول کیف تسمیہ الصحیح و فیہ فلان و فلان چنانکہ در عبقات مذکور است صحیفہ ۱۸۱ سطر ۱۲

[۵۳] مجلد اول از مجلدات اربعہ تہذیب التہذیب حرف الف ترجمہ احمد بن عیسی المصری

[۵۴] چنانکہ در عبقات است باید دید اسمای جماعت کثیر حفاظ نقاد بخاری و مسلم در عبقات جلد اول مذکور است ہر کہ خواہد بسوی این کتاب رجوع کند از صفحہ ۲۶۱ تا صفحہ ۳۶۵ سطر ۱۲

[۵۵] ترجمہ علی بن ابی طالب از کتاب استیعاب باید دید و روایت قول ابن عمر در بخاری این است کنا نقول علی عہد رسول اللہ صلعم ابوبکر ثم عمر ثم عثمان ثم نترک بقیہ فلا نفاضل بینہم و در عبقات مذکور است صحیفہ ۱۳۲۹ سطر ۱۶

قدح صحیحین از مولوی عبد العلی لکھنوی و ابن همام

بر این نقل خود حافظ بو عمر — بگفتا که باطل بود سر بسر
باجماع اسلاف گردد قبیح — بود گرچه اسناد آن هم صحیح
دگر نقل تحریم متعه نگر — که در خیبرش گفت خیر البشر
به نزدیک اسلاف نبود بجا — چه در جائے او طاس گشته روا
دگر مجلے گفت عبد العلی[51] — بشرح مسلّم بیک خوش دلی
که باشند بعض از روایات صاف — درون صحیحین پر اختلاف
پس از هر دو این مختلف نقلها — یکے کذب و باطل بود بی خفا
پس از حرف بسیار آخر کلام — بگفتا که خوش گفت ابن همام
که در نقلهائی صحیحین ما — تفوق کجا بر دگر نقلها

قدح صحیحین از مولوی حیدر علی مندرجه منتهی الکلام و ازالة الغین

دگر آنکه همچون ازاله[52] نگر — ز حیدر علے بشنوی بیشتر
که زائد ز دو صد حدیث شریف — درون صحیحین باشد ضعیف
پس اسلاف ما حافظان فحول — چو اهل صحیحین خوردند گول
همین نهج در منتهی[53] گفته است — تو گوئی که خوشتاب در سفته است
که بر هر حدیث صحیحین ما — همانا نباشد عمل هم روا
بگوییم برین قول حیدر علے — بجان بشنوی بگذر از بد دلی
که گر مثل شیخین حبر عقول — ز مردم در اخبار خوردند گول
درین نقص خم نیز از ناصبان — بخوردند گول و فریب نهان
ازین ره صحیحین شان زینهار — نباشند خود قابل اعتبار

مخالفت صحیحین از فقه ابو حنیفه

دگر آنکه از فقه حنفی ست صاف — همانا روایات آنها خلاف

[51] مولوی عبد العلی که نزد اہل سنت ملقب به بحر العلوم ست در شرح مسلّم در فصل فی الاحاد من الاصل الثانی فی السنة من النصف الثانی کذا فی ص ۲۶ ج ۱ ۱۲ [52] مراد از ازاله ازالة الغین مصنفه مولوی حیدر علی فیض آبادی ست چنانکه در صراط ۳/۲ است [53] مراد از منتهی منتهی الکلام تصنیف حیدر علی فیض آبادی ست ۱۲

در اعمال فقهی بیک کج نظر
روی از صحیحین راه دگر

از ینوجه احبار آن بر محل
نباشند نزد تو قابل عمل

از آن بعد از جهل و نقص تمیز
چه نازش بصحیح آن ای عزیز

ندانی که چون آن بخاری پیر
نیاورد مشهور فضل امیر

از ینوجه کم پایه نصاب چند
نمودند آنرا بجان خوش پسند

دگر بعد از آن اسے تسنن گزین
تو حال بخاری و مسلم ببین

که این هر دو شیخان و هم واقدی
به پیش مهان هیچ و نا مهتدے

که ذهلی و بوزرعه با حشم
ابو حاتم و احمدست نیز هم

نمودند تفضیح با یک زبان
بخاری و هم مسلمت را عیان

چه در لفظ قرآن حق صاف صاف
سخنهای این هر دو بوده خلاف

پس این هر دو را ضال انگاشتند
ببدعت چو جهمیه پنداشتند

از ینوجه شرموده ذهلی بسے
که نبود به نزد بخارے کسے

برانده هم این هر دو را از حضور
ز اسلامیان تا بباشند دور

بفرمان این ذهلی عالمت
چه بوزرعه و نیز بوحاتمت

بگفتند ترکش لب ارکن دین
سر آن بخاری چه خوارست این

علاوه برین اعتقاد دوان
که نزدیک اسلاف بوده زبون

دگر خود بخارے خیانت نمود
بشیخش کز آن وجه رحلت نمود

چه او ساخته پر کتاب العلل
بخاری بسرقه نموده عمل

صحیح خودش را از آن نامه کرد
که بودش دل از قلت علم سرد

دگر آنکه شیخ بخاری بپیر   چنان بود مقدوح و مرد حقیر
که آن مسلم و احمد حنبلی   نمودند بر ترک آن یکدلی
دگر بچه بوزرعهٔ نامدار   مر این هر دو را گفت ناکرده کار
بلا عقل و کم مایه انگاشته   نه لائق به تحدیث پنداشته
چنانچه کتاب سیر را ببین   که چون پیش بوزرعهٔ رکن دین
سخن راند از مسلمت بوقریش   بفرمود بوزرعه با غیظ و طیش
که مسلم چو چندین صحاحی نگاشت   کرا او صحاح لقبیه گذاشت
نه او بهرهٔ یافته از خرد   رود پیش ذهلے و حظے برد
دگر آنکه تهذیب و میزان ببین   که چون پیش بوزرعهٔ رکن دین
بگروید مذکور مسلم کتاب   بفرمود بوزرعه اندر جواب
لیاقت ندارند این مردمان   نمودند تعجیل از وقت آن
ز تصنیف خود ها که دارند پیش   بجویند گرمی بازار خویش
تصانیف را پیش مردم برند   که مقصود لها بدست آورند
ازین ست ظاهر که شیخین را   مشاهیر همعصرشان بر ملا
نه لائق بتحدیث انگاشتند   نه در زمرهٔ عالمان داشتند
اگر قدح این زمرهٔ با خبر   درین هر دو شیخان نکرده ضرر
پس اعراض ایشان ز نص غدیر   ندارد اثر اندر آن ناگزیر
پس اے پیرو فخر رازی خویش   که راهش گرفتی تو کورانه پیش
مکن وهم یاشک چو مرد ضریر   که نارند شیخین نص غدیر

چه از بهر شان وقعت و عزتے چه در جمله اخبار شان صحتی
ز مدح پس آیندگان دگر کجا بهر شان عزتے بیشتر
چو اسفار دیگر صحیحین نیز چه نازش بتصحیح آن ای عزیز
برین قول بوزرعهٔ اوستاد بباید مرا قصهٔ نغز یاد
که اندر بخارا بخاری پیر همیداد فتوائے نو بے نظیر
که دو طفل از یک بهیمه اگر بنوشند شیر یکیه سازد اثر
میان همان هر دو طفل صغیر رضاعت شود واقع از وجه شیر
از ینو چه از شهر خود بخطر امیر بخارا نمودش بدر
پس از بعد این ای دقائق شناس بکن عقل و علم بخاری قیاس
دگر آنکه شیخ سوم واقدی همی بود کذاب و نا مهتدی
تو از بهر حالات این ناتوان چو میزان ذهبی و تذهیب خوان
که از کذب انکیس پس ارکان دین چو بوحاتم و نیز ابن معین
بن ماجه و هم بخاری تو نسائی و احمد پس از جستجو
نمودند متروک او را ضرور نه نقلی گرفتند زین باشعور
هویدا ز میزان و مغنے تو که واقع شد اجماع بر ترک او
چه گویم بر تثلیثش حرف دراز خلاصه که میسکر و بدتر نماز
دگر فخر رازی خاطر پریش پس از ذکر این هرسه اسلاف خویش
بگفته که آن ابن اسحاق پیر نکرده است نقل حدیث غدیر
پس از ابن اسحاق صاحب سیر بود نقل این حکم مشهورتر

بپرس ارچو شامی و کی نخست — ببین تحفهٔ دهلوی را درست
چو فرضاً بیاورد او هم چه باک — که مقدوح بود و بسا عیبناک
تو میزان ببین گفت مالک امام — که بوده چو دجال آن مرد نام
در اخبار تدلیس هم می نمود — گرفته روایات بس از یهود
سلیمان و یحیٰ و دیگر هشام — بگفتند کذاب او را مدام
خلاصه گر این حکم را چار کس — نیارند از مصلحت چون انس
بهر مرد دانای آثار دین — نه ضعفے رسد در ثبوت و یقین
شنیدی که جزری الالقب — نموده است بر آنچه مرد غضب
که هر کس که تضعیف این نقل خواست — شعوری درین فن نه آخر دراست
چه خوش گفت قاری حبر مکیث — که شک نیست در صحت این حدیث
بگفتا بخشے چه حرف فصیح — که این است مشهور نقل صحیح
مگر دیده است در صحت آن کلام — مگر آنکه دارد تعصب تمام
بود جاحد و منکر آشکار — ندارد بقولش کسے اعتبار
چه خوش گفت هم مقبلی خبیر — در ابحاث (نام کتاب ۱۲) در بحث نص غدیر
که گر اینچنین حکم معلوم نیست — بدنیا مگر هیچ مفهوم نیست
خدا راست حکم و ثنا بیشتر — که تکذیب کردند خود یک دگر
چو کردند با هم خلاف و جدال — كَفَى اللهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ
خلاصه که این نص ز روز غدیر — یقینی ست چون فتحهای امیر
بود از چنین مشتهر واقعات — که حاجت ندارد بذکر روات

غرض اینکہ ہرگاہ ما شیعیان ز اہل الحدیث مخالف عیان
تواتر نمودیم ثابت ضرور کہ بینند اہل بصیرت چو نور
پس انکار آنست سودائی خام یقیناً شدہ حجت با تمام
چنین ذکر شک در یقینی خبر نبودہ سزاوار این مختصر
مگر وانمودم کہ انصاف کوش بفهمند اینجا اگر ہست ہوش
کہ ہر جاہل و عالم سنیان بکوشد در اخفای حق عیان
بہر فضل حیدر بقدر و زخویش رہی پر تعصب بگیرند پیش
ز عجز جواب اصابت نما نمایند بیجا جدل ہر کجا
چو رفتند کج از رہ مستقیم فتادند اندر خلاف عظیم
از اینجا بفهمند دانشوران کہ بودند اسلاف و شان چنان
بفهمند حال صحیحین را دگر حال ارباب این ہر دو تا
کہ چون ابو زرعہ نامدار بر آنہا نمود بس نکیر و دار
چو خطابی و ابن حزم و رشید بر آنہا نمودند قدحی شدید
(صحاح و اہل صحاح ۱۲)
بہر حال دارند مخفی تمام عیوب صحاح و سلف از عوام
بجاہل بگویند از ہر رہی کہ اسفار شیعہ نہ بینی گہی
عجب مذہبی ہست نا استوار کہ از دیدن حق نماید فرار

فصل دوم در بیان معنی و تفسیر حدیث غدیر خصوصاً معنی لفظ مولی

بیا طالب جادہ مستقیم پژوہندہ راہ عفو کریم
بیا خواستار رہ راستان فریبندہ ساختہ داستان

که بنمایمت آن ره آشکار
کجی اندر آن ره نیابد گهی

چو بینی در آن رهزنان را چو غول
که اعدای فضل جناب امیر

باغراض خود هر زمان رهزنند
از ینوجه حاجت فتاده چنان

چه در حکم از لفظ مولی ضرور
که هرچه بخواهد چو شاه زمان

همه مردم او را اعانت کنند
همین ست نزد هم امیر و امام

ببین بهر اولی کلام عرب
خوشا مستندهست شعر لبید

که معنی مولی در آن لغویان
دگر آنکه بوزید والامقام

دگر بوعبیده امام شهیر
دگر مثل فرّا و اخفش ضرور

دگر ثعلب حافظ خوش کلام
دگر ابن انباری بی نظیر

نمودند مولی چو اولی بیان
که باشد مصفا ز خاشاک و خار

نه هرگز کسی گم شود زان رهی
مخور از طلسمات آن قوم گول

درین مقصد صاف و حکم غدیر
برآرند شبهات و اوهام چند

که اوّل کنم شرح مولی بیان
مراد ست اولی و مولی الامور

تصرف کند در امور کسان
بهر امر او را اطاعت کنند

که باشد و مولی الامور انام
کتاب خدا نیز فنّ ادب

که از اهل لغت معنی آن رسید
همانا نمودند اولی بیان

که بوده امام لغت در انام
که همعصر او بوده از نبش خبیر

چو زجاج و رمّانی با شعور
دگر آن مبرّد که بوده امام

دگر چون عزیزی خبیر
بیارند چون رازی و دیگران

ذکر کتب لغت

صحاح اللغت را بیاور بدست | که صحت در آن چون صحیحین هست
در آن نیز تفسیر مولی عیان | باولی مصنف نموده بیان
بخوان نیز مثل اساس و غریب | که گردد طمانیت دل نصیب
بخوان بعد اینها چو عین الذهب | که بر جهل منکر بیاید عجب
بخوان شرح سبعه قصائد دگر | بشرح حماسه بکن هم نظر

ذکر تفاسیر در معنی اولی

دگر اهل تفسیر را اتفاق | بمعنی اولی ست باخوش وفاق
چه مولی بسا در کتاب مجید | ببین سوره را که باشد حدید
علاوه برین سوره جای دگر | چو اولی ست مولی بقرآن نگر
چنانچه چو کلبی تفسیر دان | از او بس جائی و دیگر مهان
بتفسیر مولی در آیات رب | بگفتند اولی ز روی ادب
خصوصاً همین رازی خوش سخن | چنین معنیش را بگفته حسن

ثبوت ولی الامور بودن معنی مولی

دگر اینکه معنی مولی ضرور | ز روی لغت خود ولی الامور
افادات اهل لغت همگنان | بباشند شاهد همانا بر آن
بود شاهد عدل و هم خوشترین | تفاسیر قرآن پاک ببین
لغات حدیث بشیر و نذیر | ببین چون نهایه ز ابن الاثیر
دگر هست معنیش شاه انام | چو لفظ ولی امر واضح تمام
هم آرد بخاری که معنی آن | ملیک ست از معمر لفظدان
ملیک ست شاه و ولی الامور | ز روی شروح و لغت پر ضرور
دگر معنیش نیز سید بود | که سالار قوم و مؤید بود

ببین شعر اخطل درین مدعا ازین پس لغات و تفاسیر را
دگر معنی آن بباشد ضرور تصرف کننده بجمله امور
تفاسیر و دیگر کتب را نگر خصوصاً صواعق ز ابن حجر
محرقه ۱۲ مکی
همه این معانی آن ای رشید بباشند بهر امامت مفید
سخن کوته این اندکست از بسی کزین پس نفس بر نیارد کسی
که باید صحیحین کردن نظر بباب دوین و فصل الفش نگر
که فرمود پیغمبر کردگار که میرد چو نادار کس قرضدار
گذارم دیونش که مولی منم بخوانید قرآن که اولی منم
درین نقل مولیٰ چو اولیٰ ضرور هم آن با تصرف بجمله امور
چه از حرف فا و سیاق کلام ز اولیٰ و مولیٰ بود یک مرام
بود معنی نقل گرچه عیان نه حاجت که شرحی ببینی در آن
مگر بهر تسکین قلب پریش ببین هم شروح صحیحین خویش
که کردند تفسیر مولیٰ در آن بهمچون ولی امر خود شارحان
تو دانی که لفظ ولی امر نیز تصرف کننده بود ای عزیز
پس اکنون کرا میرسد جز جهول که رو تابد از قول حق رسول
نگیری نزاعات لفظیه پیش چه این هم بود رد هادی خویش
مگر وائے بر مردم پر شقاق که با این ثبوت و باین اتفاق
بمولیٰ گرفتند آن کج رهے که ناید بمعنی اولیٰ گهے
دگر بعض اینها بگفتا چو کور که مولیٰ نباشد ولی الامور

همه کوشش شان فریب عوام | که مردم ندانند حقِ امام
خلاف پیمبر خلاف صحاح | نمودند کذب عیان را مباح
چه افسوس بر حال زار عوام | که باشند همچون کسانرا بدام
ندیدی که آن فخر رازی بنام | که گفتند اورا شکّک امام
تساویل وهفوات از طبع خویش | بیاراست وکرد با فخر پیش
پس او دگر جمله کوته نگاه | همانا سپردند کورانه راه
گرفته همان هفوه عبد العزیز | بیامد در ابطال آن بی تمیز
نداند این جمع ناحق شناس | که اندر لغت نیست عقل وقیاس
مگر عاجزان راز رای بتر | جز این هفوه نبود علاج دگر
چو هر اہل سنت بدارد خیال | که هر جا درین فص کند یک جدال
ازینوجه واقع شود احتیاج | که بر مدّعا یم کنم احتجاج
بنا چار مقصود خود چون شفیق | مدلّل نمایم بچندین طریق

فصل سوم در تفصیل دلائل بر معنے امامت وخلافت جناب امیر خیبر گیر از حدیث غدیر

بده ساقیا بادهٔ دلکشا | که افتاده ام کار مشکل گشا
زدرد غمم چارهٔ کار کن | زر راز خُمِ خود خبردار کن
بزن دَور آن بادهٔ لاله فام | که باشم ازآن تا ابد شادکام
ندیده کسے ہمچو در جام جم | زنم پا بمستیش بر جام جم
ازآن آب آیم چو دریا بجوش | بمولای ازجان برآرم خروش

بیا و چنان ساغر ناب دار — که آید نظر اندر آن روی یار

شوم نیز دل دادهٔ روی او — که هم دیگران را کشم سوی او

بیہنے بکار ۱۲

کنم رہبری سوی خم خانه اش — نمایم ره صاف کاشانه اش

چو بینند خم خانهٔ و کام ما — ز خود رفته نوشند از جام ما

ہمه نعرہاے ولا برزنند — ز پیراہن زرق از تن کنند

بیابند در تن روانے دگر — ببینند در روح جانی دگر

ازآن جام ای صوفی خوش سخن — دو جرعه زایای ساقے بزن

بجامم ببین راه و روئی نجات — بزن پشت پا فرق عزا و لات

که حامی اجماعیان است خبیر — درین مطلب صاف نصّ غدیر

باغراض خود بازراے نترند — برآرند شبہات واوہام چند

پس ای صوفی با صفا حق نیوش — بتحقیق دین بادل و جان بکوش

برآن خام سودای اہل غرض — مکن التفاتے که باشد مرض

چه از بہر دفع چنان ہرزه ہا — دلائل سبے اند بے انتہا

ندیدے مگر آن دلائل گہے — نه بردی ازینجا به بر حق رہے

ببین اولین واقعات غدیر — درآن خطبه دو اصل حکم اخیر

دوم واقعاتے که شد بعد آن — سوم اعترافات پیشینیان

کنون ہست از حق امید قوی — که چون این دلائل بدل بشنوی

رہائی بیابی ازآن واہماے — که بنہاده اندت بسا خام رای

پس ای حق پژوه ہدایت نیوش — بده سوئی من گوش با عقل و ہوش

که دانسته آنچه مذکور گشت / که معنی مولیٰ ست شش بلکه هشت
در اینجا جز اولیٰ ولی الامور / بود هیچ دیگر معانی ضرور

دلیل اول فقرهٔ صدر این حدیث یعنی اَلَسْتُ اَوْلیٰ بِالْمُؤْمِنِیْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ قَالُوْا بَلیٰ قَالَ فَمَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ

دلیلست اول چو مهر مبین / برین دعوی شیعیان متین
که در صدر این حکم با آن فحول / خودش را بفرمود اولی رسول
که آیا بایمانیان در جهان / نباشم من اولی ز جانهای شان
بگفتند یاران بلی یا رسول / بر آن باز فرمود با آن فحول
که آنکس که مولای وی بوم / علی بود نیز مولاش هم
خدایا محبانش را دوستدار / بخصمش عداوت کن ای کردگار
پس از لفظ اولای صدر مبین / همانا هویدا ز رویش چنین
که در حکم هم لفظ مولیٰ عیان / بمعنی اولی ز روی زبان
هم اولی که در صدر پاکست صاف / مرادش تصرف کنان بی خلاف
پس از بهر مولای حکم العزیز / همانا تصرف صله هست نیز
ازینجه مولای مرتضا / چو مولای ایزد و مصطفا
چو خواهی تو معنیش ای ذی شعور / بلفظ دگر گو ولی الامور
چه سابق ازین بر تو شد منجلی / که اولا و مولیٰ بود چون ولی
اگر جاهلی از فنون ادب / نه فرط تعصب بیاری بلب

کہ در نقل خم بعد مولی گمان ست — کہ تعظیم یا حب صلہ بہر آن ست

ہم اولی در آیہ از ولایت بود — کہ معنے آن خود محبت بود

بگویم باو کاے تسنن نہاد — بلا علم در دین مکن اعتقاد

رود شبہہ در صحت صدر اگر — کفایت نماید تو تحفہ نگر

اگر شبہہ در معنیش میکنی — تو بیخ ہمہ دین خود میکنی

تفاسیر آن آیہ حق ببین — کز آن اخذ کردہ صدر مبین

چو بغوی و بیضاوی نامور — سیوطی و قمی و نسفی دگر

فقیہان نامی شریعت مدار — ہم اہل الاحادیث عالی وقار

بگفتند جملہ مفسر ضرور — نبی ہست اولی بجملہ امور

ازین پس شروح صحیحین خوان — کہ در آیہ اولے تصرف کنان

کزین آیہ پیغمبر کردگار — چنین کرد اعلان و گفت آشکار

کہ از بہر ہر مومن ای مردمان — من اولی بباشم بہر دو جہان

چو نادار مومن بمیرد کنون — عیالی گذارد کہ قرض و دیون

بیاید بر من کہ مولا منم — بخوانید قرآن کہ اولے منم

درین نقل ہم شارحان عظام — ولائے نبی را بگفتند عام

خلاصہ کز اطلاق و تفسیر آن — سوم ہم ز قول رسول زمان

درین آیہ آن لفظ اولے ضرور — مطاع ہمہ ہم ولے الامور

کرا میرسد جز کفور جہول — کہ رو تابد از قول حق رسول

چو پرسی کہ مولائے حکم نکو — بمعنے اولائے صدر از چہ رو

حاشیہ ۱ — لہ ای از بلا قید و مطلق بودن لفظ اولی در آیۃ النبی اولی بالمؤمنین من انفسہم [illegible] دانستہ ست کہ [illegible] دنیا و دین اولی است [illegible] تفسیر نعمان [illegible] پیغمبر اولی در جمیع امور مطاع [illegible] و اولیاء در جمیع امور [illegible] الا تقیاد و [illegible] روایت منقولہ [illegible] و مسلم وغیرہم [illegible] فی الدنیا والآخرۃ ولی الامور است اولی بالتصرف و ولی الامور و مطاع خلق ست ۱۲

وجه اول بودن مولای بمعنی اولای صدر

بگویم که از روی تازی زبان　　بچندین وجوه ست این پر عیان
از آنها یکی اینکه در حکم و صدر　　تقابل بود در عبارت چو بدر
تقابل بود حجت عام شرع　　که گردد از آن اخذ احکام شرع
چنانچه از آن شافعی بی شقاق　　برآورد حکمی درون طلاق
پس انچه درین صدر آید صله　　در آن حکم مابعد باید صله

وجه دوم

دوم بر سر حکم هم حرف فاست　　ز تفریع مولاش اولی سزاست
اگر شک درین فا کنی ای عزیز　　روایات خود را ببین باتمیز

وجه سوم

سوم اینکه بی فای حکم غدیر　　بود فرع از صدر خود ناگزیر
ندارد کسی اندرین اختلاف　　پس آن فرع بودن بدیهی ست صاف
اگر شک بود هم درین ای حزین　　تو اسفار خود را بتحفه ببین
ز تفریع در صدر و حکم ست وصل　　بود ممتنع هم گر قطع و فصل
بود یک تصرف صله هر دو جا　　ندارد بجز مرد جاهل ابا
درینوقت هم هست روشن چو بدر　　که در حکم مولا چو اولای صدر
چنانچه ز اعلام اهل خلاف　　نمود احتجاجی بدین صدر صاف
بگفتند روشن ترین حجه بدر　　که در حکم مولا چو اولای صدر

وجه چهارم

چهارم که این حکم خم بی شقاق　　بقول پیمبر بود هم سیاق
که بنمودش آن بوهریره بیان　　گذشته است سابق کنون ذکر آن
پس از هر دلیلی که خود شد عیان　　ولی امر گفتند مولای آن
از آن هر دلیلی بود ای بصیر　　ولی امر مولاست نص غدیر ۱۲ روایت

تو دانی کہ مولا و اولے ضرور | بباشند ہمچون ولی الامور
ازین خوش وجہیکہ کردم بیان | کہ لازم تدبر بود اندر آن
بنا شد صلہ بعد اولے الضرور | چو تعظیم و حب نزد اہل شعور
نہ ما بعد باشد قرینہ برین | کہ باشد سفاہت خیال اندرین
صلہ گر شود مختلف ہر دو جا | ز صدرش شود قطع ربطے بیا
ازین قطع این حکم خیر الانامؐ | بود خارج از عاقلانہ کلام

طریق دوم استدلال از محض متکنت مولاہ فعلی مولاہ

بطور دگر میکنم احتجاج | بالفاظ این حکم بی احتیاج
کہ بے ضم آن صدر ہم پر ضرور | درینجاست مولیٰ ولی الامور
چہ روشن کہ اکثر معانے آن | شود منتفی یا عبث پر عیان
شود منتفی ہر دو معتق دگر | بود پنج معنے عبث در نظر
ازین جملہ سہ معنیش آشکار | عبث ابن عم و دگر صہر و جار
عبث ہست ناصر محب یا ولی | کہ باشند این اسم فاعل جلی
کزین فرض حیدر شود در عیان | کہ او نصرت و حب کند باکسان
نشد فرض امت کہ با آن امیرؑ | کند نصرت و دوستے ناگزیر
چنین معنے این حدیث رسولؐ | بر ہر مخالف عبث ہم فضول
چہ نزد مخالف ز نص غدیر | مرادست ایجاب حب امیرؑ
ولیکن عجب بر عجب است ہمام | کہ ہر یک مخالف ز اہل کلام
ز مولے درین حکم بے وسوسہ | نمودہ است ناصر محب ترجمہ

ندانم چرا قوم دانش گرا … نفهمند اسناد بر عکس را

ولی اسم فاعل بود ای متین … نه شد اسم مفعول تفسیر بین

کسی گر ز مولا، یا از ولی … کند ترجمه دوست با خوشدلی

پس او معنیش کرد گر دوستدار … که آن اسم فاعل بود آشکار

بجاهست لیکن بر ذی شعور … همان آتش در کاسه باشد ضرور

گزین فرض حیدر شود حب ما … نشد فرض ما حب آن مقتدا

بگیر دچو محبوب معنی آن … که حاصل شود مدعایش عیان

نیاید چنان در زبانِ عرب … ندانند این معنی اهل الادب

چو دیگر معانی مولی ضرور … شود منتفی یا عبث از شعور

از ینوجه معنیش انجا مدام … معین شد اولی و لی امر عام

پس ایجاب حب معنی بی فروغ … درین نص تعصب بود بل دروغ

مخالف چگونه ز حکمِ غدیر … بر آورد ایجاب حب امیر

همین طور ما بعد یعنی دعا … قرینه بر ایجاب حب نا روا

چه نزد مخالف ز نص غدیر … مرادست ناصر محب ناگزیر

ز ما بعد محبوب باشد علی … پس اکنون بر مردِ دانا جلی

که محبوب بهر محب در بیان … چگونه بباشد قرینه عیان

ندارد اگر عقل لائق بکار … بباید گرفت از کسی مستعار

دلیل دوم نزول آیهٔ یَا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ در واقعهٔ غدیر

له شتن تفسیر فخر رازی
و ینابیع المودة وغیره ۱۲

دلیل دوم هست وحی خدا　　بخوان قول حق بلّغ از ابتدا

که نازل شده بر بشیر و نذیر　　به تبلیغ امر ولای امیر

بصحت بیارند وجه نزول　　ز اصحاب حفاظ و چندین فحول

از ایشان یکی ابن ابی حاتم است　　کز ابدال یک حافظ و عالم است

بیاور واز بوسعید خبیر　　که تنزیل بلّغ شده بر غدیر

به تفسیر خود این خبیر همام　　نموده به نقل صحیح التزام

چنانچه بگفته سیوطی او　　لآلی و اتقان او را بجو

پس این نقل و خوش صحیح است و بس　　که انکار ننمود از آن هیچ کس

دگر ابن مردویه سرفراز　　که از بهر حفاظ بوده طراز

بیاور واز بوسعید خبیر　　که این آیه نازل شده بر غدیر

دگر بونعیم جلیل المکان　　که با تاج حفاظ وار دنشان

دگر حبر دین واحدی وحید　　بیارند این هر دو از بوسعید

هم ابن عساکر که بوده امام　　بیاورد از بوسعید همام

دگر اینکه بوبکر شیرازی هم　　که در حافظان بود بس محترم

بیاورده در ما نزل این بیان　　زیک ابن عباس والا مکان

دگر آورده ثعلبی متین　　ز عبد الله و باقر علم دین

دگر حافظ بوسعید از مهان　　زیک ابن عباس کرده بیان

دگر اینکه حسکانی خوش تمیز　　ز جابر هم از ابن عباس نیز

دگر فخر رازی حبر متین　　ز شاه هدا باقر علم دین

ابوسعید خدری صحابی رض

ابوسعید خدری رض

ایضاً

ایضاً

ابن عباس رض

امام محمد باقر ع

جابر صحابی رض

هم از ابن عباس و هم از براء — بتفسیر آورد این نقل را
همین نقلها را دگر ماهران — بوجه ثبوت و وثوق عیان
بیارند با حتم و جزم و یقین — تصانیف ایشان چو خواهی ببین
بود ابن طلحه از آن ماهران — دگر رسعنی تفاسیر دان
دگر آن مفسّر که بوده نظام — از و بعد سیّد علی همام
دگر ابن صبّاغ صاحب فصول — که بوده ز اعلام و سنی فحول
دگر بدر عینی ز اعیان دین — که بهر بخاریست شرحش متین
دگر پر جلالت سیوطی جلال — ببین در منثور آن پر کمال
دگر عبد وهاب نیکو سیر — چو خواهی تو تفسیر او را نگر
دگر آن محدث که بوده جمال — ببین اربعینش چو داری مجال
دگر بدر عالم ز امثال او — که تفسیر شاهی ست از مال او
دگر آن شهاب احمد معتمد — دگر میرزائی بن معتمد
بیارند این جمله جم غفیر — که تنزیل بلّغ شده در غدیر
پس اکنون درین آیه حق نما — به تهدید ایزد تأمل نما
که از جانب حق چه آمد خطاب — خطابی بر آمیخته از عتاب
که تبلیغ آن گر نیاری بجا — نیاورده باشی رسالت ز ما
چو باشد خیال حسودان ترا — بود خالق تو نگهبان ترا
ازین ره چنین امر ای ذی شعور — سترگ ست همچون رسالت ضرور
پس آنچه که جمله رسالت بود — نه آن جز امامت خلافت بود

براء بن عازب ۱۲

براء بن عازب

چه باشد امامت خلافت چنین / که گردد از آن نظم دنیا و دین

دگر فکر بود دست لقنگی آن رسول / نشاید که بود امر صعب القبول

نه بود امر سهلی ز احکام دین / چه خوفی نکرده در آنها چنین

چه اندیشه کرده رسول زمان / که گردد از آن کار فتنه عیان

خدا خوف او را پذیرا نمود / بر آن وعدهٔ عصمت او فزود

هم آن خوف بوده ز اسلامیان / که بودند آن دم منافق نهان

چو بوده نزول آیه سال دهم / در آن دم ز کفار شد خوف گم

هم اکملت باشد گواه عدل / که این سوره کرده در آخر نزول

ز تفسیرها هم عیان ناگزیر / که این سوره آمد زمان اخیر

هم از نقلهای قویه عیان / که آن خوف بوده ز اسلامیان

چو این ست پس آن تحاسد شعار / نباشد جز از صحابه کبار

که آن امر بر طبع خیلی مهان / بیاید چو تر هم کبیر گران

پس آن امر اعظم بفکر نبی / نباشد بجز یک ولای علی

که می بود سالاری مرتضیٰ / سزاوار دست لقنگی مصطفیٰ

چه مردم در آن رشک میداشتند / از آن ذلت خویش پنداشتند

هم آن ابن مردویه نقلی نمود / که نام علی نیز در آیه بود

هویدا که دست لقنگی آن نبی / نگردد در ایجاب حب علی

چه ایجاب حبش رسول کریم / بیان کرد بسیار و بنمود هم

پس اندیشه بنمود شاه امم / که هرگاه این امر اعظم اهم

مصمم بگردد سپے مرتضا | چو معمول شاهان و چون انبیا
شود قطع امید دیگرسان | که دارند بصر خلافت نهان
بجوشد مواد عناد و غضب | کشایند از بهر تشنیع لب
که بهر خلافت بلطف مزید | بنی عم و صهر خودش برگزید
چنانچه ابن مردویه و هم جمال | بیارند از ابن عباس حال
بیاورد احمد چنین نقلها | دگر طبری حاکم باحیا
تسنن شعار انکه بین نظر | کنی ذکر اخبار دیگر اگر
پس آن دیگر اخبار مجمل ترا | منافی نباشد ز مقصود ما
چه آنها ازینها مبین شوند | که اخبار باهم مفسر شوند
ندانی که اعلام دور از گزاف | چنان می نمایند در اختلاف
دوم نقلهاے تواتر تابعین است | مثال حسن بصری ایشان یقین است
که از شدت نصب خلق کثیر | مفصل نگفتند حق اثیر
چو آورد بخاری مر معقول | که در امر زینب نموده نزول
بتفسیر رازے نگارش نمود | که در رجم آمد و با در یهود
جواب بخاری بود اے فهیم | که آن امر زینب نبوده عظیم
که خوفے نباید رسول امین | ز اصحاب آن دم در احکام دین
دوم آن معارض بنقل دگر | که باشد صحیح و شده بیشتر
سوم نزد اعلام بے اعتبار | چه کردند وجه دگر اختیار
چو رجم و قصاص و چو خوف یهود | که رازی درینجا بیانش نمود

پس این قسم احکام و جزوی امور / نبودند پر خوف نزد شعور
چو از نبیؐ ناپسندید خوف یهود / ز ربط کلام خدائے ودود
همانا پسندش بود رائے خام / که بنیاد آن یافته انهدام
چه ترتیب قرآن حق ای عقول / نباشد مطابق بوقت نزول
هم آخر زمان هیچ خوفے نبود / نبیؐ را ز قوم قریش و یهود
هم آن هاشمی اصل و شاه عظیم / که گاہے نکرده ز کفار بیم
در آخر بآن شوکت و اقتدار / ز کفار خوفے کند اختیار
خصوصاً در ابلاغ احکام دین / نه باور کند عقل مسلم چنین
بلے وجه خوفش بنزد آنچنان / که بوده ز حسّاد در دل نهان
که اوشان ز امر امیرؑ عباد / بگیرند یک فتنه و ارتداد
بدانم که این امرؑ را با نخول / از آن پیش هم گرچه گفته رسولؐ
ولیکن چو هنگام تصمیم آن / بود قرب رحلت بر عاقلان
هنوزش پیمبرؐ نیاورده بود / بطوریکه این امر باید نمود
که در پیش جمله خواص و عوام / بگوید بتصریح و تخصیص تام
پس آنچه که واقع شده بر غدیر / همان بود امر جدید و شهیر
هم از عظمت امر و تهدید آن / هم از خوف و فکر رسولؐ زمان
هم از نقل آن چار یار نبیؐ / هم از نقل اولاد پاک علیؑ
عیان شد که این امر پاک خدا / بود بهر سالارے مرتضاؑ
چو اینست پس در حدیث غدیر / ز مولا مراد است امام و امیرؑ

ازین بعد در آیه وجه نزول | جزا مر غدیر است گوای عقول
ز آل نبی تا بکے این شقاق | اگر بگذری زین فغصم الوفاق
شنیدی چو این دو دلیل متین | تسنن گزین هم قرآن ببین
که از بهر تبلیغ این حکم عام | نموده پیمبر چها اهتمام
که نزدیک کار آگهان زمان | مطابق به عادات و حال جهان
برای ولیمه سے شهریار | فراهم شود همچو بزم آشکار
نه بهر محبت گهی در انام | فراهم شود همچنان بزم عام
که کرده مقام غدیر آن نبی | به تبلیغ این حکم خاص علی
چنین اهتمامات خیر البشر | نکرده در ابلاغ حکم دگر
چه هر گاه از بارگاه خدا | فرود آمد این حکم بر مصطفی
روان بود گرچه همانده رسول | به پشت شتر با گروه فحول
ولیکن به تهدید حکم خدا | همانجا فرود آمده مصطفی
همانا نشسته دم گرم گاه | دران سایگاه و در اثنای راه
که بوده بیابان نشیب و فراز | نه بود شایسته بهر نماز
نبوده گیاهے بجز خار زار | نه از بهر راحت شجر سایه دار
درختان چند از مغیلان که بود | برای نماز رسول ودود
بر آنها یکے چادرے بر تنید | که چاره جز این سایه آنجا ندید
بفرمود خدام را شاه دین | که روبند زیر درختان زمین
همین گونه فرمود شاه حجاز | که آنها که رفتند آیند باز

پس اصحاب هجرت هم انصاریان — هم اعراب و شهری کهین و مهین

که بودند حاضر به حج اخیر — فرود آمدند آن همه بر غدیر

مگر هر یک از گرمی آفتاب — ردا زیر پا کرده بر سر حجاب

بتعدادشان راوی هوشیار — زیک لک فزون گفت چندین هزار

چو بگرفت آسایشی آن رسول — فراهم بگشتند جمله فحول

بگشتند منصوب پس خیمه‌ها — پی آن صحابه پی مصطفا

سحابه عمامه چو نور عیان — برآورد آن شاه از جامه دان

بآن کرد تعمیم شیر خدا — بدست همایون خود مصطفا

نموده بیاران عمامه چو بست — که این تاج زیب سر شاه هست

سحابه عمامه چو تاج ملک — شد از نقش پیچت اوج فلک

سحابه که بوده سحاب کرم — بود ظل آن از عرب تا عجم

ز تجدید دستار شد آشکار — که تجدید منصب شد از کردگار

چه دستار کز رعب آن پرجلال — بدستار گردون فتاده زوال

ز تعمیم حیدر روایت کنند — همانا ز اعلام بس هوشمند

سلیمان و عبد الله متقی — هم ابن منیع و دگر بیهقی

محبی که بد طبری نامور — از واحد حموینی معتبر

شهاب و زرندی خوش معقول — دگر ابن صباغ صاحب فصول

سیوطی و هم متقی و جمال — قناشی و شیخانی پر کمال

پس ایشان باتقان و حزم اتم — بیارند از صادق و حیدرم

دگر از جهاز شترها نخست | بحکم نبی گشت منبر درست
چنان منبری ساختند از جهاز | که گفته ز پیرامن عرش راز
ندیده چو آن منبری هیچکس | که فرشش چه عرش برین بود و بس
بفرمود تا نامداران دین | هر آنکس که بود از کهین و مهین
همه گرد آن منبر آیند زود | بشنوند وحی خدای ودود
ز خیمه برون آمده مصطفیٰ | گرفته بکف دست شیر خداؑ
بپیغمبر منبر چو نزدیک گشت | سر منبر از عرش اعلیٰ گذشت
بر آن منبر استاد سلطان دین | شد از اوج او پست عرش برین
باستاد پهلوش چون بوترابؑ | شده جمع یکجا مه و آفتاب
نخستین بایزد شد او مشتغل | در آمد در آورد لطفش بدل
بحمد الٰهی زبان برکشاد | بفرمود هم ذکر مرگ و معاد
چو پرداخته ذکر حمد خدا | گرفته ز دست همان مرتضیٰ
بفرمان مذکور باخوشدلی | بتاکید کردش وصی و ولی
نکرده قناعت برین حرف باز | همانا بصد لطف شاه حجاز
محمدؐ دو بازوی شیر خداؑ | گرفت و برافراشتش بر هوا
بلندش نمود و چنان آن محل | عیان شد نبی را بیاض بغل
نموده بامت که هذا علیؑ | بتاکید فرمود هذا ولی
دگر در حق اهلبیتؑ کرام | ادا کرد آنچه از حق آمد پیام
عجب خطبهٔ پر فصاحت بخواند | گهرهای یاقوت لب بر فشاند

بجوش آمده زان خم نه سپهر   چو چشم تحیر شده ماه و مهر
ز روحانیان هم برآمد خروش   ز سر رفت ابلیس را عقل و هوش
بود گرچه الفاظ خطبه بسا   به نزد مخالف دگر نزد ما
مگر گویمت خطبهٔ مختصر   که طبرانی آورده ابن حجر
که فرمود پیغمبر ای مردمان   بیاید اجل میروم زین جهان
زمان و شما نیز رب العباد   بپرسد جوابش چه خواهید داد
بگفتند ایشان بسالار دین   که گوئیم پیش خدا این چنین
که کرده نبی فرض خود را ادا   رسانید احکام تو سوی ما
برین بار فرمود آن خوش نهاد   که آیا شهادت نخواهید داد
که جز او نباشد خدای دگر   محمد رسولش بود هم بشر
دگر موت و بعث و جنان و جحیم   حق است و قیامت حقست ای کریم
بگفتند یاران بلی گفت باز   که شاهد برین باش ای بی نیاز
ازین بعد فرمود کای مردمان   خدا هست مولای من بیگمان
بایمانیان نیز از ذات شان   من اولی و مولی بهر دو جهان
پس آنکس که مولای وی میشوم   علی میشود نیز مولاش هم
خدایا محبانش را دوستدار   بخصمش عداوت کن ای کردگار
خطابی دگر کرد سوی کسان   که پیش از شما میروم زین جهان
بیائید بر حوض چون نزد ما   بپرسم ز هر دو ثقل از شما
که کردید با هر دو چون پیروی   با ایشان چه کردید بعد از نبی

از آنهاست اول کتاب خدا / تمسک باین باید و اقتدا
نباید که گمراه باشید و ضال / به تبدیل آن هم نباید خیال
از آن هر دو باشد دوم عترتم / تمسک باشان بود فرض هم
نباشند این هر دو از هم جدا / لب حوض آیند تا نزد ما
بیارد بن عقده[له] بسلس متین / درین خطبهٔ پاک لفظ چنین
که منجواستم همچنین از خدا / پس او از ره لطف کرد عطا
نه سبقت نمایید بر آن پاک / بگردید تا زین جسارت هلاک
نه تعلیم سازید شان شرع ما / که هستند دانا ترین از شما

حدیث تاکید حضرت جبرئیل عمر را در بارهٔ تصمیم عهد امامت

درینجا حدیثی ست نص جلی / که می آورد در مودت علی
که گفتا عمر پیش شاه هدا / تعجب کنان کای رسول خدا
چو شان علی می نمودی بیان / به پهلوی من بود یک نوجوان
بخوشروی و حسن زیباترین / بخوشبوئی تن خوش عنبرین
بمن گفت عهدی ببسته نبی / که شد فرض بر ذات هر امتی
کس این عهد را نشکند در جهان / مگر کو منافق بود بیگمان
حذر کن که تو بشکنی اے عمر / مر این عهد و پیمان خیر البشر
جوابش بفرمود شاه زمان / که از نسل آدم نبود آن جوان
مگر بود او جبرئیل امین / مرادش ازین قول بود چنین
که گفتم هر آنچه از حق مرتضا / مر او کرد تاکید آن بر شما

له الفاظ این روایت ابن عقده که از حفاظ ثقات سنیه است در ما قبل آنقدر خطبه مذکور شده اند باید دید ۱۲ منه سید شهاب الدین المعروف به سید علی همدانی در کتاب مودة القربی از عمر بن الخطاب آورده که عمر گفت نصب رسول الله علیا فقال من کنت مولاه فعلی مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه واخذل من خذله وانصر من نصره اللهم انت شهیدی علیهم قال عمر وکان فی جنبی شاب حسن الوجه طیب الریح فقال یا عمر لقد عقد رسول الله عقدا لا یحله الا منافق فاحذر ان تحله قال عمر فقلت یا رسول الله انک حیث قلت فی علی کان فی جنبی شاب حسن الوجه طیب الریح قال کذا و کذا فقال یا عمر لیس من ولد آدم لکنه جبرئیل اراد ان یؤکد علیکم ما قلته فی علی ۱۲ [illegible]

کنون گویمت ای همه عقل و هوش
تعصب پندار در فهم کوش

که از حقتعالی بود این عجب
که هنگام گرما و وقت تعب

دم راه و در منزل ناتمام
که نبود در آن سایه و هم مقام

بگوید نبی را که گو بر ملا
محبت کند با همه مرتضا

و یا آنکه واجب کند آن نبی
پی همگنان حب پاک علی

مگر حب او فرض شد پیش از آن
بحکم مودت پی همگنان

همین نهج تاکید حب علی
بتکرار فرموده بود آن نبی

چنین اهتمامات و حال غدیر
که گفتم ز اسفار تو ناگزیر

ز رد و روایات ما هم عیان
بود با لوفاق این همه خوش بیان

دلیل سوم از ادلهٔ دلالت حدیث غدیر بر امامت جناب امیر نزول آیهٔ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ در واقعهٔ غدیر

دلیل سوم هست از آن ماجرا
بخوان آیه اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ را

که چون ختم تبلیغ شد بر غدیر
نزولش شده بر بشیر و نذیر

شهادت دهندش بوجه نزول
ز اصحاب حفاظ و چندین فحول

یکی ابن مردویه حبر وحید
همانا بیاورد از بوسعید

دگر بونعیم جلیل المکان
از آن بوسعید آورد همچنان

دگر آنکه جلالی راست بین
بیاورد از بوهریره همین

هم از میر خوارزم اخطب دگر
بیاورد از بوسعید این خبر

نطنزی دگر صالحانی امام
همین نهج هم و نیکنام

بیارند این نقل را بالیقین — عزیزا تصانیف ایشان ببین

کنون ای تسنن گزین ذی شعور — نظر آمده باشدت حق ضرور

چو اکمال دین شد ز حکم غدیر — خلافت عیان زان چو مهر منیر

خلافت گر این نزول و خبر — بنقل صحیحین و قول عمر[۵۱]

که این آیه آمد بحج اخیر — بروز نهم نی بروز غدیر

جوابش بگویم بچندین وجوه — که محکم بود همچو سنگی بکوه

یکی آنکه آرند این نقلها[۵۲] — مر اشیاخ اهل صحاح شما

مر اشیاخ اهل صحاح ای عزیز — ثقات اند و در نقل صاحب تمیز

پس این هم صحیح ست بهر حال تو — ز ناگشت اتمام حجت نکو

برین نقل گر قدح و رد میکنی — بدست خود اصل صحاحت کنی

دوم اینکه نقل عمر ظاهرا — منافی نباشد ازین نقلها

بلی بعض آیات ای ذی شعور — مکرر بگشته نازل ضرور

چنانچه درین آیه باهر ثبت — بگفته چو سبط ابن جوزیت

اگر باز بر راد سابق روی — که نقل بخاری بباشد قوی

جواب ست زین نصب و قول عمر — هر انچه بگفتم ازین پیشتر

که در نقلهای بخاری بسا — تفوق بجا بر دگر نقلها

چو اسفار دیگر صحیحین نیز — چه نازش بتصحیح آن ای عزیز

هم این نقل باشد از آن نقلها — که باشند باطل در آن جابجا

امامت بود امر اعظم چنین — کز آن ست اکمال و اتمام دین

[۵۱] در کتاب الاعتصام بخاری از طارق بن شهاب منقول ست قال رجل من الیهود لعمر یا امیر المؤمنین لو ان علینا نزلت هذه الآیة الیوم اکملت لکم دینکم لاتخذنا ذلک الیوم عیدا فقال عمر انی لاعلم ای یوم نزلت هذه الآیة نزلت یوم عرفة فی یوم جمعة سمع سفیان مسعر و مسعر قیسا و قیس طارقا ۱۲

[۵۲] یعنی نقلهای نزول این آیه روز غدیر در تحدید عقد امامت علی مرتضی خصوصا روایة ضمره از ابن شوذب از مطر وراق از شهر بن حوشب از ابی هریره که وی صحابی را از اشیاخ اهل صحاح سته می آرند حال ضمره اینکه ترمذی و ابوداود و ابن ماجه و نسائی در صحاح خود از او روایت کرده اند و همچنین از عبدالله بن شوذب ائمه اربعه مذکورین روایت کرده اند و از مطر وراق هم ابن ماجه و بخاری و ابن حبان و مسلم روایت کرده اند در روایت ارباب صحاح از کسی دلیل ست بر اینکه نزد آنها عادل و معتمد و صحیح الصفات ۱۲

نباشد دگر امر آسان چنان | چو اعمال رنج نزد هر کاردان
دگر بود نیسان لطیف عجم | ز آثار دین بود هم منتشر
تو بر قول همچون کسی ای شنین | ز راه تعصب بیار یقین
بهر حال این آیهٔ حق نما | بگردید نازل در امر ولا
ز عترت همین آمده بی‌شقاق | پسندی اگر عاقلی اتفاق

دلیل چهارم از ادلهٔ ولالت امامت تهنیت کردن صحابه جناب امیر را

دگر تهنیت بر حق بوتراب | درخشان دلیلیست چون آفتاب
که از حکم خاص رسول خدا | بپا خیمهٔ تهنیت شد جدا
در آن جلوه فرما شده آن امام | رسیدند تبریک گو خاص و عام
عمر نیز گفته بصوت جلی | در آندم هنیئاً لک یا علی
ببین شهرت و صحت این خبر | که آرند خیلی ز اهل نظر
یکی ابن ابی شیبهٔ خوش امام | دگر احمد و پورا و نیک نام
دگر پور سفیان و هم موصلی | دگر دارقطنی که بوده صفی
دگر ثعلبی مفسر متین | ابوسعد و هم ابن سمان چنین
دگر همچو ملای و بیهقی | نطنزی و هم عاصمی صفی
دگر آنکه سمعانی معتبر | دگر اخطب خوارزمی عمر
دگر یوسفی سبط والا کبیر | محب و دگر ابن حمویه شهیر
دگر آنکه مشکوة اندر وفی | زرندی و ابن کثیر حنفی

دگر آنکه همدانی محترم — چو مقریزی و ابن صبّاغ هم

دگر چون اصیل و حسین معین — چو ابن حجر هم‌چو شمس دین

چو محمود شیخانی مستند — چه عبدالحق و چه بن معتمد

ولی الله دهلوی هم شمار — ازو پیش دیگرکسان را گذار

چنین جمله اعلام با مرتبت — بیارند با ختم این تهنیت

بیارند تبریک اوّل جلے — چو آن دار قطنے و چون عاصمی

دگر ذکر خیمه سپے تهنیت — که کردند اصحاب با مرتبت

درون تواریخ خوش معتبر — ببین هم‌چو روضه حبیب السّیر

پس اینجا بپرسم ز انصاف کوش — دیانت شعار همه هوش و گوش

که آیا پئے دوستے مردمان — دهند اینچنین تهنیت هم‌چنان

فضائل ازین فضل بالا ترین — شده حاصل از بهر آن شاهدین

شدی تهنیت بر محبت اگر — شدی بر مودّت از آن بیشتر

چو حب علی شد ز ایمان نشان — همے شد برین تهنیت بیگمان

چو محبوب مردم شد او بر غدیر — بخیبر شده حبّ رب قدیر

بر آن حبّ انسان شده تهنیت — نه بر حبّ یزدان شده تهنیت

چنین تهنیت بهر تطهیر او — سزاوار تر بود و از بس نکو

که این فضل و کان قدس کامل بود — کسے را ز یاران نه حاصل بود

نیامد چنین تهنیت در ظهور — پس این امر بوده خلافت ضرور

بهر حال مولاے حکم غدیر — نباشد محب بلکه باشد امیر

چو این تهنیت نزد هر ذی شعور — بود بر امامت دلیلی چو نور

پس آن دهلوی تحفه ساز بصیر — نیاورد آن را بذکر غدیر

مگر پیشوایش چو دفتر امام — نمودش بهر جهد تصحیح تام

دلیل پنجم اشعار حسان شاعر که روز غدیر در تهنیت انشاد کرده بود

دلیل دگر شعر حسان بخوان — که چون روز روشن شود حق عیان

که گفته شنیدم بروز غدیر — که خوانده همه را بشیر و نذیر

بپرسید از ایشان بصوت جلی — که مولای تان کیست هم و ولی

بگفتند مولا خدای جهان — تو هستی ولی ای رسول زمان

نه آنجا نموده تعامی کسی — نه در این ولا گشت عاصی کسی

چو بشنید پاسخ بفرمود باز — علی را که برخیز شاه حجاز

پسندیده‌ام با سرور تمام — توئی بعد من هادی هم امام

کسی را که مولا منم هم ولی — پس او را ولی هست هم این علی

بباشید انصار او ای کسان — ز روی صداقت محبت کنان

همی شعرها را روایت کنند — ز حفاظ اعیان و اعلام چند

یکی ابن مردویه مرد عظیم — دگر تاج حفاظ دین بونعیم

از و پس نطنزی عالی نظر — ز برز خوارزم اخطب دگر

دگر شمس دین سبط یوسف بنام — همین گنجی فخر امام

دگر هم چو حموینی پر تمیز — سیوطی که از حافظان ست نیز

پس اینجا نباشد کسی را مجال — که چرا اعتراقی کند قیل و قال

چه از شعر حسان درین حکم عام — عیان کان علیؑ هادی است امام

پس آنچه که حسان بگفته پذیر — همان گو مراد حدیث غدیر

امامت چو بهر علیؑ بود عام — چرا دیگری میشود خود امام

دلیل ششم ذکر مولائیت خدا و رسول قبل از اصل حکم

دلیل ششم آنکه سالار دینؐ — بفرمود در صدر حکم اینچنین

که مولای من کردگار جهان — من اولی و مولای ایمانیان

پس آنکس که مولای وی میشوم — علیؑ میشود نیز مولاش هم

ببین با تأمل درین خوش کلام — سخن را سیاق و جمل را نظام

که فرمود مولای نبیؐ چار جا — پس این امر کرده چنین اقتضا

که این چار مولا بیک معنی است — بفهمد کسی را ادب وافی است

دلیل هفتم حدیث مشتمل قول آنحضرتؐ که کیست ولی شما و جواب صحابه که خدا و رسولؐ مولای ماست

دلیلیست هفتم ز لفظ ولی — که پرسید اصحاب را آن نبیؐ

شما را که باشد ولی ای فحول — بگفتند مولا خدا و رسولؐ

بفرمود پس آن رسولؐ هدا — گرفته دو بازوی شیر خداؑ

که آنرا که مولی خدا و نبیؐ ست — همانا که مولای او این علیؑ ست

تو بنگر درینجا سوال رسولؐ — دگر حصر مولی بعرض فحول

ازین حصر ولایت در جواب — بحق خدا و رسالت مآبؐ

عیان شد که لفظ ولی در سوال / ولی امر باشد بلا قیل و قال

هم از پاسخ شان عیان مثل نور / که معنی مولا وَلِیُّ الاُمُور

پس آن لفظ مولای حکم رسول / ولی امر باشد بهر قول

هم از پاسخ آن صحابه جلی ست / که در نقلهاے که لفظ ولی ست

همانا و لے اندر آن نقلها / بود بعضے واسطے امر را

پس از اینچنین نقلها هم ضرور / درین نقل مولی وَلِیُّ الاُمُور

تو بنگر صواعق اگر هست شک / که بر قلب منکر فشاند نمک

که فرمود ناچار ابن حجر / برین نقلها جمله کرده نظر

کزین نقلها وز لفظ ولے / تصرف کننده است مولی جلی

چه اینها ز مولے معیّن شوند / که اخبار باهم مفسّر شوند

دلیل هشتم حدیث غدیر مشتمل بر لفظ بعدی یعنی
مَنْ کُنْتُ مَوْلاهُ فَعَلِیٌّ بَعْدِیْ مَوْلاهُ

دلیلے دگر لفظ بعد ست نیز / که در این حدیث ست ای با تمیز

همے آورند از برار خبیر (نام صحابی ۱۲) / چو آن معمر و همچو ابن کثیر

هم آورد سمعانی این حرف راست / که حیدر پس از من ولی شماست

ببین هم که حسان صاحب یقین / در اشعار خود بعد گفته چنین

دگر بو نعیم و دگر دیلمے / بیارند بعدے در اینجا همے

علاوه برینجا بگفته نبے (ص) / بفرمود انت بعدی ولی

کنون راه حق پو مرو راه خبط / ببین بعد را با محبت چه ربط

چنین نقلها بیخ باطل کند ‏ ‏ ‏ که یک نقل تفسیر دیگر کند

دلیل نهم بودن علی بن ابیطالب امیر المومنین و سید المسلمین و قائد الغر المحجلین که در خطبه منقول ست

دلیل نهم هست ای خوش خصال ‏ ‏ ‏ کز الفاظ خطبه شود کشف حال
بحق علی گفت سالار دین ‏ ‏ ‏ امیر و هم سید المسلمین
چو قائد دگر لفظ فرموده هم ‏ ‏ ‏ که آرند حفاظ بن محترم
که آن بوسعید سجستانی ست ‏ ‏ ‏ بن عقده و نیز طبرانی ست
کنون چیست شک در حدیث غدیر ‏ ‏ ‏ که مولا در آن سید ست و امیر

دلیل دهم ارشاد آنحضرت در خطبه علیکم بالسمع والطاعة للسابقین من عترتی

دلیل دگر آنکه احمد شهاب ‏ ‏ ‏ بیاورد رخشنده چون آفتاب
که فرمود در خطبه آن جا نبی ‏ ‏ ‏ که باشید فرمان پذیر علی
چو فرمان روا شد علی بر همه ‏ ‏ ‏ همین بهر مولی بکن ترجمه

دلیل یازدهم ارشاد آنحضرت اینکه علی در منزلت و مرتبت مثل من ست

دلیلی ست هم رتبه مرتضی ‏ ‏ ‏ چو ابن المغازل بیارد بجا
که فرمود احمد در آن انجمن ‏ ‏ ‏ که در منزلت هست حیدر چو من
چو شد مرتضی همسر مصطفی ‏ ‏ ‏ پس او افضل و حاکم ست از خدا

دلیل دوازدهم ارشاد آنحضرت در خطبه که این علی

ولی من ست او کنندہ از جانب من

دلیل دگر لفظ پاک نبی ست　　که از من ولی و مؤدی علیؑ ست

نباید گر این حرفِ من دلپذیر　　بگیرے ز پور جبیرہ و کثیر

چو گردید حیدرؑ مؤدی عام　　امور نبیؐ را پس او شد امام

دلیل سیزدہم ارشاد آنحضرتؐ بعد حدیث غدیر حکم تمسک بہ ثقلین یعنے قرآن و اہلبیت اطہار

دلیلے ست زان خطبہ بس اجل　　چو حکم تمسک بہر دو ثقل

بقرآن حق شد قرانِ علیؑ　　ببین شان پاک علیؑ ولی

تمسک با و مثل قرآنِ حق　　بر امت شدہ فرض در ہر نسق

ازین رہ شدہ فرض بر مؤمنین　　کہ دانند امامش بہر کار دین

خلافت ازین کار ہا بر شمار　　وگرنہ بگردد ہمان ہیچ کار

چو بوبکر ہم زیر این حکم بود　　چرا او بیعت پئے خود ربود

دلیل چہاردہم نزول آیۂ سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ در حق حارث کہ منکر خلافت جناب امیرؑ شدہ بود

دلیل دگر از کلامِ خدا　　معارج بخوانے تو در ابتدا

کہ چون ایت ولائے شہ بحر و بر　　شد اندر عرب شائع و مشتہر

یکے ناصبی شوم حارث بنام　　بہ یثرب در آمد بجہد تمام

بابطح در او را مطیہ را ببست　　پس آمد بر سید حق پرست

بگفت اے محمدؐ ز فرمان تو　　گرفتیم ہر دو شہادت نکو

دگر کرده فرض صوم و صلوٰة ‌ ‌ همین طور حج و جهاد و زکوٰة

در اینها گرفتیم فرمان مگر ‌ ‌ نکردی قناعت بر اینها دگر

گرفته دو بازوی یک ابن عم ‌ ‌ نمودی بلندش تو ای محترم

پس او را کنون ای نبی زمان ‌ ‌ فضیلت بدادی تو بر همگنان

بکردی هم او را تو مولای ما ‌ ‌ بگو باشد این حکم حکم خدا

بپاسخ بفرمود سالار دین ‌ ‌ هم این حکم حکم جهان آفرین

چو بشنید این پاسخ آن بدشیم ‌ ‌ سوی ناقه برگشت و بگفت هم

که گر راست گفته محمد بما ‌ ‌ خدایا بزودی عذابم نما

همانا یکی سنگ خورد او فتاد ‌ ‌ بفرق وی از آسمان جان بداد

فرود آمد از بارگاه اجل ‌ ‌ درین واقعه آیت حق سأل

روایات این واقعه را ببین ‌ ‌ که نقلست مر از اساطین دین

چو آن ثعلبی و دگر سبط تیز ‌ ‌ زرندی و وصابی پر تمیز

شهابی و سمهودی پر کمال ‌ ‌ دگر ابن صباغ و دیگر رجال

مناوی و باعلوی مقتدا ‌ ‌ چه محمود و چون حلبی پیشوا

دگر پور فضل احمد با کثیر ‌ ‌ از و بعد محبوب عالم شهیر

دگر صدر عالم ز هندوستان ‌ ‌ سهیل یمانی امیر یمان

دگر احمد حنفی خوش سخن ‌ ‌ دگر موسی کوست پور حسن

بیاورد این هر یکی محتشم ‌ ‌ ز سفیان و او از بر حماد قم

پس ای حق پژوه حقائق نیوش ‌ ‌ برآورده خود بده گوش هوش

کہ ہر گاہ حارث ز اہلِ زبان　　بفہمد ز حکمِ غدیرے چنان

کہ بر جملہ یاران شہ دین و داد　　علی را عجب فضل و رفعت بداد

اگر این فضل عینِ امامت بود　　کہ نزد تو ہم آن خلافت بود

پس این عینِ مطلوب و مقصودِ ماست　　کہ حالاتِ حارث بر آن خود گواست

اگر بود این فضل چیزے دگر　　در آن ہست ہم ادّعا باید نظر

کہ نزد فریقین بعد از رسولؐ　　خلیفہ شود بہترین فحول

چو زین حکم گردید افضل علیؑ　　ز ہر یار پس او امام و ولی

نباید درین پاک شانِ نزول　　ز جہلِ خودش عذرہای فضول

جواب اندرین عذرہا بیشتر　　مگر گویم اینجا بسے مختصر

کہ ابطح بہ یثرب بود پر ضرور　　ز تاریخ و ہم از لغت بر فطور

ہم از سورۂ مکیہ شک فضول　　کہ آیات گردد مکرر نزول

چو شد قطع جملہ تاویلِ خام　　شدہ حجّتم بر مخالف تمام

دلیل پانزدہم مَنْ کُنْتُ اِمَامُہٗ فَعَلِیٌّ اِمَامُہٗ

دلیلیست روشن ترین و جلی　　کہ مے آورد در مودت علیؑ

کہ کردہ روایت ہمانا بتولؑ　　کہ فرمود در حقِ حیدر رسولؐ

کہ ہر کس کہ باشم من او را ولی　　ہمانا ولیش بود این علیؑ

ہر آنکس کہ او را بباشم امام　　امامش علیؑ ہست ہم در انام

دلیل شانزدہم مَنْ کَانَ اللّٰہُ وَ اَنَا مَوْلَاہُ فَہٰذَا عَلِیٌّ مَوْلَاہُ یَاْمُرُکُمْ وَ یَنْہَاکُمْ مَا لَکُمْ عَلَیْہِ مِنْ اَمْرٍ وَلَا نَہْیٍ

جواب ابن تیمیہ ناصبی

لہ رضی سید علی ہمدانی در کتاب مودۃ القربیٰ ۱۲

دلیلے ست کاندر مودت علی — بیاورد از خادم آن نبی

که روزے بفرمود خیر البشر — بخوان از قریشی کسان صد نفر

ز دیگر عرب نیز ہشتاد کس — ز جمع موالی بخوان شصت و بس

ز اولاد حبشہ چہل مرد را — بخوان و بیاور ہمہ نزد ما

چو پیش نبی آمدند آن کسان — بہ گفت آن سید انس و جان

کہ مکتوب چرمی بیار اے غلام — بیاور دہش نزد خیر الانام

پس آن جمع را چون صفوف نماز — نمود ایستادہ رسول حجاز

بگفتا کہ آیا نباشد چنان — کہ اولی بمن ہست ایزد ز جان

کند امر و نہیش مرا ہر کجا — بجز او مرا نیست فرمان روا

بگفتند یاران بلی یا رسول — از آن بعد فرمود با آن فحول

کہ آیا چنان نیست ای مردمان — کہ باشم شما را من اولے بجان

کنم نہی و فرمان خود بر شما — کہ جز من کسے نیست فرمان روا

بگفتند یاران بلے یا رسول — از آن بعد فرمود با آن فحول

کہ آنرا کہ مولے خداوند و من — بباشیم مولاش ہم بو الحسن

کند نہی و فرمان خود بر شما — بر او حکم نبود شما را بجا

خدایا محبانش را دوستدار — بہ خصمش عداوت کن ای کردگار

ازین بعد فرمود شاہ حجاز — کہ شاہد برین باش ای بی نیاز

از آن بعد از حکم او در حضور — بر آن نامہ کردند مہر و مہر جمہور

پس آنرا بپیچید و فرمود بند — سپردہ بآن حیدر ارجمند

ازین حکم احمد بگردید ها	که مقصود مولاست فرمانروا
ممکن شک درآنجا که سید علی	برتست کامل فقیه و ولی

دلیل هفتدهم اشعار جناب حیدر کرار که وقت طلب بیعت پیش ابوبکر و غیره ارشاد فرموده بود

دلیلی دگر روشن و بس جلی	بباشند اشعار پاک علی
چنین آورد میبدی خبیر	دوم شرح دیوان خاص امیر
کسی آورد واحدی همام	که در علم تفسیر بوده امام
که فرمود حیدر باندازه‌ای	به پیش ابوبکر و اصحاب چند
بدانند کافزونست از فروزن	در اسلام از بخشش کل بخش من
اخی ست و صهرم رسول انام	هم ابن عم من علیه السلام
همه راچه باشد عرب چه عجم	سوی دین اسلام من قائدم
زجمله صنادید کفران شعار	همانا برآورده ام من دمار
بقرآن خدا فرض کرده عیان	ولای من و طاعتم بر کسان
چو هارون بموسی برادر منم	بنی را و دارم چنین نام هم
ازین وجه کردم امام و امیر	خبر داد شان را ازین بر غدیر
پس اکنون که باشد درین انجمن	به پیشی اسلام و خویشی چو من
بران وای کو پیش حق روز داد	ستم کرده بر من رود از عباد
بران وای پس وای کز طاعتم	کند جحد یا جحد تنقیص من
چه ویل ست بهر که گردد شقی	ز روی سفاهت و یا بخردی

کہ مجرم گردد بمن کینہ جو	بنا کردہ جسری بگرد وعید

دلیل ہیجدہم فرمودن جناب فاطمہ بصحابہ اسنیتم قول رسول اللہؐ یوم غدیر

دلیلے دگر مدعا را ببین	اگر موسے منے بشنوی بس حزین
کہ از غدر شان با دلِ دردناک	باصحاب فرمود خاتون پاکؑ
کہ آیا شما ای گروہ فحول	فراموش کردید قول رسولؐ
کہ فرمود در جایگاہ غدیر	کہ من کنت مولاہ بہر امیرؑ
دگر آنکہ گفت سپے آن ولی	کہ تو ہمچو ہارون بمن اے علیؑ
بیاور دایں راز روے یقین	بن جزری[1] شمس حفاظ دین
زجمع فواطم طریق خبر	مسلسل منوّر چو عقد گہر
پس از قول زہراؑ اسنیتم ضرور	عیانست نزدیک ہر ذی شعور
کہ بر منزلت ہم بہ نص غدیر	نکردند یاران عمل ناگزیر
اگر از ہر دو باشد خلافت مراد	ہمین ست مقصود ما اہل وداد
گر این ہر دو نص ہدایت مآل	پئے حب حیدر باشد دال
بود حاصل آن گلہ بے خفا	کہ کردند اصحاب ترک ولا
ہمانا کہ ترک ولاے امیرؑ	حضور بتولؑ حزین ناگزیر
نہ زنہار صورت پذیرد جز آن	کہ کردند غصب حقش مردمان
خلافت نبود ار حق مرتضےٰ	نیاید ز اصحاب ترک ولا
چو نگرفت گر حق او را کسے	نگردد نگر ترک حب از بسے

[1] شمس الدین ابوالخیر محمد جزری صاحب حصن حصین وغیرہ در کتاب اسنی المطالب گفتہ و الطف طرق وترفع لهذا الحدیث وأغربه ما حدثنا به شیخنا خاتمة الحفاظ ابوبکر محمد بن عبدالله بن المحب المقدسی مشافهة اخبرتنا الشیخة ام محمد زینب بنت احمد بن عبدالرحیم المقدسیة عن ابی المظفر محمد بن فتیان بن المثنی اخبرنا ابوموسی محمد بن ابی بکر الحافظ اخبرنا ابن عمه والدی القاضی ابوالقاسم عبدالواحد بن محمد بن عبدالواحد المدینی بقراءتی علیه اخبرنا ظفر بن داعی العلوی باستراباد اخبرنا والدی و ابواحمد بن مطرف المطرفی قالا حدثنا ابوسعید الادریسی اجازة فیما اخرجه فی تاریخ استراباد حدثنی محمد بن محمد بن الحسن ابوالعباس الرشیدی من ولد هارون الرشید بسمرقند وما کتبناه الا عنه حدثنا ابوالحسن محمد بن جعفر الحلوانی حدثنا علی بن محمد بن جعفر الاهوازی مولی الرشید حدثنا بکر بن احمد القصری حدثتنا فاطمة بنت علی بن موسی الرضا حدثتنی فاطمة وزینب وام کلثوم بنات موسی بن جعفر قلن حدثتنا فاطمة بنت جعفر بن محمد الصادق حدثتنی فاطمة بنت محمد بن علی حدثتنی فاطمة وسکینة ابنتا الحسین عن ام کلثوم بنت فاطمة بنت النبی علیه السلام عن فاطمة بنت رسول الله صلعم ورضی عنها قالت انسیتم قول رسول الله صلعم یوم غدیر خم من کنت مولاه فعلی مولاه وقوله صلعم انت منی بمنزلة هارون من موسی هکذا اخرجه الحافظ ابوموسی المدینی فی کتابه ... الاسماء وقال ...

پس از قول زهرا عیان ناگزیر　　که بوده خلافت حق آن امیرؑ
دگر ذکر آن منزلت اے خبیر　　بآن شکوه ترک حب امیر
نمیداشت نسبت نبودش محل　　که فرمود ختم رسول اجلؐ
چو فرمود ختم بشیر و نذیرؐ　　هم آن منزلت را بنص غدیر
پس از لفظ مولاے عالی نهاد　　بود منصب عام هارونؑ مراد
چنانچه ازین قبل گفتم جلے　　که فرمود زهراؑ که گفته نبی
که هر کس که باشم من او را ولے　　همان طور او را ولے این علی
دگر هر کسے را که هستم امام　　بباشد مرا او را علےؑ هم امام
هویدا که مولاے حکم علےؑ　　امام ست نزدیک ختم نبیؐ

دلیل نوزدهم اشعار قیس بن سعد بن عباده که در جنگ صفین انشاد کرده بود

دلیلے ست هم شعر قیس همام[له]　　که گفته بصفین حضور امامؑ
که کرده عدو سرکشے آشکار　　بگفتم که کافی ست پروردگار
امام من و جمله مردم علیؑ ست　　دریں باب تنزیل قرآن جلی ست
چنانچه بگفتا رسول کریمؐ　　که من کنت مولاه قول عظیم
نفرمود این را مگر بهر آن　　که شد قطع زان گفتگوی کسان
پس این شعر ها هم دلیل متین　　که چون گفته تاریخ دان گزین
ز اهل تواریخ آورده است　　بغیر از تعصب بیان کرده است

دلیل بستم استشهاد جناب امیرؑ بمقام رحبه

[له] علامه ابو المظفر یوسف بن قزعلی ... در ایضاح از امیر المؤمنین ... [illegible] ... قال قیس بن سعد بن عباده ... بصفین ... و انشد ... قلت لما بغی العدو علینا حسبنا ربنا و نعم الوکیل ... امام سوانا ... و علی امامنا و امام ... من کنت مولاه فهذا مولاه خطب ... [illegible] ... الراوی ... المسمی بالمستطرف ... [illegible]

پیش صحابه بحدیث غدیر وقتیکه معاویه در خلافت نزاع کرده بود

ولیلے درخشنده چون آفتاب ‌ ‌ ‌ خود انشاد مشهور آن بوتراب

که برحق خود آنجناب امیر ‌ ‌ ‌ گرفته سند با حدیث غدیر

صحابه شهادت بدادند هم ‌ ‌ ‌ ازآن بعد انکار باشد ستم

بیارند این ماجرا را خبر ‌ ‌ ‌ گروهے ز اعلام بالغ نظر

بنوعیکه نزدیک ارباب دین ‌ ‌ ‌ محقق شد آن مثل علم الیقین[٥١]

ازاو شان بباشند چندین کسان ‌ ‌ ‌ مر اشیاخ شیخین والامکان

بباشند هم زان گروه عظام ‌ ‌ ‌ چو احمد دگر چون نسائی امام

چو بزار و هم موصلی اریب ‌ ‌ ‌ چو طبرانی و بغدا و چون خطیب

همانا دگر نامها را بهل ‌ ‌ ‌ که تفصیل آنهاست طول امل

چو در وقت انشاد زان حاضران ‌ ‌ ‌ بکردند بعضے شهادت نهان[٥٢]

پس از بد دعای ولے خدا ‌ ‌ ‌ کسے را برص شد کسے را عما

بیارند کتمان شان بیگمان ‌ ‌ ‌ ز اهل الاحادیث خیلی جهان

چو عبد الله[بن احمد حنبل ١٢] و هم چو بلاذرے ‌ ‌ ‌ دگر دارقطنے بداد آورے

هم ابن المغازل دگر بو نعیم ‌ ‌ ‌ همین طور بو موسے بس فهیم

بتاریخ اصحاب ابن الاثیر ‌ ‌ ‌ دگر محب و حلبی و ابن کثیر

دگر جامی و هم محدث جمال ‌ ‌ ‌ پس انکار را نیست اینجا مجال

مگر دهلوے تحفه ساز زمان ‌ ‌ ‌ نه در تحفه انشاد کرده بیان

ممکن گفتم انشاد حق امیرؑ — زامثال زید و انس پندگیر

پس اے حق پژوہ بصیرت گزین — تو دانستہ باشی بعلم الیقین

کہ قطعاً مراد حدیث غدیر — امامت بود از برائے امیرؑ

چہ دلتنگی و بددعای امیرؑ — نشاید کہ آن امر بودہ خطیر

نہ آن دوستی بود ہم اینچنین — کہ کتمش نمایند یاران دین

دگر اینکہ حب شہ مومنان — کہ مر افضیلت نبودہ در آن

مسلم چنان بود مشہورتر — کہ حاجت نبودہ کہ آن راہبر

شہادت بخواہد عبث اندر آن — خصوصاً از آن زمرۂ واقفان

دگر اینکہ از ذکر حکم غدیر — چو بودے محبت مراد امیرؑ

باثبات آن بود اندر نظر — چو ذکر مودت سزاوار تر

بیانست ذکر چنان در عراق — کہ بغض علیؑ[۵۱] شیوۂ یک نفاق

بود حب حیدرؑ چو حب نبیؐ — پس ای وائی بر حرب و بغض علیؑ

دگر بود انشاد آن حق مطاع — در آندم کہ شد بر خلافت نزاع

چنانچہ کہ حلبی و ابن حجر[۵۲] — بیارند این وجہ را خوب تر

چو انشاد شد بر خلافت ضرور — ز مولیٰ مرادش ولی الامور

چہ وقتے شود احتجاجش درست — کہ باشد در آن معنی ما نخست

چو بودی از آن نص محبت عیان — نہ ممکن شدے احتجاجش بآن

فصل چہارم اعترافات علمای سنیہ بر نص بودن حدیث غدیر در باب امامت و خلافت

۵۱ روایت بغض علی بن ابیطالب از نفاق بودن از صحیح مسلم و ترمذی و خصایص نسائی و مستدرک حاکم [illegible]

۵۲ ابن حجر مکی در صواعق [illegible] استدلال اہل حق [illegible]

جناب امیر علیہ السلام

بیا خواستگار صراط نجات | بیا طالب جادہ ہائے ہدات
ببدیدی ہمہ این دلائل چو نور | کہ روشن کند چشم ہر قلب کور
ببین بعد ازاینہا چو عین الیقین | کہ کرد اعترافی مخالف دین
ازاو شانست غزالی نیکنام | چہ خوش گفتہ دُر سفتہ اینجا تمام
کہ اجماع باشد برہ اصل خبر | دگر تہنیت ثابت ست از عمر
ہمین ست تسلیم و عین قبول | بتحکیم حیدر حضور رسول
مگر حب جاہ و ریاست زپس | چشانیدشان جام حرص و ہوس
پس آنرا پس پشت انداختند | کہ خود بر حکومت بپرداختند
بسوئی طریق نخستین خویش | رہ ارتدادی گرفتند بیش
بدادند دین را بدنیائے دون | گرفتند بس ہیچ زشت و زبون
دگر یوسف سبط فر و زمان | نگر تا چہ آورد حق بر زبان
کہ نصی ست اینحکم خم بے نزاع | کہ بودہ علی یک امام مطاع
حکیمے سنائی و عطار نیز | بن طلحہ و گنجی خوش تمیز
سعید تو فرغانی ذی شعور | ہمین گونہ مقریزی و توشکور
ز اعلام ہر دو شہاب جہان | ہم ابن صلاح امیر میان
ہم ابن الاخ شاہ عبد العزیز | کہ در ہند کردہ جہاد و ستیز
در اینجا جہا دُر خوش سفتہ اند | کہ مقصود مولا چو ما گفتہ اند

باب دوم رجوع سوئی مقصود یعنی بجہت ادلہ

مذکورہ معنی امامت از حدیث غدیر ظاہر و معنے محبت باطل و دفع تعصبات و مکابرات اہل سنت و در اینجا دو فصل ست فصل اول دفع تعصبات فخر رازی و خواجہ نصر اللہ کابلی و شاہ عبد العزیز دہلوی صاحب تحفہ و غیرہم

بدہ ساقیا بادۂ دل فروز / کہ گردد از آن بخت تیرہ چو روز

بدہ ساغر از بادۂ لعل رنگ / کہ دارم بہ کیوان و بہرام جنگ

گر از چرخ خیرہ کش حقہ باز / بسوی بزرگانست دستش دراز

ز جورش با خبر بجوش آمدم / چو دروی کشان در خروش آمدم

بجامم از آن آتشین آب ریز / کہ خم فلک شد از آن سیل خیز

چو زان لعل گون می شوم جرعہ نوش / بیایم بمستی چو دریا بجوش

شود نطق از آن آب آتش زبان / دلم ہمچو دریای گوہر فشان

بر آرم سوئے چرخ دست نبرد / رود تا بمہر و مہ خود بہ گرد

ہمہ کجروشش بھسم بر زنم / بھر کجرہی آتش اندر زنم

زنم چنگ در چنگ جلاد او / بیابم امان تا ز بیداد او

از آن آب آتش نوائی کنم / ز حق باطلے را جدائی کنم

بیا اے پسر رازی و کابلے / بیا اے کہ از دین بسے غافلے

کجائی تو اے شاہ عبد العزیز / کہ در ہند کردی بسا یک ستیز

چو طوطی بآئینہ بی جستجو / بتقلید دیگر کنی گفتگو

بود اوّلین جهل ای دهلوی | که فرمودی از راه نصب قوی
که اخبار قوم تشیع نهاد | **قوله** که زآن بر امامت کنند استناد
ز روے تفحص بغامض نظر | همانا بباشند اثنا عشر
بگویم که این حصر بطلان نشان | بیاوردۀ ازکجا بر زبان
تو اسفار شیعه تفحص نما | که همچون احادیث یابی بسا
دگر گفتۀ اینکه نقل غدیر | **قوله** سہے آورد اسلمی خبیر
بگویم کزین قول تو پر عیانست | که این حاصل دعوی شیعیانست
ولیکن تو در نقل دعوای شان | غلط کردۀ قصداً ای بدزبان
که از قول او شان بعلم و شعور | تواتر تو ساقط نمودے ضرور
روایت درین نص و حکم غدیر | ز تنها بریده کنے اے بصیر
پس اظهار بس اویان را ز او | نداده اجازت مگر نصب تو
بود وجه در ترک آن این چنین | که نبود ثبوتش بقطع و یقین
مگر مرشدت خواجۀ باکمال | که کردی کتابش همه انتحال
نموده بسے شرم از خدائے ودود | که بعد از بریده وغیره فزود
دگر بعد این کار خود اے عزیز | باین فصل مشهور با صد تمیز
بگفتے که انکار کردند از آن | **قوله** که مولیٰ است اولیٰ همه لغویان
بگویم کزین کذب مذموم تر | نه چون کردی از قهر قاهر حذر
نه انکار کرده کسے از لغویان | که اولیٰ است هم از معانی آن
بجستے خودت منکران را بسے | نیارستے آورد نام کسے

نمودند اثبات آن ای عقول | همه لغویان بل خدا و رسول[۱]

چنانچه بتفصیل معانی آن | گذشتند اقوال آن لغویان

ندانم کزین کذب فاحش ترین | عزیزا چه حاصل شدت جز ازین

که خود را و هم مذهب خویش را | نمودی تو رسوا ازین افترا

رگ گردن تو قوی از شقاق | خوش ادعوی بحث بالطمطراق

حدیث و لغت اندری در شکست | هزار آفرین بر چنین فضل تست

قوله

چو گفتی که گفتند اهل ادب | که مفعل[۲] چو افعل نشد در عرب

بگوییم که گفتی چه قول غریب | کس نشنید زنهار مردی ادیب

هم آن فخر رازی و هم کابلی | نکردند جرأت برین عاقلی

نگفتی ز اهل لغت نام کس | هزار آفرین بر چنین صدق و بس

بلی موجد این چو سودای خام | بود فخر دین مشکک امام

بگفتا که مفعل برای مکان | و یا بهر حدثان[۳] و بهر زمان ست

نه تصحیح کردند اهل ادب | که مفعل چو افعل بود در عرب

تو گفتی که گفتند اهل ادب | که مفعل نه افعل بود در عرب

بود فرق بین[۴] نباشد نهان | ز گفتن بنا گفتن اندر بیان

بهر حال قصد مشکک امام | گر انیست زین حرف مثل عوام

که این وزن مفعل بتحقیق در | بجز سه[۵] معانی ندارد دگر

پس این حصر باطل بود در عیان | معانی دیگر بود بهر آن

که باشند آنها بری هر قبیل | چو فاعل چو مفعول و همچون فعیل

جواب

[۱] قول خدا از آیهٔ سورهٔ حدید یعنی مولیٰکم النار و قول رسول از ... ظاهر است و ... نقل او بعضی ازین پیشتر گذشت و سابق ازین ... ۱۲

[۲] مذکور شده ظاهر است ... مفعل بمعنی ... قوله ... افعل ...

[۳] مراد از حدثان مصدر است ... مطلب آنکه وزن مفعل برای مصدر می آید یعنی ... مصدریا یا برای ظرف مکان حاصل شود یا ... مثل معدن و مخرج ۱۲

[۴] ... فخر رازی ... تصریح نکرده ... که اهل لغت ... و شاه عبدالعزیز ... مفعل بمعنی افعل ... ۱۲

ندانی که معنی مولی جلی — چو ناصر چو معتق دگر چون ولی

خودش گفت رازی جز نبیل — معانی مولی چو فاعل فعیل

(در تفسیر و در نهایه ۱۲)

پس از ذکر هر سه معانی آن — چه حاصل شدش کانست باطل بیان

کنون مفعل افعل نیاید چرا — چه باشد دلیلی برین افترا

چو گفته است رازی که آن لغویان — **قوله** — نکردند مفعل چو افعل بیان

تو تقلید او کرده ای محترم — فراتر نهادی از او یک قدم

بگویم که اهل لغت همگنان — بکردند مولی چو اولی بیان

پس اینجا و هم اندرین ماده — ببین مفعل افعل همین آمده

نیامد اگر هیچ جای دگر — نه زعم تو ثابت شود در نظر

چه اندر لغت گر قیاسی کنی — چها لفظ و ترکیب برهم زنی

چو مولی ست اولی پس آن را شناس — قیاس تو اندر لغت بی اساس

ندانی که اندر زبان عرب — بپرهیز دانای فن ادب

چه جد و جبالات و هم اربعا — نظیری ندارند بس لفظها

خصوصا برین لفظ عالی مراد — شعاعی ز اسم جلاله فتاد

چو گفتی که بوزید تجویز آن — **قوله** — نموده بمعمر تمسک کنان

ولیکن ز جمهور شد تصفیه — که کردند بوزید را تخطیه

بگویم که این سه دروغ بتر — که گفتی نگفته کسی پیشتر

یکی آنکه تجویز را آشکار — ببوزید کردی خودست انحصار

تمسک بمعمر دروغی دگر — سوم تخطیه نیز کذب بتر

خود آن فخر رازی تو زنهار — جسارت نکرده برین انحصار
خود اظهار آن کرد و گفته عیان — که گفتند آنرا بسا لغویان
غنیمت ز تو اینچنین داوری — که تجویز بوزید را مظهری
مگر کاسبے تعصب[۱] پرست — ز تجویز بوزید هم منکرست
دگر آنکه یک قول بوزید بس — نه چون بهر تو گشت کافی و بس
چه یک قول از لغویان بخلاف — پذیرا و مقبول بے انحراف
بتخصیص قول چنین فرد تام — که بوده بسا لغویان را امام
چه بودند بهر لغت در جهان — سه کس مثل ارکان برائے مکان
ابوزید و معمر سوم اصمعی — در ایشان ابوزید بوده صفی
تو گوئی که سرچشمهٔ علم بود — هم آن سیبویه از وی اخذی نمود
نه هم پایه اش شد خلیل نبیل — که اندر لغت پیش او شد ذلیل
ندانسته شان بوزید را — ندیدے تو مزهر[۱۲] درین ماجرا
که امثال بوحاتم اسلاف تو — اگر گفته اند معنی قرآن از و
دروغ دوم اینکه بوزید فرد — در اینجا تمسک بمعمر بکرد
بگوییم که باید برین هم دلیل — مگر تا قیامت نیابی سبیل
چگونه تمسک بمعمر[۱۲] نمود — که با او چو هم عصر و هم عصر بود
بآن همسنے خود بجمله امور — ز معمر همے بود افضل ضرور
دروغ سوم تهمت تخطیه — جوابش چنین قابل تسلیه
که زنهار ننمود اسے پُر مرا — کسے تخطیه آن ابوزید را

همه لغویان از ره اعتبار		نمودند معنی او اختیار
چنانچه بسا نام آن لغویان		گذشته بسابق در آنجا بخوان
مگر کردی ای پرهنر اوستاد		در اینجا ز جمهور عنقا مراد
هم آن فخر رازی رهزن ترا		جسارت نکرده برین افترا
نگفتی ز جمهور نام کسی		برین صدق تو آفرینها بسی
ازین بعد میگویمت ای عزیز		که گر دید ظاهر ز قول تو نیز
که بوزید و هم معمر با شعور		بگفتند مولی ست اولی ضرور
چو زان سر اراکین فن زبان		دو تا رکن کردند اوی بیان
پس انکار تو ای تعصب مآب		بجز یک خموشی ندارد جواب
چو بوزید تقلید معمر نمود		نکردی چرا تو چنین ای کنود
دگر گفت ای معظم لقب	قوله	که گفتند جمهور اهل ادب
که مولی اگر اولی بودی خطور		پس لفظ مولی مین آید ضرور
بگویم که این قول را ای عزیز		نکردی بجمهور منسوب نیز
نگفتی ز جمهور نامی چرا		هزار آفرینها برین افترا
مرادت ز جمهور یک از نیست		گر از این همه شید و شب بازیست
نه او نحوی و نی ز اهل لغت		چو تو دشمن اوی هم نحلات
مهارت بعلم ادب هم نداشت		که همت پی خودنمائی گماشت
اگر شک در سینه نمائی درین		کتب مثل روض المناظر ببین
دگر رازی آنرا گهی از زبان		نه منسوب کرده با آن لغویان

خودش بخت این جمله سودای خام ... گر ماند ناکام اندر مرام

تو طنبور را از وی زخمه ... فزودی بر آن خود دگر نغمه

چنانچه نخستین خودش ای شگفت ... درون نهایه ره کج گرفت

بگفتا که ترکیب لفظ بیان ... بود امر عقلی نه از واضعان

ازین ره بهر دو مرادف ضرور ... بباید قرین یک ز عقل و شعور

پس از ختم این سفسطه خود دگر ... در آخر بگفته که فیه نظر

بمحصول ننمود تفصیل بیش ... ره حق گرفته درین باب پیش

همانا بگفته که نبود چنین ... که یکسان بود هر دو را هر قرین

نگردد چو محصول او دستیاب ... تو تصدیق آن کن ز مسلم کتاب

گرفتی غلط حرف را ای عزیز ... نه قول درستش بوجه ستیز

مخور گول از رازی پرهنر ... که قولش تعصب بود سر بسر

دلیلش خیال دماغ سقیم ... بود شکل مطلوب طبعش عقیم

چو شیئی باطل نموده عیان ... کلامش تهافت بطالت نشان

ثمر نیست در هیچ بی بار نخل ... چه اندر لغت عقل را نیست دخل

که هر چه بخواهی تراشی ز عقل ... نه هرگز کنی اتفاقی نقل

تراکیب الفاظ ای پر نزاع ... چو مفرد بود منحصر در سماع

همین هست خوش مسلک نحویان ... که گر ندیدی چو مزهر[له] بخوان

هم اندر ترادف نه لازم چنین ... که یکسان بود هر دو را هر قرین

شود تا از آن لازم ای ذو شعور ... که در بعد مولی همی آید ضرور

له علامه سیوطی در کتاب مزهر گفته قال ابو حیان فی شرح التسهیل العجب ممن یجیز ترکیباً ما فی لغة من اللغات من غیر ان یسمع من ذلک الترکیب نظائر وهل الترکیب العربیة الا کالمفردات اللغویة فکما لا یجوز احداث لفظ مفرد کذلک لا یجوز فی الترکیب لان جمیع ذلک امور وضعیة والامور الوضعیة تحتاج الی سماع من اهل ذلک اللسان ۱۲ کما فی صفحه ۲۶

چه نیست از اعراض الفاظ ببین　　نه اعراض معنی به نزدیک کس
هم اعراض الفاظ ای پر نزاع　　بباشند موقوف بر یک سماع
ببین نو میه نومان و صلی دعا　　عرفت علیمت که حتی الی
بباشند هم معنی و مؤتلف　　مگر وقت ترکیب خود مختلف
از این وجه بعد از جدال فضول　　ز رای خودش کرد رازی عدول
کنون تو چه داری سر کار زار　　کز اینجا امام تو کرده فرار
دگر اینکه چون سعد اسلاف تو　　بگفتند همچون مقاصد بجو
که مولی صفت نیست اسم ست این　　صله لفظ من تا بیاید پسین
دگر کردی ابطال این قاعده　　که بردے در آن رنج بیفائده
بگفتے احب الی المؤمنین　　نکردے حذر از تناقض درین
احب را با ولے مرادف کنی　　قرینش ز اولے مخالف کنی
تو دانی احب را صله هست الی　　بود بهر اولے صله حرف با
بگفتے مگر پیش ازین ای متین　　بهر دو مرادف بود یک قرین
پس از قول تو هم بگشته عیان　　چنانچه ز رازی بکردم بیان
که نبود بمولے قرین من اگر　　بمعنے اولاش نیاید ضرر
چو گفتے ازین پس که آن لغویان　　تساهل نمودند اینجا عیان
چو معمر که تفسیر مولے بکرد　　بیان حاصل معنیش را بکرد
پس این کذب هم گاؤ تازی بود　　زانکار بیکار رازی بود
چو باطل اساسے که خود بر نهاد　　چو آن خود در افتاد اینهم فتاد

دوم اینکه یک لغوی حق پرست | نگفته که آن حاصل معنی است
اگر راست بازی کتب را بجو | تو یک نام از لغویان خود بگو
سوم اهل تفسیر و اهل لغت | که بودند بسیار و هم نحلات
معانی مولی[۵۱] شمردند و پس | نگفتند اولی از آن جمله بس
از این به چه باشد طریق بیان | در اثبات معنی لغوی عیان
بس افسوس بر کذب و نادانی است | که گوئی که آن حاصل معنی است
وگر قول رازی سگی گر سند | بگردد لغت جمله نامعتمد
بباید تساهل گر از لغویان | لغت لغو و اهل لغت لغویان
رسد ملحدی را برین کج بنای | که معنی قرآن کند طبع زای
بمعنی لغوی حق گویدت | تساهل نمودند اهل لغت
ندانم که با آن امامت چسان | بدین هرزه آگو درازی بیان
ز رازی بنالند خود کاملان | چو ذهبی و هم حافظ عسقلان
که بر اهل اسلام ارکان دین | کند نکته چینی لفاسد یقین
در آخر برین شور پر از ستیز | بگویم که ای شاه عبد العزیز
عجب عامیانه ره از غافلی | برفتی پس رازی و کابلی
بچه وجه نگرفتی از سعد دین | تو معنی مولی که اسم است این
که کرده است معنی لغوی آن | تصرف کننده هم اولی بیان
چو ثابت شد اندر لغت ناگزیر | که مولی است اولی پس آنرا پذیر
بفرمود مولی چو او را رسول | پس انکار از آنست کفر جهول

[۵۱] سابقا در فصل دوم از باب اول بگذشت که اهل لغت مثل ابن الانباری و **جواب دوم** لغت خود که عزیزی در تفاسیر مختصر **جواب سوم** و جوهری در صحاح و تفسیر غریب القرآن و محمد بن ابی بکر الرازی و غیرهم و تبریزی در شرح حماسه و غیره **جواب چهارم** معانی مولی را تعداد و شمار نوشته اند و از انجمله معنی اولی بیان کرده اند بلکه بخاری در کتاب التفسیر از ابوعبیده معانی را تعداد و شمار نوشته و از انجمله معنی یکی مالک و شاه گفته پس عجیب است از تعجب سخن پروری فخر رازی بلکه تقلید او که گوید معنی حاصل معنی ۱۲ رفدی

تو نگرفته هم ز رازی صحیح
گرفتی خرافات او ای فصیح

بر آن هم نه قانع شدی ای عزیز
فزودی ز خود افترآت نیز

برازی شده ختم اهداے عام
شده بر تو صدق و دیانت تمام

بهنگام بحث اهل دین بیش و کم
نمایند تاویل و تلبیس هم

مگر صاف کذب چنین بر ملا
ندانم که گفته کسی با حیا

بلی کرد بابائے تو اے عزیز
درینجا چو تو یک جدال و ستیز

که کرده بمعنے مولے بیان
که نبود ولی امر معنے آن

چه این وزن مَفْعَل بر اهل نبیل
نیاید بمعنے وزن فَعِیل

پس از بهر رد چنین تصب۱۵
افادات اهل لغت را بجو

که در فصل سه معنے نمودم بیان
خود است کذب او صاف گردد عیان

که این کس لغات و حدیث و کتاب
بقولش نخوانده ز روی صواب

چنین ست این معنیش آشکار
که رازی بجا ها نمود اختیار

چو گفتی گر اولی ست مولای حکم
قوله تصرف صله کو با و لاے حکم

بگوییم که از بهر هر لفظ تو
صله در لغت نیست ای نام جو

بر آید صله خاص حسب مقام
بود در بهمونش قرائن تمام

دوم نیست زنهار حاجت چنین
که چون صله را الف کرر زین

چه معنے لغوی موے ضرور
تصرف کننده و لے الامور

همین ست کافی بمقصود ما
کند دفع وهم تعصب نما

اگر هست مقصود تو اے بصیر
کز از بهر او ولے نص غدیر

تصرف بباید صله از کجا … دلیلے چه باشد بر آن رهنما
بگویم که انچه دلائل چو نور … بگفتم بود نوش قرینه ضرور
از انجمله هر یک دلیل متین … بود موجب این صله بالیقین
بتخصیص[1] صدر حدیث غدیر … چو تبریک اصحاب بر آن امیر
از نوجه تبریک بگذاشتے … که برهان روشن بینگاشتے
پئے حب و تعظیم ای کاردان … نه واقع شود تهنیت درجهان
پئے دفع جحد تعصب شعار … کتاب خدا هم نیاید بکار
وادم زان دلائل بتابی تو سر … بگیری صله هم تصرف اگر
پس این اولویت در اولی ضرور … بگردید مطلق بجمله امور
چنانچه در آن صدر لیس محترم … برآرند اهل التفاسیر هم
چو شد اولویت بجمله امور … تصرف در آنهاست داخل ضرور
پس از وجه اطلاق مولی عیان … که حیدر[2] بود شاه بر همگنان
درآنجا کرا میرسد جهول … که رو تابد از قول حق رسول
چو گفتے[3] که در بعد اولی گمان ست … قوله　که تعظیم یا حب صله بهر آن ست
بود تا در امت علی[4] ولے … معظم که محبوب تر چون نبی[5]
بگویم کزین وهم وزین ارتیاب … گذشته بسابق درخشان جواب
که انچه که در صدر باید صله … درین فرع او نیز آید صله
تصرف صله هست آنجا چو نور … بود هم تصرف درینجا ضرور
اگر از چنین طبع زاد احتمال … دلائل بباشند باطل خیال

۱؎ مراد از صدر است اولی بهم من انفسهم است و بمعنی تبرک یعنی بابرکت باید ۲؎ قوله چه و تهنیت است ۱۲
احتمال است که اولی بالمحبة و اولی بالتعظیم مراد باشد ۱۲

پس آیات قرآن و قول رسول — بباشند بیکار و لغو و فضول

دوم آنکه آیا نکردی نظر — هر آنچه بفرمود ابن حجر

که بالقطع و فی الواقع و بی نزاع — بما بعد او ـ لی صله اتباع

همین بود و بس فهم شیخین ما — که تبریک گفتند بر مرتضیٰ

پس این رهبر تو بلا قیل و قال — بکرد احتمال تو باطل خیال

سوم آنکه این وهم و این احتمال — منافی مانیست اندر خیال

که زین احتمال تو گردد جلی — که از اشیاخ تو بود افضل علیٰ

ندانی که محبوب تر آن کسی ست — که در ذات او فضل دینی بسی ست

خودت گفته همچنین ای نبیل — به تصنیف معروف سر جلیل

نگوید کسی شخص مفضول را — بتعظیم او ـ لی شه دو سرا

پس از لغو زعم تو هم آن علیٰ — بود افضل و هم وصی نبی

چه نزد تو بی اختلاف بیان — خلیفه شود بهترین کسان

پس این احتمال تو ای ذی شعور — کند منهدم مذهب تو ضرور

چو گفتی که لازم نشد بی خفا — قوله — تصرف باو ـ لی صله هر کجا

بگوییم که گفت ترا ای دلیر — که هر جا تصرف باو ـ لی بگیر

دران آیهٔ پاک و ذکر خلیل — تصرف بناشد صله از دلیل

چه مانع ازین معنی ست اتباع — چه آورده جاهلانه نزاع

مگر بر تصرف دراینجا ضرور — دلائل بیان کرده ام مثل نور

چو گفتی که مابعد حکم صحیح — قوله — بود بر محبت قرینه صریح

پس اولی بود یا که مولی همان ‌ ‌ ‌ ‌ مراد از ولایت محبت عیان

بگوییم که گرچه چو نور و صفا ‌ ‌ ‌ ‌ گذشته جواب همه ادّعا

در اینجا جواب تو ای پرهنر ‌ ‌ ‌ ‌ بگوییم در اینجا بطرز دگر

که اعلام پیشینیان ترا ‌ ‌ ‌ ‌ سبب معنی مولا و این ماجرا

عجب اضطرابات رو داده است ‌ ‌ ‌ ‌ که هر یک براهی در افتاده است

چو رفتند کج از ره مستقیم ‌ ‌ ‌ ‌ فتادند در اختلاف عظیم

بچاوند اینجا ز دانش برون ‌ ‌ ‌ ‌ تو گوئی که فِی سَکْرَتِهِمْ یَعْمَهُوْن

کسی گفت ناصر دگر کس محب ‌ ‌ ‌ ‌ دگر چند معنی کسی مضطرب

هویداست زشتی معنی شان ‌ ‌ ‌ ‌ چنانچه ازین پیشتر شد بیان

که انصاف کوشی ندارد قبول ‌ ‌ ‌ ‌ که در راه و در عین گفتار رسول[ص]

کشد زحمت اهتمام آنچنان ‌ ‌ ‌ ‌ شود حاصل آن همین یک بیان

که هر کس که من یاریش کرده ام ‌ ‌ ‌ ‌ علی یاریش میکند نیز هم

و یا هر که را دوست دارد نبی[ص] ‌ ‌ ‌ ‌ همان شخص را دوست دارد علی[ع]

ازین حکم شد فرض حیدر[ع] چنان ‌ ‌ ‌ ‌ که او نصرت و حب کند با کسان

نشد فرض امت که با آن امیر[ع] ‌ ‌ ‌ ‌ کند نصرت و دوستی ناگزیر

ازین وجه اعلام بی اعتساف ‌ ‌ ‌ ‌ نمودند لابد همین اعتراف

چنانچه ریاض محب را ببین ‌ ‌ ‌ ‌ که کرده است نقل از بزرگان چنین

که معنی ایجاب حب امیر[ع] ‌ ‌ ‌ ‌ بعید است از لفظ نقل غدیر

چه بر عکس نسبت بود پر ضرر ‌ ‌ ‌ ‌ نه تجویز آن میکند دانشور

پس از نقل معنی حب شگرف
نه بر آید الا بتقدیر حرف

پس ای حق نیوش سخن گرا
بانصاف بین قول اسلاف را

همان ست دعوای حق بیگمان
که دشمن شهادت دهد بهر آن

دگر آنکه نبود ضرورت چنین
که گوید سر راه سالار دین

چنین امر آنکه نبی در نهفت
بخلوت علی را توانست گفت

بهر حال روشن که نزد شما
محب ست یا ناصر آن مرتضا

ز مابعد یعنی دعای نبی
عیان آنکه محبوب باشد علی

ازین ره برین نصرت و دوستی
نه مابعد گردد قرینه جلی

همین طور منصور است باخرد
نه از بهر ناصر قرینه بود

چو بر فتح هردو معانی آن
بگشتند آگه پس آیندگان

پس ابن حجر معنیش از مرا
تراشید از طبع محبوب را

پس او دگر بعض کس بی شعور
برفتند تقلید کرده چو کور

تو آگه بگشتی ز تنبیه ما
که نبود ز روی لغت این روا

بکردی تو معنی ولایت دگر
چو نصاب جهال کوته نظر

بگفتی دلیلی برین ای متین
که حب علی چون بر آید ازین

بمعنی مولا تو بر لغویان
خطا و تساهل به بستی عیان

بکردی تو معنیش اولی قبول
ز اقوال شان هم نمودی نکول

اگر خود تو معنیش ای ترزبان
نه هرگز توانی نمودن بیان

بگو صاف معنیش ای مضطرب
که محبوب گوئی که ناصر محب

ازین بعد جای دگر ای عزیز — کنی معنیش دوست با یک تمیز
پس اینجا از آن دوست ای خوش نهاد — بود اسم فاعل محب گر مراد
همان آش در کاسه باشد ضرور — که من حالیا گفته ام بی فطور
که آن فرض حیدر شود حب ما — نشد فرض ما حب آن مقتدا
چنین معنی این حدیث غدیر — نباشد به نزد تو هم دلپذیر
گر از دوست محبوب باشد مراد — که آن اسم مفعول باشد بیاد
پس این معنی لفظ مولا بیان — نکردند زنهار خود لغویان
اگر هست ثابت ز روی ادب — بکن استشهاد از کلام عرب
بهر کیف معنی این نص بگو — از آن پس عزیزا قرینه بجو
بکن اول این سقف را استوار — بباید از آن بعد نقش و نگار
چو مولاش محبوب نبود روا — چه جوئی عزیزا قرینه کجا
کنون گر تو ناچار ای هوشیار — ز مولاش اولی کنی اختیار
بدین اختیار حق و زین نمط — کنی گرچه قول خودت خود غلط
چه گفتی که انکار کردند از آن — که مولاست اولی همه لغویان
نباشد غرض اندرین ای فصیح — که مابعد گردد قرینه صحیح
همانا کزین یاوهٔ دلربا — گذشته بسابق جواب خوشا
که گفتم که حال قرینه چنان ست — که فرع ست حکم از زبانت عیانست
دوم اینکه آمد سر حرف فا — فمن کنت فرمود آن مصطفا
ازین حرف فا هم نکردی تمیز — چه در آیهٔ متعه گفتی عزیز

که این قطع آیه ز ماقبل خود — ز فا نا روا هست نزد خرد
پس این حکم را هست با صدر وصل — بقول تو هم منع ز ان قطع و فصل
ازین قطع این قول خیر الانام — بود خارج از عاقلانه کلام
سوم هست روشن که در حکم و صدر — تقابل بود در عبارت چو بدر
تقابل چو در صدر و حکم اوفتاد — بود هر دو جا اتحاد مراد
نباشد صله چون محبت در ان — نه ما بعد گردد قرینه بر آن
پس از بد قرینه چه لافی بناز — عزیزا مجو شتر دلائل بساز
ازین پس بتائید وسواس خویش — **قوله** — مزخرف توقع چو کردی تو پیش
که بر زیر دستانش بودے دعا — چو بودے تصرف پئے مرتضیٰ
چو مذکور شد دوستی دشمنی — بود حب درین نص مراد نبیؐ
بگویم کز انچه من انگاشتم — ز تو این توقع نمیداشتم
ندانی که در زیر حکم امام — بباشند کفار هم از انام
چگونه پیمبر نمودی دعا — بهر فرد محکوم آن مرتضیٰ
دگر باعث این دعای نبیؐ — که کرده بما بعد باشد جلی
که بس مردمان با وے لے خدا — همیده اشتند از غرض کینه ها
چنانچه حبیب خدای ودود — در ابلاغ این حکم خوفے نمود
ازین وجه در بعد حکم غدیر — بفرمود هم فرض حب امیرؑ
پس این خوش دعای رسول امین — موید بود بهر مقصود من
که مردم باخلاص و جوش دلی — نمایند فرمانبری علیؑ

قوله اگر مولی بمعنی متصرف فی الامور بود توقع
یا مراد از مولی اولی بتصرف باشد یا دوست
این بود که میفرمودند که بار خدایا دوست دار
کسی را که در تصرف او باشد و دشمنی و
کسی را که در تصرف او نباشد و دلیل صریح است
و دشمنی او را ذکر کردن
بر آنکه مقصود ایجاب دوستی او و تحذیر از
دشمنی اوست نه تصرف و عدم تصرف ۱۲

چه حسب است فرمانبری شرط تام — بد و نش کجا نیک و اقدس کلام
ولی را بدین حاجت افتد کثیر — که مردم بگیرند حکم امیر
نمی بود حکمی در اسلام عام — که لشکر ملازم بدار دوام
وگر نه چه حاجت برد مرتضا — که دیگر کند نصرتش جز خدا
نه زیبد که چون اهل دنیا نبی — بخواهد ز مردم فلاح علی

قوله

ازین پس چو گفتی که این ظاهر است — که پیغمبر هادی حق پرست
کند اکتفا گه به همچون کلام — که تازی زبان دان نفهمد مرام
بحق نبی بدگمان بردن است — تساهل در اظهار آوردن است
بگویم که ای دهلوی عزیز — تعصب ترا برد هوش و تمیز
بحق نبی گفت اولی خدا — مطاع است مقصود آن بی خفا
بفرمود اولا و مولای نبی — خودش را اوبوده مرادش ولی
معانی مذکور زین لفظها — چگونه برآیند نزد شما
برین لفظ کردند چون اکتفا — درین امر محمد رسول خدا
نمودند اصحاب و اسلاف صاف — برین معنی حکم ختم اعتراف
چنین معنیش را خلاف عرب — بگوئی درین نص عجب بر عجب
پس انکار از معنی اینچنین — بود صاف کفر و مخالف ز دین
دوم کرده اعتراضی بر آن — کزین نص امامت بر سنیان
درست است لیکن بقید آل — پس این جمله طامات گرد ضلال
اگر معنی اهل حق ای بصیر — نه هرگز برآید ز نص غدیر

پس از بعد تقیید قید مآل چگونه برآید ازین حق مقال
چه معنی مولا کس از نحو باین نفرمود نزد تو او ولی بیان
بهر حال در حکم ابهام نیست امامت بنوعی در ابهام نیست
نه هرگز تأمل بنی ساختم غرض پرده بر چشم انداختم
سوم خود ندیدی سگی ای بصیر ببینی نقلهای حدیث غدیر
چه بودی برای عمر این شرف تو میدیدی آنرا ز هر یک طرف
ندانی که در خطبهٔ آن غدیر چه بگذاشت آنجا بشیر و نذیر
که اول ز مرگش بداده خبر وصیت بفرمود بار دگر
بفرمود مولائیت را بیان پی خویش و بهر خدای جهان
همان لفظ مولائیت از رسول عطا کرد آندم به زوج بتول
بتأکید و تکرار خیر الانام علی را نموده ولی و امام
ز بهر هدایت بشیر و نذیر علی را نموده بقرآن نظیر
پی اسلامیان را شه دین بداد بآن شاه حکم تمسک بداد
که آیند بر حوض چون نزد ما بپرسم ز هر دو ثقل از شما
که کردید با هر دو چون پیروی بایشان چه کردید بعد از نبی
بفرمود هم طاعتش فرض عام بر آن اهل اسلام خیر الانام
پس آیا چنین نقل و این لفظها نباشند نزد تو صحیح و بجا
چو باشند پر صحت و اعتبار همین معنی حق بکن اختیار
چو ابن حجر با دل پرنکور نمودند تصحیح خطبه ضرور

جواب چهارم

دگر آنکه با این زبان آوری — بسی غافلی اندرین داوری
افادات اسلاف اعلام خویش — ندیدی تو با اینچنین فضل بیش
که در نقل نواب اثنا عشر — که بهر خلافت بود این خبر
سرایند دور از متانت چها — چو کردند اغیار را پیشوا
بسا فکر و تاویلها ساختند — مگر همت از حل آن باختند
ببین خوخهٔ مسجدی ای شفیق — که گردید برهان بامر عتیق
درین امر عمده بمثل این کلام — چسان اکتفا کرد خیر الانام
امامت ز خوخه برآید عجب — نه از لفظ مولی ز روی ادب
نه ثابت شد از منع ارشاد قول — تساهل در ابلاغ حق بر رسول
که نزد تو آن شاهدین در نهفت — بجو بکر گفت و بخیشان نگفت
ملخص که آمد امامت نکو — ورا اذهان اصحاب و اسلاف تو
بفرمود حسان در آن جمع عام — توئی بعد من هادی و هم امام
بدادند شیخین تو تهنیت — که کردند فهم همین مرتبت
مطابق بود نیز با فهم آل — که گفتیم و گوییم کنون در مآل
پس از جمله این پاسخ من عبان — که منظور پیغمبر دو جهان
همین معنی صاف بوده ضرور — که حیدر امام و ولی الامور
ازین پس چو گفتی تو نادر سخن — قوله — زآل پیمبر فتیٰ حسن
که کردی چو قصد امامت نبی — همیگفت واضح ترین و جلی
که در بعد مرگ من این مرتضا — بود والی امر من بر شما

شما قول او را سماعت کنید | بفرمان او هم اطاعت کنید
نگشتی علیؑ طالب حق اگر | همین شد ز هر کس گنهگار تر

جواب اول

جواب ست زین یاوه و افترا | بچندین وجوه متین مر ترا
ولیکن کنون گویمت مختصر | که هرگز نفس بر نیاری دگر
یکی آنکه این نقل مال شماست | بیاوردنش پیش ما نارواست
هم آوردن نقل و اخبار خویش | خلافست از عهد و گفتار خویش
چو اینست پس گویمت اینچنین | که فرمود خود سید الساجدینؑ
که مقصود این حکم خیر الانام | بحق علی اینکه او هست امام
همین قسم اقوال آل رسولؐ | بیارند اسلاف تو ای غفول
نهادی همه را بزیر بغل | کنی پیش این نقل را از دغل
ندانی که بهر امامت امیرؑ | بکرد احتجاجی بنصّ غدیر
ندیدی که زهراؑ بر اجماعیان | بدین نص بفرمود حجّت بیان
شنیدی که آن باقرؑ علم دین | همین نهج زید شهیدؑ متین
بگفتند این اهلبیتؑ امیرؑ | که تنزیل بلّغ شده بر غدیر
چو قصد امامت نکرده نبیؐ | چرا کرد حجّت بآن خود علیؑ

جواب دوم

دوم سبط این خاص سبط بتولؑ | می انگارد جدرا وصیّ رسولؐ
درین اعتقادش رود شک اگر | چو تفسیر رازی و کامل نگر
برین جمله اقوال آل کرام | که آرند قوم تو با اهتمام
چرا گوش نه نهی تو ای باشعور | پس این جز تعصب نباشد ضرور

جواب سوم

سوم خود بگفتی بااین چنین
که نقلی بر سنیان متین

همانا هم بود معتبر در گمان
که ناقل کند حکم صحت بر آن

بغیر از سند نقل بے اعتبار
بود نزد ما اشتر بی مهار

پس این را نگفته چو ناقل صحیح
نیامد هم اندر صحاح ای فصیح

بدینوجه نزد تو بے اعتماد
نه هرگز شود لائق استناد

چرا اندرین نقل کذب عیان
نکردی روات و سند خود بیان

هم اینجا برین اشتر بے مهار
بگشتی عزیزا چرا خود سوار

جواب چهارم

هم آن ناقلش بو نعیم خبیر
بیاورد اخبار فضل امیرؑ

چو نهے تو گوشے بر آن هر خبر
پس این نقل گردد چرا معتبر

جواب پنجم

چهارم ضعیف است راوی آن
که با ابن مرزوق وارد نشان

حدیثش بود منکر بدترین
چو تهذیب و میزان ذهبی ببین

دگر لفظ واسے و شه برملا
نه زیبد پے نائب انبیاؑ

تو در نقل خود حال بیعت نگر
که بو بکر را گفت اولیٰ عمر

کنون سعی لغوت که مذکور شد
به نزد عمر هم نه مشکور شد

جواب ششم

خزیمه بجیدرؑ شگفته چو گل
بعهدش بگفته است والای کل

ازین پس تو بهر وصی رسولؐ
همانا مکن لفظ واسے قبول

دگر ظاهر از نقل تو ای بصیر
نکرده خلافت طلب آن امیرؑ

پس اینهم بود یک دلیل صریح
که این نقل باشد دروغ قبیح

چه کردش طلب آن شه مؤمنان
بطوریکه چون روز روشن عیان

ازین به چه باشد طلب ای بصیر … که شش ماه بیعت نکرده امیر

ببین مثل کامل که آن شاه دین … طلب کرده هرگونه از اهل کین

کنند سرکشیها چو امت تمام … نه جرمے رسد بر رسول و امام

وگرنه بسا انبیائی خدا … گنهگار باشند و هم پرخطا

جواب پنجم

دگر از وضاحت جوابیست تام … که فهمید حسان ز مولے امام

جواب ششم

وصی نبیش نفهمید اگر … چرا تهنیت داد او را عمر

دگر انچه الفاظ در نقل خویش … بنص خلافت نمودی تو پیش

همین قسم اوهام و تاویل خام … که کردی بنص غدیرے تمام

تواند برآورد هر حیله جو … چو تو اندرین نقل مذکور تو

تو در لفظ امر و به بعدے نگر … تواند که گوید چو تو خیره سر

که از امر باشد شریعت مراد … و یا غوثی و هم طریقت مراد

خلافت بود چیز دیگر ازین … که باشد ریاست به دنیا و دین

نه وقتے معین شده بعد را … پس آنوقت هم بعد عثمان روا

چنانچه به بعد حدیث ولا … بگردند و کردی تو تاویلها

درین حکم هم بعد گفت رسول … مگر از غرض کے بداری قبول

چه خوش گفت غزالی نیکنام … که خواهی اگر قطع اوهام خام

نه نصی بیابی نه لفظ فصیح … که از بهر مطلوب باشد صریح

چه خوش گفت هم کرده کاری صواب … که یک لا نسلّم ندارد جواب

بهر حال نقل تو یک افتر است … که راوی و مضمون آن پرخطاست

چو گفتی که گردد ازین نقل وا	قوله	فراهم بباشند هر دو ولا
عیان بلکه باشد ز سوق کلام		که هر حال و هر گونه هر دم مدام
ولای علی چون ولای نبی ست		چه با لفظ بعدی در آن قید نیست
اگر این ولایش امامت بود		شود ممتنع زانکه شرکت بود
چه در دو تصرف دم اجتماع		قبائح بباشند و پس امتناع
پس اینهم دلیل ادعی بر آن		که در حکم باشد محبت بیان
بگوییم که بوده چو این نص عزیز		وصیت نشد حاجت بعد نیز
چه اوّل ز هر گوش بداده خبر		ببین خطبهٔ هم ز خیر البشر
دوم شعر حسان نخواندی مگر		نه از حافظان نقلهای دگر
که آمد در آن نقلها بعد هم		شنیدند آن همه در دلائل رقم
همین بود نعمت بحکم غدیر		بیاور و بعدی هم آنرا پذیر
پس اینها بدیگر معبر شوند		که اخبار باهم مفسر شوند
پس این بعد باشد دلیل صریح		که در حکم گردد امامت صحیح
اگر بعد را هم بداری قبول		زمام امامت نمائی عدول
چنانچه به بعد حدیث ولا		همانا نمائی تو تاویلها
چو گفتی که از سوق باشد جلی	قوله	ولای علی چون ولای نبی
بگوییم که گرچه تو حق امام		چنان ست کو زین سوق کلام
مگر همچنین قول ای مستمند		باثبات مطلوب ما خوش پسند
کزین معنی تو بگردد عیان		که مولای ما بهترین کسان

جواب دوم

جواب اول

کسے را چنین فضل حاصل نبود — کہ دادہ علےؑ را رسولؐ ودود

چہ این حب مطلق زہر یک ورے — بمعصوم باشد نہ با دیگرے

چو معصوم بودہ علےؑ بالضرور — پس او افضل و ہم ولی الامور

دوم اینکہ زین قول تو آشکار — کہ ہر حارب او ست کفران شعار

تو در حق حارب چہ گوئی دگر — کہ آن عائشہ بود و ابن عمر

قوله

چہ گفتے کہ پیدا کہ با آن نبیؐ — بود ممتنع شرکت آن علےؑ

جواب ست چون مہر تابان ترا — کہ جائز بود اجتماع و لا

ولائے نبیؐ با لاصالت بود — ولائے علیؑ بالنیابت بود

زلوث خطا ہر دو بودند صاف — نباشد در احکام شان اختلاف

چہ ہارونؑ بموسےؑ بلا اختفا — بود مرتضاؑ نائب مصطفاؐ

کہ بودند ہر دو پیمبر ضرور — بیکوقت بر قوم اے ذی شعور

خدا کرد این شرکتے را روا — دریغا تو آنرا کنے نا روا

برین امتناع ای محدث نبیل — نہ ممکن شود مر ترا یک دلیل

دوم اندر روایات تو پر عیان — کہ آن شیر حق سرور مومنان

بود در حیات بشیر و نذیر — خلیفہ وصے و امام و امیرؑ

نہ محذوری آید درین خوش محل — دلیل اول تو گردد اذل

قوله

چہ گفتے و بستے وگر این خیال — کہ گر نقل خصم را بلفظ مآل

مقید بسازیم پس بے شقاق — بود حاصلش درمیان خوش وفاق

بگوییم کہ گر ہر وقت اخیر — بگیری علےؑ را بدین نص امیر

جواب دوم

جواب اول

جواب دوم

جواب اول اجمالی

بعد عثمان صاحب عصر بود

جواب دوم

سوالیست خوش کان رسولؐ نکو ‏ ‏ نکرده چرا ذکر اشیاخ تو

پس از ترک ذکر شیوخ العقول ‏ ‏ تو تمویہ ثابت کنی بر رسولؐ

دوم بہر ابطال این قید تو ‏ ‏ دلیلیست روشن رہ حق بجو

ببین لفظ مَن را کہ دارد عموم ‏ ‏ در آن ہر یکی داخل از سعد و شوم

شیوخ تو گشتند خارج چرا ‏ ‏ ازین حکم عام شہ دوسرا

خودت کردی این قاعدہ را بیان ‏ ‏ بفضل ابوبکر و اینجا نہان

ہمین نہج یعقوب عالی خیال ‏ ‏ بہر کند این قید و این احتمال

جواب سوم

کہ جاویدہ بود این چنین سعد دین ‏ ‏ بر آن کرد یعقوب نقضی ہمین

سوم بہر تخصیص وقت مآل ‏ ‏ قرینہ چہ باشد چہ لفظست دال

چہ در باب اشیاخ توای غفول ‏ ‏ نفرمود نصّ خلافت رسولؐ

بفقدان این نص بلا اختلاف ‏ ‏ چو اسلاف خود میکنی اعتراف

پس آنکس کہ در حق او نص نبود ‏ ‏ از آن صاحب نص چرا حق ربود

چو کردند اعدای آن مرتضا ‏ ‏ برای ثلثہ خلافت بپا

پس آن فعل شان بہر قید مآل ‏ ‏ قرینہ نباشد کہ باشد خیال

بہر حال ای راستباز عزیز ‏ ‏ وفاقی نخواہی تو خواہی ستیز

جواب چہارم

چہ در قول روشن تر مصطفا ‏ ‏ فزائی تو قید مآل از کجا

تو بگذر ز تاویل پر از شقاق ‏ ‏ بکن صاف معنی فنعم الوفاق

دگر مرتضا حق خود را ثبوت ‏ ‏ ہمیکرد دائم نکردہ سکوت

پس از بعد دعوی آن حق مقال ‏ ‏ چگونہ پذیریم قید مآل

دگر جز امیرے و حکمش علی　　بحکم کسے خوش نبوده نبی
درین ناخوشے رسول کریم　　ببین مردے احمد و بو نعیم
پس از هر جوابم به سنّے کنون　　مآل خودت را مآل زبون
ز قول عمر هم ز عترت شقاق　　چو بگذاری اینجا فنعم الوفاق
چو گفتی ازین پس بکج مج زبان　　قوله　که گویند همچون همه سنیان
بگویم که سنّی کسے ای دلیر　　باین قید از روی نص غدیر
نگوئی و لے خدا را امام　　که گویند از بیعت خاص و عام
دگر نزد تو بعد قید مآل　　برآید خلافت اگر زین مقال
عیان شد که اندر حدیث غدیر　　خلافت مرادست بهر امیر
همین ست مقصود ما زین سخن　　چو خواهی تو آنرا مقید بکن
پس آن جحد بر نصب سابق چه بود　　ز انکار مولی چرا و لے چه سود
چرا بر ابوزید بستی خطا　　ز بر حق حصله شور کردی چرا
چو گفتے بتخصیص ذکر امیرؑ　　قوله　عجب حیله ساختی ای دلیر
که از فتنه عهد آن مرتضاؑ　　نبی گفته باشد چنین حکم را
بگویم که اینو چه بیکار تست　　ز تخمین و ایجاد افکار تست
چنین احتمالات در امر دین　　نزیبد بقول خودت بالیقین
دوم اینکه انکار و بغی و فساد　　نه در عهد خاص علیؑ رو نهاد
ببین عهد بو بکر در ابتدا　　چه انکار و چه جنگها شد بپا
عمر را خلافت چو شد نامزد　　ز یاران شد انکار با شدّ و مد

جواب نهم

جواب اول

جواب دوم

جواب اول

جواب تخصیص نص بامیرؑ

جواب دوم

جواب سوم

ببین حال عثمان و عهد عمر | چه انکار و فتنه برآورد سر

پس اهمال ذکر شیوخ مجول | نه اهل بود از جناب رسول

سوم گر چنین نص رسول و دود | پی خاص آن عهد فرموده بود

پس آنانکه دانسته این وجه را | بکردند انکار و هم جنگها

چو آن عائشه نیز طلحه زبیر | گروه قریشی و اعدای خیر

چو ابن عمر همچو عمرو عاص | پی این همه چیست راه خلاص

چه این جمله اسلاف تو برائیر | کشیدند از رشک شمشیر و تیر

خصوصاً معاویه خویش را | ز ردت چگونه بسازی رها

پس اینو چه تخصیص رفته بباد | همین طور تسویل و هر اجتهاد

چو گفتی که طرفه ترست این عیان | قوله که در زمرهٔ شیعه بعض از مهان

نموده بالفاظ صدر استنا و | برآرند از بهر خود با مراد

جواب

بگوییم که طرفه ترین ست این | که گوید دروغی چو تو حبر دین

نه بعضی نموده تمسک چنان | نمودند از اهل حق همگنان

تو طرفه ترین بین که اعلام تو | چو سبط ابن جوزی نیکخو

از و بعد همچون شهاب متین | تمسک نمودند خود با چنین

چو گفتی سخن باز باشد عیان | قوله که هر جا که زمرهٔ شیعیان

جواب اول

چو گفتند اولی ببک ولوله | بگیرند بعدش تصرف صله

چه باشد ضرورت درین صدر رهم | که گردد تصرف با و لاش ضم

بگوییم که هر چه در اول دلیل | بگفتم کفایت کند ای نبیل

که خود میکنی اعترافی برین که این صدر قول رسول امین

ز قرآن ست ماخوذ این اختلاف دگر انکه ثابت شده صاف صاف

که اهل تفاسیر قرآن تمام در آن اولویت بگویند عام

ترا هم پدر کرد این ترجمه تصرف نبی را رسد بر همه

ز روئی صحاح ست عیان همچنین که خود هادی خلق و سالار دین

ازین آیهٔ پاک خود را ضرور بفرمود ثابت وَلِيُّ الْأُمُوْرْ

دگر انکه خود گفته صاف صاف که نص فرع صدر ست بی اختلاف

پس از وجه فرعیت نص ضرور برآرد تصرف صله خود شعور

بوجه تقابل برِ اهل داد بود هر دو جا اتحاد مراد

قوله

چو گفتی ازین پس بیک خوش صله که هم بعد اولی محبت صله

که اولی خودش از ولایت بود که معنی آن هم محبت بود

جواب

بگوئیم که کردیم حجت تمام ز تفسیرها و صحاح عظام

ز قول نبی هم گران خود حضور بفرمود خود را ولی الامور

تو معنی محبت کنی از کجا مگر از طبیعت ز نصب و مرا

ازین ره ز حکم نبی شد ضرور که اولای آیه وَلِيُّ الْأُمُوْرْ

تو مختاری ای دهلوی دلیر چو خواهی بگیر و چو خواهی بگیر

جواب دوم

دگر از کدام دلیل ای همام کنی با محبت تو تخصیص عام

تو تخصیص اولی بالاطلاق را کنی با محبت پی نصب مرا

عزیزا مکن با چنین اشتقاق ز قرآن و پیغمبر خود شقاق

چو ذکر تناسب کنی در کلام | قوله | شده در کلام تو ابتر نظام

جواب

چه سابق خودت گفته ای اینچنین | که اندر ترادف بود یک قرین

پس اکنون چو اولی بلفظ احب | مرادف بود در زبان عرب

بقول تو مثل احب بی فتور | بباید چو اولی الیک ضرور

اگر هیچ ترکیب ای خوش لقب | شنیده نشد در زبان عرب

ندیدم عجب تر ازین ماجرا | که تکذیب خود میکنی جابجا

تناسب در اجزا جمل را نظام | درین نص عیان همچو ماه تمام

که اصحاب حضار و اسلاف تو | بکردند فهم امامت نکو

پس این پر غرض حرف تو ای فضول | نیرزد بقول صحابه فحول

چو خود حاصل خطبه گفتی کنون | قوله | چه حاصل که باشد ز صحت برون

جواب

چه گفتند اسلاف ای مضطرب | که مولا در اینجاست ناصر محب

تو خود معنی آن نگفتی هنوز | بناچار آنرا نهفتی هنوز

کنون دوست گفتی چو با جستجو | اگر زانست محبوب مقصود تو

چو پیشش محبوب نبود روا | بما قبل ربط و تناسب کجا

اگر معنی دوست کردی محب | خلاف مرادت شد ای مضطرب

غرض پرده بر چشم هشتی پدید | نه در غور معنی و نسبت رسید

نداری اگر شرم از کردگار | ز اسلاف خود چون محب شرم آر

بباید که هر عاقل حق گرا | ببیند چنین نصب مربوط را

که در نص فضل جناب امیر | نگردد ز تحریف سیر این دلیر

جواب

قوله
دگر آنچه گفتی بلا بیم و باک — که او لی ست جای بقرآن پاک
که اصلا نباشد تصرف در آن — مناسب بسبوق کلام و بیان
بگویم که هرگز ندارد عجیب — کسی از تو این یاوه های غریب
چه دانند حال تو بس مردمان — که گوئی تو افسانه و داستان
نداری احادیث و تفسیر پیش — نویسی هم از خواهش نفس خویش
تو گر با صحاح و بقول رسول — تناسب همی داشتی ای الغفول
تناسب نظر آمدی همچو نور — در این آیه بهر تصرف ضرور
مناسب نبوده تصرف اگر — بقرآن در آن آیه ای خیره سر
چرا گفت از آن آیه خیر الانام — بتاکید خود را ولی امر عام
گر این نیست زنهار قول رسول — صحیحین باشند لغو و فضول

قوله
نه سوقش پی نفی نسبت بود — که سوق کلامت خدیعت بود

جواب دوم
اولی بودن پیغمبر از پدران

چه زین آیه پیغمبر ما ضرور — بفرمود خود را ولی الامور
معاذ الله ای فاضل مستهام — همینست زانست سوق کلام
چرا رو بتابی ز قول رسول — که آنست کفر صریح ای غفول
دوم بار تفسیرها را ببین — چه کردی فراموش خود بالیقین
که آرند چون بغوی خوش نهاد — که تا نازل شد این آیه بهر جهاد
چو قومی ز حکم نبی تافت سر — که رخصت بگیریم ما از پدر
از این نقل این آیه پاک را — بآن قصه زید نسبت کجا
از این هم عیان اینکه بر هر بشر — نبی را تصرف مزید از پدر

پس آن سوق تو جز تسویل نیست / که ترتیب قرآن چو تنزیل نیست

اگر بعض کس از سیاق کلام / کند ربط آیه بسابق مرام

نباشد منافی ز مقصود ما / که آن بعض گفتند هم نیز لا

که اولی ست اینجا مطاع و ولی / رسد در همه چیز حکم نبی

نه کردی ز تفسیر بالرای باک / که آمد بر آن یک وعید هلاک

قوله

چو گفتی که قید تصرف اگر / بگیرم در اولای صدر خبر

در ینوقت هم حمل مولی بنقل / که اولی مناسب نباشد ز عقل

جواب اول

بگویم که از روی علم ادب / درینوقت نفی تناسب عجب

کند حکم آن محض عقل و شعور / بلی هست معذور بی عقل و کور

ببین حرف فا نیز تفریع عام / تقابل جمل را سیاق کلام

چو این حکم فرع ست صدرست اصل / همانا کند فرع با اصل وصل

نباشد اگر ربط خوش ای عزیز / درین حکم با صدر نزد ممیز

پس این صدر و این حکم خیر الانام / بود خارج از عاقلانه کلام

بوجه تقابل بر اهل داد / بود بهر دو جا اتحاد مراد

هم اسلاف تو بهر مقصود ما / قرینه نگفتند این صدر را

اگر دوستی قصد زین نص کنی / بصدرش بجه وجه ربطی زنی

چو گفتی تو در ربط صدر رای دو / که تنبیه حضار مقصود بود

همین قدر کافی بود بهر ربط / پس اینهم چو دعوی دگر جهل و خبط

بگویم که زاخبار تو بر عیان / که پیش از همین نص بر آن مردمان

بجمله عقائد رسول ودود | خوشا وعظ و تنبیه شان کرده بود
چو زان پس نبی ذکر اولی فزود | پس آنرا قرینه بر آن وانمود
که مولای این حکم را پر ضرور | بفهمند اولی و لِیُّ الاُمُور

جواب دوم

دوم خود بدانی تو ای ذی شعور | که تنبیه یاران نبوده ضرور
مگر ربط هر فرع را با اصول | بود لازمی نزد اهل عقول
پس این لازمی امر بگذاشتی | بعید از خرد ظن روا داشتی
هر آنچه بگفتی تو ای دهلوی | قوله | که اولی است مثل رسول و نبی

جواب

بگوییم که در آنچه محکم کلام | چه حاجت قتادت تبادل خام
تناسب ازین صدر در خواستن | کمال بلاغت بیاراستن
تناسب چنانست اینجا عیان | که کردند اسلاف تو هم بیان
که از وجه صدر و تناسب تمام | بگفتند مولی است اینجا امام
کنون از سفاهت دمی باز آ | نه تسفیه اسلاف و خود کن روا
تناسب تلایم بجمله کلام | سخنها بشنو دا ای همام
بمعنی مفروض تو ای عزیز | تناسب نباشد بیک لفظ نیز
اگر ربط باشد بجمله کلام | نکردی بیانش چرا ای همام
دگر طرفه تر اینکه جوئی عبث | قوله | که معنی حب را نگوئی عبث

جواب

ندانی که ما اهل حق را درین | غرض اینقدر هست حق را ببین
که فرموده بود ایزدم آشکار | که با همدگر مومنان دوستدار
دگر خود بداری تو در دل رسوخ | که حب علی کم ز حب شیوخ

نشد باعث ذکر امر جدید ... که بوده روان خود رسول حمید

پس ارشاد و تکرار حب چنین ... که گفتم در آنوقت سختی قرین

نه نزدیک دانای بالغ نظر ... همانا عبث بلکه یک طرفه تر

خصوصا بآن اهتمام عظیم ... که کرده در اظهار رسول کریم

که حکم حق را رسول ودود ... بدین نهج ارشاد فرموده بود

قوله

چو گفتی که حب امیر عباد ... بتخصیص منظور احمد فتاد

جواب اول

بگویم تفهیم ای دهلوی ... که گفته بتکرار حبش نبی

خدا فرض فرموده ای دانشور ... مودت پی اهل قربی ضرور

ولیکن نکرده کسی تهنیت ... بر آن حب مخصوص مرتبت

هم از بهر آن حب خاص امام ... نکرده پیمبر چنان اهتمام

جواب دوم

دوم اینکه باشی تو ای پرهنر ... ز حالات اسلاف خود بیخبر

که بعد از نبی مرتضی را مدام ... شمردند از جمله یاران عام

تو تخصیص حب از که آموختی ... چه اسفار اسلاف را سوختی

نه حبش بود خاص و هم مهتم ... که از حب عثمان ست نزد تو کم

کسی گر علی را دهد برتری ... پس او نزد تو شیعی و حیدری

چنین حرف تخصیص تو از زبانست ... که هرگز رسوخی نه در دل برانست

جواب سوم

سوم بود گر خاص حب علی ... چو ایمان پیغمبری نبی

همانا علی بهترین کسانست ... همان بس وصی رسول زمانست

که نزد تو بی اختلاف بیان ... خلیفه شود بهترین کسان

چو گفتی که نبود قباحت درین | قوله | که وقتی دگر آن رسولِ امین
بمضمون آن آیه تاکید کرد | بستی اصحاب تهدید کرد

جواب اول

بگوییم که این نص شیر و دود | بتاکید مضمون آن آیه بود
بخواندی پیمبرؐ همان آیه را | همیکرد ذکر مودّت بسا
بر اصحاب از بغض زوج بتولؑ | بسی سرزنش کردی آندم رسولؐ
پس اینجا کلم تذکیر آیه بود | که بوده امیری شیر و دود

جواب دوم

دوم آنکه اصحاب خیر البشرؐ | نکردند تعمیل قرآن اگر
پس آن همگنان را بلاف و گزاف | چرا از مطاعن کنی پاک و صاف
چه باشد عجب اینکه بعد از نبیؐ | گرفتند اوشان حقوق وصی

جواب سوم

سوم اینکه تاکید و تکرار را | در اینجا نگشتی تو مدحت سرا
ز باب مطاعن مگر یاد کن | چه در ذکر قرطاس راندی سخن
ز اکمال دین و ز رنج رسولؐ | نمودی تو تاکید او را فضول
گر آن بود تکرار این هم چنان | تب آندم تب راه ایندم چنان

دفع وہم

چو مذکور تاکیدهای کتاب | قوله | نمودی پس آنرا بود این جواب
که هر کس که قرآن و سنت نظر | کند خود بگوید چنین پیچ تر
که بوجه و بے وقت با اهتمام | بتکرار گفته شود یک کلام
ولیکن که هنگام تصمیم آن | بود قرب رحلت بر عاقلان
پیمبرؐ نیاورده بودش بجا | چو معمول شاهان و چون انبیاؑ
چو کرد آیه بلّغ در آن دم نزول | به تهدید فرمود این را رسولؐ

پس آنچه بیاید بروز غدیر / بنوعے دگر بود وهم ناگزیر

ازین ره بدان نوع تکرار آن / نبوده عبث نزد دانشوران

قوله

بتوجیه این حکم عالی بمن / چه خواندی تو یک داستان بمن

که کرد اسلمی شکوه مرتضیٰ / پس آنحکم فرمود آن مصطفیٰ

جواب اول

بگوییم که این قول اسلاف تست / بیاور نشانش با نادرست

همین مختصر حرف دانش پسند / پی این وساوس که کردی پسند

جواب دوم

دوم نزد تو هم چنین رو نداد / نباشد گہے لائق استناد

چه نقل ابن اسحاق این حکم خم / درین قصهٔ شکوه معدوم وگم

ندیدی کتابش بچشم عیان / مگر گول خوردی تو از دیگران

چه زین نقل او فخر رازی امام / بها نا بفرمود انکار تام

ز تلخیص سیرت برآید چنان / که گفتا پیمبر بآن شاکیان

که شکوه مدارید کان مرتضیٰ / درشت است فی الله براه خدا

پس این شکوه را ابن اسحاق پیر / نگفته سبب بهر نص غدیر

گر او گفته باشد سبب پس چه باک / کر بوداو چو دجال و بس عیبناک

همین نهج طبری و هم دیگران / نکردند همچون سببے ابیان

چو داستے که از راویان قصص / نکردند بر مدعاے تو نص

پس اسماے دیگر ز اهل سیر / نگفتے درانجا بغامض نظر

اگر گفته باشد کسے بے خبر / پس او بافته خود ز سوداے سر

چه پیش از تو اسلاف بهر سبب / زدند از گمان حرفهاے عجب

برفتند کج از رہ مستقیم — نمودند باہم خلاف عظیم
پس این کج رہ تو کہ رفتی برآن — چگونہ بگیرند عاقل کسان

جواب سوم

سوم ابن اسحاق در ماجرا — نگفت آنچہ کردی تو یک افترا
کہ نزد نبی یک دو کس گرزوند — کلام نبی پر غرض بشنوند
بخلوت گہی حکم آن خوش نہاد — نداند کسی واجب الانقیاد
چنین ہر دو قول ترا ای عزیز — نفہمند وہی زاہل تمیز

جواب چہارم

چہ ہرگز در اقوال آن مصطفا — دو رنگی نبود از خلا و ملا
اگر بود حالات یاران چنان — کہ بودند خود از نبی بدگمان
باحکام و ارشاد سالار دین — نبودند ہموارہ فرمان گزین
چہ داری عجب از چنین شاب و پیر — کہ کردند غصب حقوق امیر

جواب پنجم

دگر گفتی از طبع ای پرہنر — کہ ممنوعی یکدو کس بی ثمر
پس آن اصلی را رسول ودود — بتخصیص خوش منع فرمودہ بود
چہ نقلی کہ آوردی ایمان آن — ہمانست در منع خود ترجمان
دگر خود ز تاریخ و سیرت جلی — کہ در مکہ بر شاکیان علی
پی رفع شکوہ رسول ودود — یکی خطبۂ خاص فرمودہ بود

جواب ششم

از آن بعد حاجت بہ رہ بی فساد — پی خطبۂ دیگری چون فتاد
پس آن شکوۂ و ماجرای غدیر — جدا گانہ دو واقعہ ای بصیر
دگر ہیچ رنج و شکایت بسا — میان صحابہ ہمی شد بپا
ہمان شکوہ یک عارضی امر بود — کزان اصلی خود ثابت نمود

نبد لائق آنچنان اهتمام — که در ره کند ذکر خیر الانامؐ

جواب پنجم

دگر بهر آن خطبهٔ خم اگر — سبب بود آن شکوه اندر نظر

در آن خطبه نزدیک هر ذی شعور — بنی ذکر شکوه نمودی ضرور

نهان بغض و آن ماجراے یمن — بتخصیص گفتی رسولؐ زمن

نکرده چو ذکرش رسولؐ عرب — پس آنرا چگونه بفهمم سبب

نفهمی گر این امر بس آشکار — بگیر از کسے فهم را استعار

جواب ششم

پس این یک سبب چون بطالت شده — دلالت پی حب ضلالت شده

دگر فرض کردم پئے این سخن — سبب قصهٔ ماجراے یمن

معانی ظاهر ز الفاظ آن — چگونه بگردند اینده هم نهان

ازین ره نظر بر سبب شد فضول — ببینند الفاظ اهل عقول

خودش عبد جبار قاضی تو — همین نهج فرمود معنی بجو

جواب هفتم

دگر باعث این شکایت ضرور — ندیدی بانصاف و عقل و شعور

که اخبار این قصه گردد عیان — که آن شکوه بود از تصرف بیان

چه کرد اسلمی شکوهٔ مرتضیٰؑ — ز نوع تصرف بر مصطفیٰؐ

که خمس غنیمت چو گشته جدا — کنیزے پسندید آن مرتضیٰؑ

باو کرد هم بسترے بوترابؑ — چه بنمود غسل و طهارت بآب

چو بشنید این را رسولؐ عربؐ — برافروخت رنگ رخش از غضب

بفرمود من کنت مولا بیان — ز حیدر نپرسید چیزے از آن

غرض ازچنین حکم بوده همین — که این حیدر آقاے دنیا و دین

نباید به آقا کسی را نزاع
بهر امر دانند او را مطاع

ازینجه خشمی گرفته رسول
که کردند از فعل آقا عدول

چه آغاز بعثت بمکه نبی
بکرد آن علی را خلیفه وصی

بیازرند این منصب آن امیر
چو احمد چو طبری و جم غفیر

هم از بعد آن بر صحابه فحول
چو هارون بموسی بکردش رسول

برین معنی ما بگرد و بجا
بر آن اسلی خشم آن مصطفا

وگرنه بمعنی تو ای بصیر
بگرد و بجا خشم او ناگزیر

چه در عرض آن تفتیش نیک بود
نبی چون بر و غیظ و خشمی نمود

نه زیبد که آن رحمت دو جهان
ازین وجه خشمی نگیرد چنان

پس آن شکوه اسلی ناگزیر
بگرد و سبب بهر حکم غدیر

وگر باعث حکم خم ای عزیز
همانا ست وحی خدا بی ستیز

که چون حکم بلّغ نموده نزول
رسانید آن را نبی بر فحول

صحیح ست این نقل تو بی شقاق
باقوال عترت بدارد وفاق

چو این وجه را کتم ورد میکنی
تو بنیاد آثار خود میکنی

کنون رو بکن سوی مولای من
ز محبوب و هم از محب مرتن

اگر از ره حیرت و عجز تام
که لابد علی هست زین نص امام

بپاس ثلثه بپیچ زبان
چو گوید کسی هرزه صوفیان

که آن مرتضا بود بیشک امام
مگر در طریقت نه شاه انام

بگوییم که این معنی نا صواب
بود هیچ تاویل اهل کتاب

بتورات فرمود ایزد بیان — نبوت بباشد بقید اربان
مراد نبوت چه برهم زنند — که معنی آن را دگرگون کنند

جواب دوم

دوم هست امامت بشرع مبین — ریاست بهر کار دنیا و دین
خلافت همین ست هر دو یکست — بپرس از اساطین دین گر شکست
خودت تحفهٔ دهلوی را ببین — که حاصل شود از کلامش یقین
هم آن شیخ اول (ابوبکر ۱۲) بفخر و نمود — بلفظ امامت خلافت ربود
چو تخصیص کردی وزان انحراف — ز اسلاف و بوبکر کردی خلاف
پس آن معنی تو بود مبتدع — کزو بعد کردی تو خود مخترع

جواب سوم

سوم گفت خود دهلوی بصیر — کز الفاظ پاک جناب امیر ع
معانی ظاهر بباید گرفت — نمائی تو تکذیب او ای شگفت
که گفتا امام آن شه مؤمنان — تو معنی ظاهر نگیری از آن

جواب چهارم

ندانی که ظاهر ز لفظ امام — بشرع پیمبر ص رئیسی ست عام
دگر چون علی ع بعد ختم الرسل — امام تصوف شود بهر کل
نباشند بوبکر و دیگر امام — در امر تصوف پی خاص و عام
چو برهم خورد در امامت عموم — فساد امامت عیان چون نجوم

جواب پنجم

دگر این امامت بتاویل ست — تصوف امامت نباید درست
که شیر خدا ع و صحابه کبار — نبودند صوفی روش زینهار
چنانچه بگفت ابن جوزی عیان — ولی الله دهلوی همچنان
کفایت بدارد همین مختصر — وگرنه جواب اند ازین بیشتر

کنون حسب فهم خواص و عوام — برین یک سخن هست ختم کلام
که هر گه بتهدید بر آن رسول — بکرد آیهٔ بلّغ انجا نزول
هم از بهر تبلیغ حکم غدیر — نبی کرد آن اهتمام کثیر
خبر داد از رحلتش پیشتر — بلفظ الست ز قدرش دگر
بر آن کرد تفریع حکم امیرؑ — دگر کرد او را بقرآن نظیر
بدادند هم تهنیت حاضران — بخواندند اشعار هم شاعران
دگر بر حق خود جناب امیرؑ — گرفته سند با حدیث غدیر
معانی دیگر بسا بے فروغ — که گردد عبث یا بگردد دروغ
بدینوجه زین حکم امامت عیان — که گفتند اعلام تو ہمچنان
دگر چیست این بیہدہ قیل و قال — بکن رد اینها چو داری مجال

فصل دوم دفع اصل شبهئے که بباعث آن از معنی ظاهری و منصوص حدیث غدیر و از ادلهٔ مذکورهٔ دلپذیر اغماض و اعراض قصد کرده میشود چنانکه سعد الدین تفتازانی و علاء الدین قوشجی ذکر کرده اند

بیا طالب جادهٔ راستان — که گم کردهٔ توره باستان
بدیدی چو یک آب و رنگ سخن — تماشائے نیرنگ دیگر بکن
کز اهل الکلام شما سعد دین — که در سنیان بود مرد گزین

قول سعد الدین تفتازانی

بمعنی اولی اگرچه ز عار — نیاورد یافه درای بکار
مگر چون ز تسویل پیشینیان — ور ابطال حق دید پستی عیان
پس از بعد ذکر همان هرزه‌ها — که کردند هم کیش او برملا
بر آنها دگر نغمه بر فزود — که آوازهٔ فضل او در ربود
بگفته جواب حدیث غدیر — بشرح مقاصد (نام کتاب ۱۲) مفخر کبیر
که تسلیم کردیم چون شیعیان — که معنی ایشان بر آید از آن
تواتر ندارد مگر این خبر — ازین ره باجماع نامعتبر
چو تسلیم کرده شود اعتبار — همین قدر[۱] معنی بود آشکار
که باشد کنون مستحق مرتضی — پس او یافته بعد عثمان ولا
مگر مستحقی نه آن دم زند — که ابطال هر سه خلافت کند
جوابیست این شیعیان را عیان — ولیکن نگفتند پیشینیان
دگر آنکه خوضی نمای اگر — درون تواتر پی این خبر
عیانست کز پیششان نیست آن — که آن حجتهاست بر شیعیان
چه بودی اگر زان امامت عیان — نماندی بر اصحاب یاران نهان
نمودندی اظهار آن با ثبوت — نگشتی ز امر امامت سکوت
چو گویند شیعه که هم از عناد — نکردند آن شاه را انقیاد
هم آن شاه بگذاشته احتجاج — ندیده بجز این تقیه علاج
پس این قول ایشان غوایت بود — بجد بلکه خیلی وقاحت بود
بگوییم که ای حامی سعد دین — قسمن شعار جماعت گزین

[۱] قدر بسکون دال مهمله بضرورت شعر باید خواند ۱۲ سید حسین عفی عنه

هدایت از سعد
عقیده شعار جماعت
تحفه

چنین مقتدایت چه گفته شگرف — که باشد غوایت در آن حرف حرف

مگر مذهبش چشم حق بین ببست — که بر اینچنین هرزه ها برد دست

نخستین ندید او بحکم غدیر — تواتر که آمد چو مهر منیر

تواتر در آن آنچنانست صاف — که کردند اسلاف او اعتراف

پی منکران تواتر دگر — ملامت نمودند هم خوب تر

ازین پس کسی گر درین خوش خبر — نه بیند تواتر بود بی بصر

ازین بعد اجماع را آن دلیر — معارض نموده بحکم غدیر

که باشد باجماع پاسخ عیان — ولیکن نگفتند پیشینیان

پی دفع این هرزهٔ بدترین — کفایت کند نزد ما همچنین

که اجماع مقصود باشد اگر — که نزدیک شان بعد خیر البشر

بفرمانروائی بوبکر نام — شده رفته رفته ز جمع عوام

همین است مقصود آن سعدگر — چه اجماع دیگر نیاید نظر

پس آن نیست اجماع از روی دین — نه آرای با عقل و بی حرص و کین

کجا رای مردم بچاره نگر — که آن فلته بود از یک عمر

نبودند در وی فحول عظام — از اعیان اصحاب و آل کرام

ازینوجه خود سعد و هم کیش او — مقاصد موافق بنه پیش رو

ز میدان اجماع بگریختند — به بیعت دگر دست آویختند

چنانچه خودش سعد دین بیشتر — بگفته که بیعت شد از یک عمر

که کرد او چو بیعت ابوبکر را — شد از اختیارش خلافت بپا

عجب آیدم زین پریشان بیان ... که کرده ست این سعد والا نشان

که فرمود با حسم خود پیشتر ... خلافت شد از اختیار عمر

هم آن بیعتی را دگر از دغل ... بگوید ز اجماع ارباب حل

چو اعیان ارباب حل اندر آن ... نبودند چون سعد فتنه زبان

بناچار گفته خود آن بیشعور ... که از بعض شان شد توقف ضرور

پس این قول او خوب تر وا نمود ... که اجماع ارباب حل هم نبود

درین جایگه از غرض آن عزیز ... بفرمود آن را خوش اجماع نیز

پس این سعد دانسته آن حال زار ... وقاحت چرا کرد خود اختیار

ازین خبط عشو اعجب آیدم ... که کرده چنین فاضل محترم

مگر عذر این خبط باشد چنین ... که گفتند آن سنیان با یقین

که گرچه ز خاصان ارباب حل ... توقف به بیعت شده بر محل

مگر اینهمه هم بفهم و شعور ... بتدریج کردند بیعت ضرور

چو کردند در بعد بیعت قبول ... ازینو چه اجماع گردد حصول

بود دفع این عذر بس ناصواب ... باندک تامل بچندین جواب

یکم آنکه تدریجی اجماع عام ... ز علم اصول ست یک کار خام

چه شد وحدت وقت شرط اندران ... بدانند این را اصولی کسان

چنین نوع اجماع ای هوشیار ... نه در دین اسلام آید بکار

دوم اینکه تدریجی اجماع هم ... نه از اهل حل ثابت ای محترم

چه سعد عباده ز انصار قوم ... که ممدوح حق بود و سالار قوم

جواب اول از اجماع تدریجی

جواب دوم

[illegible]

نه تا زیست بیعت نمود آن متین — تواریخ و مثل نهایہ ببین
فخر رازی ۱۲

بنی هاشم و هم جناب امیرؑ — باکراه گشتند بیعت پذیر

چه کردند تا مدت انکار بیش — نکردند بیعت بمقدور خویش

در آخر سخن تا بحدے رسید — زبیر از دلیری حسامے کشید

باحراق دولت سراے امیرؑ — حلف کرده بود آن عمر ناگزیر

ببین نیز تاریخ طبرے خویش — بیابی در اکراه تصریح بیش

خود ش سعد آورد از مرتضاؑ — که در صلح فرمود بوبکر را

مبارک که این بیعت در نهاد — شمارا مسرت مرا رنج داد

ازین هم عیان اینکه زوج بتولؑ — باکراه بیعت نموده قبول

بنودند متحد چو انصار و یار — خلاف شریعت شده کارزار

علاوه برین جمع بعض از فحول — باکراه کردند بیعت قبول

پس از بعد این جبر نبود بجا — نه اجماع تدریجے و فی رضا

ازین نوع مکروه بیعت امام — بقول رسول ست مطعون تمام

بمطعونیش شک نداری اگر — خود ست مسلم و ترمذی را نگر

چنین نوع بیعت باکراه تام — بهر جابری مے شود در انام

درین حال فرقی نشد درمیان — بشاهے بوبکرؓ و تیموریان

در اجماع اے حامی سعد دین — رضاے همه اهل حل بالیقین

بکن صاف ثابت چو حکم غدیر — از آن پس در آنها تعارض مگیر

سوم آن امیری بوبکر یار — ز اجماع باشد که از اختیار

نکرده بجا بلکه باشد زلل — که لاریب بوده خلاف ثقل
هر آنچه بود از ثقل بر خلاف — یقیناً ضلالست وهم اعتساف

قوله

چه گفته که انکار بیعت امیرؑ — در آغاز کرده مگر ناگزیر
که از وجه حزن وفات نبیؐ — نکرده در آن اجتهادی علیؑ

جواب اول از نکردن اجتهاد جناب امیرؑ

چو کرد اجتهاد آن شه مؤمنان — بر او حق بو بکر گشته عیان
بگوییم که این عذر را مرتضیٰؑ — نفرمود پس سعد گفت از کجا
بخاری بیارد که گفته امیرؑ — سبب بهر انکار خود چون نکیر
که بینم من این امر را حق خود — گرفتید در غیبت من بکد
چو داند که حق گوی بوده امیرؑ — چرا سعد دارد در قولش نکیر
سبب بهر بیعت نموده بیان — که بود آن ز رو تابی مردمان

جواب دوم

دوم اینکه حزن نبی الرشادؐ — که در دین بود مانع اجتهاد
چنانچه بیارند اهل سیر — که بر جمع یاران همان را اثیر
موافق بحالات حق خویش — بمسجد نمود احتجاجات پیش

جواب سوم

چو کرد احتجاجات آن خوش نهاد — چگونه کند بعد آن اجتهاد
سوم خود طلب کرد ارث رسولؐ — بحزن وفات پدر آن بتولؑ

جواب چهارم

نگردید مانع همان حزن او — ز دعوای ارث نبیؐ نکو

جواب پنجم

چهارم بدانی تو ای ذی شعور — تخلف ز بیعت ز شرع ست دور
قبیح ست در شرع شق العصا[1] — چگونه نباید ز اهل الکسا
دگر چون نه فکری کند بوترابؑ — در آن نائب رسالتمآبؐ

[1] یعنی اختلاف از جماعت اهل اسلام ۱۲

چه هر کس نداند امام زمان / چو میرد بود کافرے زینهان

پس از موت این غفلت از شاه دین / عجب هست هرگز نباشد حزین

قول سعد الدین تفتازانی

قوله

دگر سعد گفته که بعد اجتهاد / برو حق بوبکر زو برکشاد

بگوییم که کار امارت امام / طلب کرد و دانست حقش مدام

جواب اول

چه هنگام شورے بیان مقتدا / چه نالید از حالت ابتدا

که این نیست یک اولین ظلم و جبر / که کردید بر ما پس اوے است صبر

به منبر بعهد خودش گفت نیز / که حق باز آمد بجاے ستیز

جواب دوم

بگوفته بغصب بود هم چند بار / شکایت ز حق خودش آشکار

دوم اینکه آن حق خاص عتیق / مگر بود یک چیستان دقیق

که حلال کل معضلات عمر / بفهمید آن را بشنشاه در

جواب سوم

چه تنبیه او هم نه در فهم کرد / پس از مرگ زهرا اگر فهم کرد

عجب اینکه اقضای هر خاص و عام / نفهمید بفهمند جمع عوام

سوم آنکه بوبکر خاطر پریش / خلافت نه الست خود حق خویش

می افگندش اندر سقیفه زبر / گهی بر عبیده گهی بر عمر

جواب چهارم

اگر شک بداری صحیحین ببین / برین جهل باید شدن شرمگین

چو حقش ندانست بوبکر پیر / چه شد منکشف بعد آن بر امیر

جواب پنجم

چهارم که بوبکر با آن نمود / ز کار خلافت اقاله نمود

اگر بود آن حق او ای شفیق / نمیکرد هرگز اقاله عتیق

دگر بهر این حق خودش آن حزین / همی داشت شک تا دم واپسین

بیارند این شک و افسوس او / ز ارکان دین تو بس نیک خو
از ایشان ست طبری مبرد دگر / چو دینوری قاضی با خبر
عقیلی و طبرانی و خیثمه / دگر بو عبیده است زین شر ذمه
هم ابن عساکر ضیا همچنان / بن بو الحدید ست و سبط از مهان
سیوطی و زان بعد هم متقی / ببین کنز خود تا ز شک در رهی
ازین ست روشن که بو بکر را / خلافت نه حق بود و هم ناروا
عزیزا چو بو بکر خاطر پریش / خلافت نه انست خود حق خویش
پس آن مرتضی با همه عقل و داد / چگونه بحقش کند اعتقاد
مثل این بحق تو آید درست / که خصم ست سست و گواهانش چست
بهر حال انکار آن مرتضی / نه بی فکر بوده نه بوده خطا
ز راه رضا دست بیعت نداد / نه در رای سابق تغیر فتاد

قوله

دگر سعد گفته که حکم غدیر / شود دال گرچه بحق امیر
اگر مستحقی نه آن دم زند / که ابطال هر سه خلافت کند
بگوییم که هرگه گرفته ز عقل / که تسلیم کردم امامت ز نقل
پس آن نزد هر منصف ذی شعور / کند نفی هر سه خلافت ضرور
چنانچه بسابق نمودم بیان / دگر گویمت باز چیزی از آن
ببین لفظ من را که دارد عموم / در آن هر یکی داخل از سعد شوم
شیوخش بگشتند خارج چرا / ازین حکم عام شد دو سرا
دوم اینکه مقصود حکم غدیر / چو تنها لیاقت بود ای بصیر

جواب اول

جواب دوم

پس آن آیهٔ بلّغ نکردی نزول	نه آن اهتمامات کردی رسول
ندادی عمر تهنیت بر ملا	که میداشتند آن لیاقت لبا
سوم اینکه در حق یار دگر	چنین هم نفرمود خیر البشر
پس آنکس که در حق او نص بود	از آن صاحب نص چرا حق ربود
دگر از کجا قید وقت مآل	قرینه چه باشد برین حذف دال
دگر کرد حیدر چو دعوی مدام	پس آن دیگرانند باطل امام
قوله چو گفته که گر بود امامت عیان	نمی شد بر اصحاب آن دم نهان
چو بودی چنین پس همه با سداد	نکردندی از نقل ترک استناد
بباب امامت همه ذی شعور	توقف نکردندی آن دم ضرور
بگویم عجب آید از سعد دین	چگونه بزد حرف واهی چنین
نبوده امامت چو زین نص عیان	عمر کرد چون تهنیت از زبان
چگونه بفهمید حسانش امام	همین نهج آن قیس عالی مقام
نمودند چون سنیان اعتراف	کزین نص امامت عیانست صاف
دوم ترک حجت که یاران عام	نمودند ازین نص جوابیست تام
که کردند حجت بآن مردمان	مگر از تعصب بگشته نهان
ازان احتجاجات شان بعض را	بیارند اسلاف ما و شما
به نزدیک ما چون اُبیّ نکو	چو سلمان رض و بو هیثم پاک خو
همین نهج اسامه بریده دگر	چو عمار رض ایمان مجسم نفر
چو صدیقه دخت خیر الورا رض	خود آن وصی نبی مرتضا

جواب سوم

جواب چهارم

جواب پنجم

جواب اول

جواب دوم

احتجاجات اصحاب جناب امیر بر خلافت ابی بکر

احتجاج صحابهٔ بهشت [illegible]

نمودند حجت بنص غدیر ... به پیش ابوبکر و جمع غفیر
همین نهج اصحاب اثنا عشر ... چو مقداد و بوذر چو خالد دگر
نمودند آثار دیگر بیان ... به پیش ابوبکر و اجماعیان
پس از اینچنین باوه سعدین ... ز الزام پابند قوم متین
همین نهج بر سعد پر احتیاج ... ز اصحاب ثابت بآن احتجاج
که صدیقهٔ دخت خیر الوریٰ ... دگر خود وصی نبی مرتضیٰ
دگر آن جریده بر اجماعیان ... بدین نص نمودند حجت بیان

جواب سوم

بهر حال اصحاب نیکو نهاد ... بدین نص چو کردند استناد
سوم چون وجوه قریش بصیر ... نگفتند از رشک نص امیر
ز خاموشی آن وجوه عظام ... نصوصش شده مشتبه بر عوام
که منسوخ گردیده باشد نصوص ... و یا عام گردیده باشد خصوص
چه بوبکر در پاسخ آن امیر ... نگفتا که شد نسخ حکم غدیر

جواب چهارم

عمر گفت امارت نبوت عیان ... نگردد فراهم بیک خاندان
چو گفتند هر دو بیاران چنین ... نمودند اتباع او شان یقین
دگر ناتوانان مخلص فحول ... نگفتند از خوف کرده عدول
اگر گفته باشند آن صاحبان ... روایت نکردند پس ناصحبان
نه بینی که در کوفه وقت فساد ... چو آن شه بدین نص بکرد استشهاد
گواهی ندادند چندین بصیر ... نمودند کتمان بنص غدیر
نگفتند چون بعد شیخان کسان ... کجا پیش او شان گفتن گمان

دگر نا سزا مردم خیرہ سر — دروغی ببستند از راہ شر
کہ حیدرؑ ز حزن وفات رسولؐ — در خانہ بستہ بروی قبول
امارت ندارد دگر را پسند — بہ تغسیل و تجہیز شد کاربند
پس انصار را ذہن شد منتقل — کہ حیدرؑ ندارد برین کار دل
پس اوشان فراہم شدہ ناگزیر — بکردند یک سعد خود را امیر
بگشتند مشغول با غیظ و طیش — در اخذ امارت شال قریش
چہ میبود در جاہلیت چنان — کہ می شد رئیسے ز ہر خاندان
چو کردند پاسے ز سوی امیرؑ — امیرے بکردند خود ناگزیر
علاوہ برین اینکہ بالاتفاق — در انصار بودند ہم پر نفاق
نکردند گر نقض شہر را بیان — چہ باشد تعجب از آن صاحبان

قوله

چہ گفتہ کہ بہر امامت ضرور — توقف نکردندے آن پرشعور
بگوییم کہ در حق آن صاحبان — چرا برد او حسن ظن ہمچنان
چہ در حکم خاص رسولؐ خدا — توقف بیامد امامت کجا
ندائے کہ در حجۂ آخرین — چو بر فسخ حج خاص سالار دین
بتاکید فرمان بداد از زبان — توقف نمودند پس ہمگنان
ز جیش اسامہ ہمہ ز اشتیاق — توقف نمودند بالاتفاق
چو طلبید کتف و قلم زان فحول — نکردند تعمیل حکم رسولؐ
پس از بعد موت رسولِ خدا — ز امر توقف چرا این ابا
خصوصاً بحق جناب امیرؑ — کہ میداشت حساد و اعدا کثیر

جواب نجم

جواب اول از نقض توقف صحابہ در امامت امیرؑ

از ینو چه فرمود روزے رسول
که هرگز نه بینم ندارم امید
همین طور فرمود امیر عبادٔ
پس از سعد آید تعجب لبسا
بلے بهر شاہے خود ہا ضرور
دوم در امارت بحق امیرٔ
بتعمیل این نص خم زان عرب
یکے آنکه باشد ز قرآن عیان
پس از رشک حیدرٔ صحابه کبار
نداوند مولائے مصطفٰے
دوم اینکه آن حیدرٔ مرتضٰیٔ
چو سبقت در اسلام و احکام رب
چو فضل علومش بر آن یار غار
اخوت سیادت علو نسب
ازین قرب و از فضل بی اشتباه
پس آندم که آن هر دو شیخان دوان
نداوند خود مرتضٰی را خبر
چه مشغول بوده در آندم امیرٔ
پس آن وقت در حق شیر دؤد

باصحاب در حق زوج بتولٔ
که آن مرتضٰی را امارت دهید
خلافت ١٢
که مارا امارت نخواهید داد
چرا از توقف ازو شان ابا
توقف نکردند فی ایک فتور
توقف بجا باشد ہ اے بصیر
توقف چه شد چیست جائی عجب
که ذی رحم اولی ست از همگنان
گذشتند از حکم پروردگار
بحقدار آن کو بود مرتضٰیٔ
همیداشت ذاتی فضائل لسبا
چو فضل جهادات و فتح عرب
چو تطهیر و محبوبی کردگار
که از سوے جد بود اندر عرب
ز اصحاب حقدار تر بود شاه
برفتند سوئی سقیفه روان
بعجلت گرفتند امارت دگر
به تجهیز و دفن بشیر و نذیرٔ
اگر یک توقف نموده چه بود

جواب دوم
جائی توقف اول
جائی توقف دوم

قوله

عذر فتنہ

چو گوئی کہ از رحلت مصطفیٰؐ ز انصار گردید فتنہ بپا

ز عجلت ہمان مرتضیٰؑ را خبر نکردند و ہم دفن خیر البشرؐ

جواب اول از فتنہ انصار

بگوئیم کہ عجلت نباشد چنان کہ ندہند ہرگز خبر با کسان

چہ از مسجد و جائے موت رسولؐ نبودہ مگر فاصلہ اے عقول

جواب دوم

چو دادندے شہ را ز فتنہ خبر نمیگشت تاخیر و وقتے بسر

دگر آنکہ نزدے علیؑ و بتولؑ چنین عذر ہرگز نگردد قبول

کزین عجلت شان ہمان شاہ دینؑ بسے رنج کردہ بخاری ببین

جواب سوم

ازین عجلت و غصب حق علیؑ ہم از ترک دفن و عزائے نبیؐ

بر اصحاب تشنیع کردہ بتولؑ ز دینوری و جوہری کن قبول

دگر آنکہ نزد تو خیر البشرؐ نکردہ کسے را خلیفہ اگر

پس انصار کردند گر فکر آن چگونہ بود فتنہ آن کارشان

چنین فکر نزد تو ممدوح بود کہ ہم آن عمر ہمچو فکرے نمود

محول نفرمود خیر البشرؐ کہ نصب خلیفہ کند یک عمر

در انصار بودند ہم اہل حل چہ سعد عبادہ رئیس اجل

جواب چہارم

گر آنجا ابوبکر کردہ بیان کہ باشند ائمہ قریشی کسان

نبودہ چنین قول سالار دین کہ کردند پرخاش انصار دین

دگر آنکہ گر فتنہ بودہ عیان عدالت ز انصار گشتہ نہان

چہ ظاہر ز قول جہان آفرین کہ از قتل فتنہ بود بدترین

نباشند از روئے دین رسولؐ ہمانا ہمہ آن صحابہ عدول

جواب نہم

دگر آنکہ از خوف فتنہ عیان ز کفار شد یا ز انصاریان
بدان مرتبہ بود واز بس عظیم کہ وقت وفات رسول کریم
نہ اصحاب را فرصت دفن داد پس اینجا خرد در تحیر فتاد
کہ با اینچنین حال اہل زمان رسول خدا رحمت دو جہان
بآن رحمت و علم و فرزانگی برانست نکردہ کسے را وصی
سوم ہست جای توقف ہمان کہ کردہ عمر در سقیفہ عیان
فضیلت بیان کرد بوبکر را بہ تزویر از طبع خود بر ملا
مگر او بحق جناب امیر کہ میداشت حق و فضائل کثیر
نہ ز نہار فضلے نمودش بیان نہ نام علی برد خود بر زبان
چو گفتہ در آنجا عمر با فحول کہ مائیم بس اولیاے رسول
باین حرف شد فصل و قطع نزاع ابوبکر شد یکبار رئیس مطاع
نگفتند اصل و لے مرتضی است باو بیعت جملہ حق و بجاست
چو بودند نزد تو ہر دو بزرگ سزاوار شاہے و کار سترگ
در آن انتخاب آن عمر خود زدرد چرا ذکر حقدار دیگر نکرد
ہمانا بحق سر مجر و برا توقف بیاید ز سوے عمر
ہمین طور اندر سقیفہ عتیق بانصار دین گفت مثل شفیق
کہ این بو عبیدہ ست مرد متین براے امارت بباشد گزین
پس او نیز خود اندر آن انتخاب نفرمود مذکور آن بوتراب
توقف نمودند شیخان با نمودند حق دیانت ادا

نکردند چون این حقوقش بیان   خموشی ز نصّ غدیری عیان

درین جایگاه اے حقائق نیوش   تو چشمے ز انصاف و از حق میپوش

که آن بو عبیده بفضل و بحق   چه نسبت همیداشت با شیر حق

ازینجاست روشن چو نور و ضیا   که شد بر غرض آن امارت بپا

که اول امیرے بد بگزیده رفیق   و ها این امارت مثال شفیق

چو بوده غرض در میان ای بصیر   کجا ذکر حکم و حدیث غدیر

چو از کهنه سالے و عمر دراز   بکردند بوبکر را سرفراز

معمر در آن جمع عباس بود   هم او بود عمّ نبی و دود

بر مرد دانائے انصاف کوش   همین بس کافی اگر هست هوش

ندانم که کردند بوبکر را   امیر کسان بر کدامے بنا

بنائیکه سازند اینجا بیان   نگویم بجز شاه بهتر از آن

بود جائے چارم که جمع کثیر   نمودند اقرار حق امیر

بمسجد بگفتند با مرتضا   کزین بعد این امر سد مر ترا

نکرد او نزدیک بوتش عتیق   خلافت عمر را که بوده رفیق

بود جائے پنجم که بعد از عمر   بدادند عثمان را بی خطر

نفر مود او راست مؤمنان   چه کردی فریب و دغا ای فلان

نه این جور اوّل بود از شما   که کردید از ابتدا بے خطا

توقف نکردند گر این فضول   چرا بود شاکے وصی رسول

ششم اینکه در بعد عثمان پیر   چو آن سعد وقاص و جمع کثیر

جای چهارم

جای پنجم

جای ششم

نکردند بیعت بشیرؑ ودود ‏— پس این گر توقف نبوده چه بود

توقف کجا بلکه قشر کسان ‏— شکستند هم بیعتش را عیان

توقف بحق همان مرتضیٰؑ ‏— شد از اهل هجرت عیان بارها

ولیکن ندانم که این سعد پیر ‏— چگونه کند از توقف نکیر

قوله

ازین بعد چون سعد از جهل خود ‏— جواب حق شیعه را کرد رد

که گویند اوشان که قوم از عناد ‏— نکردند آن شاه را انقیاد

جواب

بگویم که گویند شیعه چنان ‏— که آن قوم کلی عیان و نهان

ز آز و طمع هم ز بغض و حسد ‏— نگشتند منقاد شیر صمد

چه این هر سه اغراض دنیاء شان ‏— ز اکثر روایات گردد عیان

خصوصاً ز اقوال خاص عمر ‏— روایات منقوله من نگر

چنانچه چنین ست بس مشتهر ‏— بر اهل اخبار و فن سیر

که از کثرت فضلها آن امیرؑ ‏— همیداشت حساد و اعدا کثیر

اخفای عامه طمع و بغض و حسد قریش با آل رسول

همین نهج مردان تاریخ دان ‏— که باشند در اهل یورپ جهان

بگویند چون قوم یکسے همے ‏— حسد داشت با دودۂ هاشمے

نه هرگز پسند آمد آن قوم را ‏— که یابد امارت همان مرتضیٰؑ

پس از رشک و کبر و ز بغض و حسد ‏— نگشتند منقاد شیر صمدؑ

هم آن شاه گردید چون بیکسی ‏— همیداشت گرچه وجاهت بسے

وقاحت بود این اگر بنگری ‏— شهادت دهد غیر و تو منکرے

ندانی که بوده دو وجه عناد ‏— قدیم و جدید یکه دارم بیاد

یکے با بنی ہاشم آن یکیان
چو قوم عدے ازدل و از زبان

وجه اول

ہموارہ رشک و حسد داشتند
لوائے عداوت می افراشتند

از آن پس ز اسلام و دست امیرؑ
کشیدند ذلت قریش شریر

پس از بعد احمد قریش عوام
ز اہلش گرفتند پس انتقام

ولیکن روایات ہر ماجرا
نباشند نزد مخالف بسا

چو ذکر ستمہائی اجماعیان
نمیکرد مردے ز خوف زیان

پس از عہد شیخین آن جورہا
نگفتند جز آل خیر الوریٰ

و یا آنکه گفتند انصار دین
نگفته کسے از قریش مبین

ز عہد معاویۂ نامور
شده سد ابواب آن بیشتر

از ینوجه در مسلک سنیان
که باشند اتباع او در عیان

مقرر شده اینکه اصحاب را
نه طعنے نمایند ہم در خفا

ہم اہل الاحادیث شان با ضرورة
نمودند ترک ہمچون امور

اگر بعض از شہرت یک خبر
بیاورد در مسندش بے خطر

پس آئندگان آن روایات را
بگویند بر ضعف با یک سرا

وجه دوم

و یا آنکه سازد ز تاویل آن
که آن خود وقاحت بود بر عیان

دگر آنکه اہل صحاح اثر
خود از بہر تصحیح ہر یک خبر

اصول و قواعد چنان بافتند
که آنہا ز بس نقل رو تافتند

نمودہ بآن ہر فضیلت آب
احادیث از رائے خود انتخاب

بآنہا سبے قدح اصحاب را
نمودند ترک و آن ماجرا

در ینباب مسلم بخاری شان — ببروند سبقت ز پیشینیان
ازین باعث و وجه هر دو کتاب — نگشتند مقبول هر شیخ و شاب
از آن بعد کردند خود ها عیان — هر آنچه که در قلب بوده نهان
که ذکر عیوب صحابه ضرور — حرام ست بر اهل دین و شعور
بسا مثل غزالی نامور — بگفتند با جرأت زشت تر
که بر واعظان هم بلا کذب و مین — حرام ست مذکور قتل حسین
چه منجر به بغض صحابه است آن — نه ذکرش کند واعظ از زبان
همین نهج ابن حجر بی دلیل — بتطهیر [illegible] کرده کلام طویل
که اصحاب را ذکر طعن و ملام — به نزدیک دیندار باشد حرام
بر اهل السنه باید خود برملا — که کردند مذکور بس ماجرا
کنند چشمک و طعنها از زبان — که کردند چون حال واقع بیان
چو گفتند در عذر اخفای حال — که گر قدح اصحاب پر از جلال (چرا ۱۲)
بداریم جائز بلا ارتیاب — بگیریم از کجا حدیث و کتاب (کدام ۱۲ — قرآن ۱۲)
بگوییم که جمله کتاب و خبر — اگر میگرفتند با خوف و خطر
ز آل نبی و ز ناطق نقل — چنانچه گرفتیم و کردیم عمل
نمیرفت در دین شان اختلال — نمی آمد این قسم وهم و خیال
دوم اینکه هر طعن اصحاب شان — نگشتند ز اخفای ایشان نهان
عیان ست هر طعن ای ذی شعور — همان آتش در کاسه باشد ضرور
بهر حال اے سنی باحیا — چو کتمان و اخفا شد از ابتدا

عذر عیب ثلثه

جواب اول

جواب دوم

روایات رشک و عناد و جفا — بیارم بہ تصحیح من از کجا
ولیکن ہر آنچہ خدائے عباد — در اسفار تو چون ودیعت نہاد
از آنہاست نقل ضغائن جلے — کہ چون موصلے آورد از علی
کہ روزی بآن شہ رسول زمان — بپاسے غم لبفر مود گریہ کنان
کہ دارند مردم بسے کینہا — نہان از برائے تو در سینہا
نہ ظاہر نمایند اے بو الحسن — بتو آن ہمہ را مگر بعد من
دگر گفت حاکم کہ گفتہ علی — کہ حسرت کنان گفت با من نبی
کہ امت پس آن سبنی زمن — کنند غدر و ہم بیوفائے بمن
در ینجا سبر اینچنین احتمال — کہ بودند ہمچون کسان در مآل
چو بودند ظاہر حضور رسول — بسے زان حسود ان بکار جہول
چنانچہ بگفت احمد حنبلے — کہ پرسید روزے کسے از نبی
خلیفہ کرا میکنی بعد خود — بفرمود او را رسول صمد
کہ گر میکنید آن علی را امیر — نیابید اش ہادے دلپذیر
ولیکن بگوئیم و دارم بیاد — کہ او را امارت نخواہید داد
بیاورد ہم حاکم حبر پیر — ز نقل حذیفہ ز نقل امیر
پس انکار تو اے تسنن نہاد — ازین نقلہا و ز رشک و عناد
وقاحت بود بل غوایت ضرور — کہ قول نبی را کنی کذب و زور
پس آنانکہ بودند اندر خطاب — ہمان مردمان دشمن بوتراب
دگر آورد ہمچنین ترمذے — عناد کسان در کتابش ہمے

روایات تشنیع کے متعلق — حسد و کینہ بہ جناب امیر
روایت اول از مسند ابو یعلی
روایت دوم از مستدرک حاکم
روایت سوم از مسند احمد بن حنبل
روایت چہارم از صحیح ترمذی

که عباس روزی بیک غیظ و طیش / بگفته نبی را که قوم قریش
ملاقات سازند خود در میان / بیک خنده روئی بشاشت کنان
نه با ما گهی برخورند اینچنین / ببین حال شان ای رسول امین
چو بشنید این را رسول عرب / برافروخت رنگ رخش از غضب
بگفته غضبناک و از بس ملول / که تا از برای خدا و رسول
محبت ندارد کسی با شما / نه در قلب ایمان درآید ورا

روایت ششم از تفسیر کشاف

دگر آنکه تفسیر کشاف بین / که روزی امیر عرب شاه دین
گذارش نموده حضور رسول / که با من حسد میکنند این فحول
جوابش بفرمود او را نبی / که آیا تو راضی نه ای ای علی
که در خلد داخل شوی بعد من / دگر بعد تو هم حسین و حسن

روایت هفتم از مسند احمد حنبل

دگر آورد احمد حنبلی / که هنگام رنجوری آن نبی
بگفت ام فضل ای رسول زمان / چه آید سر ما ازین مردمان
بفرمود آن راز دار جلیل / که خواهید شد بس ضعیف و ذلیل

روایت هشتم از صحیحین

دگر بشنو آن شکوه و جهد تام / که میکرد در باب حقش امام
از آن دعوی پر تظلم عیان / که کردند بروی ستم مردمان
چنانچه که هر گه عتیق و عمر / گرفتند امارت از آن راهبر
نموده چنین دعوی خود جلی / که شهنشاه بیعت نکرده علی
بگردید آزرده خاطر چنان / که شیخین را ترک گفته عیان
پس از بعد یک انتظار کثیر / چنانچه بیارند شیخان بجبر

همه مردم از شاه رو تافتند | به تذلیل و توهینش بشتافتند

ازین وجه ناچار و هم ناگزیر | ببوبکر صلحی نموده اسیر

خدارا بگو اے حقائق نیوش | ولیکن با انصاف و با عقل و هوش

که گر آن قریشان ز راه نفاق | نکردند با آن شیوخ اتفاق

چرا جمله از شاه رو تافتند | چرا بهر توهینش بشتافتند

چنانچه ازین اتفاق کسان | روایات طبری نمایم بیان

پس اصحاب از رشک و بغض و عناد | نکردند آن شاه را انقیاد

نبوده چو حرص امارت لبا | ندادند آن را بحیدر چرا

نگفته گہے کذب و باطل علی | که همواره حق بود با آن ولی

همین نهج چون دخت خیر البشر | نموده طلب ارث و ملک پدر

نداوش کسے ارث و مال رسول | نکردند یک اتفاق آن فحول

بتائید دعواے آن حق بیان | کلام خدا بود و رسم جهان

بر آن داشت بوبکر گر خود یقین (سیده جناب) | که بشنید او از رسول امین

همه قوم باور نموده چرا | همان قول یک کس نه حکم خدا

همانند نگفته کسے بے نهفت | که این راستی چون بخویشان نگفت

بقول بدعواے ناطق فضل | چرا قوم آندم نکرده سؤل

نه یک کس شده حامی فاطمه | نگشتند خاموش از حق همه

بود وجه خاموشی شان نفاق | نکردند بر حرص یک اتفاق

دگر آنکه شیخین تواے سنین | اگر شک بدارے صحیحین ببین

نباشد غدار نزدیک شاه[۱] | دگر خائن و کاذب و پر گناه
زیاده ازین حرف سخت و ملام | چه آید ز مظلوم در انتقام
چه باشد ازین بهتر اے پر لداد | ثبوت طمع هم ثبوت عناد
دگر شکوهٔ آن شه بحر و بر[۲] | سہے آورد حافظ بو عمر
که فرمود شه بار فاعه چنان | که گفتیم بعد از رسول زمان
که مائیم بس وارث مصطفا | نباید کسے را نزاعے بما
مگر قوم ما کرد از بس نکیر | بکردند پس غیر ما را امیر
درآندم نبودے اگر خوف آن | که بس تفرقه میفتد در میان
جهان کفر خود میکند عود باز | که بیش از نبی بود ای سرفراز
باید که تغییر آن کردمے | بدینوجه من صبر کردم همی
دگر آنچه آرد بن بو الحدید | مؤید شود این خبر را مزید
که روزے بحیدر بگفته بتول[۳] | که چون تیغ نکشی ای فحول
ازآن بعد داده مؤذن اذان | بمعصومه گفته شه مؤمنان
که آیا پسندے که صوت چنین | رود از جهان و ز روئے زمین
ازین هست ظاهر که شیر خدا[۴] | چو بر خاستے بهر جنگ عدا
درآنوقت از جنگ شان بالیقین | خود اسلام رفتی ز روئے زمین
دگر آنکه دینوری پر کمال | چو بلاذری چون محدث جمال
بیارند کان حیدر شاه دین | بر اجماعیان کرد حجت چنین
که حقدار این امر والا منم | نگیرید از ما بظلم و ستم

روایت هم از استیعاب ابن عبد البر

روایت دیگر از شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید معتزلی حنفی

روایت دیگر از کتاب الاکتفا مراسلهٔ ابن قتیبه دینوری و حافظ بلاذری و روضة الاحباب جمال الدین محدث

نبوده اگر رشک و بغض و حسد ... نداوند چون حق بآن جد و کد

دگر اینکه مذکور شد پیش ازین ... تو کامل کتاب مبرّد ببین

که منصور عباسی حکمران ... بسوی محمدؐ نوشته چنان

که بابای تو حیدرؑ خوش لقب ... بهر وجه کرده خلافت طلب

طلب کرد نصرت ز انصاریان ... بشب برده همره بتولؑ زمان

ازین هم عیان اینکه میر عربؑ ... بهر جهد کرده خلافت طلب

نداوند اورا چو اجماعیان ... ازین دشمنی صحابه عیان

دگر اینکه در شعرها آن امیرؑ ... عیان کرد حقش بنص غدیر

بفرموده هم جواین غصب شان ... که کردند از رشک کینه چنان

گذشته است این شعرهای متین ... درون دلائل همه پیش ازین

دگر آنکه طبری تاریخ دان ... بیاورد چندین خبرها چنان

که زانهاست روشن که قوم قریش ... باغراض خود ها بیک رشک و طیش

بسر کرد گی عمر در عیان ... گرفتند حق شه مومنانؑ

یکی آنکه هنگام شوری امیرؑ ... بفرمود پیش صحابه کثیر

که لاریب داریم حق بر ملا ... اگر میدهیدش بگیریم ما

وگرنه بمانیم در محنتی ... اگرچه کشد طول تا مدتی

دگر آنکه وقت وفات عمر ... بخویشان بگفت آن شه بحر و برؑ

که گر قوم یعنی قریشی تبار ... امارت بیابد بهر روزگار

بلاریب گاهی ز بغض و حسد ... نه هرگز شمارا امارت دهد

این محمد از اولاد امام حسن بود

روایت دوازدهم از کتاب کامل مبرد نحوی

روایت سیزدهم از واحدی مفسر

روایات طبری

روایت چهاردهم

روایت پانزدهم

روایت نمبر دوم از طبری و کامل

دگر آنکه فرمود آن مرتضا ز بد نفسی قوم خود بر ملا
که گویند قوم قریشی چنان که گاهی گر این هاشمی خاندان
بر اوج ریاست امارت رسد از ایشان نه بیرون رود تا ابد
چو یابد امارت دگر خاندان تداول کنند نیز هر خاندان

روایت نمبر سوم تاریخ طبری و تاریخ کامل ابن اثیر جزری

که این سلطنت از یکی بر دگر رسد تا قیامت بهر کر و فر
درین نقل گر شک روا داشتین علاوه بطبری چو کامل ببین
دگر اینکه عثمان را ابن عوف چو داده امارت بلا بیم و خوف
بگفتش تعجب کنان آن امیر که کردی چه خدعه بمن ای دلیر
پس این نیست یک اولین هیچ رو جبر که کردید بر ما پس اولی ست صبر
حقیقت که بعد از نبی آن قریش بر اهلش نمودند بس ظلم و طیش

روایت نمبر چهارم مسند احمد بن حنبل و غیره

دگر همچنین سوز قلب امیر شنو از روایات جم غفیر
که جمعی ز انصار از اتفاق رسیدند پیش علی در عراق
بر سم تحیت همه با امام بگفتند مولا علیک السلام
بفرمود حیدر چنان در جواب که آن ست دل خون و دیده پر آب
که باشید مردم ز قوم عرب شما را چو مولا بباشم عجب
بیارند این داستان سلام چو احمد چو طبرانی نیکو نام
محب دگر یوسف و هم جمال عماد و دگر قاری با کمال
درین شکوه آن شه دین وداد هر آنچه بگیری ز مولا مراد
ازین ست روشن که آن مرتضا ز اصحاب آزرده بوده لبا

دگر اعتراف عمر هم بگیر ... به رشک قریشان بذات امیرؑ
شنیدی که آورد از راستان ... باسناد طبری تاریخ دان
که گفت ابن عباسؓ من با عمر ... سپردیم ره وقت شب در سفر
بمن گفت بارے بجوش دلی ... که همراه من چون نیامد علیؑ
بگفتم ندانم سبب بهر آن ... از آن بعد گفته تخاطب کنان
که اے ابن عباسؓ قوم شما ... شما را ازین منع کرده چرا
بگفتم ندانم بگفت آن عمر ... که من دانم اینو چه را خوب تر
که کرده کراهت از آن این گروه ... که باید ایالت بفخر و شکوه
بگفتم که باشد چگونه چنان ... که ما هم خبیریم در حق شان
بگفتا که وجه کراهت چنین ... بود نزد این زمرهٔ بهترین
که دو فخر گردد شما را حصول ... نبوت امارت سر این فحول
ازین پس عمر گفت حرفی دگر ... که ای ہاشمی قوم والا گهر
بدانید جمله صغیر و کبیر ... که حصے نموده ابوبکر پیر
ابوبکر کرده درین ماجرا ... بهر آنچه که نمود وقت اقتضا
امارت رسیدے اگر بر شما ... نمیداد سود وے شما را ابا
چه کردندے آن قوم فتنه بپا ... گرفتندی این امر را از شما
دگر آورد طبری نامور ... از آن ابن عباسؓ دیگر خبر
که من با عمر بودم و چند یار ... بخواندیم اشعار خوش آبدار
در آن بود مضمون مجد و علا ... که گشته عمر را مسرت فزا

تاریخ طبری
روایت ابن عباس از عمر

تاریخ طبری
روایت ابن عباس

بگفتا که مصداق این شعرها — بنی هاشم اند از رسول خدا
بگفتم موفّق شدی ای امیر — که بادا موفّق ز رب قدیر
عمر گفت زان پس که قوم شما — شما را ازین منع کرده چرا
بگفت ابن عباس رض کاندم شتاب — مناسب ندیدم که گویم جواب
بگفتم که گر من ندانم سبب — بفرماید اعلام شاه عرب
جوابی مرا داد آندم عمر — که میدانم اینوجه را خوب تر
کراهت نمودند از آن این گروه — که باید امارت اگر با شکوه
بگرد فراهم دو فخر عیان — نبوت امارت بیک دودمان
بوجه نبوت هم از جاه و فر — رسیدی شما را بر افلاک سر
پس ایشان کراهت نمودند زین — رسیدند بر یک صواب رزین
رسیدند چون بر صواب آشکار — موفّق بگشتند از کردگار
بگفتا ابن عباس رض آندم شتاب — دهی گر اجازت بگویم جواب
نه برهم شوی بر من مستمند — که هستی امیر عدالت پسند
عمر گفت او را بغیر از عتاب — که هر چه بخواهی بیاور جواب
بگفت ابن عباس رض کای امیر — چو گفتی که این قوم و جم غفیر
گرفتند این راز راه صواب — چنین میشود این سخن را جواب
که گر این کسان را جهان آفرین — همی داد بودی صواب رزین
ندادی چنین فخر شان را خدا — چه کرده عطا فخر مخصوص ما
ز حرف کراهت جواب ست این — که فرمود روشن جهان آفرین

که هر کس که دارد کراهت بپا | از آنچه که نازل نموده خدا
عملهای نیکوی آن کرده کار | هبا ناکند حبط پروردگار
ازین حق سخن گشت برهم عمرؓ | بآن ابن عباس گفته دگر
که گوئی که این حقّ ما را بجد | گرفتند از راه ظلم و حسد
بگفتا که ظلم است روشن چنان | که دانند جهال و هم عالمان
ز حرف حسد میشنود این جواب | که آدم بود جدّ هر شیخ و شاب
برو کرد شیطان حسد بی قصور | من اولاد محسود هستم ضرور
جوابش عمرؓ داد با یک جفا | که ای هاشمیان قلوب شما
نموده ز خود با همه چیز دور | بجز ضغن و غش و حسد پر ضرور
بگفت ابن عباس ما ناگزیر | که هرگز نگوئی چنین ای امیر
قلوبیکه خود پاک کردش صمد | تو گوئیش پر حقد و غش و حسد
بخواند آیهٔ اِنَّمَا آن عقول | که آمد بتطهیر آل رسولؐ
دگر گفت قلب رسولؐ خدا | بود از بنی هاشم ای باحیا
عمرؓ گشت نادم ازین حق جواب | بگفتا بشو دور از من شتاب
چو برخاست آن ابن عباس فرد | عمر باز او را ادا را بکرد
بگفتا که بنشین برین جای خود | چو بنشست جاوید از رای خود
که دارم مراعات حق ترا | بخواهم سرورت بهر ماجرا
بگفت ابن عباس او را جواب | چنین گر کنی میرسی بر صواب
دگر بهر تائید این خوش خبر | بگوئیم ما اعتراف عمر

روایت بست و یکم از حافظ ابن مردویه و راغب اصفهانی

چنانچه ابن مردویهٔ خوش بیان — که بوده طراز همه حافظان
هم آن راغب اصفهان همچنین — بیارند این را بجزم و یقین
که با ابن عباس روزی عمر (رض) — سواره همی رفت اندر سفر
ز قرآن بخواند آیه با خوش دلی — که آمد بمدح علی (ع) ولی
بآن ابن عباس شد حرف زن — که واللہ ابن عمت بوالحسن (ع)
برائے امارت ز راه خرد — ز بو بکر و از من احق مے شود
بگفت ابن عباس حبر متین — تعجب کہ گوئی خودت اینچنین
چه هر دو شما جسته از درمیان — گرفتید از وے نه دیگر کسان
چو بشنید از سوی او تافت رو — پس از دیر شد ملتفت سوی او
که این از عداوت نشد ناگزیر — شمردند این مرد مانش حقیر
بگشتیم ترسان که اهل عرب — نباشند منقاد او زین سبب
علاوه برین آنکه قوم قریش — بخواهند از و کینهٔ خود به طیش
پس آن ابن عباس با خود بگفت — که باید مرا گفتنش بے نهفت
که جائے رسول خدائے قدیر — نه گاہے شمردند او را حقیر

روایت بیست و دوم از زرندی و شهاب الدین احمد

دگر آن زرندی و احمد شهاب — بیارند از راستان با صواب
خوشا رویداد و عجب ماجرا — که دید ابن عباس (رض) فاروق را
که بنگر دلسوئے شه مؤمنان — تاسف تأوه کنان از زبان
چو پرسید باعث بگفتش عمر — که حال علی (ع) کرد بر دل اثر
چه آنچه عطا کرد او را خدا — نکرده ز عترت کسی را عطا

از ابن بکار روایت بیست و دوم

نمیداشت سه امر گر این حزین		سزاے امارت نبوده جز این
ظرافت بطبع و جواے دگر		عناد قریشیان با و بیشتر
پس آن ابن عباس دادش جواب		که گفتم کنون اے تسنن مآب
ازین نقل بعض قریشیان عیان		که فاروق تو خود نموده بیان
ولیکن چو خود را برے کرده بود		ز بغض علی حیله مے نمود
چه آنکس که سرکردهٔ دشمنان ست		هم او نیز چون دشمنان بیگمانست
دگر ابن بکار گفته خبر		که گفت ابن عباس را آن عمر
که من صاحب ابن عم ترا		بیابم چو مظلوم محزون بسا
بگفت ابن عباس او را جواب		که حقش بگیر ار چو دانی صواب
ازین حرف برهم نشد آن عمر		پس از فکر با او بگفته دگر
که محروم کردند او را کسان		حقیرش شمردند و هم نوجوان
عمر را ازین حیله ناصواب		همان ابن عباس داده جواب
که پیغمبر هم خداے قدیر		نه او را شمردند هرگز حقیر
چه وقتیکه بوبکر تو از میان		برات گرفته بگشته روان
پس آمد چه منشور ایزد جلی		که تو خود رسان یا رساند علی
پس از یاوه سعد دین بر محل		بخاطر بباید مرا خوش مثل
که خصم است راضی و من راضیم		ولیکن نه راضی شود قاضیم
اگرچه ابن عباس خوشتر جواب		بداده عمر را که ناورد تاب
ولیکن بگویم من اے پرهنر		عمر را دریجا جوابے دگر

که گر بود آن مرتضیٰ نوجوان — که عذرے نمودند اجماعیان
چه بوده در کو جرح ای یاوه گیر — که او بود در علم دینی چو پیر
خلافت بودنا سے نبی — بیاکستے از بهر آن چون علی
اگر بود آن دینوے کار بس — سزیدے بر آن کار دیرینه کس
نکردند عباس را چون امیر — نکردند چون مرتضیٰ را وزیر
نبود آن ابوبکر هم کاردان — که جائے نبود او گہے حکمران
وگر آنکه بعض قریشیان نگر — که با ابن عباس گفته عمر
که بر گوی گر کردی اخفای آن — بود بر تو خونهای بس اشتران
که در نفس ابن عم تو هنوز — سر این امارت بباشد بسوز
بگفت او نعم گفت آیا علی — بداند که منصوص کردش نبی
بگفتا که میداند او بے خفا — که نص کرد در حق او مصطفیٰ
علاوه برین گومیت ای عمر — که پرسیده بودم ازین از پدر
بگفتا بمن راست گوید علی — چه نص در حق او نموده نبی
عمر گفت گاہے نبی زمان — همیگفت در باب او آنچنان
که حجت نمے بود نزد کسے — نمے شد از آن قطع عذر بسے
همانا بسے آن نبی ودود — بحب علی یک کجے مینمود
همی خواست وقت مرض آن نبی — خلافت نویسد برائے علی
شدم مانعِ آن بلا رشک و طیش — که راضی نبودند از وی قریش
چو می یافت سالاری آن مرتضیٰ — نمودندی این قوم فتنه بپا

روایت بست و چهارم از تاریخ احمد بغدادی کما نقله ابن ابی الحدید

روایت پنجم

بفهمید قصد رسول امم — بگردید ساکت نکرده رقم
بیارند این نقل حق را پدید — چو احمد از و چون بن بوالحدید
چو تاریخ احمد نیاید بدست — نباشی بجوشش تعصب چو مست
بکشف الظنونش نشانش ببین — بگیر از بن بوالحدید مبین
دگر آن عمر خود بیک اهتمام — در آمد که میرفت در راه شام
بآن ابن عباس گفته چنان — کز ابن عمت شکوه دارم عیان
چه من عرض کردم که با من بیا — نه هرگز نپذیرفت این مدّعا
همی یابمش دائما در غضب — چه داری گمان چیست آنرا سبب
بگفت ابن عباس پس ناگزیر — خودت هم بدانی سبب ای امیر
عمر گفت دارم گمان در سبب — ز فوت امارت بود در غضب
بگفت ابن عباس خبر متین — که باشد غضب را سبب بس همین
پیِ این امارت بداند علیؑ — که از بهر او خواست آنرا نبیؐ
بگفتا عمر خواستش مصطفیؐ — و لیکن نمیخواست آنرا خدا
پس آیا هر آنچه همی خواست او — همیکرد آن را خدای نکو
بسا خواست آن دم رسول عربؐ — که ایمان بیارد عمش بولهب
نیاورد ایمان مگر زینهار — چه آنرا نمیخواست پروردگار
ازین بعد گفته بن بوالحدید — که باشند هم نقلهای عدید
که هم معنی این خبر میشوند — چنانچه عمر گفت چون درد مند
که میخواست وقت مرض آن نبیؐ — خلافت نویسد برای علیؑ

شدم مانع او بکردیم بسیم / بگردد بپا یک فساد عظیم
در اسلام پیدا شود انتشار / نمایند اسلامیان اضطرار
بفهمید مقصود من آن نبیؐ / نه تحریر فرمود نام علیؑ
شده واقع انچه خدا خواسته / نه انچه که آن مصطفیٰ خواسته
بن بو الحدیدے که این نقل را / زراه دیانت بیارد بما
حکیم ست و سنّی و مرد همام / مقلّد بآن بو حنیفه امام
بهر جهد بر شافی مرتضیٰؓ / کند ردّ و ابطال حق بر ملا
صحاح اهلسنت که معروف اند / بداند حدیث خود آن هوشمند
مخور گول اے سنّی پاک خو / ندارد ضرر اعتزالش تو
هم آن فضل تو با همه اعتماد / بقولش در ابطال کرد استناد
چو گوئیش شیعی تو از رائے خود / پس او شیعه چون بو حنیفه بود
که دانند این هر دو با یک شعور / علیؑ را ز عثمان افضل ضرور
بسے تابعیان هم از راهِ داد / همین نهج میداشتند اعتقاد
کنی ترکِ گر هیچ مردِ همام / بکن ترک هم بو حنیفه امام
هم آن تابعیان شیعی نهاد / که میداشتند اینچنین اعتقاد
از او شافست اخبار اندر صحاح / همه را بکن ترک و هم نا مباح
بهر حال هر چه روایت نمود / ز اهل الاحادیث معروف بود
بیاور داز دیگر اعلام دین / تصانیف او شان ببین ای متین
دگر آورد طبری خوش بیان / ز عباس عمّ رسول زمانؐ

روایت بست وششم

روایت بست و هفتم

که فرمود وقت وفات عمر　　زیاس امارت چو خسته جگر

که ای وای این قوم کی مدام　　نه بر دند ما را ز جا و مقام

دگر ابن بکار گفت خبر　　بن بو الحدید تو از وی دگر

که وقتیکه بوبکر را بیعتی　　بکر دید حاصل بهر حکمتی

بنی تیم کردند بس افتخار　　بر آن فضل عباس گفت آشکار

که این را بوجه نبوت شما (قبیلۂ ابو بکر ۱۲)　　اگر فتید و لاکن احقیم ما

روایت بست و هشتم

اگر می نمودیم خواهش بر آن　　پس این قوم میکرد فتنه در آن

که دارند بس رشک و حقد و عناد　　بخویشان پیغمبر خوش نهاد

دگر اینکه عمارؓ با قریش　　بفرمود هنگام شوری بطیش

که ما را اهما با خدای قوی　　بکرم نمود از وجود نبی

دگر داد عزت ز دینش بما　　کر انست اسلام و دین خدا

روایت بست و نهم

شما تا بکی اهل آن سر فراز (پیغمبر صلعمؐ)　　زامر امارت بدارید باز

دگر اینکه مقدادؓ ما نی نهفت　　بهنگام شوری با علان گفت

که ایذا او رنجی ندیدم چنین　　که بعد از وفات رسول امینؐ

نمودند بر اهلبیتش کسان　　پس آید عجب از قریشان جهان

که بگذاشتند آن کسی را ضرور　　که در علم و در معدلت بی قصور

روایت سی ام

نظیری ندارد بروی زمین　　بیابم من ای کاش انصار دین

از ینهاست روشن که بر مرتضا　　ز اصحاب شد ظلم از ابتدا

دگر بعد آنچه بکردم بیان　　همه حال ما بعد عثمان نجان

که در بیعت حیدر مرتضا[ع] ｜ نمودند خیلی تعلل چها
نکردند هم بعض بیعت قبول ｜ اگرچه شد آن حسب رسم قبول
چو کردند بیعت از آن پس یکبار ｜ شکستند آنرا چو اشتر مهار
ازآن پس سوی مکه بگریختند ｜ عجب آبروی وفا ریختند
ازآن بعد کردند خواهش چنین ｜ که گیرند شاهی آن شاه دین
که طلحه پی خویش بیعت گرفت ｜ ربودند مال خدا ای شگفت
برین هم نکردند صبر آن کسان ｜ کشیدند شمشیر بر وی عیان
همان مردمان زار رسول ودود ｜ ز جنگ علی منع فرموده بود
درین جنگ با صاحب ذوالفقار[ع] ｜ قریشی نبودند جز یک دو یار
که بودند جمله قریشی کسان ｜ سوی طلحه و مادر مهربان

روایت سی و یکم

دگر واقعه جنگ صفین ببین ｜ که زیر رکاب همان شاه دین[ع]
قریشی نبودند جز چند کس ｜ که بودند گرد عدو چون مگس
ازآن بعد آن عمرو عاص عنود ｜ بمنشای خیلی قریش حسود
بآن شاه حیدر ز نفس شریر ｜ معاویه را کرد از خود امیر
پس ازاین همه نقلهای رشید ｜ عناد کسان تا درایت رسید

روایت سی و دوم

دگر کینه عائشه را بدان ｜ نمی برد نام علی[ع] بر زبان
اگر اندرین هم بود شک نگر ｜ تو شرح بخاری ابن حجر
ازآن پس ببین مسند حنبلی ｜ بیابی یقین تا برین بددلی

روایت سی و سوم

دگر اینکه اتحاف و طبری ببین ｜ که آن عائشه پر ز یک بغض و کین

چو در راہ مکہ شنیدہ چنان — کہ کردند بیعت بحیدرؑ کسان
بگفتا بگویندہ این خبر — کہ بپذیرد انجام شاہش اگر
فتد کاشکے بر زمین آسمان — چنین گفت و شد سوئی مکہ روان

روایت سی و چہارم

دگر آنکہ واپس شدہ پی درنگ — بیاراست یک لشکر از بہر جنگ
بمیدان بصرہ بصد جوش تام — بفرمود دعوی بہ تیر و حسام
کشیدند شمشیر کین بر امام — بر افتاد طشت عداوت ز بام
نشد طالب خون عثمان پیر — مگر وجہ آن بود بغض امیرؑ

روایت سی و پنجم

دگر از عنادش علیؑ ولے — چنین گفت با سوز و درد دلی
کہ از سوی من در دلش از عناد — چو دیگے زند جوشہا واے داد
اگر خواندہ میشد سوئے غیر من — نہ زنہار رفتی بہ جنگ و فتن

روایت سی و ششم

دگر شدت بغض اوای عجب — نہ بینی بہ نسل رسولؐ عرب
کہ زہراؑ نمودہ وصیت چنان — دم مرگ کان مادر مہربان
نیاید در اینجا بہ رسم عزا — بیارند چون بو عمر ماجرا
(عائشہ ۱۲) (صاحب استیعاب ۱۲)

روایت سی و ہفتم

دگر قتل شد چون شہ دین وداد — دل عائشہ زان خبر گشت شاد
بود نقل این شادیش مستند — بیارد عمیرے باسناد خود

روایت سی و ہشتم

دگر آنکہ با دشمنان علیؑ — شدہ مانع دفن سبط نبیؐ
(امام حسن ۱۲)
چنان کرد در دفن پرخاش و کد — کہ مدفون نشد او بہ پہلوی جد
ورین ماجرا تذکرہ را نگر — دگر ہر دو روضہ[سلہ] لقب سیر
ہمین نہج روض المناظر ببین — دگر شرح نہج البلاغہ چنین

سلہ یعنی روضة الصفا و روضة الاحباب ۱۲

ینابیع چو تسکین قلب پریش　　صواعق ببین با همه فهم خویش
دگر ظلم و جور عتیق و عمر　　ببین باز دیگر بحق بین نظر
که انکار بیعت چو کرده امیر[ع]　　چها جور رفته بر آن حق پذیر
یکی آنکه بوبکر حکم قتال　　بداده بآن شاه بر حسب حال
دوم آنکه اجماعیان با عمر　　چو رفتند بر خانهٔ را با سر
نموده عمر قصد احراق آن　　بهر چیز داخل شده در مکان
در آندم ز ایذا و ذلت بتول[ع]　　فغان کرد و ا سیدا وا رسول[ص]
سوم اینکه از خانمان ای عجب　　ببردند شه را بجبر و غضب
پس این جمله تذلیل و ایذای شاه　　نبودند آیا عناد و گناه
دگر احتجاجات مسجد نگر　　که انکار بیعت چه گفتش عمر
که بیعت نسازی گرای بوالحسن[ع]　　همانا جدا سازمت سر ز تن
چنانچه روایات این جورها　　در اجماع بینی ز بهر ماجرا
دریغا که شیخین عالی خیال　　چه کردند تکذیب و توهین آل[ع]
خدا را بگو ای سراپا نمود　　که این ظلم نبود اگر پس چه بود
هم ایذا و تذلیل ارباب دین　　نباید ز عاقل بجز حرص و کین
دگر اینکه فرمود هم ناگزیر　　بدر خواست بیعت عمر را امیر[ع]
که امروز بیعت بگیری و رست　　که فردا همین بیعت از بهر تست
ازین ست ظاهر که شاه زمان　　خودش حرص او را نموده بیان
چنانچه بقول امام انام[ع]　　امارت گرفت از عتیق همام

روایت چهلم
روایت چهل و یکم
روایت چهل و دوم
روایت چهل و سوم
روایت چهل و چهارم
روایت چهل و پنجم

روایت چهل و پنجم

دگر در حدیث سید انس و جان همچون عمر گفت کای مردمان

گرفتید این امر را خود شما ندیدید سالاری و حق ما

روایت چهل و ششم

دگر آنکه فرمود با آن فحول فراموش کردید قول رسول

که فرمود در جایگاه غدیر که مَن کُنتُ مَولاهُ بهر امیر

همین نهج گفت نبی آن ولی که تو همچو هارون بمن ای علی

روایت چهل و هفتم

دگر ابن عمر و احمد نامور بیاورد از زید اسلم خبر

که روزی ابوبکر با سعد گفت که بیعت نکردی بمن بی نهفت

همه اهل هجرت هم انصارین نمودند بیعت بمن بالیقین

بفرمود آن سعد ممدوح یار بپاسخ که از من شگفتی مدار

نکرده بتو بیعتی آن کسی که او از من و تست افضل بسی

همانا ست او ابن عم رسول پدر بهر سبطین و زوج بتول

نه من خواستم این امارت مگر در آندم که جمله شما بی حذر

گرفتید حق آل ابرار را ز حق دفع کردید حقدار را

ندانی که فضل و کرامت بکس مقرر که در چار چیز است و بس

یکی زانست سبقت از آن پس جهاد دگر علم و قرب نبی الرشاد

همه آن فضائل بذات علی ست نه از بهر ما ور آن نبی ست

پس این نقل هم سید این نشان که سرکردگان قریشی جهان

به پیش از سقیفه بحتم و یقین بهم کرده بودند طی اینچنین

که برود امارت بدست علی اگر چه بگردد فساد قوی

روایت چہل و ششم

دگر ابن اسحاق و ہم دیگران — نمایند این ماجرا را بیان

که خود زید ارقم بلا بیم و خوف — بپاسخ بفرمود با ابن عوف

که گر آن بنی ہاشم و آن علیؑ — نبودند مشغول سوگ نبیؐ

پس از بہر این امر ای ذی شعور — نمیکرد طامع طمع پر ضرور

ابوبکر گفتہ باو بر ملا — که حاجت ندارم بتو ای فتا

که تو میکہ بیعت نمودہ بمن — تو آئی در آن قوم و در انجمن

ہم آن قصہ را امیدہائی بباد — فراموش کردند و رفتہ بباد

ازین خوش روایت که کردم بیان — بود کینہ و حرص شیخان عیان

روایت چہل و ہفتم

دگر آورد ہم بن ابوالحدید — که سلمان چو کار سقیفہ بدید

بگفتا بمردم بیک رنج و ہم — که کردید بارے نکردید ہم

مرادست زین قول سلمان چنین — که ای قوم وای مردمان مہین

نمودید اسلام اول قبول — از آن بعد کردید از آن ہم نکول

بن ابوالحدید ست شخص حکیم — ز اہل الکلام و مرد عظیم

روایت پنجاہم

دگر آورد ابن شحنہ عقول — که آوردی که بد بنت عم رسولؐ

بفرمود با پور ہند عنید — غضبناک چون داد خواہ عتید

که بر حق ما بعد فوت نبیؐ — بجستند اولاد تیم و عدی

از آن پس شما ہم بطور فساد — بگشتید فرمانروا وای داد

چو اولاد یعقوبؑ و فرعون تو — میان شما ایم اسے تا چہ

ہمانا تو واسے که بعد از نبیؐ — چو ہارون بموسیٰؑ بباشد علیؑ

روایت پنجاه و یکم

دگر چون سیوطی لبی باکمال   زعمار آورد این مقال
که روزی گروه صحابه با   نوشتند عثمان را پندها
که خویشان خود را سرما امیر   نمائی و اسراف مال خطیر
چو عمارؓ عثمان را نامه داد   بخواند و بگفتا بآن خوش نهاد
کزین پس عمل میدهم بی قصور   بزعم تو خویشان خود را ضرور
بقمر سود عمار او را دگر   برغم انوف عتیق و عمر
ازین ست ظاهر که عمار را   می انگاشت ظالم شیخین را
امامت می انگاشت حق علیؑ   عدو بود بهر عدوی ولی
تو دانی که عمارؓ بود آن بشر   که بوده ز ایمان پر او سربسر

روایت پنجاه و دوم

دگر خطبهٔ شقشقیه ببین   که مقبول سعد ست و از شاه دینؑ
نگیری گر آنرا ز ما ای دلیر   ز سبط ابن جوزی خود بپذیر
از آن خطبه حق بگردد عیان   چه سوز دل آن شه مؤمنانؑ
که نا جائز استیاخ والامود   نشستند بر جای شیر ودود
فرومانده همچون کسی گشت شاه   که میگیرد دشمن گرد باد سیاه
گلوگیر گردد غم و رنج و هم   نه یارا که دستی زند بار هم
بچشم اندر افتد ز خاشاک و خاک   نه دستی که گرداندش صاف و پاک
بدین حال می بیند آن دردمند   که اموال او رهزنان می برند

روایت پنجاه و سوم

دگر آنکه گفته بن ابو الحدید   که حال سقیفه چو حیدرؑ شنید
که شیخان گرفتند این امر را   بخویشی و همقومی مصطفاؐ

بفرمود آن دم تحسر کنان
برین حجت شان شه مؤمنان

که کردند حجت باصل و شجر
ثمر را نمودند ضائع مگر

روایت پنجاه و چهارم

چنین قول پردرد بے اختیار
بفرمود عباسؓ هم چند بار

دگر آورند از وقوف و تمیز
عوانه دگر جوهری عزیز

که هنگام شورائے شه را دگر
چه نالید از دست جور عمر

که همواره در حق ما سر بزد
از و کارهائے بد و رائی بد

روایت پنجاه و پنجم

دگر نقل کرده عوانه خبیر
که فرمود ابن عمر را امیرؑ

که بابائے تو گر ازین پیشتر
نکردی جسارت ز رائے بتر

روایت پنجاه و ششم

نمیکرد با من نزاعے ز خوف
نه این ابن عفان نه این ابن عوف

دگر آنکه ظاهر چو ناخواسته
سریر امارت بیاراسته

بمسجد همان شاه دنیا و دین
بفرمود بالائے منبر چنین

روایت پنجاه و هفتم

که حمد ست خیلے بر احسانِ حق
که بر جائے خود باز گردید حق

دگر خطبهٔ لمّهٔ فاطمهؑ
ببین تا بیابے فضائح همه

که اصحاب بعد از رسول خداؐ
بکردند گم سنتِ مصطفاؐ

بدنیای دون دست آویختند
پی جاه باهم برآمیختند

خدا را در آن اند کے از همه
ببین سوز و دردِ دل فاطمهؑ

روایت پنجاه و هشتم

که ناچار اعلام تو نیز هم
نمودند الفاظ آن را رقم

دگر آنکه شیخین با صد شعور
کسے را ز اولاد هاشم ضرور

ندادند گاہے ز کینه وری
مناصب ز سالارے و افسری

چنانچه بیان کرد مامون چنین
تو تاریخ مثل سیوطی ببین

دگر شیعیان علی را ز دور
نمودند از منصب و جاه دور

ندانی که چون خالد بن سعید
همی خواست بیعت بشاه حمید

بعهد عتیقی عمر بی فتور
نمودش ز سالاری فوج دور

ازین کینهٔ او بآن حق شناس
بکن کینه اش را بتجدید قیاس

مگر صخر خونخوار اسلام را
بدادند سالاری شام را

(معاویه ۱۲)

دگر آنکه طبری حبر متین
ز بو علقمه نقل کرده چنین

که روزی همین ناقلش بی نهفت
بسعد عباده بدین طور گفت

که داخل نگشتی چرا ای عقول
در آنچه بگشتند داخل فحول

بفرمود سعدش ز من دور باش
چه پیغمبر حق بفرمود فاش

که هر گاه بینی که بسیار کس
گرفتند اغراض حرص و هوس

بگشتند برگشته بر پای خویش
ز ایمان و از حق و از جای خویش

بماندم بکن بیعت یک علی
که در دست دارد کتاب جلی

بدو گفت بو علقمه کای عقول
شنید این چنین دیگری از رسول

بفرمود سعد عباده چنان
که این را شنیدند بس مردمان

که در قلبشان ست حقد و عناد
در این دم شهادت نخواهند داد

از آن پس حلف کرده گفته چنین
که آندم قریش کمین و مهین

چو بیعت نمودند با مرتضا
نخستین بشان میشدم بر ملا

ازین قول سعد ست روشن همین
که کردند با مرتضا حقد و کین

روایت پنجاه و دوم

روایت پنجاه و سوم

روایت تشیعت دوم

زنص نبی با وجود ثبوت　　نکردند دانسته او شان سکوت
دگر بود از بدعتی دشمنی　　میان بنی هاشم و هم عدی
همان رنج بوده میان فحول　　چو کامل ببین تا بعهد رسول
ازین ره عمر فکر کرده چنان　　که نزدو امارت در آن خاندان

رفع شبهه عامه

چو گوئی که یک عادت جاهلان　　نه در قلب اصحاب ماند نهان
بگویم که هر جاهلیت ضرور　　نگردیده بود از دل قوم دور
چه در روز آدینه دل نواز　　نمودند برپا بسیج ترک نماز
ندیدی که زان عادت آن فحول　　نه ترمیم کعبه نموده رسول
ابوبکر اندر سقیفه بطیش　　هر آنچه بفخر مود فخر قریش
همان بود از عادت جاهلی　　که بنمود آن قوم با عاقلی
عمر چون بابوبکر بیعت نمود　　همان فعل او جاهلی کار بود
عمر متعة الحج چو کرده حرام　　هم آن بود رسم جهالت تمام
عمر در حق خالد نامدار　　بیاورد بغض و حسد را بکار
که همواره خالد بآن هست و بود　　شکایت ز بغض عمر می نمود
خلاصه بنزدیک هر ذی شعور　　عیان گشته باشد کنون همچو نور
که در غصب حق شه مومنان　　عمر بود سر کرده دشمنان

در بیان عمر و جناب امیر صحبت

ز هر نقل مذکور من بارسوخ　　عیان رشک و ظلم و عناد شیوخ
چو از صحبت و لطف با همدگر　　بگوئی همانست کذب بتر
چه هر یک روایت که کردم بیان　　کنند کذب دعوی تو خود عیان

همانا که آن حیدر نامور — نه خوشنود گشته گهی از عمر
چو در کار دین او طلب می نمود — بر آن شاه رفتن مگر فرض بود
که او بود هادی هر خاص و عام — نکردی چرا رهبری عوام
چو گوید کسی اینکه آن دم عمر — وجاهت نمیداشت با کر و فر
چرا سوی او جمله بشتافتند — ز شکل علی رو چرا تافتند
بگویم که ای صاحب فهم و عقل — هر آنچه روایات کردیم نقل
از آنها تو فهمیده باشی ضرور — سبب بهر این هر دو واضح امور
نکردند با آن عمر اتفاق — مگر بهر اغراض و از شه فراق
سبب اولین حرص بود ای همام — که حاصل شود جاه و عزت تمام
چنانچه ازین پیشتر چند بار — بگفتیم که جمله قریشی تبار
بگشتند یکدل برین بد دلی — که هرگز امارت نیابد علی
چو در خاندان نبوت رود — از او شان نه بیرون رود تا ابد
کنون گر رود در دگر خاندان — تداول کنند نیز هر خاندان
ز هم جد خود ها بیابم ضرور — مناصب مطالب بجمله امور
دوم بود خلقی تکبر سبب — که در سر همی داشتند آن عرب
گران بود بر طبع هر شیخ شان — نبوت امارت بیک خاندان
کزین هر دو فخر اتم بیشتر — رسد آن همه را ابر افلاک سر
عرب پیش آن هاشمی خاندان — بذلت بمانند چون بندگان
سوم با بنی هاشم از جد شان — چو قوم عمر هم دگر خاندان

بهرام حقد و حسد داشتند | لوائے عداوت می افراشتند
ازآن پس ز دست علیؑ جلیل | بگشتند آن یکّیان بس ذلیل
بزرگی و سالاری مهتران | ز هر یک قبیله بگشته نهان
نشد چند روز یکه دست امام | ز خونهای شان بود رنگین تمام
تو گوئی که خوناب شان آشکار | که میچکید از دم ذوالفقار
چگونه پذیرد دل شان چنان | که قتّال خویشان و احباب شان
کند بر سر شان حکومت دگر | خورند آن همه باز خون جگر
تو دانی که باشند اهل عرب | بسا کینه پرور بسا پرغضب
کسے را چو ز ایشان کسی قتل کرد | بپا بودے اندر قبائل نبرد
بهر مدت و با همه اهتمام | گرفتندے از قاتلش انتقام
ازین ره عمر فکر کرده چنان | که نرود امارت در آن خاندان
ز اعیان آن قوم بودند چند | که ایمان خالص بدل داشتند
جواب از وجاهت بود پر شعور | که آندم عمر داشت اینهم ضرور
سرایند اسلاف کان مصطفےٰ | همیکرد در ابتدا این دعا
که اے ایزد پاک اے چاره گر | تو تائید اسلام کن از عمر
دگر آنکه در جا ہلے با شعور | دم فتنه میشد میانجی ضرور
بهر یک خصومت بهر فتنه بود | نمودند آن یکّیان سوئے او
پس این سیرت او چنان وانمود | که در فتنه ها مرجع کار بود
ز جمع عوام و ز هر یک تبار | بسا داشت اعوان و آمیزگار

چنانچه که از اهل یورپ پهان — چو واشنگتن آورده همچون بیان

دگر عائشه مادر مومنین — عجب دشمن خانگی در کمین

می انکار دا وانیکه آن مرتضیٰ — بیاید چو سالاری مصطفیٰ

همانا بگردد بر او کار تنگ — بچشمش جهان میشود تیره رنگ

بفرمانروائی بوبکر خویش — نمیداشت جوشی چنان آن پریش

که از بهر محرومی مرتضیٰ — همیداشت جوشی بلا اختفا

ابوبکر و هم عائشه با عمر — بگشتند یک رای با همدگر

پس این هر سه معروف دانا کسی — که میداشت هر یک وجاهت بسی

باایشان وجوه قریشی کسان — چو جراح (ابو عبیده ۱۲۵) و چون خالد پهلوان

بپرخاش حیدر ببرخاستند — سخنها به تزویر آراستند

قریشان بیمار قلبی مرض — که اسلام بسیار بود از غرض

غنیمت شمردند فکر عمر — که از مدتی بود با همدگر

چه خوردند از باطن بی صفا — بسا رشک بر عزت مرتضیٰ

بدلهای بسیار حقد و عناد — نهان بود چون اخگری در رماد

کسی حرص کرده که از بهر ما — بیاید خلافت بدستم گهی

بسی فکر کردند ایشم ضرور — که از زال دنیاست حیدر نفور

همه را کشد بر ره مستقیم — نیاید مرادات نفس لئیم

چه فرموده بود آن همه را نبی — که بکشد همه را سوی حق علی

پس از این وجوهیکه کردم بیان — وجوه قریش و مهاجر کسان

باغراض خود با بهر یک شقاق
نمودند باهم برآن اتفاق

که اکنون بیک مرد بیعت کنیم
علی را نه هرگز اطاعت کنیم

پس اتباع اوشان بلا فحص و کد
بگشتند پیرو بهر شیخ خود

چو دیدند انصار حال قریش
که کردند رو سوی تحکیم و عیش

پس از بعد یک حجّت و گفتگو
نمودند بر سوئے آن قوم رد

سبب بهر آمیزگاری شان
بقوم قریشی شده آنچنان

که انصار نسبت بقوم قریش
که بودند در زور و کثرت چو جیش

بتعداد بودند کمتر بهم
بعزّت برابر نگے نیز کم

خصوصاً همان دم که مکّے قریش
نمودندے امداد اوشان بطیش

چه از وجه کعبه بهر فخر و فر
بسودندے اوشان بافلاک سر

بتخصیص از واقع سال فیل
سبے بود شان کبرها با دلیل

همه حکم اوشان زبست و کشاد
پذیرفتے اقوام تازے نهاد

بنا بر همین بود حرف عتیق
که اندر سقیفه بزد چون شقیق

که هرگز ندارد کسے این روا
که جز از قریشان شود پیشوا

چه ایشان ز روئ نسب بهترین
دگر هم ز روئے وطن مهترین

همین طور بوبکر آن اوستاد
امید وزارت بانصار داد

ازین سوئے بر سعد شد در نهان
بن عباده ۱۲۵
تحاسد تنافس در انصاریان

هم این سعد مخلص که سالار بود
بشدّت در آنوقت بیمار بود

هم از کید اصحاب مکّی اساس
ز سوی علی کرده بودند یاس

که گفتند حیدر برنجیدن رسول ‌‌ در خانه بسته بروی فحول
پس انصار از دستی اغماض نظر ‌‌ نگشتند آمیزگار عمر
نمودند بیعت به بوبکر یاره ‌‌ ازآن پس بتدریج بس هوشیار
چنین وجه باشد که میر عرب ‌‌ چو گروه ز انصار نصرت طلب
نکردند یاری آن حق پرست ‌‌ کشیدند از نصرت شاه دست
اگر جاحدی از ره دفع ننگ ‌‌ چو جهال آماده گشته بجنگ
بگوید کزین نقلها بیشتر ‌‌ ندارند اندر صحاحم اثر
جوابست زین حرف پرجهل و کین ‌‌ همانا بچندین وجوه متین
یکی آنکه آنچه از صحاحت عیان ‌‌ کفایت کند نزد ما شیعیان
که غصب حقوق و عناد عمر ‌‌ دگر بغض آن عائشه بی خطر
همین طور یک اتفاق کسان ‌‌ خلاف علی امیر زمان
ز روی صحاح و حدیث و سیر ‌‌ عیانست و انکار جهل بتر
دوم آنکه مذکور شد پیش ازین ‌‌ که جمله احادیث صحت قرین
درون صحاح مشاهیر تو ‌‌ نشد منحصر بازیاده مگو
تو قول ابو زرعه اوستاد ‌‌ که بگذشت سابق بیاور بیاد
پس اکنون نباید ترا ای پریش ‌‌ که چون اهل بدعت کنی عذر پیش
سوم آنکه مذکور شد پیشتر ‌‌ که اندر صحاحت کم و بیشتر
بباشند اخبار واهی ضرور ‌‌ پس اکنون بگو ای سراپا شعور
که بهر صحاح تو در مرتبت ‌‌ چه باشد ز دیگر کتب فوقیت

جواب عام

جواب اول

جواب دوم

جواب سوم

جواب چهارم

دگر آنکه جز این صحاح اگر — نباشند دیگر کتب معتبر
بباشند باطل ضلالت نما — همه آن تفاسیر و تاریخها
ولیکن سلف از ره اعتماد — بآنها همه میکنند استناد
پس اکنون تو از بهر نقل خویش — روایتش ببین و مشو بیش پریش

جواب پنجم

دگر نزد دانای بالغ نظر — نه مخفی که در سیرت و در اثر
بمیدان فگندند از قلم آن بیان — که تفضیح شیخان برآید از آن

قوله

دگر سعد دیگر وقاحت فزود — که گویند شیعه که شیر ودود
ز روی تقیه بآن احتیاج — پی حق بر اعدا نکرد احتجاج
پس این قول ایشان غوایت بود — بحدیکه غایت وقاحت بود

جواب اول

بگویم که این هفوهٔ سعددین — بود جهل یا کذب فاحش‌ترین
چه پیش ابوبکر و اجماعیان — بهرگونه فرمود حجت بیان
نکرده تقیه بحجت اسیر — بلے کرد از جنگ شمشیر و تیر
بهانا به تیغ زبان مرتضی — بفرمود ساکت همه قوم را
امالی و ارشاد و همچون خصال — ندیدا و چه آن حیدر خوش مقال
بر آن حق خود با نصوص کثیر — گرفته سند با حدیث غدیر
ببین احتجاج و مرو باز گم — که فرمود حجت بآن نص خم
نگفتا ابوبکر اندر جواب — که اینها شنفتیم ای بوتراب
ولیکن شنیدیم هم بعد از آن — که فرمود روزی رسول زمان
که از خلق بگزیده مارا خدا — نه دنیا پسندیده از بهر ما

پس از عمر ما ایزد با کرم — نه بخشد نبوت خلافت بهم

بفرمود آن حیدرِ حق پرست — که آیا گواهی برین قول هست

بگفته عمر بو عبیده دگر — معاذ جبل سالم پر هنر

که ما هم شنیدیم از مصطفی — برین باز فرمود آن مرتضیٰ

که آن نامه ملعون که بنگاشتید — بکعبه از آن هیچ نگذاشتید

جواب دوم

دوم احتجاجات حق امیر — که کرد او خصوصاً بنص غدیر

نیارند تنها همین شیعیان — که کردند هم نحلات هم بیان

ندیدی تو اشعار آن راهبر — که گشتند مذکور ازین پیشتر

ازین نقل چون واحدی امام — چگونه توان کرد انکار تام

جواب سوم

سوم اینکه تاریخ بلاذرے — ندیدی که گفت او درین داورے

که پیش ابوبکر و اجماعیان — چو فرمود آن شاه حجت بیان

بگفتا بشیر اینکه اے مرتضیٰ — بکردیم بیعت ابوبکر را

اگر می شنیدیم این از تو صاف — نمیکرد از تو کسے اختلاف

جوابش بفرمود آن بوالحسن — کزین پیشتر بود بیعت بمن

همان بیعتم شد ز حکم اله — خدا و رسول اندرو بے گواه

تو دانی که بیعت بآن مرتضیٰ — نمودند در جاے خم بے خفا

پس آیا چنین احتجاج امیر — نباشد بر تو بنص غدیر

جواب چهارم

دگر اینکه هنگام شوریٰ امیر — نمود استشهاد از حدیث غدیر

اگر شک و ریبی بداری درین — مناقب ز جلابی خود ببین

دگر آنکه در کوفه وقت فساد — بدین نص بفرمود خود استناد

اگر می شد از ذکر حکم غدیر — ثبوت محبت مراد امیرؑ

باثبات آن بود اندر نظر — چو ذکر مودت سزاوارتر

جواب پنجم

بباشست ذکرش چنان در عراق — که بغض علیؑ بیشو دیک نفاق

دگر آنکه دینوری پر کمال (ابن قتیبه ۱۲) — دگر جوهری و محدث جلال

جواب ششم

بیارندگان حیدرؑ شاه دین — براجا عیان کرد حجت چنین

که حقدار این امر والا منم — مسازید از ظلم غصبش بهم

عیان ست زین احتجاج علیؑ — که بر حق خود داشت نص جلی

وگرنه اضافت بظلم و جفا — بتخصیص صدیق و فاروق را

هم از بیعت واجبی انحراف — از آن شاه مستبعد و بس خلاف

علاوه برین ها دگر نقلها — بذکر تظلم گذشته ببا

از آنهاست ظاهر که آن حق امام — پی حق خود کرد حجت مدام

بسی از نقلهای قوی و درست — تجاهل نمودن عجب خوی تست

دگر نزد آن سعد پر اعوجاج — از آن شه چو نرسید این احتجاج

چو نقل فریقین نشاید بکار — چه ناکردن نقل آید بکار

که اسلاف نصاب او بر ضرور — نمودند متروک همچون امور

خصوصاً چنین امر ایمان فزا — که بوده موانع ز نقلش بسا

هم امر که تفضیح شیخان از آن — بگردد عیان کرده اندش نهان

تو دانی که معنی نص غدیر — عیان ست بس این عجب ای بصیر

جواب از تقیه چنانچه جواب اول هم

که آن افصح و اشجع مردمان | که از تیغ او بود لرزان جهان
هم از تیغ تیز زبانش بقال | زبان زبان آوران بود لال
حضور چو آن مردم بزدلان | نه نص حق خود نماید بیان
چو آشفتگی بر تقیه نمود | مگر سعد دیگر وقاحت فزود
چه آنرا بدانست بس ناروا | زمر دانگی شه لافتا
چنانچه ازین پیش گفتم جلی | که حق خودش چون نگیرد علی
نه شیرانه جنگد چرا مرتضا | که میداشت انصار و قوت سبا
بگویم که این سعد ناحق پرست | همه چشم حق بینش مذهب ببست
که دانسته حالات اصحاب را | تجاهل نماید درین ماجرا
نداند که آن دم شه نیک خو | بترسید بر جان و بر آبرو
نمیداشت انصار و یاران سبا | کند تا با عدای خود جنگها
چه آورد طبری که بس پرشقاق | نمودند با هم بر آن اتفاق
که یابد امارت اگر مرتضا | نیاید گهی باز در دست ما
بدین طور هم از صحیحین عیان | که رو تافتند از وی اجاعیان
پس آن دم نمانده امید وفا | ز شیخین و هم از کسی با حیا
چه آماده بودند خود آشکار | پی قتل آن صاحب ذوالفقار
چو در فکر قتلش رود شک ترا | ببین خود تو از تیغ چون بوالفدا
چه آندم که بیعت طلب کرده بود | ابوبکر بر جنگ حکمی نمود
همین طور گفته بمسجد عتیق | که تا فاطمه هست با او رفیق

جواب دوم از اسباب تقیه

جواب اول

نه من مرتضیٰ را رسانم گزند　　هم از دار فانی شد آن دردمند
عمر کرد تهدید قتلش دوبار　　که بنمود قصد وی آشکار
بدانست او اینکه تا بو ترابؑ　　بماند نه هرگز شوم کامیاب
هم آن وقت تیره امیر عربؑ　　ز انصار هم کرد نصرت طلب
بکردند یاری مولای خویش　　ره پُر تعلل گرفتند پیش
وجاهت چو از وجه زهراؑش بود　　پس آنرا طمع از دل شان ربود
چه باشد وجاهت بوجه بتولؑ　　که خود در رفت از دست و شان طول
بنی هاشم آن زمرۂ اقربا　　چو گویے که بودند با مرتضیٰؑ
همه آن گروه پُر از درد و رنج　　همچنین باشند تا بست ۲۵ و پنج
همانا بقول امامؑ انام　　همه اقربا چون نمک در طعام
ز جمله قریشان و انصاریان　　چگونه بر آیند چندین جوان
خصوصا در آندم که کل قریش　　نمودند امداد و شان از طیش
چه برگشته گردند مردم تمام　　چگونه بگیرد حق خود امام
کنون خطبۂ شقشقیه ببین　　که گردد عیان حال آن شاه دین
در انوقت نزدیک هر ذی شعور　　محل تقیه بود پر ضرور
دوم آنکه آندم بلا دخل نقل　　بود ترک جنگ و غزا عین عقل
چه اندر عرب در خواص و عوام　　بپا بود ردّت ز اسلام عام
چه پیشد در آن وقت جنگ و جهاد　　گرفتند اجماعیان ارتداد
چنانچه همے آورد بوعمر　　همین وجه معقول و بس معتبر

که گفته رفاعه از شه مؤمنان … همین وجه و بگذشت آنرا بیان
چو گوئی که لابد همان مرتضیٰ … بود اشجع الناس و شیر خدا
پس او محض تنها پی دشمنان … کفایت نمودی به تیغ و سنان
بگویم که در قلّت انصار و یار … خلاف شریعت بود کارزار
نبیّ بود اشجع ز شیر خدا … ولیکن بمکه نکرده غزا
بل از قلت ناصران نبرد … بسیزده سال اظهار دعوت نکرد
چو از روی عقل و هم از روی دین … بهر حال بودی رد این چنین
که یک مرد بی حالت اضطرار … باشد برابر بچندین هزار
نمی برد همراه خود مصطفیٰ … کسی را پی جنگ جز مرتضیٰ
شجاعت همین بس از آن میر عام … که آن دم به یثرب نموده قیام
کز انکار بیعت که کرده عیان … چها رفت بر وی ز اجماعیان
ز حکام و اعیان تا مرد عام … همه دشمن حق و فضل امام
بخاطر نیاورد چیزی هراس … نکرده ز اعدای خود هیچ باس
ندانی که سعد خجسته سیر … نگشته چو منقاد حکم عمر
باآن قوم و کفو و وجاهت تمام … نموده جلای وطن سوی شام
ولیکن بر آن حال شیر ودود … به یثرب بماند و نه بیعت نمود
تقیه ز حیدر همین بود و بس … که شمشیر نکشید بر هیچ کس
وگرنه به تیغ زبان مرتضیٰ … بفرمود ساکت همه قوم را
ز اخبار هر دو فریق این عیان … که هر گاه فاروق و اجماعیان

امیر عرب را پی بیعتی | بمسجد ببردند با ذلتی
دلائل بیان کرد بر حق خویش | عدوش ولیلی نیاورد پیش
چو جهال از عجز ناصل جواب | نمودند تهدید آن بوتراب
عمر گفت آمدم بیک پر دلی | که بر خیز بیعت بکن ای علی
بفرمود آن حیدر سرفراز | فسازم چو بیعت بگو چیست باز
بغلظت عمر گفت کای بوالحسن | همانا جدا سازمت سر ز تن
سه نوبت بپرسید همچون امام | بر اعدای خود کرد حجت تمام
ز اخبار شیعه برآید چنان | که در باب بیعت بمسجد عیان
بیاید بسی گفتگوی درشت | که نوبت رسیده به پرخاش و مشت
در آن گفتگو نیز فرموده بود | تحسر کنان شیر رب ودود
که با هم چهل کس چو انصار و یار | همین دم کنم با شما کارزار
بیارد هم این را ابن ابو الحدید | ز اهل سیر کرده آنرا پدید
عمر دست آن شاه کرده بلند | کند بیعتی تا شه ارجمند
بقدر خود کرد کوشش بسا | کف دست نگشاد مشکل کشا
بناکام بوبکر آن پر نیاز | نموده مگر دست خود را دراز
نهادش بر آن دست دست خدا | بکردند یاران برین اکتفا
عمر بانگ کرده بیک خوش دلی | که بیعت کنون کرده هم این علی
بلندی حق را ببین ای شگفت | که گویی ز بوبکر بیعت گرفت
بگردید خاموش آن شاه دین | غنیمت شمرده از او شان همین

که دست طلب زو بېرداشتند زسویش بداندیشه بگذاشتند
زآزار او شان گشته خلاص همین امر فهمید آن شه مناص
سخن مختصر اینکه آن شیر حق نبودی چو معذور با هر فسق
بلا ریب بر دین پروردگار نمودی بآن خالفان کارزار
چنانچه بعهد خودش خوش نبرد بجنگ جمل هم بصفین بکرد
ششوخ تو دین هیچ انگاشتند بجاه و امارت نظر داشتند
نکردند پروای دین نبی که دین بود مال نبی و علی
اگر از جهل بر نصب همچون عوام کنی وهم و شکی در دین حق کلام
بگوئی که بی ساز و سامان و یار خلاف شریعت نشد کارزار
پس اینجا تو ارشادهای رسول بجان بشنوی گر نمودی قبول
یکی آنکه گفته نبی بد نبی که چون میشود حال تو ای علی
در آندم که مردم ز روی زبون گذارند عقبی بدنیای دون
خورند آن کسان نیز میراث کس بپای زر و ے هوا و هوس
دهند آن همه دل بتحصیل مال نمایند هم دین حق پایمال
بمال خدا خویش تمول کنند به تمکین و جاهش تجمل کنند
چنان داد پاسخ علی ولی که من ترک آنها کنم یا نبی
بگیرم هر آنچه پسند خدا وزان پس پسند رسول هدا
پس این پاسخ آن علی ولی پسندید و کرده دعا آن نبی
ازین ست ظاهر که آن مرتضا بود خاص مامور صبر و رضا

حدیث دوم

دوم آنکہ نقل حذیفہ نگر　　ز مسلم کہ میدانیش باخبر
بگفتا کہ گفتم بسالار دین　　کہ پیش از تو بودم بزشتی قرین
پس آورد نیکی و خیر ایزدم　　کہ ہستم در آن خیر آسوده دم
پس آیا ست زین بعد ہم باز شر　　نعم گفت با اطہر خیر البشر
بپرسید بار دوم آن صفی　　ہمان طور گفتہ نعم آن نبی
حذیفہ ببار سوم شد سئول　　کہ چون میشود اینچنین یا رسول
بفرمود آن سرور انبیاء　　کہ باشند در بعد من پیشوا
کہ ایشان نہ راه ہدایت روند　　نہ بر شیوه و سنت من شوند
در ایشان بباشند خیلی نفر　　بدلہا شیاطین بصورت بشر
ازین ره حذیفہ شده پرہراس　　از آن شہ نموده دگر التماس
کہ من گر بیابم چنین عہد را　　چہ سازم در آن ای شہ دوسرا
بفرمود در ہیچ عہد بتر　　تو فرمان آن حکمرانان ببر
تو دانی کہ بر آن حذیفہ امیر　　نبوده بجز ہر سہ اشیاخ پیر

حدیث سوم

سوم خود بخاری و مسلم ببین　　کہ گفت ابن مسعود حبر متین
کہ فرمود با من رسول حبیب　　کہ بینید اثرت پس از من قریب
بآن نیز بینید منکر امور　　کہ آنہا بباشید از بس نفور

حدیث چہارم

بگفتند حضار یا مصطفا　　چہ سازیم آن دم بفرما بما
بفرمود ہیچ تخالف کنید　　امیران خود را اطاعت کنید
دگر گفت انصار را آن حبیب　　کہ یابید اثرت پس از من قریب

حدیث پنجم

بباید که راه شکیبی روید | بیا تا بکوثر ملاقی شوید
دگر خود ببین نیز مشکوة خوان (ابوداود) | که آورد بوذرؓ بصدق بیان
که فرمود با لطف پیغمبرم | که چون میشود حال ای بوذرم
چو در بعد من پیشوایان بزور | نمایند اثرت درین فیٔ ضرور
بگفتم که ای سید دوسرا | بحقیکه مبعوث کرده ترا
بدوش خودم می نهم تیغ تیز | رسم تا بتو می نمایم ستیز
بگفتا چنان میکنم رهبری | که باشد از آن هم در آن بهتری
همانا که بر نفس خود صبر کن | ملاقی شوی تا بمن صبر کن

حدیث ششم

تو دانی که بر بوذر پارسا | همین طور بر ابن مسعودؓ ما
ز روز وفات بشیر و نذیرؐ | نبوده بجز بهر سه شیخان امیر
دگر ابن مالک که بوده ست عوف | ز پیغمبرم گفت بی بیم و خوف
که بهر شما بدترین سروران | بباشند آن مردمان در جهان
که دشمن بدارید آن جمع را | نمائید لعنت بر ایشان بیا
هم ایشان شمارا عداوت کنند | به نفرین و لعنت سخن بر زنند
بگفتم به پیغمبرؐ کردگار | که شمشیر نکشیم در آن روزگار
بفرمود تا آن سران شما | بدارند قائم نماز خدا

حدیث هفتم

بر ایشان نه شمشیر باید کشید | پذیرید فرمان هر یک عتید
دگر خود صحیح بخاری نگر | که گفتا بکر سقیفه عمر
کز انصار ترسیدم آندم بسی | که کردند بیعت اگر با کسی

بباید که ناکام بیعت کنیم — وپا با همه شان خصومت کنیم
ازین قول فاروق تو گشت وا — که بیعت باکراه باشد روا
هم آن مرتضا را رسول ودود — همین جمله حالات فرموده بود
علاوه بر اصل تقیه دگر — ازین نقلها حال شیخان نگر
که بودند اوشان ائمه چنان — که کرده بیاران پیمبر بیان
هم آن صلح حیدر بعهد عتیق — بنا شد دلیل رضا ای شفیق
همین نهج صلحش نبود ای نبیل — بحقیت آن خلافت دلیل
چه بر حسب همچون حدیث رسول — به بیعت عمل کرد زوج بتول
اگرچه خودش سعد دین برملا — ز اصل تقیه نکرده ابا
ولیکن اگر جاهل زشت خو — در اصل تقیه کند گفتگو
بگوییم که اصل تقیه ضرور — بود داخل فطرت ذی شعور
که از شر هر شخص واز هر ضرر — حفاظت نماید خودش را بشر
بهر ملت ومذهبی شد روا — ندارد بجز مرد احمق ابا
چه آن مال وجان را دارد نگاه — بود آبروی بشر را پناه
پس این امر معقول همچون دوا — چگونه در اسلام نبود روا
تقیه ز اخلاق پاکان بود — ز ارکان اسلام وایمان بود
تفاسیر وقرآن واخبار تو — هم افعال اسلاف واسفار تو
نمایند اثبات آن پر ضرور — نه زیباست انکار ای ذی شعور
ببین ودومین سوره زانی مرا — وگر آل عمران وهم نحل را

اثبات اصل تقیه از قرآن وحدیث وغیره

از این پس تفاسیر آنها نگر | ز اہل تفاسیر بس معتبر
بحسب مصالح که کرد اقتضا | تقیه نمودند خود انبیا ع
پیمبر ص باسلام در ابتدا | نفرمود اظهار حق بر ملا
مقام حدیبیه با رنج و درد | ز راه تقیه چه صلحی بکرد
هم از خوف اسلامیان جهول | نه ترمیم کعبه نمود آن رسول ص
نگه کن بخاری و قول امام حسن ع | تقیه بود تا قیامت حسن
چو نقل حذیفه رض ابو ذر رض نگر | که حالا بتو گفته ام پیشتر
همین نقلهای هدایت مآل | بر اصل تقیه بباشند دال
ز حالات اصحاب و اتباع شان | ز روی صحاح و سیر هم بخوان
که در پیش حکام بیدادگر | تقیه نمودند وقت ضرر

تقیهٔ ابن عباس رض

ببین ابن عباس رض را فعل و قول | تقیه چه میکرد در باب عول

تقیهٔ ابن عباس رض

نگفته ز بیم عمر امر حق | ز اہل فرائض بگیر این سبق

و ابن عمر و عمران رض

دگر ابن عباس رض و ابن عمر | چو عمران دیندار عالی نظر
بعهد عمر حلت متعه را | نگفتند هرگز ز خوف سزا

تقیهٔ حذیفه صحابی رض

دگر اینکه مذهب ذهبی ببین | کز آن بر تقیه بیارے یقین
که بر حال عثمان حذیفه عیان | همیکرد تشنیع و طعن از زبان
چو پرسید عثمان ازو در حضور | ز بد گفتنش کرد آن دم نکور

تقیهٔ اہل یثرب

کسی چون بپرسید حیرت کنان | بگفتا که از خوف کردم چنان
دگر اہل یثرب ز خوف شدید | نمودند بیعت برای یزید لع

تقیہ حسن بصری و شعبی

دگر پیش حجاج آن بدسیر — ز حالات بصری و شعبی نگو

(حسن بصری ۱۲)

که میگفت بد مرتضیٰ را عیان — نگر می شنیدند این مردمان

هم آن شیخ بصری که بوده حسن — ز تخویف حجاج در انجمن

روایت چو میکرد از بوتراب — همیگفت گفته رسالتمآب

نمی برد نام علیؑ بر زبان — عیان بود تدلیس گرچه عیان

تقیہ علمای سنیه

دگر جا ملے از تواریخ خود — که هر گاه مامون بهر جستجو کند

مهانرا بپرسید با خوف و بیم — که قرآن است مخلوق یا آن قدیم

سیوطی بیارد که آن هفت کس — ز راه تقیه بگفتند و بس

بنا بی بر اسفار گردست رسا — ترا تحفه دهلوی نیز بس

که اصل تقیه ز ردی تمیز — خودش کرد اثبات عبدالعزیز

بگوید کسے تا کجا با جهول — که فرزانه از طول گردد ملول

سخن مختصر گو میت ای خبیر — که اسلاف تو در حدیث غدیر

بحق تواتر شکوک سخیف — بمعنیش هم شک و اهی ضعیف

هر آنچه بگفتند تسویلهاست — تعصب همه هست و تاویلهاست

چه عذر همه شان همین ای شفیق — که اجماع یاران شده بر عتیق

ز یاران پیمبر کردگار — هر آنچه که آمد بود استوار

چه باشند آن جمله مردم عدل — از و شان خدا راضی و هم رسول

نکردند بد کار را بالعهد — خصوصاً خلاف رسول صمد

چنانچه ازین پیشتر سعد دین — بفخر اری شان بگفته چنین

همین ماده را سے بسے مستمند   بہر طرز در قالبی ریختند
بود وجه این عذرہا آنچنان   که بر اہل دانش نگردد نہان
چه ایشان گر افعال اصحاب را   نگیرند محکم بہر ماجرا
پس این مذہب سنیان را تمام   عمارت بیاید نگون انہدام
مگر اینکه حالے نباشد چنان   که واقف نباشد از آن فاضلان
چنانچه در آخر ہمین سعدین   ره حق سپرده بگفته چنین
که ہر چه نزاعات و جنگ و جدال   نمودند اصحاب پر از جلال
از آنست ظاہر که بعض از کسان   بگشتند کج از ره حق عیان
رسیدند بر حد فسق و ستم   چنانچه سلف کرد آنرا رقم
بود باعث آن نزاع و فساد   چو کینه وری و چو حرص و عناد
دگر میل لذات دنیای دون   دگر حب جاہی که باشد زبون
چه ہر یک از ایشان نه معصوم بود   نه باشیکے و خیمه موسوم بود
مگر عالمان از ره حسن ظن   بتاویل گویند اینجا سخن
چه آن اہل ہجرت ہم انصارین   بباشند موعود خلد برین
نباشند تا مسلمان بدگمان   بحق کبار صحابه عیان
دگر فخر رازی بتفسیر خود   چه یک حرف حق گفت با جد و کد
که بعد از وفات رسول ودود   بر ایشان چو ابواب دنیا کشود
ہمان عادت جاہلیت نہاد   گرفتند و کردند باہم فساد
ہمین نہج اینجا ره راست دید   بشرح خودش آن ابن ابو الحدید

پس اکنون عجب آید از سعد دین   که کرده تهافت چگونه چنین
چه آن جنگ و فسق صحابه فحول   نبودند آیا خلاف رسول
نبودند آیا در آن کارزار   چو طلحه دگر آن زبیر از کبار
همانند این جنگ و هم فسق شان   که آن را نماید شیعه بیان
با آن مدح قرآن و مدح نبی   خلافش نمودند و بس سرکشی
چو مانع نشد مدح از جنگها   پس انتفاے نص خلافت کجا
بشارات و هم مدح پروردگار   نه ثابت شود بهر جمله کبار
چه این قسم آیات واقدس کلام   بود خاص از بهر خاصان نه عام
بکن در خصوص و عموم تمیز   مده بعض را حکم کل اے عزیز
پس آن مدحت بعض اصحاب را   مده همگنان را بیک افترا
اگر مدح آید پے همگنان   منافق در آیند داخل در آن
چنین مژده ها و بشارات تام   پئے هر نمازیست بر وصف علم
ز انجام بد گر صحابی بری ست   بگو از لب حوض مطرود کیست
چنانچه جواب چنین هر فریب   در آینده بینگومیت عنقریب
پس اے حق پژوه سخن گزین   شنیدی تو دعواے آن سعد دین
شنیدے تو هر پاسخ شیعیان   از آن گشته باشد ترا حق عیان
ولیکن کر اعلام تو بے خطر   پئے حفظ عرض عتیق و عمر
بحالات اصحاب در هر زلل   بر آرند بس گفتگو چون جدل
چنانچه خود شش سعد کرده بیان   که اعلام سنیه در هر زمان

در افعال اصحاب و هر ماجرا / نمایند دانسته تاویلها
نگردند تا مسلمان بدگمان / بحق کبار صحابه عیان
ازین گفته سعد هم آشکار / که کردند افعال بد هم کبار
ولی چون بهر فعل شان از حیا / نمایند از طبع تاویلها
نمایند اخفائے زشتے شان / در اسفار خود ها و هم از زبان
هدایت نمایند اینهم سبے / که اسفار شیعه نبیند کسی
پس احوال پُر طعن یاران تمام / شده مشتبه نزد جمله عوام
بتخصیص حال صحابه کبار / که باشند نزد تو با اعتبار
نمایم بیان بیش از بیشتر / زروئے صحاح و زفن سیر
چه آنچه بگفتم درین مختصر / نه قانع شود مرد صاحب نظر
کنم دفع تاویلهائے کسان / شود تا بر عامیان حق عیان
ز آیات مدحیهٔ کردگار / کنم دفع زعم تجاهل شعار
پس اکنون نباید که باشی چو کور / تو اسفار شیعه ببین پُر ضرور
بهر ذره یابد سزا چون بشر / بر افعال یاران بکن هم نظر
مرو عامیانه ره شرع و دین / بتقلید دیگر بفاسد یقین
که اسلاف تو وقت ضیق مجال / نوشتند زائید هر چه خیال
خصوصًا در ابحاث علم کلام / بگویند از طبع حسب مقام
تو هر قول اوشان بداری قبول / چو اقوال پاک خدا و رسول
برو راه تحقیق ای خوش شعار / چه دارے دگر کار با کردگار

که فرد ابرائے شفاعت گری	نیاید کسے شرمسارے بری

باب سوم

بیان کیفیت اجماع صحابه بر امارت شیوخ ثلثه و درینجا دو فصل اند فصل اول سقیفه پردازی حضرت عمر و بیعت گرفتن برای حضرت ابو بکر

بیا اے مجادل تجاهل شعار	که انکار داری هم از آشکار
ببین حال اجماع اصحاب را	مگر بے تعصب بتیبر از مرا
که آن در سقیفه نه بود از نظر	مگر بیعت فلته بود از عمر
ازان پس هم اجماع یاران نبود	خلیفه خود اجماع او شان نمود
چه روز وفات حبیب آله	که بر مخلصان بود در روز سیاه
بنی هاشم از صدمه دلفگار	دل شان همه خون و چشم اشکبار
نشستند نزد رسول زمن	عزادار در فکر غسل و کفن
مدینه بگردید پر شور و شر	سر از را هوائے امارت بسر
خصومات دیرینه و کینه ها	دگر سر بر آورد از سینه ها
نبوده درون عرب خاندان	که از وے نفاقی نگشته عیان
پس اعدا ز حقد ارو تافتند	پئے کام خود فرصتے یافتند
نگشتند یک دل برین بددلی	که هرگز امارت نیابد علی

چو در خاندانش بماند کنون
نگردد از آن تا قیامت برون

چو یابد امارت دگر خاندان
تداول کند نیز هر خاندان

نه پروائے تدفین و سوگ رسولؐ
نه دلدارئ مرتضیٰؑ و بتول

همه فکر و شورے همانند چنان
که گیرند حق شہ مؤمنان

بتخدیع مردم کسے مرد خام
برآورد یک حیلهٔ و اتہام

بگفتا بہ تہمت بزوج بتولؑ
که او از امارت نماید نکول

چه بر روئے مردم بسوگ نبیؐ
درآمد و رفت بسته علیؑ

چنانچه بمسجد حضور امیر
همین عذر کرد از تخلف بشیر

بلی بستن در بود وجه آن
که از قصد غسل رسولؐ زمان

در حجره عباس بست آشکار
بر اکثر طبائع شد این ناگوار

همانا ازین شغل و دفن رسولؐ
ز حق گشت محروم زوج بتول

خلاصه چو انصار قصد قریش
شنیدند گشتند پر غیظ و طیش

پس اوشان فراهم شده ناگزیر
بکردند یک سعد خود را امیر

چه میبود در جاهلیت چنان
که بوده رئیسے ز هر خاندان

چنانچه که سعد عباده شفیق
بگفتا جواب سوال عتیق

که کردید چون دفع حقدار را
از آن بعد خواهش نمودیم ما

چو این قصد انصار را آن قریش
شنیدند گشتند پر غیظ و طیش

چه میخواستند آن گروه نژند
که سالارے مصطفیٰؐ را برند

درآمد ز جائے خودش آن عمر
که میبود مرجع بهر صلح و شر

روایت بخاری
حضرت عمر سقیفه پرواری

عمر خود بگوید بخاری بخوان — که هرگاه معلوم شد قصد شان
بگفتم ابوبکر را این چنین — که باید شدن نزد انصار دین
چو رفتیم سوے سقیفه بهم — در اثناے ره بس سخن یافتم
بدیدیم آنجا عجب جوش عام — که بوده ز انصار بس ازدحام
برین متفق جمله برنا و پیر — که سعد عباده بگردد امیر
خطیبے ز انصار از کم و بیش — بیان میکند فضل انصار خویش
بگفتا که اے اهل هجرت گروه — بخواهید ما را ذلیل و ستوه
همے بر کنید اصل و بنیاد ما — ازین سو وطن و شهر و اجداد ما
جوابش ابوبکر داده چنین — چو تنزدیرین کاے مددگار دین
فضائل که خواندے تو از بهر خود — همه مردمان را مسلّم بود
ولیکن ندارد کسے این روا — که جز از قریشان شود پیشوا
چه ایشان ز روی نسب بهترین — دگر خود ز روے وطن بهترین
یکے را اگر بیعت زین دو نفر — که یک بو عبیده است و دیگر عمر
کشیدند انصار روزین سخن — برآشفت هریک در آن انجمن
که باشیم ما همچو چوب عریش — کز آن می بخارد شتر جسم خویش
امیرے اگر میشود از شما — امیرے دگر باید از قوم ما
بگفتا عمر چون که آن اختلاف — کشیده سر از حد نشد ائتلاف
همه گفتگو نقش تسکین نبست — براد م بدست ابوبکر دست
بگفتم که بیعت بتو میکنم — که بیخ نزاع همه میکنم

در آن حال بعضی ز انصار نیز
نمودند بیعت بآن پر تمیز

کسی بانگ زد اندر آن قیل و قال
که ای قوم این سعد شد پایمال

بگفتم من از روی خشم و عتاب
خدا اش کند قتل اندر جواب

عمر باز گفته که در عمر خویش
نیاید چنین امر دشوار پیش

چه ترسیدم از سوی انصار من
که ناگه پریشان شود انجمن

نمایند بیعت بیک سعد خویش
بباید مرا کار دشوار پیش

که ناخواسته باز بیعت کنیم
و یا آنکه باید خصومت کنیم

بیاورد طبری ز اهل سیر
بدین طرز چیزی کم و بیشتر

بگویم که بوبکر از رای خویش
امارت بدو کس چو بنمود پیش

که بوده عمر بو عبیده دگر
پس ای دوست بوبکر عالی نظر

مکن فهم ازین اینکه طامع نبود
بهر دم کراهت از آن وا نمود

که از بهر حرص امارت ابا
مذمت بفرمود خود مصطفا

اگر بر مذمت نداری یقین
عزیزا صحیحین خود را ببین

ثبوت طمع میشود اینچنین
که هرگاه کردش طلب شاه دین

ابوبکر آمد م بآن ماجرا
نداده بحیدر امارت چرا

همین نهج و نوری و جوهری
چو طبری و جزری درین داوری

باسناد خودها بیک اهتمام
نوشتند حال سقیفه تمام

که از هر دو جانب حریفان بهم
فضائل شمردند از بیش و کم

بخویشی و بحجت عمر خود بناز
بنصرت هم انصار گردن فراز

بیعت اضافت انصار ان شعر

کیفیت سقیفه بروایات طبری واحمد
روایت ابن قتیبه دینوری
وابی جعفر طبری
وعبدالعزیز جوهری
وابن اثیر جزری

گہے بر عمل نازد گہ بر نسب ز سود و زیان نیز شور و شغب

چہ گفتند انصار ایشان عیان کہ ترسیم از اثرت بکیان

کہ اطفال ما نزد شان بہر آب چو بروند ہر کسے شیخ و شاب

چو دیدند شیخین رنگ دگر فزون تر شدہ دست پاچہ عمر

ابو بکر پس نرد ہمت بباخت بطرز دگر ہمچو فرزین بتاخت

کہ قوم نبے را امارت دہیم شما را بایشان وزارت دہیم

درین گفتگو باہم انصار دین بگفتند شیخین را این چنین

کہ مِنّا اَمِیرٌ و مِنکُم اَمِیرٌ ہمین ست و جز این نباشد اخیر

عمر گفت این حرف گردد خلاف نگنجند دو تیغ در یک غلاف

نہ زنہار دارد عرب این روا کہ از دودمانے شود پیشوا

کہ نبود نبوت در آن دودمان نباشند اولو الامر زان خاندان

کنون اولیاے رسولیم ما از وارث یابیم مانی شما

بگفتا حباب اینکہ اے انجمن نہ زنہار باید شنید این سخن

بیارند طبری و جزرے خبر کہ انصار گفتند ایشان دگر

کہ پیش علیؑ سر بطاعت نہیم نہ ما دست در دست دیگر دہیم

ولیکن بود کار پر از عجاب کہ شیخان ندادند آنرا جواب

مگر گفتہ باشند ایشان چنان کہ اہل سیر کردہ اند شان بیان

کہ حیدر بحسرت وفات رسولؐ در خانہ بستہ بروے فحول

ندارد بدین کار زنہار دل بہ تجہیز و تدفین شدہ مشتغل

چو شد ردّ و اکراه و بس قیل و قال — برآورد اقوال رنگ قتال

بشیر بن سعد یک خزرجی — که با سعد میداشت رشک خفی

ز روی حسد اندر آن انجمن — بانصار خود رانده بود این سخن

که بوده محمد ز قوم قریش — نباید شما را چنین رد و طیش

بزرگی وی بهر قومش دهید — سر طوع بر حکم ایشان نهید

بهر حال از اختلاف چنان — که آمد در انصاریان درمیان

عمر یافت فرصت وقت زود — بدست ابوبکر بیعت نمود

ز روی حسد نیز انصار چند — نمودند بیعت بآن هوشمند

اگر خیلی انصار و سعد نکو — بسختی ز بیعت کشیدند رو

بتخصیص آن سعد ممدوح یار — نه تا زیست بیعت بکرد اختیار

چنانچه باجماع اهل سیر — همین است مختار و خوش معتبر

سخن کوته این بیعت چندکس — که مخفی نباشد حسد بود و بس

بظاهر شده صورت آن بپا — بخویشی و هم قومی مصطفا

همین است مقبول و مشهورتر — غریب است یا هیچ قولی دگر

بیارند هم وجه قرب نبی — بن سعد و هم حاکم و بیهقی

حدیث رفاعه هم اینجا ببین — که آورد شیخی مرد متین

که در حضرت آن شه مؤمنان — همین وجه خویشی نموده بیان

هم اینجا نشد فضل شخصی بیان — اگر شد مسلّم نشد درمیان

نه مردی ز انصار خوشنود بود — بحکمت عمر بیعتی کرد زود

چہ بود کہ حاضر شود بوتراب — نیا شیم تا پیش او کامیاب
بنا یش چو شد بر قرابت قرار — نبودند از حرص زان ہم فرار

شبہات عامہ باب اجماع وجواب آنہا

کہ ذی رحم را ایذا دادے نبود — ابوبکر زان خانہ بیگانہ بود
ہر آنچہ بیارند دیگر خبر — مخالف ز خویشی خیر البشر
کہ کردہ عمر ذکر فخر نماز — کہ ہنگام موتش رسول حجاز
برائے امامت ابوبکر را — بپا کرد پس او امام شما
ابوبکر گفتہ کہ گفتہ رسول — کہ باشند ائمہ قریشی فحول
مسلم شد این نزد انصاریان — از ینو چہ کردند بیعت کسان

جواب اول

بگویم کہ این ہر دو بدتر خبر — ضعیف و خلاف صحاح واثر
چہ آرد بخاری کہ ہیچ از بیان — نہ بخشید سودی بر انصاریان
عجب گر نگیرد کسے این خبر — ز نقل بخارے بقول عمر

جواب دوم

دوم از نماز ست پاسخ عیان — کہ گفتہ عمر گر در انصاریان
پس آن حکم بود ز سالار دین — چنانچہ ہمے آیدت بعد ازین
بہر حال آن خندۂ بیش نیست — کہ آنزا وجودے بر خویش نیست
اگر داد حکمش رسول حجاز — چہ را آمدہ خود درون نماز

جواب سوم

سوم گر وجودش شود نزد تو — فضیلت در آن چیست ای حیلہ جو
کہ پیش تو ہر فاسق و مرد عام — بگردد بہر یک نماز ست امام

جواب چہارم

دگر کرد این امر را مبتذل — عمر خود در آن دم کہ آمد اجل
امام جماعت کسے را بکرد — خلیفہ براست کسے را بکرد

پس این نقل هرگز ندارد وجود　　عمر گر بگفته است تزویر بود
دگر زان امامت که گفت عمر　　شدی مستحق خلافت بشر
ز بوبکر حیدر نه رو تافتے　　پی بیعتش زود بشتافتے
منم پیرو راه هر دو نقل　　نه بر قول دیگر نمایم عمل
اگر این خلافت بدادی عمر　　پی آن اسامه ز رائے بتر
بلے داشت گنجائشی ای دلیر　　که خود کرده بودش پیمبر امیر
چو بوبکر گفته ز خیر الانام　　که اندر قریش اند ائمه تمام

جواب اول

اگر زین حرف او هست چندین جواب　　که هر یک درخشانست چون آفتاب
یکے آنکه گر اینحدیث و خبر　　صحیح بود از قول خیر البشر
ز انصار چون سعد آن حق مطاع　　نکردندے بهر امارت نزاع

جواب دوم

دوم آنکه گفتم تو پیش ازین　　که باشد خلاف بخاری ببین

جواب سوم

سوم آنکه + بوبکر آنرا ضرور　　دم واپسین کرد خود کذب و زور
که گفت او که ای کاش بودی چنان　　که پرسیدمی کای رسول زمان
خلافت ترا در کدامی کسانست　　هم انصار را حظ و بهره در آنست
بیارند این را بس ارکان دین　　چنانچه گذشته است سابق ازین
پس او گر ندریافت از مصطفا　　چگونه بود قول سابق بجا

جواب چهارم

دگر آنکه این حرف را سر بسر　　دم مرگ خود کرد باطل عمر
که او وقت مرگ خودش بے نهفت　　ز راه تمنا باصحاب گفت
که سالم یکے یا معاذ جبل　　اگر زنده بودے ز دست اجل

پس او را خلیفه خود دم کردے | جوابے با یزد بپرور دے
هویدا که هر یک ازین هر دو یار | همانا نبود از قریشے تبار
چو بوبکر گفته که نبود روا | که جز از قریشیان شود پیشوا
چه ایشان ز روی وطن مهترین | از آن پس ز روی نسب بهترین
و یا آنکه گفته چو حرف فضول | که مائیم بس اولیای رسولؐ
پس از هر دو این فضل و فخر اعم | چه بوبکر را بود حظ اتم
که بودند اندر قریشے تبار | قبائل بسے مردمان بی شمار
در آن فضل اوّل هم آن مرتضیٰؑ | مقدم بود از همه بے خفا
که میداشت فضل از همه در نسب | سیادت ز سوئے پدر در عرب
علےؑ راست عالی ترین خاندان | ابو بکر از کهترین دودمان
هم از دودمان قریش ایزدم | گزیدست آن هاشم و احمدؐم
از و بعد هم آل آن شاه را | خدا برگزیده بکهر و سرا
بفضل دوم نیز آن مرتضیٰؑ | که آن بود خویشے آن مصطفیٰؐ
بود اقدم و افضل همگنان | بقرآن پاک و بعرف جهان
در ینجا مطابق باقوال خویش | نکردند حق را بحقدار بیش
چنانچه بیار دبن بوالحدید | که حال سقیفه چو حیدرؑ شنید
که کردند شیخین حجت بپا | بخویشے و هم قومی مصطفیٰؐ
اخ مصطفیٰؐ صهر و نفس رسولؐ | بگفتا تأسف کنان با نحول
که کردند خوش حجتے با شجر | نبودند ضائع ثمر را اگر

همین نهج عباس عم رسول[۲]
بوبکر گفته حزین و ملول

خلاصه که قول محقق همان
که کردم ازین پیشتر هم بیان

که خوردند انصار گول کسان
که حیدر نه رغبت بدارد دران

هم از رشک نفسانی پر خلاف
در انصار پیدا شده اختلاف

ازین سوز خویشے سالار دین
سخن بود بس دلنشین و متین

عمر فرصت وقت دانسته زود
بدست ابوبکر بیعت نمود

وگرنہ همان جوش انصاریان
بنوعے نگشتے فزو بیگمان

غرض بعد این بیعتے آن رفیق
که از بخت گشته نصیب عتیق

عمر گشت فرحت کنان آشکار
بتعجیل مشغول اجرائے کار

کسے را به رفق وکسے را به بیم
نمودے بر آن راه کج مستقیم

هم از رشک سعد عباده عیان
بپیوست شان بعض انصاریان

دگر بر بنائے سقیفه عمر
یکے مجمعے کرد باهمدگر

بمسجد فراهم شدند آن فحول
خلاف بنی هاشم دل ملول

دران جمع بودند اکثر قریش
ز انصار هم بعض با رشک و طیش

همان بزم را گرچه نصاب خام
بگویند یک جلسه و بزم عام

نبودند دروے مگر بس عقول
چو اعیان انصار و آل رسول

بپا بلکه گردید آن انجمن
خلاف بنی هاشم پرمحن

عمر رفت بالای منبر روان[۱۲]
چنین گفت بل حکم کرده چنان

که اینست بوبکر لائق ترین
باصلاح کار شما بالیقین

پس اکنون بباشید بر پا شتاب
نمائید بیعت باو با شتاب

اگر شک بداری درین حکم هم
بخاری ببین باز با چشم نم

قریشیان پر جوش باز رد و کد
نمودند بیعت ببوبکر خود

چه دیروز خود همصفیران شان
باو کرده بودند بیعت عیان

عمر با وجود احتیاج بسی
نه پرسید هرگز رضای کسی

نکر حاکمانه یکی حکم داد
بنایش بکار سقیفه نهاد

ازین ره کسی بود گر حق پرست
هم او داد در دست بوبکر دست

گر از فتنهٔ عام و از خوف شان
بترسید و ناورد حق بر زبان

نکردی گر او اتباع قریش
بدیدی چو حیدر بسا درد و طیش

ز بیعت اگر او نظر دوختی
همانا عمر خانه اش سوختی

چنانچه یکی سعد با آن گروه
ز دست عمر گشت بس بی شکوه

دگر خالد بن سعید صفی
چو او خواست بیعت بدست علی[ع]

پس او را عمر بر همین یک قصور
ز سالاری فوج فرمود دور

ندیدی که عثمان را ابن عوف
چو داده خلافت بلا بیم و خوف

در آن وقت مقداد ما بی نهفت
بن عوف را حرف پر حق بگفت

بن عوف برهم شده زان سخن
چه تخویف او کرد در انجمن

پس آن دم کسی گر خلاف عمر
نگفتی همی گشت حالش بتر

که بودند بر پشتی او عیان
وجوه قریش و هم اتباع شان

هم اعیان و انصاریان بی شمار
باو گشته بودند آمیزگار

خدا را بگو اے تسنن نهاد
همین ست اجماع ارباب داد

نه از حق دیگر کسے گفتگو
نه هم از رضائے کسے جستجو

پس آن مسجدے مجمعی سازشی
که کرده عمر بر خلاف علیؑ

بمقصود عقد خلافت نبود
امارت گرفتن از آن بود سود

نه اجماع دینے بُد آن جمع خام
نه ظاهر شده زان رضائی عوام

نه بر فضل شخصی شد آن را بنا
نه بر سنّت و بر کتاب خدا

اگر داشتے بزم مسجد اثر
از آن بعد فلته نگفتے عمر

همین طور گفتند اهل الکلام
در اسفار خود ذیل نصب امام

که بوبکر را نائب رسولؐ
شد از بیعت یک دو یاران حصول

سخن مختصر پس در ایام چند
بکردند بیعت بسا هوشمند

مگر بود این بیعتش پر ضرور
چو شاهان بتالیف و اکراه و زور

بهر حال آن غدر و بیعت که بود
نبوده مگر از قریش حسود

فصل دوم بیان طلب بیعت ابوبکر از جناب امیرؑ واعراض و نکیر آنجناب از بیعت آن پیر وتهدید عمر باحراق خانهٔ جناب سیدهٔ صدیقه وحضرت امیرؑ وتشریف بردن آنجناب بجبر در مسجد واحتجاج او

در مجمع صحابه بر استحقاق خود از روایات سنیه

چو از کارسازی چندین نفر　　　کز آنها بود عائشه هم عمر
بگنگاشها و بتزویر تام　　　بوبکر شد اجتماع عوام
بدیدند اجماعیان آشکار　　　بغیر از علیؑ کار نااستوار
چه حقدار او را می انگاشتند　　　از و ظن بر همزنی داشتند
عمر بر در پاک زوج بتولؑ　　　همی کرد تخویفهای فضول
اگر اینکه نگشود کاری از آن　　　اگرچه بگفتا که سوزم مکان
بناکام جمعی شده منتخب　　　که بر بیعت آرند امیر عربؑ
بیارند اعلام تاریخ دان　　　چو دینوری و طبری و دیگران
که چون پور خطاب و جمع کثیر　　　رسیدند بر آستان امیرؑ
در آن جای بودند با مرتضاؑ　　　بنی هاشم و چند اهل حیا
بشورید بیرون خانه عمر　　　ز سودای فطنی که بودش بسر
که بیرون بیائید گر زین سرا　　　بایزد که می سوزم این خانه را
چو برخاست فریاد و شور عمر　　　زبیر دلاور برون شد ز در
بوی چند چیره تن آویختند　　　نکو آبروی خرد ریختند
هم ابن قتیبه از این ناقلان　　　بیاورد قول مفصل چنان
که بر بانگ فاروقی پرعنا　　　نکرده کسی زان میان اعتنا
ز این ره طلب کرد هیزم عمر　　　که میسوزم این خانه را سر بسر
در آمد کسی گفتش از درد و هم　　　که در خانه دخت رسول است هم

بگفتا چه پروا بود اندرین | چرا در نیابند در اهل دین
دگر ابن حنزابه اندر غرر | بیاورد از زید اسلم خبر
که گفت او که تا باب شاه عربؑ | بهمراه فاروق بردم حطب
بن عبد ربه درین داوری | دگر بوالفدا اشل بلاذری[1]
بگویند کاندم که شورش فزود | عمر پارهٔ آتش آورده بود
چنین عزم بالجزم احراق را | که کرده عمر با خلف بر ملا
علاوه براین ماهران ناقلان | بیارند مجمل دگر کاملان
چو آن واقدی امام سیر | چو پوران بوشیبه هم بو عمر
سیوطی ازو بعد هم متقی | ازو پس ولی الله دهلوی
دریغا در آندم عمر بر ملا | نموده چه سر حق مودت ادا
ازین بعد ابن قتیبه دگر | روایت نموده ز جبر عمر
در آن دار و گیر قیامت نشان | بتول حزین گشت بس دلگران
بیامد پس و حسنینؑ زار | ز مرگ پدر خستهٔ و اشکبار
بفرمود با آه و درد و فغان | چه کارست ما را باین دوان
بطور زبون پیش ما آمدید | ز روی تحکم در ما زدید
نه پرسش ز اشجان و حالات ما | نه دلداری و نی مواسات ما
برنگ دگر تخم کین کاشتید | که دفن نبی نیز بگذاشتید
گرفتید این امر را خود شما | ندیدید سالاری و حق ما
عمر رفت پیش ابوبکر باز | درشتی کنان گفت کای سرفراز

[1] له بلاذری بلا تشدید لام است گر بضرورت شعر تشدید یا بخوانند به جسبان گران

هر آن کو ز بیعت بتابید رو
نگیری چرا بیعت خویش زو

خلیفه فرستاد سوی امیرؑ
کسی را که او را بیارد دلیر

فرستاده گفتا به زوج بتولؑ
که میخواندت خود خلیفهٔ رسولؐ

چنان داد پاسخ باو مرتضاؑ
که بهتان ببستید بر مصطفاؐ

کجا شد روا بهر او این لقب
نکردش خلیفه رسول عربؐ

فرستاده برگشت و آمد شتاب
بگفت آنچه بشنیده بد از جواب

ابوبکر شد منفعل زین بیان
عمر باز گفتش درشتی کنان

که در حیرتم زین همه ماجرا
نگیری تو بیعت ز حیدرؑ چرا

غلام ابوبکر قنفذ بنام
بگفتش علیؑ را بیار ای غلام

برفت و صدا زد آن سخت جان
که میخواندت میر ایمانیان (خلیفه امیرالمؤمنین حیدر)

چو بشنید این بانگ را بوترابؑ
بفرمود او را چنین در جواب

که این خوش لقب از کجا یافتید
بزودی سخن بر نبیؐ بافتید

فرستاده آمد از آنجا فراز
رسانید آنچه که بشنید باز

شنیده عمر پاسخ مرتضاؑ
ز راه درشتی برآمد ز جا

روان شد پر از خشم با هاو هو
ز اجماعیان نیز همراه او

بزد با تحکم در شاه را
که از بهر بیعت برآ از سرا

بیامد پس در بتولؑ ملول
فغان کرد وا سیدا وا رسولؐ

چها میرود بر سر ما نگر
ز دست ابوبکر و هم از عمر

چنان آه آتش فشانی کشید
که تا جای محمود سوزش رسید

ازین گریه و آه و شور و فغان ‌ ‌ برآمد خروشی ز شنوندگان

عنان شکیب از کف شان برفت ‌ ‌ گروهی از آن کار گریان برفت

اگر بو رخطاب و یارانش چند ‌ ‌ بدان گونه بودند خوش کار زشتند

بلا اذن حیدر عمر در عیان ‌ ‌ بهر جبر داخل شده در مکان

بسر پنجهٔ گاو زوری عمر ‌ ‌ برآورد شیر خدا را بدر

برین جبر فاروق ای مستمند ‌ ‌ هم اخبار دیگر شهادت دهند

که می آورند اهل علم اینچنین ‌ ‌ که بو بکر گفته دم واپسین

که ای کاش نگشادمی زینهار ‌ ‌ در فاطمه را در آن روزگار

خلاصه که شه را بهر جبر تام ‌ ‌ ببردند آن قوم بی احترام

دلش گرم بود و بلب آه سرد ‌ ‌ همی رفت و میگفت محزون بدرد

که من بندهٔ داورم ای عمر ‌ ‌ عمو زادهٔ و صهر خیر البشر

همین طور می آورد جوهری ‌ ‌ با سناد خوش اندرین داوری

همین طور طبری بگفت ای عجب ‌ ‌ که بردند او را بجبر و تعب

نداری عجب از عمر ای ودود ‌ ‌ که تذلیل مولای خود کرده بود

ابوبکر هم جمع را حسب حال ‌ ‌ بفرمود حکم جدال و قتال

بیارند این حکم را بر ملا ‌ ‌ بن عبد ربه دگر بو الفدا

رسیده به مسجد چو میر عرب ‌ ‌ ز بوبکر پرسید وجه طلب

ثقات اهل اخبار و جمع کثیر ‌ ‌ چو دینوری و جوهری خبیر

چو ملا دری و محدث جمال ‌ ‌ بیارند این گفتگوی ملال

که پرسید حیدر(ع) چو وجه طلب — عمر وادا او را جوابی عجب
که کردند بیعت همه این و آن — تو بیعت بکن نیز چون دیگران
بفرمود حیدر(ع) باو حسب حال — که باید شما را بلا قیل و قال
درآیید نمایید بیعت بمن — که با ستحقم ای انجمن
چه از خویشی احمد مصطفی — برا انصار کردید حجت شما
همان حجتی بر شما میکنم — مقرب ترین حجتم شهم
بآن حجت خود بباشد عجب — بگیرید آخر ز ما بی سبب
چو دارید ایمان و خوف خدا — نمایید انصاف در حق ما
و گرنه ستمگار و ظالم عیان — بباشید و هستید اگر با آن
عمر گفت از راه عجز و سخن — که نگذارمت تا تو بیعت کنی
برین حرف پر جهل و جبر عمر — برآشفت و فرمود حیدر دگر
که امروز بیعت بگیری ز دست — که فردا همین بیعت از تو گست
بابرزد که حرف ترا ای عمر — نگیرم نه بیعت پذیرم دگر
نخستین جواب سخن نیک گوی — وزان بعد از من تو بیعت بجوی
نیامد جواب علی(ع) از عمر — به پیچید در خود فرو کرده سر
نمودست دینوری اینهم بیان — که کردند چون عرض بیعت کسان
بفرمود حیدر(ع) ز بس رنج و درد — نسازم چو بیعت چه خواهید کرد
بگفتند اوشان که ای بوالحسن — جدا میشود این سر تو ز تن
بفرمود حیدر(ع) باوشان چنان — که خواهید کشت ای همه مردمان
کسی را که او عبد داور بود — رسول خدا را برادر بود

عمر گفت بوبکر را بر ملا — که در حق این حکم نہے چرا
جوابش ابوبکر داده چنان — که تا فاطمہ ہست اندر جہان
من اکراه و اجبار نکنم براو — شنیده ز مردم چنین گفتگو
ہمانا شده خون دل مرتضاؑ — بپیچید با تربت مصطفاؐ
بنالید و زارید با رنج و درد — ز ایذا و تذلیل آنکس که کرد
فغان کرد از گردش روزگار — بخواند آیت یا ابن ام چند بار
دگر بو عبیده از آن انجمن — سخن راند و گفتا که ای بوالحسن
ز قوم قریش تو این مردمان — بباشند دیرینه و کاردان
قوی‌تر بدیدند بوبکر را — باین کار و منصب تو ہم ده رضا
چو گردد ازین بعد عمرت دراز — توئی لائق حکم را سرفراز
چه ہستی باسلام پیش از ہمه — بفضل و جہادے تو بیش از ہمه
مقرب‌تر ینی به خیر البشر — بعلم و بفہم و نسب بیشتر
مگر چون به بوبکر شد اتفاق — نداری روا اختلاف و شقاق
جوابش بفرمود حیدر چنان — که ترسید از داور ای مردمان
چنین موہبت را که رب عباد — درین دودمان نبوت نہاد
نه در خانۂ خویش در آورید — نه از جائے حق اہل آنرا برید
ہمانا که ما اہل بیت رسولؐ — احقیم و اولے ز جمله فحول
بباید که ماییم دانائے دین — خبردار علم کتاب مبین
نگہدار آثار خیر الانامؐ — شناسائے امر رعایا تمام

بود خانهٔ ناظم و نسق — سپهر مهبط وحی و احکام حق
چو بیگانه مدخل نماید درین — بیفتد خلل در مهمات دین
بپوئید دنبال نفس و هوا — بیفتید تا از ره حق جدا
پس آن پور جراح خاموش شد — چو نشتر زده مرد مدهوش شد
بن سعد انصار زان انجمن — تملق کنان گفت کای بوالحسن
هر آن قصه کامروز کردی بیان — چو می‌گفتی آنروز با مردمان
همه مردمان بیعت و اتباع — نمودندی آندم بتو بی نزاع
بیارند اعلام واضح ترین — که گفتند پاسخ بشیر اینچنین
که آندم نشستی درون سرا — نه بستی در اختلاط و لقا
ازین ره شده ذهنها منتقل — که همسر گزیدارے برین کار دل
ولیکن گذشته است این ماجرا — نمودند بیعت ابوبکر را
جوابش چنان داد آن حق مقال — که آوردم آنرا محدث جمال
که اے یار پیغمبر مصطفا — تو میداشتی در حق من روا
که من میت پاک سالار دین — فگنده همان طور روے زمین
بلا دفن آسوده یکدمی — بر این و آن گفتگو کردمی
غنیمت شمردید آن شغل من — نمودید از بهر خود انجمن
کنون آب و رنگ سخن میدهید — بدینگونه الزام من میدهید
دگر اهل سیرت چو بلاذری — بیارند حتماً درین داوری
که این هم نفرمود با او امیر — که پاسخ ز بیعت عیان ای بشیر

کزین پیشتر در حیات رسولؐ
نمودند بیعت بمن این فحول

همان بیعتم شد بحکم اله
خدا و رسولؐ اندر وے گواه

پس اکنون چگونه بگردد چنان
که دعوای بیعت کنند این کسان

نه هرگز سزاوار بیعت شوند
درین مدعا پر بطالت شوند

بن سعد از گفتهٔ خود چنان
خجل شد که زآن باز ماندش دهان

بسے احتجاجات کرده امیرؑ
ز اخبار و قرآن چو نصّ غدیر

چو بوبکر دید این چنین آشکار
که گفتار مولاست بس استوار

پس از راه پوزش شده حرف زن
که پنداشته بودم ای بوالحسنؑ

که تو نیز با ما موافق شوے
باین جمله مردم موافق شوی

ولیکن چو دارے کراهت ازین
مکن بیعت اکنون مشو بس حزین

امیر عربؑ بعد این ماجرا
گرفته ره پاک دولت سرا

ازین بعد هم آن وصی رسولؐ
ببرداشته همره خود بتولؑ

به نزدیک انصار رفته بشب
از او شان بفرمود نصرت طلب

هم آن سیدهؑ از جفای قریش
شکایت بفرمود با درد و طیش

مگر جمله بیعت آن عتیق
نمودند انصار همچون شفیق

بپاسخ بفرمود شیر ودود
هر آنچه بن سعد را گفته بود

صحیحین بنگر بکن قصه طی
بخوان باب خیبر دگر باب فی

ببین نیز تاریخ طبری خویش
ز انکار حیدرؑ ر نباشے پریش

که تا زنده بوده است دخت رسولؐ
نکرده علیؑ بیعت کس قبول

چو شش ماه بعد آن حزین پر ملال ازین دار محنت نمود ارتحال

بدریافت شه حال اجماعیان که رو تافتند آنهمه این و آن

پی صلح ناچار خود زان سبب ابوبکر را کرد چندی طلب

که بارے بر من بیائے مگر نباشد بهمراهی تو عمر

چه بوده گرفته دل از غلظ او همین خواست کو بر خورد پیش رو

بیامد چو نزدش ابوبکر پیر بفرمود ارشاد او را امیر

که آنچه بداوت خدائے صمد بر آن نیست زنهار ما را حسد

ولاکن تو تنها گرفتی عزیز نکردے تو حقدار آن را تمیز

ز قرب پیمبر درین امر ما چه بینیم حق بهر خود بے خطا

ازین گفتگوهائے پر رنج و درد همانندم ابوبکر هم گریه کرد

بگفتا کزین مال آن مصطفےٰ نزاعے نباید بما و شما

بفرمود آخر امیر امم که فرداست موعد پئے بیعتم

بروز دگر آن امام انام بمسجد درآمد بصلح عوام

ابوبکر بالائے منبر عیان بسے چون علی گشت رطب اللسان

بیان کرد وجه تقاعد دگر که کرده ز بیعت شه دادگر

پس آنگه وصی رسول زمان ز درج دهان گشت گوهرفشان

که اے مردم انکار بیعت بکید نه زنهار بوده مرا از حسد

ولیکن درین امر در هر زمان همیدیدم از بهر خود حق عیان

چو تنها ابوبکر آنرا شتاب گرفته دلم خون شده بیحساب

نگفته بمن اینکه حالات چیست ... پی این امارت سزاوار کیست

بدینا التفات امیر عرب ... در آن انجمن شد سروری عجب

بگفتند مردم که است بو تراب ... کنون آمده راست تو بر صواب

از این بعد راوی نکرده بیان ... که بیعت نموده شه مومنان

ز مسلم بود خاص نقلی دگر ... پی بیعتش لیک بس مختصر

خلاصه چو رو تافت خلق کثیر ... با چهار شان کرد صلحی امیر

همین طور خیلی صحابه فحول ... باکراه کردند بیعت قبول

ز جبر و کراهت که آمد عیان ... هم از صاف تصریح بعضی کسان

هویدا کز اصحاب بس هوشمند ... بدل منکر این خلافت بدند

از این منکران مقتدران خبر ... بنی هاشم و طلحه و هم زبیر

چو سلمان و مقداد و عمار ... چو بو ذر چو خالد دگر چون براء

ابی بن کعب و هم اسلمی ... چو نعمان و عثمان و فروه همی

مهاجر خزیمه حذیفه عفو ... چو حسان و هم قیس سعد نکو

از این بعد حال دوم را نگر ... چگونه خلافت گرفته عمر

که او را رفیقش چو الفات وام ... بخلق خدا کرد از خود امام

صحابه بر این رای بوبکر را ... ملامت نمودند و پندی بسا

گر او خلافت خلافت رسول ... عمر را نوشته بر غم فحول

سر آن نوشته زده مهر و بند ... فرستاد آنرا که بیعت کنند

بمضمون پوشیده اش ای شگفت ... ز مردم باکراه بیعت گرفت

جبر از انصار و بنی ہاشمی

[illegible] و اهانت
شوری

چنین بیعت از حکمتی در نهان — نه هرگز گرفته کسی در جهان
عیان شد ازین کان عتیق و عمر — محابات کردند باهمدگر
کند گر محابات سالار قوم — ز سوئے حق آید بر و طعن و لوم
دمِ مرگ کرد آن دوم گُربزے[1] — که ناید خلافت بدست علی
چه بهر خلافت چنان نرد باخت — که یک گوئی میدان شورش ساخت
کز اصحاب شش کس گزیده عمر — که شورائے نمایند باهمدگر
همین شش کسان سه روزی شتاب — ز خود ها یکے را کنند انتخاب
بهر سو شود کثرت رائے ها — بباید گرفتن همان رای را
برابر چو باشند آرائی شان — بگیرند رائے بن عوف[2] ازان
علاوه برین حکم ورائے تر — عجب حکم پر جیف داده عمر
که هر کس که ساز د ز رائش ابا — سرش را نمائید از تن جدا
می انگاشت انهم و رآندم عمر — که حیدر[53] را ابا میکند از دگر
چه سه کس از آن اهل شوری عیان — بن عوف و عثمان و سعد جوان
بهم خویش بودند و خوش همنشین — ازین ره عمر کرده بود این یقین
که یک رائے گردند این هر سه تن — نگردد خلافت سوئے بوالحسن
ازین ره بشورائے ز غامض نظر — نه عباس را کرد داخل عمر
چه این امر بوده عیان و جلی — که او میکند میل سوئے علی
چنانچه بیارند اهل سیر — چو طبرے ز حال وفات عمر
که از بعد آن حکم ورائے زبون — برفتند مردم زنزدش برون

[1] گربز مخفف گرگ بز یعنی گرگ بصورت بز و گربزی یعنی مکاری و حیله گری ۱۲ سید حسین گریان [2] یعنے از بیعت شخص دیگر ۱۲ منه

علیؑ نیز بر خواست چون آن شنفت | بخویشان و با عم خود این بگفت

که گر دو دگر این قوم فرمانروا | نیابید هرگز امارت شما

پس این امر برگشت از باعیان | یقینے بعثمان و هند این کسان

که سعد و بن عوف و عثمان بهم | بباشند خویشان و هم ابن عم

چو سازند با هم گر هر سه تن | نیابد خلافت گہے سوئے من

زعثمان چه بدعات و احداثها | بیایند در شرع و دین خدا

از و بعد نسل امیّه خورد | برند این امارت بهر [illegible]

دگر آن عوانه هم آن جوهرے | بیارند حرفے کز آن خونگرے

که حیدر در آن حال اینهم بگفت | بخویشان و با عم خود در نهفت

که گر زنده ماند عمر بعد ازین | ولیکن بمیرد کنون بالیقین

کنم آگه او را برین کارها | که آورد در حق ما بارها

چه هموارہ در حق ما سر بزد | از و کارهائے بد و رائے بد

عوانه دگر گفت کان شاه دین | بخویشان بگفته بهاندم چنین

که این قوم بعد از رسول خدا | نمودند بس دشمنی با شما

چنانچه زمان حیات نبیؐ | با و داشتندے عناد قوی

چه کرده همین قوم فرمانروا | نیابید هرگز امارت شما

بایزد که این جمع با هر نسق | بجز تیغ نایند بر راه حق

چو بشنفت ابن عمر این سخن | بحیدر بگفتا که اے بوالحسن

برانگیخته میکنی زین مقال | تو این مردمان را بجنگ و جدال

بفرمود حیدرؑ که خاموش باش — تو آیا ندانسی که اینست فاش

کس با پاسے تو گر چنین امر را — نه از ابتدا دفع کردے زما

نمیکرد با تو اسے بخوف — نه این ابن عفان نه این ابن عوف

ندیدے گر این نقلهاے عدید — ببین باز شرح ابن ابو الحدید

که بود او ز اهل الکلام متین — پس این نقلها حجت خوش رزین

بهرحال در بعد موت عمر — بکردند شوری همان شش نفر

نهادند آغاز یک قیل و قال — شمردند از بهر خود با خصال

بن عوف گفته که این طول چیست — ازین جمع با اینچنین مرد کیست

که خود را ازین شان نماید بدر — نهد رغبت این امارت ز سر

هم از بهر این است مصطفیٰ — کند منتخب او امیر شما

من از رغبت نفس خود اکنون — ز جمع شما می نمایم برون

بقول بن عوف سب اکتفا — بدادند آن اهل شوری رضا

ولیکن علیؑ امیر امم — نداده رضا خود نکردش حکم

بگفتش ابو طلحه با نمود — که او را حسین عمر کرده بود

که بر راسے این ابن عوف فطین — رضا داده تو هم اسے علیؑ متین

بفرمود حیدرؑ که ای ابن عوف — ندارم من از سوے تو بیم و خوف

لیکن عهد واثق تو اسے کرده کار — که بهر خدا حق سے کنے اختیار

نه بر سوے عثمان بوجه سبب — نه بر سوے سعد خود ستار نسب

طرفداری و نیز میلان کنے — هر آنچه کنی بهر یزدان کنے

بن عوف کرده حلف اینکه من — کنم آنچه فرمودی ای بوالحسن
ازآن بعد او همچو مرد وُدود — بدیگر کسان مشورت می نمود
قریشی نژادان باطل گرای — همه بهر عثمان بدادند رای
بدادند هم رای جمله شریر — که از نسل هاشم نباشد امیر
بگفتند خیلی ببغض دلی — نسازیم بیعت گهی با علیؑ
بدادند انصار یکسر رضا — بلا رشک بر حیدرؑ مرتضی
پس ازبعد سه روز آن مرد پیر — بیامد به مسجد حضور امیرؑ
بگفتا که بر تست عهد خدا — که گر بر مقدس کتاب هدی
همین نهج بر سنت مصطفیؐ — بهر سیرت هر دو شیخین ما
عمل میکنی صاف ای بوالحسن — نمائید بیعت بتو انجمن
بفرمود آن دم امیر اجلؑ — که بر حسب طاقت نمایم عمل
بن عوف گفته بعثمان دگر — که شرط مرا می پذیری اگر
شنوی داسے امر پس آن عقول — بلا قید طاقت نموده قبول
بن عوف گفته بصوت بلند — بحضار مسجد زطبع نژند
که حیدرؑ ندارد عمل را قبول — بقرآن و بر سنت آن رسولؐ
مگر اینکه عثمان مرد اجل — بلا قید طاقت پذیرد عمل
بگفته چنین ابن عوف حسود — بزودی بعثمان بیعت نمود
ازآن پس قریشان بجوش دلی — نمودند بیعت برغم علیؑ
بن عوف را گفت آن دم امیرؑ — که کردی چه خدعه بمن ای دلیر

نباشد همین اولین زور و جبر — که کردید بر ما پس اولی است صبر

بیاورد طبری به لفظ جلی — که چون خواست برود ز مسجد علیؑ

بن عوف گفتا از آن انجمن — که بنروے بلا بیعت ای بوالحسنؑ

چه گفته همانا عمر برملا — که هرکس که سازد ز بیعت ابا

پس او قتل کرده شود ناگزیر — ازینرو چه بیعت نموده امیرؑ

عوانه بیارد که آندم علیؑ — نه بیعت نموده ز حسن دلی

مگر بعد آن مردمان بر مکان — برفتند پیش شه مؤمنانؑ

بگفتند با او همان انجمن — که بیعت به عثمان بکن بوالحسنؑ

بفرمود حیدرؑ نه سازم اگر — بگفتند آن مردم خیره سر

که بر تو نمائیم اکنون جهاد — بناچار تن بهر بیعت بداد

درین ماجرا است تستن گزین — خدارا تو حال قریشیان ببین

که آن قوم حساد سگی نژاد — چه میداشت با شاه مردان عناد

ازین پس تماشاے خدعه بکن — که ناید ز مؤمن چنین بے سخن

چه تمیل سه شرط را ناگزیر — بطاعت چو مشروط کرده امیرؑ

چه کرده خطا کز امارت از آن — بن عوف محروم کردش عیان

بقرآن اقدس خداوند ما — بفرمود این شرط را جابجا

بخاری همین گفت ابن عمر — که هرکس که در عهد خیر البشرؐ

چو میکرد اسلام و بیعت قبول — همین شرط میگفت پیش رسولؐ

بگفتے کسے گر چنین شرط را — بگفتے که گو اینچنین مصطفےؐ

نگفته چو این شرط عثمان مرد خلاف خدا و پیمبرؐ بکرد
پس آنرا که کرده خلافِ رسولؐ نمودند بهر امارت قبول
هر آنکس که کرد اتّباع نبیؐ نکردند او را امیر و ولی
دوم اینکه این شرط را برملا نکردند با دو خلیفه چرا
خلاصه که این حکمت خاص شان بیاید بحق شه مؤمنان
ببین حال هر سه امارت عزیز که بردند از حکمتی بی ستیز
چه اول امارت ز خوف نزاع که سازد در آن حیدر حق مطاع
بپا گشت در غیبت مرتضاؑ بهنگام تدفین آن مصطفاؐ
ازینوجه کردند عجلت تمام شدش فلتهٔ جاهلی نیز نام
عمر را نگردید بیعت حصول نمودند بی بیعت او را قبول
چه از بهر او بیعت بی نمود بگمنام ملفوف مختوم بود
توان گفت اینجا بخوشتر نظر لفافه خلیفه بود نی عمر
تو احوال عثمان کنون دیده در آن کید واضح فزون دیده
عمر کار هر سه خلافت بساخت ولی بهر هر یک دگر نرد باخت

باب چهارم

انموذج حالات صحابه و اصناف ایشان و درین جا چهار فصل اند و یک تتمه فصل اول بیان حالات صحابه باعتبار اطاعت خدا و رسول امین و نصرت

وجہاد وحمایت دین در حیات جناب سید المرسلین صلی اللہ علیہ وآلہ الطیبین

بیا حق پژوہا سخن گرا | سپے جملہ اصحاب مدحت سرا

چو کردی تو اجماع اصحاب گوش | زحالات اجماعیان ہم نیوش

نہ بریک نمط بود حال ہمہ | نگشتند یکسان مآل ہمہ

گروہے باخلاص دل حق پرست | مطیع پیمبر بقلب و بدست

بعرفان و ایمان بر اوج کمال | باعمال نیکو ملائک خصال

ینابیع حکمت اساطین دین | چو خدام با ہادی خود قرین

خواص سپے ناصر دین حق | ببردند بر سابقان ہم سبق

ہم از دولت نصرت این کرام | گرفتہ است دین محمد قوام

بفرمان برے خداوند جان | زجان بگذرند و ہم از خانمان

رضائے خدا و نبی در نظر | بذکر خدا دل طپان چشم تر

دم ابتلا صابر و شکر گو | توکل شعاران تسلیم خو

از ایشان خدا راضی و ہم رسول | بہشت برین منزل آن فحول

ولی حسب ارشاد رب جلیل | چنین مخلصان در تعدد قلیل

گروہے دگر عام از مسلمان | بعرفان و ایمان ہمین درمیان

نہ در دین حق راسخ الاعتقاد | نہ از علم و آداب روشن نہاد

ولیکن بمقدار علم و نظر | مراتب در ایشان ست با ہمدگر

بسے زان گروہ ہمایون مقام
چو اعراب جہّال و جم عوام

در اشغال دنیا بسی زان فحول
بماندند عارے ز فیض رسول

گروہے منافق عیان و نہان
کہ فرمود حق خود بقرآن عیان

ولیکن درین جرگۂ پر نفاق
بباشند دو فرقۂ پر شقاق

یکے اہل یثرب ز انصاریان
کہ بودند بس ظاہر و بانشان

چو رہزن مراقب نشین در کمین
شب و روز در بند تخریب دین

گروہے منافق ز قوم قریش
کہ ہموارہ از فخرہا دست بطیش

سر شان پر از کبر و دل پر ہوس
ہم اسلام شان از غرض بود و بس

حسود و حقود نبیؐ و علیؑ
دل شان مکدّر ز بغض ولے

ہمین ہمت آن گروہ نژند
کہ سالارے مصطفیٰ خود برند

ازین رہ چو روبہ بفکر متین
شب و روز در بند توسیع دین

کہ بعد از نبی ملک اسلامیان
ہمانا رسد دست شان بی تکان

تو گوئی کہ خاصان ولیکن عوام
بہر کار خود پختہ در فقہ خام

ہمانا کہ کردار و گفتار شان
شدہ کاشف زشت اسرار شان

ازین گفتۂ مجمل و مختصر
ز دانائے و علم شان بی بہر

نہ ماہر بقرآن و آثار دین
نہ آخذ ز آداب سالار دین

باشغال دنیائے مردار وار
نکردند بر علم و دین اعتبار

پس اے پیرو ہر صحابی بجان
بکوشش ولے حامی ہمگنان

بدین حال یاران چہ کوشی بکوش
نبودند یکسر بہ دین سخت کوش

چو کردند در غزوه‌ها جان عزیز — بکن سخت کوشی ایشان تمیز
نگو نیز بر عکس قول رسول — که بودند آن همگنان خوش عدول
چه ذکر عدالت که بس آن شیوخ — در ایمان نه خود داشتندی رسوخ
نه ثابت قدم در مهمات دین — نه چون بندگان جمله فرمان گزین
بسا سخت جا نها و سست اعتقاد — همان جاهلیت نهان در نهاد
بدلهای شان جنگ و کینه نهان — که می بود در جاهلیت عیان
چو داری تو این اعتقاد جهول — که بودند آن جمله یاران عدول
ازین اعتقاد دروغ صریح — بناچار گویم جوابی صحیح
سخن از دهان می برآرم چو دُر — ولی تلخ باشد که الحق مُر
زما شکوهٔ تلخیش نادرست — که این تلخ اقوال اخبار تست
بالاجمال کردارهای فضول — ز جرم خدا و خلاف رسول
ز ایذای پیغمبر و آل او — ز احداث بدعات و غصب و عتو
رسیدند تا ارتداد و نفاق — اگر می پذیری فنعم الوفاق
ولیکن بدانم که در ماجرا — نگردد چنین حرف کافی ترا
بناچار می گسترم من سخن — برابرو گره از سفاهت مزن
که اظهار حالات اصحاب یار — نه کس را بود مایهٔ عیب و عار
چه اوشان بسا عیب با یکدگر — بگفتند جا جا خصوصاً عمر
گر اصحاب را عیب چینی رافضی — عمر عائشه اولین رافضی
پس اکنون بتقلید این صاحبان — کنم هم ز حالات چیزی بیان

اول

یکی آنکه چون احمد حنبلی زیاران بسیارند این بدولی

که در سدّ ابواب مسجد بسا بگشتند بد ظن ز خیر الوریٰ

که هر باب مسجد نفرمود بند مگر باب یک حیدر ارجمند

بناچار فرمود شاه حجاز که حق بند کرد و هم او کرد باز

دوم

دگر ضعفِ ایمان آن صاحبان تو از آیهٔ پاکِ نجویٰ بدان

که در عرض مطلب حضور رسولؐ مقرر چو شد مبلغی بر فحول

نپرسید یک مسئله از نبیؐ کسی از صحابه مگر آن علیؑ

سوم

دگر وقت منشور و دیگر کتاب ندیدی که طلحه ز حکم حجاب

بحق نبی گفت با اعوجاج پس از وی کنم با زنش ازدواج

بکرد او چه ایذای نفس رسولؐ درین باب توذوا نموده نزول

چهارم

دگر قصهٔ افک بنگر بدرو هم آن گفتگو یکه خود سعد کرد

که کرده بیک خیرگی و شقاق حضور نبیؐ پاس اهل نفاق

بمسجد چنان شد خصومت اعم که جنگید آن اوس و خزرج بهم

نگردید ممکن که خیر الانام بگیرد ز موذی خود انتقام

حضور نبیؐ شد چو این خیرگی از اوشان چه امید بعد از نبیؐ

پنجم

دگر بنگری سورهٔ الجمعه باز که کردند بر هیچ ترک نماز

بمسجد نماندند با آن رسولؐ بجز چند معدود مخلص فحول

چو کردند از نفع اندک چنان چه داری تو بهر خلافت گمان

ششم

دگر گویم از فتح مکه خبر هر آنچه حمیدی بیارد اثر

که داده نبی مکیان را امان — بگفتند انصار طعنه زنان

هفتم

دگر گویمت قصهٔ پر زغم — چه رفته بقوم جذیمه ستم

که از دست یک خالد سخت جان — ز تیغ گشتند صد مسلمان

ازین فعل آزرده گفته نبی — خدایا که هستم ز فعلش بری

از آن بعد شد نزد شان مرتضیٰ — بداده بآن کشتگان خونبها

پس اینجا بده حق انصاف و داد — اگر باشدت راستی در نهاد

که آنانکه صد مؤمنان را کشند — بوقت غزا کینهٔ خود کشند

بباشند از بهر دین سخت کوش — خدا را بحق کوش حق را مپوش

چه باشد عجب از چنین شاب و پیر — که کردند کتمان حکم غدیر

هشتم

دگر بد دلے و گمان کسے — زمن یلمز خوانده باشے بسے

که هنگام تقسیم مال حنین — نهادند بر آن نبی عیب و شین

نهم

دگر سورهٔ توبه را بے شکوک — ببین و در آن ذکر جنگ تبوک

که کردند یاران تعلل جها — نرفتند خیلی بسوے غزا

دهم

دگر وقت واپس شدن زان فحول — نمودند هم قصد قتل رسول

همین قصد را کردگار جهان — بقرآن بفرمود کفر عیان

یازدهم

دگر حال جنگ احد را ببین — هم آن صدمه هاے رسول امین

که از حرص مال عدو صاف صاف — نمودند از حکم هادے خلاف

دوازدهم

دگر چون نموده عدو کار تنگ — گریزان گشتند در عین جنگ

ازین ره هر آنچه بشاه جهان — رسیده همه بود زان صاحبان

درین جرگہ سرگم و نیز قدم | ابوبکر و عثمان عمر نیز ہم
فرار ابوبکر را خود نہان | مکن میدہد دختر او نشان
بیارند از او چون سلیمان تو | دگر بیہقی و حاکم نیک خو
ہم آن ابن قیم ہم ابن کثیر | بتاریخ خود ہم سیوطی بہ بیر
مدارج ببین ہم ازالہ نگر | چو دو روضہ در فن خاص سیر
فرار عمر را ہم اہل سیر | بیارند چون واقدی در خبر
ہمین نہج آرند تفسیر دان | چو تفسیر فخر و سیوطی بخوان
چو استفسار تازہ نیاید بدست | ازالہ مدارج معارج بس است
ببین انتشار فرار گروہ | عمر ہیچ نیز بود بالائے کوہ
خودش شرح کردہ عمر اینچنین | چو کنز خود و دُر منثور بین
فرار سوم نیز مشہور تر | بیارد بخاری زابن عمر
فرارش سہ روزی طوالت کشید | تو گوئی بسوراخ موری خزید
مگر شیر حق صاحب ذوالفقار | صفوف عدو را نمودہ شکار
پس اسلام از دست آن حق امام | گرفت از سر نو بدنیا قوام
دگر بیہقی و جبن یاران ببین | کہ در غزوۂ خندق آن شاہ دین
مکرر نفر مو و مجمل مگر | کزین حزب اعدا کہ آرد خبر
بگفتند ساکت از آن آن فحول | نکردند فرمان بری رسول
چہ شب بود و صرصر ہوا می وزید | دگر خوف جان بود و سرما شدید
بہ تخصیص شیخین را گفت نیز | نمودند انکار ہر دو عزیز

سنیر دہم

[illegible]

از آن پس نبیؐ با حذیفه بگفت — پس او گفت لبیک چون این شنفت

پس او رفت تنها و کرد امتثال — در آنوقت صعب و خطرناک حال

چهاردهم

دگر چون بیامد بن عبدوُد — بمیدان طلبگار هم رزم خود

نداده جوابش ازین سو کسی — چو مسحور گشتند و صامت بسی

همه نامداران چو آن یار غار — گرفتند خوش گوشهٔ جبن و عار

مگر شیر حقؑ داد او را جواب — طلبگار اذن از رسالت مآبؐ

چو این غزوه بس صعب تر بود و شاق — که آمد محک خلوص و نفاق

در آن غزوه از بزدلی فحول — بحبط عمل شد وعیدے نزول

دگر بعد از عهد رضوان نهاد — نمودند یاران فرار از جهاد

پانزدهم

چنانچه فرار عتیق و عمر — ز خیبر بباشد بسے مشتهر

شانزدهم

دگر حال جنگ حنین آشکار — که کردند یاران ز دشمن فرار

از آن جیش اسلام نزد رسولؐ — ولے خدا بود یا شش فحول

بتخصیص بهر فرار عمر — چه خواهے در اینجا بخاری نگر

پس اکنون همین پرسمت ای عزیز — بروح عمر گو بصدق و تمیز

که گر در احد عفو تقصیر شد — درین دو هزیمت چه تدبیر شد

بتخصیص روز حنین آن فرار — بوجه ابوبکر بود آشکار

که بر کثرت جیش تکلان بکرد — توکل نه بر ذات یزدان بکرد

هفدهم

دگر آنکه مسلم بیارد خبر — از آن حال بوبکر را کن نظر

که روزے عدوی خدا و رسولؐ — همان صخر کرده گذر بر فحول

بگفتند یاران چو سلمانؓ ما زراه تأسف بجنب خدا
که سیف خدای جهان ای شگفت نه از گردن این عدو حق گرفت
چو بشنید بوبکر گفته بطیش که گوئید همچون شیخ قریش
از آن جا چو رفته حضور رسول خبر داد از گفته آن فحول
جوابش بفرمود شاه زمن که کردی غضبناک یاران من
چو کردی تو آن جمع را خشمناک غضبناک شد زان خداوند پاک
چو بشنید همچون زشاه حجاز بیامد بر آن صحابه فراز
بگفتا باوشان که ای انجمن شما را نمودم غضبناک من
بدادند پاسخ چنان آشکاره که هرگز نه بخشد ترا کردگار
پس این نقل هم کشف سری نمود که در قلب بوبکر ایمان نبود
که حامی شده شیخ کفار را ندیده روا قتل اشرار را
ازین حال قلبش نداری ستیز بقرآن ببین لاتجد ای عزیز
دگر آنکه از اهل سیرت بجو که بوده عتیق تو دشنام گو
ببین صدق و خُلقش چو با شیخ عقیل که دشنام داد او بحق عقیل
تو دانی که از قول خیر الانامؐ بهشت ست بر شخص فاحش حرام
دگر غزوهٔ طائف و هم در آن ببین یک نفاق کسان را عیان
که آمد چو حکمی که ای مصطفاؐ علیؑ را تو بسپار این راز ها
پس آن راز حق را نبیؐ در نهفت با ابن عم خویش تا دیر گفت
بگفتند اهل نفاق شدید که با ابن عم راز طولی کشید

هیجدهم

نوزدهم

بگردند باهم سخنها چنان ‌ ‌ که برخاطر پاک آمد گران

کند قاری تو درین اتفاق ‌ ‌ که گفتند این قول اهل نفاق

ببین معجم و کنز اے نیکخو ‌ ‌ که گوینده اش بود بوبکر تو

به تبلیغ سوره برات رسول ‌ ‌ فرستاد بوبکر را از فحول

بحکم خدا گشت معزول از آن ‌ ‌ علیؑ را فرستاد شاه زمانؐ

دگر آنکه مشکوٰة بین کان عمر ‌ ‌ بیک خیرگی پیش خیر البشرؐ

بستم

همیکرد مدح حدیث یهود ‌ ‌ وزان رنج قلب نبیؐ مے فزود

دگر آنکه روزے بیک خیرگی ‌ ‌ بیاورد تورات پیش نبیؐ

بست و یکم

چو خواندش حضور رسول عرب ‌ ‌ برافروخت رنگ رخش از غضب

بلاریب روشن شده زین خبر ‌ ‌ که اکمال ایمان نکرده عمر

دگر آنکه روزے عمر با نبیؐ ‌ ‌ نموده چه گستاخی و خیرگی

بست و دوم

گر استاد هرگاه شاه حجاز ‌ ‌ سر یک منافق کند تا نماز

گرفته عبای نبیؐ را عمر ‌ ‌ کشید و بگفتا ز خوئے تبر

که مامور حق نیستے بهر این ‌ ‌ دعائے تو نبود اجابت قرین

بفرمود او را رسول خدا ‌ ‌ که باشم مخیر برائے دعا

کنم یا نکنم دعا بهر او ‌ ‌ بگردید نادم پس آن تندخو

عمر خود بگفته که در روزگار ‌ ‌ نه سر زد ز من هیچ بیهوده کار

دگر آنکه مسلم بیارد خبر ‌ ‌ که کرده حکایت سلمانؓ عمر

بست و سوم

که تقسیم میکرد مالے رسولؐ ‌ ‌ بگفتم باو اینکه دیگر فحول

از آنانکه دادی تو شان مال و زر ... بباشند با آن سزا و ارتر

بر نجید و فرمود آن مصطفیٰ ... که کردند در حق من این روا

که با فحش از من سوالی کنند ... و یا اتهام بخیلی زنند

بست و چهارم

دگر خود ببین در سرای همام ... ز حال حدیبیه چندین مقام

یکی آنکه آورد لغوی خبر ... که آنجا بگفته نبیؐ با عمر

که در مکه برو سوی و از من پیام ... رسان اینچنین بر قریش فخام

ز خوف قریشان بیک بزدلی ... نبرده بکه پیام نبیؐ

بست و پنجم

دوم اینکه رجعت نموده عمر ... ز ایان که گفته خیر البشرؐ

نگفتی تو با من چنین و چنان ... پیمبرؐ نگرنیستی در جهان

چه خواهی در اینجا بخاری ببین ... که ظاهر شود ز ان علاوه برین

کزین گفتگوی عمر آن رسولؐ ... چنان گشت خاطر گران و ملول

که با او نزد حرف بار دگر ... اگرچه بپرسید چیزی عمر

چو آن سورهٔ فتح کرده نزول ... عمر را طلب کرده خواندش رسولؐ

بگفته عمر خود مدار اشتباه ... که از بهر کفارهٔ آن گناه

بست و ششم

بیاوردم اعمال صالح فراز ... چو اعتاق و صدقه چو روزه نماز

سوم بر خلاف خدا و رسولؐ ... بسا خواسته قطع صلح فحول

که آنرا بدل خواست خیر البشرؐ ... چه بوده مصالح در آن بیشتر

بست و هفتم

ازین هر سه ذلت شود خود عیان ... که باشد در ایمانش ضعف نهان

چهارم که هر گاه شاه زمانؐ ... پس از صلح فرمود کای مردمان

نمایند اینجا کنون نحر و حلق ... نکردند تعمیل این حکم خلق

ازین رنج فرمود آن شاه پاک ‏— کز گشتند امت ز عصیان هلاک
ور آن خلق هم بوده باشد عمر ‏— که بود وشش در آن باب کد بیشتر
دگر خود بنگار سی ببین ای عقول ‏— که با عائشه گفت روزی رسولؐ

بیت و هشتم

که قوم تو با جاهلیت عیان ‏— قریب اند یعنی که نو مسلمان
چنان گر نبودی من این کعبه را ‏— بنا کردمی چون قدیمی بنا
دریغا که از خوف کفر فحول ‏— نه ترمیم کعبه نموده رسولؐ
دگر آنکه فرمان حج وداع ‏— بفسخش چو داده نبیؐ مطاع

بیت و نهم

که نیات این حج برهم زنید ‏— هم آنرا بعمره مبدل کنید
ازین وجه بر طبع هر یار غار ‏— تمتع بعمره شده ناگوار
نکردند تعمیل حکم عظیم ‏— غضبناک شد پس رسولؐ کریم
در آن رنجش و غیظ شاه حجاز ‏— به بستر بخوابید گشته دراز
بپرسید زو عائشه کای رسولؐ ‏— که کردت غضبناک و خاطر ملول
هر آنکس که کردت غضبناک زار ‏— در آتش بیندازدش کردگار
همین متعة الحج بباشد همان ‏— که آنرا بمتعه زنان در عیان
عمر کرد در عهد خود ناروا ‏— بکن فهم حالات اصحاب را
چه داری عجب از چنین شاب و پیر ‏— که کردند کتمان حکم غدیر
دگر وقت رنجوری آخرین ‏— بهر مصلحت خواست سالار دینؐ

سی ام

که جیشی فرستد سوی رومیان ‏— بسر کردگی اسامه روان
بدست همایون دم رنج و درد ‏— لوای قشون را خودش عقد کرد

بفرمود پس با اسامه رسول — که با نام ایزد غزا کن عجول

بگشتند مامور لشکر دگر — بسا مردمان چون عتیق و عمر

امیر عرب را بر خویش داشت — که باید چنین خویش را پیش داشت

اگر شک نداری بحق امیر — کتب چون مدارج ببین و پذیر

اسامه از آن حکم خیر الانام — شده تا جُرف کرد آنجا مقام

نام مقام ۱۲

ازین پس پی کوچ آن مصطفا — همیکرد تاکید زودی لبا

ولیکن بآن حکم خیر البشر — نرفتند همچون عتیق و عمر

سخنها براندند بس مردمان — که بر خاطر پاک آمد گران

نمودند خیلی مهاجر کلام — ز سر کردگی اسامه غلام

بگفتند بعضی که بنشیم ما — که چون میشود حال این مصطفا

بهر حال با حکم آن مصطفا — چه گنجایشی داشت آن حیلها

در آن وقت کردند با یک شقاق — بسی بر خلاف نبی اتفاق

بآن درد و تب آه خیر البشر — بمسجد در آمد عصا بر سپر

بفرمود هر کس که بر تافت رو — ازین لشکر و جیش لعنت برو

ازین حکم تهدید خاص رسول — نمودند کوچ و غزا را قبول

مگر آنکه شیخین و بعض از فحول — نرفتند تا زندگی رسول

مکن شک درین لعن ای پر زلل — که با حشم آورد صاحب ملل

اگر بر سر جحد باز آمدی — ببین قول علامه آمدی

ببین قول ابن ابی الدم دگر — هم آورده جوهری را نگر

هم آورده آنرا محدث جمال | که بوده ز اعیان اهل الکمال
دگر آنکه یعقوب ملائی فرد | نه انکار لعنت توانست کرد
از آن بعد هم آن رسول ودود | دگر تا دم مرگ حکمش نمود
نمیکرد بر محض حکم اکتفا | بفرمود تاکید زودی بسا
ولیکن ندانم که آندم چرا | نرفتند شیخین بهر غزا
نه عذر تخلف همیداشتند | ندانم چه بهبود پنداشتند

قوله

چو گوئی ز بوبکر این عذر باز | که گردید او چون امام نماز
پس آن اولین حکم خود نسخ یافت | ابوبکر زان حکم خود رو نتافت
ویا بود این حکم ورای نبی | پس از لعن بوبکر گردد بری

جواب اول

بگوئیم پاسخ همین مختصر | که نقل امامت کم و بیشتر
روایات اسلاف تست آشکار | بآن نقلهای تو ما را چه کار
بداری هوس گر بر اسکات ما | بباید که گوئی روایات ما

جواب دوم

مگر بهر تشحید ذهن عوام | کنم بر تو هر گونه حجت تمام
که حکم نخستین ز حکم پسین | بباید بهم آنوقت نسخ ای متین
که هر یک منافی بدیگر شوند | بهر ضعف و قوت برابر شوند

بیان امر اول

مگر بهر دو این امر انجا ضرور | نباشند مفقود ای ذی شعور
پس آن امر اول ندارد اثر | که نبود منافات باهم دگر
چه بهر امامت رسول انام | نفرمود در حکم قید دوام
پس از بعد یک دو نماز آن عتیق | نگشته چرا با اسامه رفیق

چه بعد از نماز آن رسول ودود ص — همه را پے کوچ حکمی نمود

نه در حکم ابعد بو بکر را — بتصریح کرده برے مصطفا ص

بدانم که بو بکر نزد نبی ص — نمیداشت حاجت که گردد برے

بیان امر دوم

بیان دوم امر باشد چنان — که بر اهل خبرت نباشد نهان

وجه اول

که آن حکم کوچ ست بس پر شکوه — ضعیف ست امامت بچندین وجوه

یکے آنکه ماموری آن عتیق — به لشکر مسلم بر هر فریق

امامت که گویش آن قول تست — بود متفق امر او چیست

وجه دوم تضعیف تفتازانی

دوم آنکه بوبکر را مصطفا ص — اگر کرده بهر امامت بپا

چرا بعد آن زود شاه حجاز ص — بمسجد بیامد میان نماز

نه مهلت بداده که یار همام — نماز خودش را نماید تمام

عجب گر پس از حکم فی الفور زود — برفتار در جسم قوت فزود

ازین ست روشن که خیر البشر ص — نمیداشت خود زان امامت خبر

چو دریافته پس ابوبکر را — نه زنهار کرده امامت روا

که از دست یاری همچون امیر ع — بمسجد بیامد بشیر و نذیر ص

وجه سوم

سوم مرویات امامت همه — بود مختلف لفظ و از واهمه

وجه چهارم

نباشد سزاوار آن نزد خویش — که آنرا نیابی بر خصم پیش

دگر اینکه ماموریش در غزا — نشنیده بگوش خود از مصطفا ص

نه حکم امامت شنیده خودش — پیامے ز اندر سرا آمدش

رود اندر آن حکم همچون گمان — که در پرده باشد ز سوئے زنان

وجه پنجم

دگر اینکه حکم امامت چو کرد — نبی بود در شدت رنج و درد

بود حکم کوچ ابوبکر یار — بحال ثبوت حواس آشکار

درین هر دو حال ست فرقی مگر — ببین نقل قرطاس و قول عمر

وجه ششم

دگر اینکه بهر امامت رسولؐ — نفرمود نام کسے از فحول

چه گفته بن زمعه یک حفی — که در خانه بودم حضور نبیؐ

ور آمد مؤذن بآن سرفراز — بکرد اطلاعے بوقت نماز

بفرمود مارا در آمد رسولؐ — گذارند گوئے نماز آن فحول

برون آمده گفتم آمد فراز — عمر را که شو پیشوائے نماز

چو آغاز کرده نماز آن عقول — شنیده صدایش بگفته رسولؐ

که از پیشوائے خطاب پور — اِبا میکند ایزد و مؤمن ضرور

ازین نقل اعیانِ تو ای خبیر — هویدا و روشن چو مهر منیر

که بهر امامت رسولؐ انام — کسے را نکرده معین بنام

مگر چون بن زمعه کرد افترا — ببستند نام ابوبکر را

وجه هفتم

دگر آنکه حکم امامت نهان — بود ناقلش عائشه در عیان

پس او متهم بود با جلب سود — که او اینچنین حکم خود داده بود

گواهی سبطینؑ بهر فدک — بوجه بنوت برآورد شک

گواهے مقبول شاه نجفؑ — بوجه تزوّج بود مختلف

گواهے دخت خلیفه فراز — چگونه مسلّم شود بر نماز

عذر ثالثه

چو گوئے ابوبکر آن پیر مرد — **قوله** — زکفار خوفے پئے شهر کرد

جواب اول

چو تعیین تیر سب براو فرض بود ز جیشش اسامه تخلف نمود

بگوییم که حفظ مدینه عیان اگر فرض بوده بر آن دمان

جواب دوم

که ایشان نبودند مامور جیش ز انصار و قتل علیؑ نے قریش

نه بد فرض بوبکر گفتی تو پوچ چه او بود محکوم و مامور کوچ

دوم اینکه از خوف اعدای دین ابوبکر را شد روا گر چنین

که حکم صریح نبیؐ را خلاف نموده نه هرگز ز دور مصاف

پس او را ازین وجه میشد روا که دارد به شهر اندر آن جیش را

غدر چهارم

ز او کرد پروای شهر رسولؐ روان کرد لشکر مگر آن غفول

قوله

چو گفتی که تعیین اهل جهاد ز رای نبیؐ باشد و اجتهاد

جواب

پس از بعد مرگ نبیؐ زمان همانا نه عصیان بود ترک آن

وجه اول

بگوییم کزین عذر تو ای ستوه جواب اند شافی بچندین وجوه

نخست آنکه این دعوی نادرست دلیلی ندارد بود گرچه سست

بود فرض بر مدعی نبیل که بر دعوی خود بیارد دلیل

وجه دوم

دوم دعوی تو خلاف کتاب و ان آیتی را چه گویی جواب

ازین آیه پیدا که حکم نبیؐ بود وحی و تعمیل آن واجبی

پس احکام و فرمان آن خوش نهاد ز رایش نبوده نه از اجتهاد

وجه سوم

اگر اجتهادش بود بعض آن بود پیروی لازمی بیگمان

چه مطلق بباید اطیعوا الرسولؐ همانا تو هر حکم را کن قبول

سوم باید دید حرف عتیق که در باب این جیش زد با رفیق

که هرگه عمر نیز دیگر فحول — بگفتند بوبکر را کای عقول
ز کفار داریم ما خوف جان — نه این جیش را کن ازینجا روان
ابوبکر گفته که من زینهار — نه بندم خلاف پیمبر بکار
اگرچه ز انفاذ جیشش مرا — ور انجا ددان هم خورند از جفا
پس از بعد مرگ نبی نکو — نه عصیان شدی ترک گر حکم او
چرا کرد بوبکر لشکر روان — عمر را چرا کرد زجری عیان
اگر بود این زجر فرزانگی — که خود کرد ازین قول بیگانگی

جواب چہارم

دگر اینکه دانسته از کجا — که آن حکم نبود ز سوی خدا
ازآن لعن و تاکید سخت رسول — که فرمود بر مسلمان فحول
عیان اینکه حکم تعینا تیان — بود هم ز سوی خدای جهان
چو شد باطل این یاوه طبع زاد — که آن حکم بود از نبی اجتهاد
پس انچه بکردی عمارت بر آن — ازین بعد شد منهدم بی تکان

جواب پنجم

دگر حکمرانی آن ذی شعور — نگردد کسی موجب آن ضرور
اگر بر عکس حکم پیمبر رود — نه گردش خلیفه رسول صمد
زبان نبی بود آن حکم کوچ — خلافت بلا حکم بل هیچ و پوچ
تو قول ابوبکر را باز بین — نمیداشت او اختیار اینچنین
ازین بعد باری بگویم دگر — که چون با اسامه نرفته عمر
چو گوئی که بوبکر همره عمر — اجازت گرفت از اسامه مگر
بگویم اسامه نبوده مجاز — که دارد کسی را ز تعمیل باز

قصهٔ قرطاس

دگر خود بگفتی که بوبکر یار — بهر امر میداشت خود اختیار
پس اینجا خرد می فتد در شگفت — که او چون اجازت ز دیگر گرفت
تو کردی امیری او بفر دروغ — جواب خودت را نمودی دروغ
دگر بعد ازین بدترین خیرگی — ببین از عمر خدمت آن نبیؐ
که از خوش وصیت چه رو تافته — بهذیان سخن بر نبیؐ بافته
که در حال رنجوری آخرین — بیاران بفرمود آن شاه دین
که اینجا بیارید کتف و قلم — نویسم نسازید تا گم رهم
عمر گفت این مرد در تاب تب — پریشان و هذیان بگفت از تعب
کتاب خدا هست ما را بسند — نمودند اعوانش هم این پسند
از آن قول او شد نزاع کثیر — در آن جمع پیش بشیر و نذیرؐ
کسی گفت بدهید کتف و قلم — بکردند هم منع جمعی بهم
چو برخاست پرخاش و شور فحول — بیازرد و فرمود قوموا رسولؐ
پس آن ابن عباس راوی آن — دم نقل میگفت گریه کنان
که بوده مصیبت گران تر همان — که از اختلاف و نزاع کسان
شده حائل و مانعی بر ملا — میان کتاب و رسولؐ خدا
بهنگام ذکرش زمین حرم — همیشه از آن اشکبارش نم
روایت نموده عمر نیز هم — که کرده طلب شه دوات و قلم
بگفتند اهل حرم در حجاب — چرا نشنوید از رسالت مآبؐ
بگفتم باوشان در آندم بکد — که باشید خاموش بر جای خود

چه هستید اصحاب یوسف شما / تمائید هنگام دردش بکا
چو باشد پیمبر خوش و هوشیار / بگردید بر گردن او سوار
چو بشنید این را رسول انام / بمن گفت آندم تخاطب کنان
که بگذر ز حال زنان متین / که ایشان کنون از شما بهترین
درین نقل گر شک بداری همی / ببین کنز عمال از متقی
دریغا در آندم عمر بر ملا / شده مرتکب او بچندین خطا

خطای اول

دریغا عمر با خطاهای چند / خلاف پیمبر نموده پسند
یکی آنکه بر ذات پاک رسول / در آن وقت هذیان ببست آن عقول
اگر در مرض هم بصحت نبی / ز گفتار هذیان بباشد بری
نمیداد حکمی خلاف هدا / که هم بود پیرو بوحی خدا

خطای دوم

دوم گفت آنرا بطرز عجب / که در حضرتش بود سوء ادب
تلفظش بلفظ نبی و رسول / بیک مرد تعبیر کرد آن عقول
ولیکن بقرآن خداوند فرد / نبی را بالفاظ خوش یاد کرد
ازین هر دو الفاظ[1] بین دلفگار / شده حال قلب عمر آشکار

خطای سوم

سوم کرد از حکم حق بس عدول / که بود آن خدا و اهم اطیعوا الرسول
نبوده بجز فی زدن اختیار / چه فرموده ما کان پروردگار
بحکم سمعنا شنی گوش نداد (سوره نور ۱۲) / موافق تخصمتم زبان برگشاد
ازین آیه ها آن خدای قوی / بیاموخت طرز جواب نبی

خطای چهارم

چهارم که از حسبنا با شکوه / شقاقی[2] نموده بچندین وجوه

[1] معنی از لفظ رجل و هذیان ۱۲
[2] شقاق و مشاقه خلاف و دشمنی کردن ۱۲

یکی آنکه بر ضدّ خیر الوریٰ[ص]
ز قرآن جدا کرد او آل را

مگر باد وی رحمت ذوالجلال
بفرمود قرآنش مقرون آل

چه این حکم قرطاس پاک اجل
مطابق بود با حدیث ثقل

پس او اتباع علی[ع] ولی
پذیرا نکرده بکوشش ولی

دوم آنکه کرده شقاقی دگر
در آندم ز مقصود خیر البشر[ص]

که کرده خودش اعتراف جلی
که بوده وصیت بحق علی[ع]

شدم مانع آن بلا رشک و طیش
که راضی نبودش کسی از قریش

چو فهمید این را رسول[ص] زمان
بفرمود ترک وصیت از آن

بیاورد این را ابن ابوالحدید
ز تاریخ بغداد احمد پدید

علاوه درین نقل روشن چنین
که نزدیک موت مصیبت قرین

هر آنچه نویسد بود مختصر
جز امر خلافت نباشد دگر

ازین هر شقاق و تعارض و خبط
عملهای نیکو بگردند حبط

خطائیست فخیم که از حسبنا
چه جهلی روا کرد بر مصطفی[ص]

که پیغمبر[ص] حق نداند چنین
که کافیست یا نی کتاب مبین

بحالیکه جهل خودش بود آن
ندانست این نکته بوده عیان

که احکام بسیار با هر نسق
نه هرگز بر آید ز قرآن حق

هم از ناسخش هم ز تاویل آن
نبودند واقف بجز راسخان

هم از بهر انفاذ احکام آن
بود حاجت عالم حکمران

همین طب و آئین ملک ای لبیب
معطل بود بی شه و بی طبیب

ازین وجه بر ختم رسول امین — علی را نموده بقرآن قرین
چنانچه بصفین وصی نیز هم — بگفته که قرآن ناطق منم
پس از حسبنا بود قصد عمر — که حاجت ندارم بآن راهبر
اگر بود کافی همان در خیال — پیمبر نه کردی لزومش بآل
اگر بود کافی کتاب مبین — پی دفع هر فتنه و امر دین
ز انصار چون خوف کرده عمر — که بگذاشته دفن خیر البشر
نکرده چرا دفع آن اختلاف — ز قرآن در انصاریان بی گزاف
چرا گشت حیران در احکام دین — که لولا علی گفت آن شرمگین
بهنگام مرگ ابوبکر یار — برای خلافت شده بیقرار
گرفته سند بهر آن از هوا — نه کافی شدش چون کتاب خدا
عجب تر که آندم خلافت مآب — بگفتا که کافیست ما را کتاب
همان دم نموده تخالف بآن — که نگرفت حکم رسول زمان

خطای ششم

خطای ششم اینکه پر جاش و شور — بپا کرد پیش پیمبر ضرور
پس او شد گرفتار جرم و خطا — بفرمان لا ترفعوا[1] بی خفا
چنین ست این جرم او ای عزیز — کزین میشود حبط اعمال نیز

خطای هفتم

خطا آنست هفتم که آن خیرگی — بداده اذیت بذات نبی
که آن صاحب حلم و خلق عظیم — براندہ همان جمع را از حریم
تو پاداش ایذای نفس نبی — ز یؤذون دانی مشو اجنبی
دریغا ببین این عتاب رسول — نکردند ایشان رضایش حصول

[1] قوله تعالی یا ایها الذین آمنوا لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی و لا تجهروا له بالقول کجهر بعضکم لبعض ان تحبط اعمالکم و انتم لا تشعرون ۱۲ سید حسین

تخلف ز جیش اسامہ دگر مزیدے برین بود جرم و خطر

ابوبکر امامت دردن نماز نمودہ بلا اذن شاہ حجاز

ہمانا ہمان شارع مذنبان برایشان غضبناک رفت از جہان

خطائی ست ہشتم مذمت ترین کہ باشد وصیت مؤکد ز دین

ولیکن نبیؐ را بغایض نظر شدہ مانع از توصیت آن عمر

برائے وصیت رسولؐ ودود ہمانا چہ تاکیدہا کردہ بود

چو نسبت بذات رسولؐ زمان ہمہ امتش بود پس ماندگان

بسا دور از او اینکہ رحلت کند بامت نہ چیزے وصیت کند

نہ چیزے و امری وصیت کند بغیر از وصی شاہ رحلت کند

پس آن حکم بودہ وصیت عیان کہ مانع عمر شد ز تحریر آن

ہویدا کہ منع وصیت بچیز ہم از عقل مذموم و از نقل نیز

چو کردندے تعمیل حکم رسولؐ نہ سر می زد احداثہائے فضول

کہ اول بکردند اصلے بنا کہ یک کس بسازد خلافت بپا

چنانچہ ابوبکر را خود عمر امارت بدادہ بیک کر و فر

ازین وجہ ہر سرکش پر ہنر نمودہ ہوائے امارت بسر

ہنوز این چنین اصل بد ای فغان چہ خونہا فرو ریختہ در جہان

ہمان منع سر زد ز ہر بر بلا بصفین و در بصرہ و کربلا

چہ خوش گفت آن حبر عبدالکریم کہ در سنیان بود مرد عظیم

کہ شمشیر نامد برون از میان چو بہر خلافت در اسلامیان

دگر منع میراث پاک بتولؑ / چه آورد ظلمی بر آل رسولؐ
دگر مبلغ خمس آل نبیؐ / نمودند اسقاط و هم منتفی
ازین بدعت شان برای دوام / پریشان بگشتند آل کرامؑ
دگر آنکه بر تخت شاهی امیرؑ / چو ننشست بعد از بشیر و نذیرؐ
گرفته جهان را جهالت دگر / بگردید رنگ شریعت دگر
چنانچه چو متعه شده ناروا / در اسلام افتاد رسم زنا
هم از هر امام ضلال فرزند / در اسلام بدعات پیدا شدند
چو بدعات آهسته سر بر زده / در اسلام این فرقها سر زده
کنون بر سمت ای تسنن شعار / که آن ابن عباس عالی تبار
چو این منع را یک مصیبت بگفت / چه مقصود او بود زان در نهفت
مصیبت ضلالت در اسلامیان / چه واقع شده بعد شاه زمانؐ
به نزد تو عهد عتیق و عمر / بخوبی ست چون عهد خیر البشرؐ
بوجه فتوح و جهاد و نبرد / خود اسلام خیلی ترقی بکرد
بدانی که بعد از نبیؐ ودود / بر اصحاب ابواب دنیا گشود
ز مال غنائم دگر همگنان / همانا بگشتند خود کامران
کف حرص هر یک تهی دست مرد / جهادات ملکی پر از زر بکرد
غنی گشت هر مفلس نامراد / هم اسلام شائع شده در بلاد
ندانم که در دین خیر الانامؐ / بگردید واقع مصیبت کدام
که از وجه تحریر آن مصطفیؐ / نمی شد وقوعش بدین خدا

مصیبت همین بود بس ای بصیر / که نرسید امارت بدست امیر(ع)

بگردید پامال بدعات دین / بذلت اولوا الامر گوشه نشین

چه خوش نغز و پاکیزه گفته کسی / که بر تربتش باد رحمت بسی

خطا شرع گردید ناخوان از آن / که گنجید غیری چو مو در میان

عجب دارم از حامیان عمر / چه گشتند در حب او خیره سر

که در محو و اخفای آن خیرگی / که کرده عمر در حضور نبی(ص)

بنوعی در آن جای تاویل نیست / که گنجایش هیچ تسویل نیست

بگویند بس مختلف عذرها / بدادند و تحائف بپا

بپاس و لحاظ خلافت مآب / نتابند رو از رسالت مآب(ص)

مثال عمر نیز آن خیرگی / نمایند در حضرت آن نبی(ص)

مخالف از آن ابن عباس ما / نمایند دانسته تسویلها

اگرچه بسی زان همه فاضلان / بدارند اینها بدلها نهان

مگر چون نواوی و چون بیهقی / بتصریح گفتند خود بی خفی

که گرچه نبی(ص) خواست ثبت کتاب / مگر ترک آن ثبت بوده صواب

هم اسلاف دیگر ز اهل نظر / بگفتند فهمید آندم عمر

که آنچه در آندم رسول(ص) زمان / نویسد پس از وی همه مردمان

ز تعمیل باشند عاجز بپا / بگردند پس مستحق سزا

چو خطابی حافظ نامور / بگفته که ترسید آندم عمر

که بی عزم فرموده باشد رسول(ص) / ز رنجوری و کرب بوده غفول

مبادا کزین قول اہل نفاق / بیابند راہے بطعن و شقاق
دگر بیہقی دید با خوش نگاہ / کہ این عذرہا بدتر انداز گناہ
بنا ساز تزویر انداختہ / ز طبعش دو عذر دگر ساختہ
کہ مقصود پیغمبرؐ بود صاف / بہ تحریر احکام و دفع خلاف
عمر پس بدانست آنچہ رسولؐ / بخواہد ز قرآن بگردد حصول
چہ حاجت کہ در تب رسولؐ زمان / کشند زحمت ثبت و تحریر آن
و یا آنکہ راے عمر بر فساد / کہ بستہ نگردد در اجتہاد
ازین حکم منصوص آن مصطفاؐ / کسے را نباشد مجال ابا
چو تحریر بودی ضروری جدید / نہ متروک کردے رسولؐ حمید
دگر ما ز رسے فگندہ سپر / چو ہذیان بر آور دعذر دگر
کہ حکم نبیؐ را در آندم عمر / بفہمید تخییر یا یک نظر
پس او منع فرمود تحریر را / بود اعتقادش در آن ماجرا
کہ بے عزم فرمود شاہ وفاق / نمایند لبس طعن اہل نفاق
چنانچہ نواوسے ز رائے نژند / بیان کرد و آنرا نمودہ پسند
ہمین نہج فضل تعصب شعار / بیاورد یافہ درائے بکار
پس از جملہ این ہفوہ ہا با تمیز / بکرد انتخابات عبد العزیز
مگر ہر یکے را بعینہ گذاشت / چہ در ذکر آنہا بسی شرم داشت
بناچار دیگر تساویل بیش / بر آنہا بیفزود از طبع خویش
بہر حال پاسخ ازین ہرزہ ہا / بود اینچنین مختصر خوشنما

کزانجا که آن عذرهائے بتر — بود اختراعات سودائے سر
عمر با کسے بعد آن ماجرا — نگفته یکے از چنین عذرها
نه لفظ جواب عمر بے خفا — دلالت ندارد برین عذرها
ندیدم ضرورت که هر عذر شان — کنم رد و بطلانش سازم بیان
چه ظاهر که در نقلها زینهار — سخنهائے مصنوع ناید بکار
دوم اینکه بطلان آنهاست صاف — که دارند بافندگان اختلاف
ندانم کزین چند تسویل خام — بذهن عمر بوده آندم کدام
سوم آنکه این جمله هفوات را — نگفته جواب ابن عباس ما
نگشتند حائل درآندم شتاب — میان کتاب و رسالتمآب
کسے کز جوابم کند سرکشی — جوابش نباشد بجز خامشی
و لے بهر تسکین خیلے عوام — کز اجمال ایشان نیابند کام
کنم رد هفوات عبدالعزیز — که در هند کرده بپا یک ستیز

قوله

بگفتا که این کارهائے بتر — نه زنهار کرده است تنها عمر
چه از حاضران حضور رسول — کز ایشان ست عباس و زوج بتولؑ
نگشتند دو فرقه اندر نظر — یکے بود مانع مجوّز دگر
علےؑ گرچه نبود در آن مانعان — شمولش به بعضے مطاعن عیان
که در دفع آن مانعان نه ضرور — هم او کرده باشد چو آواز و شور
دگر اینکه در حکم ختمی مآب صلعم — پئے جمله حضار بوده خطاب
پس آن حکم گر واجب و فرض بود — از آن جمع هر یک گناهے نمود

جواب اول بیهوده بودن اعتراضات مجملا

جواب دوم

جواب سوم

قول شاه صاحب

که کردند منع عمر را قبول / مخالف شده از ندای رسولؐ
نه در حال و نی بعد آن وقت هم / نه کردند حاضر دوات و قلم
نهایت که باعث شده آن عمر / چو شیطان بر آن یک گناه تبر
بنوده گر آن حکم بهر وجوب / عمر هم بری شد ز جمله عیوب
پس آن امر باشد ز سلکے فلاح / بود حکم تخییری و یک صلاح
همین ست اجمال عبد العزیز / بود بعد آن گرچه تفصیل نیز

جواب اول

بگویم که اے فاضل دهلوی / شنو زین وساوس جواب قوی
گر از شوخ چشمی چو سوے امیرؑ / کنی تهمت رفع صوت ای بصیر
حضوری آن شاه والا گهر / نه ثابت شود از صحاح و سیر
بکن اول این سقف را استوار / بیاید از آن بعد نقش و نگار

جواب دوم

دوم فرض کردم بیک بیدلے / که در انجمن بود حاضر علیؑ
ولے از کجا اینکه آن ارجمند / بفرمود آواز خود را بلند
چو کرد از مطیعان کسے رفع صوت / که خود که کرد و چنین امر فوت
نه زنهار بوده گنه ای عقول / که بود آن بفرمانبرے رسولؐ
بلندی آن صوت طاعت نهاد / چو صوت اذان بود و صوت جهاد
پس این طعن پر تعصب تو ناگزیر / بنوعے نه وارد شود بر امیرؑ

قوله

چو گوئے که حکم رسولؐ ودود / بود فرض یا آنکه ارشاد بود

جواب وجه اول

بگویم که این حکم والا شکوه / بود فرض و واجب بچندین وجوه
یکے آنکه درخواست کتف و قلم / در آندم نشاید که بود آن اهم

وجه دوم
دوم بود آن یک وصیت ضرور — نه تخییر باشد بهچون امور

وجه سوم
سوم لن تضلوا ابفرض ست دال — که تحریر شد شرط نفی ضلال

وجه چهارم
دگر لفظ قوموا الفرط غضب — که آزرده گفته رسول عرب

وجه پنجم
دگر زجر و توبیخ خیر البشر — که کرده تخصیص بر آن عمر

دلالت بدارند باخوش نمود — که آن حکم تحریر او فرض بود

نبوده گر آن حکم او لابدی — عمر را چرا زجر کرده نبی

زتائید فرمان خیر البشر — بگشتند بهتر زنان از عمر

وجه ششم
دگر جهد و الحاح جمعی دگر — که بودند آنجا خلاف عمر

نماید که بود امر فرض قوی — که بودند دانای حال نبی

وجه هفتم
دگر راویش ترک ثبتش بیان (ابن عباس ۱۲) — چه کرده مصیبت و جوشش عیان (جمیع ۱۲ جزء ۱۲)

بهر حال حکمی که کردی رسول — بکارے تخاطب کنان با فحول

همی بود معمول اصحاب او — که پرسند فرض ست آن حکم تو

بفرمود تعلیم ایزد جلی — سَمِعنَا اَطَعنَا جواب نبی

عمر را نبایستی آندم ضرور — که گفتی سَمِعنَا بعقل و شعور

چو ثابت شده اینکه حکم رسول — در آنوقت یک فرض بود ای فحول

پس آن شق دیگر که باشد رشاد — و یا هست تخییر رفته بباد

قوله

چه گفتی که خود آن شه مومنان — در آنوقت درخواست یا بعد آن

چرا خدمت پاک خیر الامم — نیاورد حاضر دوات و قلم

چرا کرد منع عمر را قبول — نه کرده چرا امتثال رسول

جواب اول

بگوییم که در بارهٔ بوتراب — گذشته است الحال کافی جواب
که موجود گشته بحر و بر — نه ثابت شود از صحاح و سیر
بکن هرچه خواهی زبان آوری — ز هر طعن تو هست آن شه بری
ازین پس ز دیگر مجوز کسان — بگوییم که خود نقل قرطاس خوان
که گفتند جمع مجوز بهم — که بدهید کتف و دوات و قلم
ولیکن در آمد بیک انحراف — عمر با معینان نمود اختلاف
نشد محض یک اختلاف بیان — که یک سخت پرخاش گشته عیان
نباشد خصومت نزاع شدید — بلکه ۱۲ چنان کز روایات گردد پدید
پس اتباع پیغمبر خویش را — نکردند بهر اطاعت رها
چنانچه بیان کرد راوی صواب — که حائل مصیبت شده در کتاب
ازین لفظ راوی عیانست صاف — که بوده مصیبت همان اختلاف
هم از لفظ حال است ظاهر چنان — که گشتند مجبور آن مخلصان
تو این فقره را وی پر تمیز — چرا در شکم برده ای عزیز
همانا که آن مانعان را ضرور — بدیدند آماده جبر و زور
بدیدند آن خیرگی را مآل — که گردد بپا یک جدال و قتال
دوات و قلم گر بدادی کسی — بپا گشتی آنجا ستیهش بسی
مجوز بپاس رسالت مآب — ز جنگ و جدل کرد بس اجتناب
پس آمد از آن جبر آن مانعان — نوشتن نه ممکن شده بیگمان
هم از انچنین خیرگی فضول — بپاس اتم گفت قوموا رسول ۱۲

که ناید در اسلام خود بر همی / که بودند انصار حق در کمی

باحکام سابق کفایت نمود / که اتمام حجت از آن گشته بود

ازین وجه آن راوی نکته دان / نه کرد از مجوّز شکایت بیان

نه کرد از مجوّز گله بیش و کم / که حاضر نه کردند کتف و قلم

پی وجه ترک وصیت بیان / نه میکرد آن خیره گی کسان

نه کرد و گله از نبی آن عقول / که بگذاشت تحریر خود آن رسولؐ

زکردار و قول رسولؐ ودود / همه عمر خود جای گریه چه بود

چو کرده کسی کوتهی اندر آن / پس آن ابن عباس کردی بیان

قول یعقوب شارح بخاری

ز یعقوب شارح بخاری ببین / بگفتا کزین نقل ظاهر چنین

که جمعی در احضار کتف و قلم / پس الحاح و اصرار کردند هم

مر اصحاب را منع کرده عمر / درین شک ندارند اهل نظر

پس از بعد آن جد و کد و سیج / نیاید گهی طعن سوی مطیع

نشد مشترک طعن ای چیره هنر / میان عمر هم میان دگر

مجوّز که بوده مطیع رسولؐ / نه زنهار عاصی شود ای عقول

جواب دوم

چه هم[illegible] نه کرد اتباع عمر / که کوشید در اندفاع عمر

و دوم بعد [illegible] آن قصه خیر الاممؐ / نکرده طلب خود دوات و قلم (بلکه ۱۲)

بغیر از طلب کردن آن رسولؐ / نکردند جرأت مؤدب فحول

عمر شد چو مانع بلا بیم و باک / بقول پیمبرؐ گشته هلاک

چو بالفرض از بعد منع فساد / نوشتی پیمبرؐ شدی بی مفاد

که گفتندی آن مانعان زودتر / که این نامه‌اش هست نامعتبر
که بوده پیمبر از آن دم غفول / و یا آنکه تسلیم کردش فضول
کتابت نمی‌کرد خود آن نبی / نوشتند حسب مراد ولی
پس از بعد تحریر ای ذی‌شعور / همان آتش در کاسه بود ضرور
که بعد از نبی فتنه گشتی بپا / پس آن را نفرمود آن شه روا
ازین وجه منع است آن دم رسول / که در مجمع این صحابه فحول
نوشته شود آنچه دارم مراد / نه در غیبت شان که نبود مفاد
ازین منع پر خیرگی عمر / شگفتی ندارد کسی باخبر
چه با او در اتلاف حق امیر / قریشی قبائل همه ناگزیر
دگر بعض انصار هم باتفاق / همانا همی داشتند اتفاق

قوله

بتفصیل خود دهلوی بصیر / سرایید چون بیهقی خبیر
که از حسبنا اندر آن بحث و درد / عمر رد قول پیمبر نه کرد
مگر قصد راحت وی ساخته / نظر بر چه اکملت انداخته

جواب

بگوییم که این قریه بیهقی ست / نه نقلی ز اصحاب پاک نبی ست
کتابش نگر و اگر دستیاب / ز نووی ببین شرح مسلم کتاب
جواب چنین قریه بیتمیز / نباشد بجز خامشی ای عزیز
مگر بهر تفریح دانشوران / در اینجا کنم نیز ردش بیان

جواب اول از شبهات بیهقی و دهلوی

نخست اینکه این عذر سودای سر / نه هرگز برآید ز قول عمر
ز راه دلالات عقل ای نبیل / برین قصد لفظی نگردد دلیل

جواب دوم

دوم خود عمر با کسی بعد آن — نکرده چنین عذر خویش را بیان
هم اسلاف کردند عذری دگر — از آنست تکذیب آن سر بسر
خودش بیهقی هم ده تا عذر گفت — که آنرا تو بگذاشتی بی نهفت
که قصداً عمر کرد رد ولداو — نه بسته شود تا در اجتهاد
پس این قول را برده در تکلم — اگر شرم کردی که بود آن دژم
نگفته است هم آن فضیلت مآب [بیهقی ۱۲] — که بوده در آن دم عمر بر صواب
پس انچه تو بر کذب کردی بنا — همان جمله رفته بباد فنا

جواب سوم

سوم قصد کردی عمر گر چنان — بدریافتندی دگر مخلصان
نزاع و خصومت نمیکرد طول [راحت آدمیها ۱۱] — همیکرد فهمائش او را رسول [۱۲]
عجب تر که این قصد قلبی نهان — شده بر تو ظاهر نه بر حاضران

جواب چهارم

چهارم تو مستی و یا خفته — که اندراسش راحت دهی گفته
چه آن ابن عباس با بی نهفت — همان راحتی را مصیبت بگفت

جواب پنجم

دگر اینکه راحت نمودی بیان — تو تحقیق فاروق کردی عیان
چه پیغمبر پاک از دست خویش — کتابت نمیکرد نی کم نه بیش
پس از ثبت اغیار زحمت نبود — عجب راحتی شد که زحمت فزود
چو بالفرض زحمت کشیدی نبی — پس آن بود خود اندک و درکمی
نگر نفع ثبت رسول کریم — برای ابد بود و از بس عظیم
وزانجاست کان سعدی نغز گو — چه فرزانه فرمود حرف نکو
ترا اژدها گر بود یار غار — از آن به که جاهل بود غمگسار

جواب ششم

دگر آنکه در کار و در راه خدا — نترسند از رنجها انبیا
همه راحت شان ست یک سر همی — نخواهند آرام و تن پروری
خلاصه که هر حال خیر الانام — قیاسے نباید بحال عوام

جواب هفتم

دگر اینکه در حق آن مردمان — که آید اجل بر سر شان عیان
همین ست راحت بر اهل عقول — که دارند فرمائش شان قبول
اگرچه بدارند تنگ اندر آن — که نحوست آن یا قساوت نشان
خصوصا چو گوید وصیت کسے — بیک گوش دل بشنوندش بسے
نه گاہے شنیدم نه دیدم چنان — که بیمار خود را از اهل جهان
باندیشهٔ زحمت از راه ناز — ز ثبت وصیت بدارند باز
خصوصا نبیے را که یک حرف او — ز لعل و گهر بود از بس نکو

جواب هشتم

دگر آن عمر گرچه خویش و چو یار — به پیغمبرم بود بس غمگسار
پس آن غمگساری بلا نفع و سود — کجا در حنین و احد رفته بود
هر آنچه بگفتے به هذیان قرین — **قوله** تو را اے عمر را هزار آفرین
که خود آیه اکملت اش وانمود — که تنزیل احکام مسدود بود

جواب

بگویم که پس آفرین بر تو نیز — که این فریه بیهقی را عزیز
که کرد اختراعش ز سودای سر — بدانی که آن بود قصد عمر
بر آن بیهقی نیز صد آفرین — که بسته خودش هرزه هائے چنین
ندانست کان نزد اهل نظر — بچندین وجوه است مذموم تر

وجه اول

یکے آنکه نزد رسول خدا — ز اکمال دین بود غافل بسا

کہ آن دم ندانست خیر البشرؐ — کہ حاجت نباشد بچیزی دگر
بحالیکہ از قول او پر عیان — کہ غافل نبود آن رسولؐ زمان
بگویند بے دینہا بس درین — برین عقل و دنش بسا آفرین

وجہ دوم

دوم خود بخارے ببین بید غل — نہ اکملت شد آخر نازل
گرفتم کہ اکمال دین شد فراز — ولیکن در روحے حق بود باز
نہ معزول گردیدہ بود آن نبیؐ — نہ از طاعتش گشتہ آزادگی
ازین وجہ خود حافظ عسقلان — بشرح بخارے بگفتہ چنان
کہ تعمیل این حکم و فرمانبری — سزاوار تر بود و بس بہتری
ہم این قول او نیچ تحسین کند — برین آفرین تو نفرین کند

وجہ سوم

سوم قائل حسبنا را چنین — ز ما اہلِ حق صد ہزار آفرین
ندانست او کان کتاب خدا — نہ تنہاست کافے بہر ماجرا
بتفاصیل احکام و لازم آمور — ہمانا بود باقے ضرور
اگر بود کافے کتاب مبین — چرا گشت حیران احکام دین
درین عذر خود بے سبقے الصواب — احادیث را کرد ضم با کتاب
کلام عمر را چو ناقص بدید — در اصلاح کوشید و کردش مزید
پس اسلام و دین گرچہ کامل بود — ضرورت بسلطان عادل بود
بود این ضرورت چنان بر عیان — کہ کردند اسلاف تو خود بیان
چنانچہ کہ سفیان ثوری نہفت — خودش ہم ز اسلاف ہمچون گفت
مگر آن خلافت برائے عتیق — نبودہ و گر نہ عمر چون شفیق

همیکرد فی الفور آنرا قبول — نمیگفت هذیان بگوید رسولؐ

دگر آنکه جمعی مجوز بشر — نمودند تشنیع رای عمر

وجه چهارم

که در طاعت حکم خاص رسولؐ — نکردند رای عمر را قبول

ز آرای آن جمع مخلص کبار — چرا سر بتابی تو ای هوشیار

نبودند آیا همان مخلصان — ز اصحاب خاص رسولؐ زمان

نه واقف ز قرآن پاک مبین — نه ماهر ز احکام و اکمال دین

بدانی عمر را رسولؐ دگر — ز لَوْ کَانَ بَعْدِی نَبِیٌّ مگر

عجب ترکه کردی تو مدح عمر — مگر ابن عباس زان چشم تر

قوله

چو گفتی که حکم رسولؐ ودود — بامر یکه بگذشت تاکید بود

بلی راست گفتی مگر ای بصیر — همان بود تاکید امر غدیر

ولی از کجا گفتی این قاعده — که تاکید او بود بیفایده

خدا را بجا آور ای عقل خویش — که این نیست یک ضحکه طفل نیش

تو تاکید او را خود است ای دلیر — ستودی چها در حدیث غدیر

که تاکید او خارج است ای عقول — ز مَا یَنْطِقُ و از اَطِیْعُوا الرَّسُوْلؐ

پس از حکم تاکید لیسش آن عمر — چرا بی دلیلی بتابید سر

همانا که تاکید سابق امور — بحسب مصالح بود پر ضرور

ندا ای که چون آن بشیر و نذیرؐ — علی را نمود وصی بر غدیر

از آن روز کردند بس بند و بست — که آن منصب شاه آید بدست

ز جمله تدابیر و افکارشان — که کردند او شان عیان و نهان

یکی آنکه در لشکر رومیان … نگشتند با آن اسامه روان
ابوبکر را یک زن سرفراز … بیک حیله کرده امام نماز
از ینوجه تاکید ای ذی شعور … پی آن کسان بود لازم ضرور
که امر وصی خودش آن رسول … نوید بتاکید پیش فحول

قوله
چو گفتی که خود حسبنا ای فصیح … برین قصد باشد گواهی صریح

جواب اول
بگوییم که این حسبنا ای فصیح … بود از کدامی دلالت صریح
صریحی بود بلکه قصد عمر … که حاجت ندارم بچیزی دگر
بود گرچه اخبار و اقوال تو … و یا آنکه باشند آن مال تو

جواب دوم
دوم آنکه اسلاف و اهل الکلام … چو خطابی و مازری امام
بتعبیر قصد عمر چون شدند … چرا مختلف حرفها برزدند
عیان میکنی جابجا باستیز … عجب جهل با کذب داری عزیز

قوله
چو گویی تو منع عمر را از آن … بود عرض یک مصلحت در نهان

جواب اول
بگوییم که هرگز نبود آن صلاح … بجز آنکه بوده عمر را فلاح
ندانی که الفاظ قول عمر … ندارد ز عرض و ز راحت اثر
چه قولش نه در صورت عرض بود … نه کس از عمر هیچ نقلی نمود
نه بستی ز طبع خودت بر عمر … مگر او ندارد ز عرضت خبر
اگر عرض کردی حضور رسول … بدین طرز گفتی بصدق و قبول
که آنچه بفرمائی آرم بجا … نگر گشت تکمیل دین خدا
چرا میکشی زحمت اینچنین … نه کافیست آیا کتاب مبین

چو با این کتاب مبین خدا ‏‏‏‏ ‏‏ تو خوف ضلالت بداری بما
نکن همدرین وقت آنرا قسم ‏‏‏‏ ‏‏ که ننهم بسوئی ضلالت قدم
نگر از چنین قسم درخواستا ‏‏‏‏ ‏‏ نه حرفی زده آن عمر بر ملا

جواب دوم

دوم از روایت نکن انحراف ‏‏‏‏ ‏‏ خود آن گویدت منع را خویشتن
نگر گفته‌اند حائل میان کتاب ‏‏‏‏ ‏‏ همین ست عرض ای فضیلت مآب
چو یعقوب شراح نقل ای عقول ‏‏‏‏ ‏‏ نکردند عرض تو اینجا قبول
بگفتند خود منع کرده عمر ‏‏‏‏ ‏‏ چنانچه بیان کرده ام پیشتر

جواب سوم

سوم اینکه عرض عمر ای عزیز ‏‏‏‏ ‏‏ منافی بهجر نبی هست نیز
چو هذیان نگوید رسول اجل ‏‏‏‏ ‏‏ همانوقت عرضش چه دارد محل
عجب تر که در قول خود صاف صاف ‏‏‏‏ ‏‏ بیک وقت کرده عمر اختلاف

جواب چهارم

چهارم تو تفسیر و سیرت بخوان ‏‏‏‏ ‏‏ نه معمول اصحاب بود آنچنان
که در خدمت آن شه ارجمند ‏‏‏‏ ‏‏ بلا اذن رائی ز خود برزنند
چه این عرض را آن خداوند فرد ‏‏‏‏ ‏‏ بقرآن بتاکید خود منع کرد
چو از رای خود حسبنا گفت هم ‏‏‏‏ ‏‏ بتقدیم سبقت نهاده قدم

قوله — که میداشت جرأت بخیر البشر

جواب

چو گفتی خصوصیت آن عمر
بلی راست گفتی که او با رسول ‏‏‏‏ ‏‏ همیداشت همواره ردّ و عدول
ز قول تو آید عجب ای فصیح ‏‏‏‏ ‏‏ که ذم عمر راست آئی مدیح
ازین وجه تردّدت عمر ای عقول ‏‏‏‏ ‏‏ بود آمر و ناهی آن رسول
ببین حال صلح حدیبیه باز ‏‏‏‏ ‏‏ که گردید معتوب شاه حجاز

دفع وسوسۂ عامہ

نماز منافق که کردے بیان — در آن نیز معتوب شد بیگمان

چو از انچنین خیر سرگے عمر — همیکرد اغماض خیر البشر

سبب اینکه او را نداے وُدود — بامر مدارات فرموده بود

ازین وجه ایذاے اهل نفاق — کشیدے بهواره بالاتفاق

برین امر هم گر نیاری یقین — احادیث مثل شفا خود ببین

بحق علی آنچه کردی تو پیش — **قوله** بیک نصب باطل ز اخبار خویش

جواب

پس این نیست حجت که اخبار تست — در آن هم نمودی تو تحریف چست

چو گفتے که هر قول آن مصطفا — **قوله** نے بود وحے و نه حکم خدا

جواب

بگوییم که در کار دین و هدا — همه حکم او بود وحے خدا

کتاب خداهست ناطق بآن — بکردند اسلاف تو هم بیان

بهر حال این حکم او بر ملا — از آن لن تضلوا ابدا شد بها

چو گوئی که چون گشت ثابت دگر — **قوله** که لفظ هجر خود بگفته عمر

جواب اول

در اکثر روایات آمد چنان — که پرسیده بودند دیگر کسان

بگوییم نهایه ببین بے مرا — دگر جمع بین الصحیحین را

دگر شرح مشکوٰة خود را ببین — چو تبیان و شرح شفای متین

که گوینده لفظ زشت هجر — در آن جمع بوده نخستین عمر

هم آن اعور و ابن تیمیه نیز — نه انکار کردند ازین اے عزیز

چو فرضاً هجر او نگفته است خود — نه آن تهمت غلبه وجع بد

چه مقصود هر دو است یکسان ضرور — که گوید بلا فهم و قصد و شعور

درون صحیحین گرچه از نظر — نمودند پوشیده لفظ عمر
مگر اهل ابصار را بے گمان — بود سبقت آن عمر چون عیان
چه اندر صحیحین ببین ای همام — کتاب الوصایا دگر اعتصام
که آن حامیان نیز با شور و شر — نگفتند آنچه بگفته عمر
ببین هم در آن باز با عقل و داد — کتاب الوصایا کتاب الجهاد
که با خیرگے حامیان عمر — بگفتند بالحتم لفظ هجر
عیان شد که از دیگران پیشتر — عمر از زبان گفت لفظ هجر
چه خوش جاهلی غافلی ای پریش — ز اسفار و اقوال اسلاف خویش
پس این نقل استفهموا ای عزیز — نباشد بجا نزد اهل تمیز
ازین وجه اسلاف تو ای همام — چو خطابی و بیهقی امام
چو قاضی عیاض و دگر مازری — چو شارح نواوے درین داورے
همه عذر خواسے ز لفظ هجر — نمودند از سوے خاص عمر
نه مذکور استفهموا کرده اند — نه نام دگر بر لب آورده اند

جواب دوم

دوم اینکه غافل نبوده رسول — که گویند استفهموا آن فحول
چه لفظ دعونی بے چون بگفت — نه غافل بگوید چنین بی نهفت
که غافل ندارد ز قولش خبر — نه از شور و آواز مرد دگر

جواب سوم

دگر گفت خود سه وصیت رسول — از آنها عیان کو نبوده غفول
ز قول همان بیهقی پر عیان — که هشیار بوده رسول زمان
چه گفت او که فهمید آندم عمر — که رای زنی را شده بند در

بہر حال این نقل استفہموا | بود کذب از وضع زشت خو

قوله

چو گفتی پئے رفع صوت عمر | فزودی ز تفسیر جہلی دگر

کہ رفعش برآواز احمد ضرور | بلی ہست ممنوع نی در حضور

جواب

بگویم کہ بارے بخاری نگر | ہمین جرم کردہ عمر بیشتر

بہ تہدید او آیہ کردہ نزول | شدہ منع آن در حضور رسول

نکردہ اگر خود عمر رفع آن | شدہ باعث رفع آن بیگمان

قوله

چو معنی لا ینبغی گفتۂ | عجب ضحکہ مثل غبی گفتۂ

جواب

نبودت ز خود رفتہ حب عمر | ز اخبار و قرآن نداری خبر

کہ بر کار عصیان و ہم بر حرام | بگویند لا ینبغی خود امام

بگیر از محمد موطا بدست | کہ در متعہ لا ینبغی گفتہ است

قوله

چو گفتی کہ توموا کہ گفتہ رسول | ز نازک مزاجی بگفتہ ملول

ہم آن بود بر حاضران مکان | چہ بودہ مجوز چہ از مانعان

جواب اول

بگویم کہ این قول تو ای ہمام | عجب شوخ چشمی و ہذیان تمام

ز نازک مزاجی نگفتش نبی | کہ خلق عظیمش نباشد جلی

بفرمودہ حقش خدای کریم | بقرآن کہ خلقش نباشد عظیم

جواب دوم

دوم اینکہ در صحت و در مرض | بوقت رضا و غضب از غرض

نمیگفت جز حق ہمان راہبر | بپرس از مہان ہچو ابن حجر

پس آن لفظ زجر یکہ گفتہ رسول | ز نازک مزاجی نبود ای غفول

چو در خواست تحریر خود کردہ بود | نمیگفت توموا رسول ودود

کشید انتظارے رسول امین — بود اینکه گردند فرمان گزین

چو زان بعد دریافت ختمی مآب — که گشتند حائل میان کتاب

بوجه غرض هست منع چنین — نه زنهار گردند فرمان گزین

بدانست تحریر خود را مآل — که گردد بپا یک جدال و قتال

بناچار قوموا بگفت آن ودود — که تدبیر جز راندن شان نبود

قوله چو گفتی عتاب رسول زمان — بود بر همه حاضران مکان

جواب بگوییم نه بد بر همه آن ضرور — بجز بر کسے بود ای ذی شعور

ندانی تو این هم که اندر خطاب — کسے بُد که بر مطلبان عتاب

شوید برین معنی حق و راست — همان زجر و خشم رسول خداست

که گفتند ازواج اندر حجاب — که بشنوید قول رسالتمآب

ز تائید فرمان خیر البشر — نگشتند بهتر زنان از عمر

عیان شد ازین قول ختمی مآب — که بر مانعان بود خاص آن عتاب

نفرمود تخصیص آن مانعان — درون عتابش رسول زمان

چو ترسید از سوی ایشان چنین — که گردند برگشته از شرع و دین

قوله بوجه چهارم که با صد تمیز — هر آنچه سرائیده ای عزیز

جواب ببین زانست تکرار یا کذب و زور — که گردند زان راستبازان نفور

نگفتند شیعه هر آنچه تو خود — بگفتی درین وجه چارم بکد

قوله چو گفتی که امرے نبوده جدید — بگوییم که اے دهلوی رشید

جواب نبود امر تو نزد ما ناگزیر — همان بود تجدید امر غدیر

شده ثبت آندم ضروری مگر ‌ ‌ چنانچه بیان کرده ام پیشتر

ضروری چنان بود ای خوش مقال ‌ ‌ که در فوت تحریر بوده ضلال

هم آن ابن عباس تا زنده بود ‌ ‌ ز فوتش بسی گریه ها می نمود

چو گفتی که عاقل نداند قبول ‌ ‌ **قوله** که در بدرت عمر خود آن رسول

نگوید که هیچ تریاق را ‌ ‌ کند دفع تا گر سهی بی خفا

جواب

بگویم که گفتش نبی چند بار ‌ ‌ باصحاب خود هیچ تریاق یار

دم بعثت خود بشیر و نذیر ‌ ‌ بفرمود او را خلیفه وزیر

بفرمود او را چو هارون وصی ‌ ‌ بحکم کرد مولا چو خود آن نبی

اگر چون ز اصحاب شاه حجاز ‌ ‌ بجیش اسامه هم اندر نماز

جسارت بدریافت و خیرگی ‌ ‌ ضروری شده حکم آن بر نبی

چو دریافت از ثبت انکار تام ‌ ‌ بگردید مجبور خیر الانام

نوشته اگر بعد منع و فساد ‌ ‌ همان نامه وجه بحث شدی بنیاد

پی دفع بدعات و جهل و خلاف ‌ ‌ وصی بود تریاق بی اختلاف

چو گفتی که گر آن رسول ودود ‌ ‌ **قوله** بتحریر آن نامه مامور بود

بچه وجه ننوشت آنرا نبی

جواب اول

بگویم که ای فاضل دهلوی

بود اینکه مامور باشد رسول ‌ ‌ نویسد همان نامه پیش فحول

غرض اینکه بعد از زبانی کلام ‌ ‌ شود هم بتحریر حجت تمام

جواب دوم

دگر خود نوا وے بداوت جواب ‌ ‌ چو خواهی ببین شرح مسلم کتاب

که از مصلحت وحی آن ذو الجلال ‌ ‌ شده مرتفع قبل از امتثال

جواب سوم

دگر واقدی و دگر جوهری — بیارند نقلی درین داوری

که روزیکه درخواست کتف و قلم — همان روز شد فوت خیر الامم

قوله چو عمر مراد رسول خدا — سه شق کرده خود در بیجا بپا

جواب

بگیریم شق سوم اسی همام — کسی بود تاکید عمر امام

چو گفتی که نبود همان کار دین — **قوله** که تدبیر دنیا بود در یقین

چنانچه وصیت نمود از زبان — بسه امر آندم رسول زمان

دلیل آوری برین مدعا — که فرمود دعونی مصطفا

جواب اول

بگوییم که گفتی کنون خوب وا — که غافل نبوده رسول خدا

چه هر کس که سازد وصیت بیان — نه غافل گوینده او را کسان

جواب دوم

دوم اینکه از حکم خیر البشر — نفهمید کاری ز دنیا عمر

چه او در جواب رسول خدا — بگفته که کافی ست قرآن بما

بدانند این امر را شیخ و شاب — که قرآن ست لاریب فی کتاب

جواب سوم

سوم آنکه با کافران وفود — ز جزیه ز صلح و جهاد آن ودود

همی کرد بس کارهای متین — چه نبود همان کارها کار دین

ولیکن باجماع ثابت چنان — که بودند از وحی خلاق جان

جواب چهارم

دگر قرب رحلت پیمبر کردگار — نبی را بیک کار دنیا چه کار

نباید گهی از عوام اینچنین — که داری روا تو بالا ر دین

چو خطابی و دیگر اسلاف تو — نکردند جرأت برین گفتگو

جواب پنجم

دگر آنکه در فوت آن کار نیک — چه بوده مصیبت چه ادبار ملک

که آن ابن عباس ما بے نهفت
همان ترک را بس مصیبت بگفت

جواب ششم

چو کرده وصیت رسول ودود
پس از بعد آن جای گریه چه بود

دگر گفت خود بیهقی اوستاد
کز آن بند میشد در اجتهاد

هویدا که تحریر خاص چنین
تعلق همیداشت با شرع و دین

عزیزا تو مقصود تحریر را
بگوئے کنون کار ملک از کجا

قوله

چو گفتے دگر هفوهٔ بے محل
هم آنرا بکردے دلیل اول

جواب اول

نداے که اندر روایات تو
بیاید سه قول از رسول نکو

یکے قوموا و اخرجوا ای عزیز
دگر هست تدعونی لفظ نیز

جواب دوم

بهیچ وجه و نقل بگذاشتی
صحیحین را باطل انگاشتی

دوم آنکه با این فریب نهان
بمقصود قول رسول زمان

هر آنچه بگفتی ز یک احتمال
بود غیر ظاهر چه مهمل خیال

تو معنے ظاهر همان قول را
نگفتے چرا اے سراپا مرا

چنانچه ابن جوزے و ابن حجر
نگفتند معنیش اے بے خبر

قوله

بمعنے لفظ ضلالت عزیز
نباید که سازے ضلال و تمیز

همین ست ظاهر تبادر درین
بود معنے ظاهری بس متین

همین ست در شرع خیر البشر
چنانچه بفهمید آندم عمر

که از لن تضلوا بداده جواب
بماندم که کافی ست قرآن کتاب

بگوئے که قرآن پاک نوے
ز اسفار دینی ست یا دنیوے

خلاصه چه داری سر قیل و قال
که راوے ترا تنگ کرده مجال

که هر عذر را پاسخ باسداد ... همان گریهٔ ابن عباس داد
پس اے مقتدی رسول خدا ... مخور گول از دشمن پُرمرا
مرو در پے عذر این سنیان ... که ذهن تو گردد پریشان از آن
بهر عذر ایشان ز راهِ صواب ... کفایت کند بس همین دو جواب

جواب عام اول

یکے آنکه از تب چو گفتی رسول ... بلا عزم یا مثل مرد غفول
جواب عمر نیز بودے صواب ... وزان ترک کردی نبی آن کتاب
پس آن ابن عباس بر ترک آن ... نمیکرد گریه بحسرت کنان
نمیگفت او باعثِ ترک آن ... همان خیرگی و نزاع کسان
مخالف اگرچه زبان آورست ... نه از ابن عباس واقف ترست
همین ست آن ابن عباس تو ... که بس پارهٔ دین گرفتے ازو
بسے شد از و آن عمر مستفید ... که او این همه از علی می شنید

جواب عام دوم

دوم اینکه زین عذرهائے تبر ... یکے را نگفته چو خود آن عمر
بهرِ مردِ دانا ز اهلِ صواب ... ضرورت ندارد که گوید جواب
پس از بعد این خیرگی مجهول ... که کردند در حضرت آن رسول
تعجب چه دارے که بعد از نبی ... نمودند کتمان حق علی

فصل دوم حالات صحابه از ترک احکام و وصایای رسول کونین و ترک او شان تمسک به ثقلین و ایذا و تذلیل اهلبیت علیهم السلام و غصب حقوق

آن حضرات و احداث اوشان در دین و کیفیت معاشرت باهمی و مشاجرات لسانی و مجادلات سنانی وغیره بعد از وفات رسول مقبول صلی الله علیه وآله وسلم

بیا طالب حق تسنن نهاد ... که داری بهر یار خوش اعتقاد
چنین بود حال بسے زان فحول ... بفرمانبرے در حیات رسولؐ
ازآن بعد هم حال آن صاحبان ... نه بگذشت بر یک روش بیگمان
بسے مردمان زان همه خاص و عام ... که گوئے تو شان پیشوا و امام
چو کج راه پیشینیان امم ... برفتند با تا قدم بر قدم
چنان در پس شان فرس تاختند ... که دین را پس پشت انداختند
باغراض و اهوائے خود با خلاف ... ز قرآن و سنت بکردند صاف
هم آمد مخالف ز آل کرام ... نمودند بس جایگاه و مقام
ز شرع پیمبرؐ چنان شد عدول ... که گویا نکردند آنرا قبول
وصایائے آن هادی جان نواز ... فراموش کردند از حرص و آز
هم از فتنهٔ حرص و احداث شان ... بدین خدا رخنها شد عیان
ازآن کجرویها و احداث زار ... چو نمونے گوئیمت از هزار
چها رفت از اوشان بر آل رسولؐ ... کزانها هنوزست دلها ملول

که اوشان در اجماع عصیان مآل ‌ ‌ نکردند هرگز تمسک بآل

ولیکن سپرده شه دوسرا ‌ ‌ بهردو ثقل امت خویش را

تخلف از آن کشتی شرع و دین ‌ ‌ ضلالت مقرر شده بالیقین

بغیر از شمول امیر اجلؑ ‌ ‌ چگونه شد اجماع شان برمحل

پس آیا درین واقعه زان مخل ‌ ‌ تخالف نیامد ز حکم رسولؐ

دگر آنکه همره گاه شیر خداؑ ‌ ‌ ز امر ابوبکر کرده ابا

بشایسته طرزی بهر قال و قیل ‌ ‌ طلب کرد حق خودش با دلیل

ندادند پس حقِ آن شه چرا ‌ ‌ نبوده اگر حرص در ماجرا

باثبات حقش صحیحین بین ‌ ‌ که فرمودهٔ سیدهؑ حق است این

نبودند معتقد چو انصار و یار ‌ ‌ خلاف شریعت شده کارزار

هم از بعد اجماع و تحصیل جاه ‌ ‌ تعدی نمودند در حق شاه

که بوبکر بیعت ز شه خواسته ‌ ‌ بپرخاش و جنگش بپرخاسته

بیامد عمر آنکه بوده مشیر ‌ ‌ بعصمت سراے جناب امیرؑ

طلب کرد هیزم هم آتش عمر ‌ ‌ که سوزد همه خانه را سربسر

بفرمود زهراؑ باو زان جفا ‌ ‌ که سوزے تو ما را و اولاد ما

عمر گفت آرے بسوزم ضرور ‌ ‌ ز بیعت چرا این اباؤ نکور

دریغا که آندم عمر بے حیا ‌ ‌ باسلام میکرد هم ادعا

بآن ادعاؤ بآن دین و کیش ‌ ‌ براحراق اولاد هادی خویش

حلف کرد و آورد آتش بآن ‌ ‌ بهر جبر داخل شده در مکان

باآن نفسہاے کرامت نہاد
چہ ذلت بکر و چہ ایذا بداد

ہم ایذای نفس علیؑ و بتولؑ
بود مثل ایذاے نفس رسولؐ

بہ جبر عمر گر نیاری یقین
تو افسوس بوبکر را ہم ببین

کہ ای کاش نکشادے زینہار
در فاطمہؑ را در آن روزگار

قوله

تعجب کہ بر ہمچنین رستخیز
چہ آتش زبانست عبد العزیز

کہ اول ازین قصد انکار کرد
مگر آنکہ اخبار ناچار کرد

یعنے احادیث او ۱۲

پس از وجہ ناچارگی یا گزاف
بتخویف اوشان نمود اعتراف

بگفتا کہ قصد ست امر نہان
نداند بجز عالم غیب دان

چو از قصد تخویف گردد مراد
بود وجہ آن این چنین روئداد

کہ آن روزہا در سراے بتولؑ
ہمے نشستند چندین فحول

کہ کنگاش پر فتنہ و شر کنند
امیرے بوبکر بر ہم زنند

ہم از آمد و رفت آن مفسدان
ہمے بود زہراؑ اندر زیان

عمر کرد تخویف شان برملا
کہ مے سوزم این خانہ را بر شما

ازین بعد آن دہلوے بصیر
بتوجیہ احراق محشر نظیر

نمودہ است تصویب احراق را
بہ نصبے کہ میداشت با مرتضاؑ

بجاوید خیلے ز خود چون جنون
بر آورد دودے ز نصب درون

بہ بد گفتن و سب آن شر ذمہ
کہ بودند در خانۂ فاطمہؑ

بیندوختہ یک ضلالت عیان
کہ ہمچون نباید ز اسلامیان

بگویم کہ اے پر تعصب عزیز
چرا ہمچو شعلہ شدے تند و تیز

هماناکه نصب شهِ مؤمنانؑ — به بسته ترا راست گوئی زبان

نه تنها بگویند شیعه چنین — بگویند هم سنیان متین

چنانچه روایات قصدِ عمر — در اجماع مذکور شد بیشتر

همان نقل زید و ثقاتِ نکو — صحیح ست مثل صحیحین هم

همین نیز اسقاطِ حمل جنین — در اجماع مذکور شد پیش ازین

پس انکار زان جور هائے فضیح — تجاهل بود یا که جهل قبیح

قوله

چو آن عزم احراق فاروق را — تو تخویف گفتی ز راه مرا

جواب

نمودی تو تحریف ای بی هنر — بر احراق کرده حلف هم عمر

چو نقل حلف را ندیدی سگی — ازاله ببین تا بیابی رهی

پس آن با حلف قصد ای ذی شعور — هم آن آتش و هیزمش به ضرور

ز روی خرد خوش دلالت نمود — که او عزم احراق هم کرده بود

چنانچه همین فهم کرده بتولؑ — چرا منیائے ز فهمش عدول

تو تخویف آن را بگوئی چرا — بدانستی احوال دل از کجا

نموده عمر گر حلف هم دروغ — همه قول و فعلش شده بی فروغ

قوله

چو در رو جه این قصد کردی بیان — که جمعی برای خلافت نهان

یکی قصد بر هم زدن داشتند — بدل عزم پر فتنه بگذاشتند

جواب

بگویم که کردی خوشا اعتراف — که نزدیک حیدرؑ بلا اختلاف

خلافت ابوبکر را با نمود — سزاوار بر هم زدن نیز بود

چرا از هر صحیح و سیر شد عیان — اگرچه تو کردی همه را نهان

که راس و رئیس همان مفسدان — بود خود وصی نبی در مکان

جز او طالب این نیابت نبود — دگر مدعی خلافت نبود

عیان شد که بوبکر را ناگزیر — خلافت نه حق بود نزد امیر

چه حق بود چون ظل آن مرتضا — نه ممکن که گاهی بگوید خطا

قوله

چو گفتی که از وجه آن مفسدان — نهی بود زهرا مکدر نهان

جواب

بگویم غلط بلکه هست افترا — نگوید چنین مرد شرم و حیا

چگونه سزد کان بتول نکو — هم از شوهر و هم ز اتباع او

در آن آمد و رفت گردد حزین — برین کذب باشد هزار آفرین

اگر بر تکدر بیابی دلیل — بیاور کنون تا نباشی ذلیل

بلی هست نقلی که گفتم بتو — که از وجه تخویف آن تندخو

بیان کرد جبرش بتول ز آن — بآن حامیان شه مؤمنان

پس آنرا چه گوئی تو شنع بتول — نگردد ازین ناخوشیش قبول

که آن شنع او بود ای خیره سر — پی حفظ از دست قهر عمر

مبادا که فاروق قامت کنون — زند خانه را آتشی اندرون

چه او کرده حتما حلف برملا — نیاید ز دستش چرا این جفا

مکدر اگر بود زان مردمان — از آن قبل منعی نکرد از زبان

قوله

بگفتی دگر کان عمر با نمود — چه تخصیص با سوختن کرده بود

پس این امر را اخذ کرده عمر — همانا ز یک قول خیر البشر

که چون در نماز جماعت کسان — نگشتند حاضر بوجه نهان

بفرمود آن هادی ارجمند | که مردم چو ترک جماعت کنند

بر اوشان بسوزیم خانه ضرور | همین طور گفته عمر هم بزور

چو بوبکر بوده امام نماز | بپا کردهٔ آن رسول حجاز

نکردند اوشان باو اقتدا | نگشتند پس مستحق سزا

جواب اول

بگوییم که گفتی عجب یاوه ها | بذات عمر این ستائش کجا

چه نسبت عمر را باخذ چنین | که او بود مستفضی از علم دین

عجب اینکه با جمله سامانها | نه دریافتی قصد احراق را

چگونه چنین اخذ و فکر دقیق | نشده مر ترا منکشف ای شفیق

که مروی نشد این ز نقل عمر | نگفته چنین وجه جز تو دگر

مگر گفته باشد بخواب اندر آن | عمر این چنین اخذ و فکر نهان

نداری مگر شرم اسلام هم | که احراق اولاد خیر الامم

بسازی به تصویب تجویز آن | بنا بر حدیث رسول زمان

چه آن خانه بس واجب الاحترام | که چون خانهٔ انبیای کرام

جواب دوم

دوم آن حقیقت نبوده امام | بپا کردهٔ آن رسول انام

چه خود آن امامت ندارد وجود | که از نفس خود عائشه گفته بود

بکن اول این سقف را پایدار | بباید از آن بعد نقش و نگار

بنا کردی آنرا چو بر کاسدی | عجب فاسدی هست بر فاسدی

جواب سوم

سوم اینکه گر راست بودی چنان | نماندی بر آن صاحبان خود نهان

نکردند آنرا چرا ایشان قبول | تو از فعل ایشان چه داری نکول

جواب چهارم

چه اقوال و افعال این جمع را — بهر جا و هر مسئله بی مرا

همانا حق و راست دانی ضرور — درینجا ز حق چون بیفتی تو دور

دگر اینکه توهین و احراق در — پی انکار بیعت نموده عمر

به ترک جماعت نکرد آن ستم — عجب کذب بر کذب گفتی بهم

جواب پنجم

برین کذب خود موجد کذب نیز — ترا آفرین گفتم باشد عزیز

دگر آن نماز جماعت امیر — باتباع میکرد خود ناگزیر

بدانست بوبکر را امتیاز — که پشت سر او گذارد نماز

وزانجا لقب هم وزین هم افراز — نماز و پس از مرگ بر من نماز

ازین پس چه تشبیه این کار بد (زاکردی ۱۲) — **قوله** — بنفس پیمبر نمودی ز خود

جواب

همانا وقت تشبیه گردد درست — که ثابت بود حق بوبکر چیست

ولی پیشتر زین گذشته مگو — که زنهار ثابت نشد حق او

ازین بعد از روی نصب توی — **قوله** — چه تشبیه آن جمع ای دهلوی

بدادی بیک ناسزا کافری — که بود ابن اخطل همان شاعری

که از خوف پیغمبر دو جهان — دم فتح گشته به کعبه نهان

بکفر بود در حق آن روسیاه — که بکشید آنجا نیابد پناه

چه این قسم مردود پروردگار — نیابند در کعبه هم زینهار (پناه ۱۲)

جواب

پناهی کجا بهر چون این همه — بود گرچه آن خانهٔ فاطمه

دریغا ازین نصب و زین قول تو — چه در باختی دین و هم آبرو

که چون ابن اخطل صحابه کبار — بباشند مردود پروردگار

که سرکردهٔ شان بود مرتضیٰ ع
تو در حفظ عرض عمر آشکار
چو نسبت شهٔ مؤمنان کردهٔ
چو گفتی که آن ولت خاص دین
در آن بر همه کردن مفسدان
بهیچ وجه تهدید شان بر ملا
که در حفظ همچون امور عظام
بگویم که آن نصب پیشین تو
دگر مرتضیٰ ع را بیک نصب نیز
چنین حکم و فتوے چو پرداختی
جواب تو باشد بچندین وجوه

جواب اول

یکے آنکه گفتے عجب ماجرا
خلافت بگوئی و با انتظام
چو در باب بوبکر راے عمر
همین نهج در باب شیر ودود
که بودند آن جمع از اهل حل
بنی هاشم و خیلے انصارهم
چو عمار و سلمان و مقداد ما
عتیق تو آندم خلیفه نبود

قوله

چو عباس و همچون زبیرت لبا
نمودے بر دین خود را نثار
نهان نصب خود را عیان کردهٔ
که بس منتظم بود و هم اولین
بود موجب قتل شان بیگمان
نه باشد باحراق خانه روا
نگردد بجز وی امور اهتمام
پی مغفرت بود و بس اے ستوه
خودت واجب القتل گفتی عزیز
تو با ابن ملجم لعنه چه درساختی
که باشند اندر متانت چو کوه
که آن فلتہ کار ابوبکر را
نمودی کنون راست گوئی تمام
شده بعد آن راے جمع دگر
دگر راے اعیان اصحاب بود
چو سعد عباده رئیس اجل
چو طلحه زبیر و دگر بوذرهم
ابیؓ و دگر خالد با صفا
حصول خلافت مگر مے نمود

خلافت بیک کس نکرده قرار — که بودند مردم بیک اضطرار
در آندم نه اجماع کامل شده — ببوبکر چون امر حاصل شده
نبوده در آنوقت میر امم — نه هرگز خلافت شده منتظم
همانوقت اجماع گشتی حصول — که کردندش اورا بزرگان قبول
پس آنوقت شوراو هنگام غدر — چگونه روا شد چنین ظلم و جور
چگونه شدند آن بزرگان دین — پر از فتنه و مفسدان بالیقین
زمام خلافت شه بحر و بر — نداده بدست عتیق و عمر
که هرچه کنند این دو کس انتظام — نگیرند آنرا خواص و عوام
ندانی که خصمت چو تو بی نهفت — در اینجا تو اندر همین نهج گفت
که آنانکه کردند کنگاش ها — که نرسد خلافت بآن مرتضا
ابوبکر خود را خلیفه کنند — امیری که کرار برهم زنند
سزاوار باشند از حد فزون — بآن سبتهایکه گفتی کنون

جواب دوم

دوم در حق آن همه صاحبان — بباب مطاعن که گفتی چنان
کز آیات قرآن برآید صرو — نسازند دانسته جرم و قصور
پس آنوقت احراق از آن صاحبان — چه صادر شده فسق و عصیان عیان
که گشتند لائق پی سوختن — همان جمع ممدوح و آن پاک تن
نگردد چو دانسته عصیان روا — چرا گشت تخویف اوشان روا

جواب سوم

سوم گفته خود بما ای بصیر — تو اندر جواب حدیث غدیر
که در ما چرا ای یمن اسلمی — چو شکوه بکرد از علی با نبی

جواب چهارم

پس آن شکوه اش را رسول زمان — بفرمود بغض ست شر مؤمنان
پس این جمله تذلیل نزد نبی — بالا و سلیها شنید بغض علی
دگر یاد کن نقل آن ترمذی — که باشد ولی شما یک علی
کسی کو احادیث و تاریخ دین — تفحص نموده بسیار و یقین
که حقدار را حق گرفته باز — نمودند از آن دم ور فتنه باز
چو حقدار حق را نموده طلب — بگویند به تطلیبش ای عجب
نداده بحقدار حقش چرا — که هرگز نرفتی چنین ماجرا
بلی بود حقدار شیر ودود — که ذی رحم را ایزد اولی نمود
مقرب ترین بود او با رسول — بخویشی و در رتبه از فحول
همین ست آن حجت و حق بیان — که کرده عمر خود بر انصاریان
هم او بود عالم ترین فحول — چنین کس سزد بس وصی رسول
بحق ابوبکر خود آن عمر — نمی داشت یک حجتی سست تر
گر این قسم تهدید با خود شدی — نمودی عمر بهر حق علی
چه بوده در آن هرج و جرم خدا — که خویش مستحق بود آن مرتضی
چو کرده علی دعوی پر فساد — نبی چون به تقلید او حکم داد
به نصب ابوبکر تو آن عمر — نه مامور بوده ز خیر البشر
مگر بود مامور بهر ولا — که دارد بدل حب آن مرتضی
بود شرط حب و ولا اتباع — ببین باز قرآن چو داری نزاع
گرفتندی اورا چو سالار دین — بحکم نبی وز رای متین

پیمبر شدے اتباع ثقل ... دگر هم بحکم تولا عمل

نمے آمد از کس درین کائنات ... تخلف ز کشتی دین و نجات

بکشتی اذیت بذات بتول ... دگر از وصایای هادی عدول

نه در شرع و دین آدمی اختلاف ... ز بدعات و احداث پر اعتساف

نمودند این جمله جزوی امور ... که بودند ارکان ایمان ضرور

که فرموده بود آن همه را نبی ... که بغض علی یک نفاق جلی

قوله

چو گفتی که تخویف فاروق با ... بود کمتر از فعل آن مرتضا

چه آنانکه بر شاه برخاستند ... امیرلشیش برهم زدن خواستند

همان جبر گه را کرد قتل تباه ... نه پاس همان عائشه کرد شاه

بگوییم که اے سنی پرمرا ... چه نسبت باین قصه آن ماجرا

چه اهل جمل باشند مؤمنان ... بکردند بیعت به یثرب عیان

پذیرا نمودند شه را امام ... براوشان شده بود حجت تمام

پس از بعد بیعت ز بس بغض و کین ... بغاوت نمودند از شاه دین

ببصره نموده خزینه تباه ... بکشتند بی جرم اتباع شاه

ولیکن بمان شاه شیر ودود ... نه بیعت بیوبکر تو کرده بود

پس از بعد بیعت بر آن حق امام ... چگونه روا گشت اکراه تام

بیچه جرم کردی روا اے جهول ... تو ایذاے زهرا و نفس رسول

بر آن عائشه هر چه ذلت رسید ... ز دست خودش آن همه را بدید

پس از جنگ او را امام انام ... بیثرب رسانید با احترام

ہبۂ فدک

بیازستی آورد یک ذلتش ... کہ بر عائشہ رفت از حضرتش

ازین پس تعدے دیگر ببین ... کہ ناید چنین کار از اہل دین

فدک را گرفتہ عتیق از بتول ... کہ بخشیدہ بودش ہمانا رسول

وآت[1] سند بر ہبہ بود ہم ... کہ کردش عطا ایزد باکرم

بنالید ہرچند دخت رسول ... بسا پیش بوبکر زار و ملول

نہ دعوائی اوراست پنداشتہ ... شہود و ہبہ زو طلب داشتہ

پس آن حیدر پاک از ہر خطا ... کہ حق مثل ظلش نشد زو جدا

دگر ام ایمن بآن شاہ دین ... کہ بودہ مبشر بخلد برین

نمودند تصدیق قول بتول ... ولے کرد بوبکر از حق عدول

جواب

قولہ

چو گفتی درینجا تو ای بی خبر ... کہ دعوی ہبہ اشہادست و گر

در اسفار ما نیست اثری ازآن ... بود افترائی ہمان شیعیان

بگویم کہ دعوائے حق از بتول ... ہمانا بیارند خیلے فحول

چنانچہ چنین دعویش در فتوح ... بیاورد بلاذری با وضوح

روایت نمودہ بچندین طریق ... یکے از صحابے جو نہ شفیق

ہم از ام ہانے والا مقام ... ہم از جعفر صادق خوش امام

ازآن بعد بلاذرستے خبیر ... بیاورد فرمان صاحب سریر

کہ مامون عباسے حکمران ... ششم را فرستادہ فرمان چنان

کہ دانم چنین کان رسول ودود ... فدک فاطمہ را ہبہ کردہ بود

ہم این ست مشہور و معروف صاف ... ہم از آل او کس نکرد اختلاف

[1] وآت ... [illegible] ... ۱۱۶ ... ۱۲ ...

هم آن فاطمہ دعویش مینبود — همانا که دعواش تا مرگ بود

ازین ره بدیدم بعقل و شعور — کنم رد آن وارثان را ضرور

بباید که واپس کنی ای عزیز — فدک را باولاد او باتمیز

هم این واپسی را چو امر اهم — بدفتر بکن باز ثبت و رقم

علاوه برین حافظان نشان — باسناد آرند دیگر عیان

ازیشان ست یک جوهری نکو — بن حزم و هم ابن سمان چنو

دگر مجد و سمهودی بی دغل — دگر فخر رازی و صاحب ملل

چو قاضی و صاحب اتحف دگر — چو طبری و یاقوت و ابن حجر

عبد الجبار صاحب مغنی ۱۲

چه روضه و وصابی بهترین — چه آن پارسا و چه ملا معین

براهین و مقصد ببین خوبتر — دگر روضه و هم حبیب السیر

ز جمله تفاسیر خود چون کبیر — سهی دیدی ای کاش خود ناگزیر

خلاصه که هر جا می است مشغول — عجب آید از جهل تو پر ضرور

هم اصل همه را ز خیر البشر — بیارند چون بوسعید و عمر

ازان بوسعید خبیر نکو — بیارند بس پیشوایان تو

چو بزار و ابن ابی حاتمت — دگر ابن نجار و هم حاکمت

چو آن موصلی امام شما — چو آن ابن مردویه رهنما

بیابی گر اسفار این عالمان — چو کنز خود و دُر منثور خوان

بیارند نقل عمر را بما — بن سعد هم واقدی شما

بیاری گر از نصب ای اهل تیغ — خلاف همه نقل مقطوع خویش

قوله

پس آن نقل واهی و نامعتمد — که باشد ز یک تابعی بی سند
نگردد معارض کسی در خیال — با قوال اصحاب و با قول آل
چو گفته که از گفته شیعیان — نمودیم تسلیم لیکن عیان
که هرگز فدک در حیات رسول — نمی بود در قبض و ملک بتول
هبه چون نه بی قبض گردد تمام — ازین وجه بوبکر والا مقام
بفرمود حکم شریعت بیان — نبود احتیاج شهادت در آن
پس این نیست ردّ شهادت ضرور — بود حکم ناکردن اسی ز بی‌شعور
که هرگز گواهی یک مرد و زن — نه در شرع جایز بود بی سخن
بگوییم گر دعوی آن سیده — در اخبار اسلاف تو آمده
پس اقوال اسلاف خود را پذیر — نه از گفته شیعیان ای بصیر
دوم خود غلط هست بی ریب و شک — که در دست زهرا نبوده فدک
فدک بود در دست زهرا ضرور — چه ثابت هبه نیز دعوی ضرور
هبه چون نه بی قبض گردد تمام — ازین وجه هم قبض ثابت مدام
چه بی قبض دعوی جناب بتول — نمیکرد هرگز کسی ای عجول
نمیداد هرگز گواهی امیر — چه بی قبض بود هبه ناگزیر
همین طور بی قبض و هم بی سبب — نکردی ابوبکر شاه طلب
همی گفت بوبکر با آن بتول — که این دعوی تو نباشد قبول
سوم اینکه نقلی نمبری همین — اگر آن قبض ثابت شود با یقین
در آن انتزاع ست منقول صاف — نکرده کسی اندر آن اختلاف

جواب اول

جواب دوم

جواب سوم

جواب چهارم

نبوده اگر قبض پس بی نزاع — نه زنهار واقع شود انتزاع
وگر اینکه نهج البلاغه ببین — که حیدر بفرموده همچون حزین
که در دست ما یک فدک بود و بس — بر آن نیز کردند حرص و هوس
ازین حرف پر درد و حق رو متاب — که مقبول اسلاف تست آن کتاب

قوله
چو گفتی و کردی تو یک مشغله — که بوبکر کرده بیان مسئله

جواب اول

بگویم که گر گفت او مسئله — بپرداخت خود را بیک تهلکه
چه فرموده بود آن رسول انام — بیاران بتاکید و با اهتمام
که لابد شما را بهر دو ثقل — تمسک بباید بهر یک عمل
تقدم از ایشان نباشد گهی — چه آن سعی سوی هلاکت رهی
نباشید از بهر شان رهنما — که هستند داناترین از شما
بگو بهر تعمیل این حکم حق — نه بگرفت از مرتضی چون سبق
تمسک نکرده چرا با ثقل — تقدم نموده چرا با جهل

جواب دوم

دوم بعد این نقلهای نکو — ز تاریخ و سیرت خدارا بگو
که بوبکر را بود آن حوصله — که تعلیم عترت کند مسئله
چه در امر دینی فرومانده بیش — بحیدر رسی التجا برد پیش
که آن حیدر اقضای اصحاب بود — بشهر علوم نبی باب بود
عجب هر که اقضای یاران بود — ز حکم هبه نیز نادان بود
تو دانی نکو کان وصی رسول — بهر حال بوده شریک بتول

قوله
چه گفتی که از قلت آن شهود — درین حکم بوبکر مجبور بود

بگویم چندین وجوه و شهود — نه زنهار بوبکر مجبور بود

وجه اول

یکی آنکه بوبکر را خود نبی — همانا نکرده خلیفه وصی

هم آن سیده هم وصی رسول — امارت نکردند او را قبول

چرا او بود خصم دعوی فاطمه — چه خود او گرفته حقوقش همه

در آن امر بوبکر را ای رشید — چگونه حق حکم دادن رسید

چرا او بود لازم که آن با حشم — همیکرد دیگرکسان را حکم

وجه دوم

دوم بود کامل نصاب شهود — که مرد دوم با علی نیز بود

درین مرد دیگر گرت شک رود — ز تفسیر رازی که دفعش شود

وجه سوم

سوم آنکه در شرع خیر الامم — کفایت کند شاهدی با قسم

همین مسلک و رای بوبکر بود — همین کنز و تلویح را در شهود

چه بوده نصاب شهادات گم — چرا سیده را نداده قسم

قضایا بپایان فصل شده بارها — که در دین معطل شود کارها

وجه چهارم

وگر خود بجاری صحیح و سنن — گرین هم نداری درین حق سخن

که هرگاه صدق گواه متین — بیابند خود حاکمان بالیقین

نمایند حکمی بر آن یک گواه — بهر امر مرجوع بی اشتباه

کتاب سنن را ببین ای عزیز — اگر راست بازی و داری تمیز

که در باب ای پسر رسول اجل — نموده بقول خزیمه عمل

ابوبکر خود کرده دعوی قبول — ز جابر هم از مازنی بی نکول

همین هیچ دعوای دخت رسول — نمودی بآن شاهدان خود قبول

تو دانی که صدیقهٔ دو جهان
نه دعواش کذب و بود بیگمان

درین باب گر صدق وخت نبیؐ
نه نزد ابوبکر بوده جلی

بآن مرتضیؑ ام ایمن دگر
شهادت بداد ند هم بی خطر

که هر دو مبشّر بجنت بُدند
خبر دار قرآن و سنت بُدند

خصوصًا که محفوظ و دانا علیؑ
که پیوسته حق بود با آن ولی

گواهی او کرد ایزد قبول
ز تیلُوه شّاریہ نباشی غفول

بهر حال و هر گو نه اسے بانمود
نه ز نهار بوبکر مجبور بود

مگر آنکه بوده خراج حجاز
بقلت در آنوقت اے سرفراز

خراج فدک در شمار و عداد
بمسکوک هندی ز یک لک زیاد

چو طائف در آن قریه ها در حجاز
بسا نخل و هم چشمه و لنواز

چنان بود خرمای آن خوشگوار
که هر کس همی بودش امیدوار

قوله

چو گفتی که در عهد خود مرتضیؑ
فدک را نه واپس گرفته چرا

جواب اول

بگوییم که هرگاه ثابت شده
ز اسفار تو دعوی سیّدهؑ

گواهی میر عربؑ شد عیان
همی پرسمت از فدک همچنان

که آنرا بعهدش امیر عربؑ
چو نگرفت باید که گوئی سبب

چو نزد تو هم بود حیدرؑ نکو
گواهی باطل نیاید ازو

نخستین ازین هر چه گوئی صواب
همانست از جانب من جواب

جواب دوم

دوم گویمت پاسخ نغز و چست
چو سیرت بخواندی بگوئی درست

تو دانی که دائم جناب امیرؑ
همی داشت حسّادو اعدا کثیر

دگر طامعان زر و سیم را | نمیداد اموال و جاگیر را
زابنای دنیا در آن عهد هم | همی بود شاکی امیر امم
فدک را بعجلت چو نگرفت امام | در آن مرتکز بود امن انام
که میگفت در حق او هر حسود | که بر مال مردم تصرف نمود
چه شیخین آنرا بیک اهتمام | زخود کرده بودند یک مال عام
چو نوبت بضبط فدک میرسید | دگر فتنهٔ تازه سر میکشید
چو آن عائشه زان سبب بر ملا | مگر می نمودند فتنه بپا
نه حاصل شده اقتدارش چنان | که هنگام فتنه پر از شر زمان
همه چیز بر جاے خود در نهد | تغیر بهر کار شیخان دهد
ندانی که در عهد خود مرتضا | بباخواست دفع تراویح را
نمودند عمر چه شور و فغان | نه زنهار ممکن شده دفع آن
بر اینحال آن مرد مانرا گذاشت | که از فتنهٔ ناکسان خوف داشت
فرامش مکن وقت قتل عمر | بحیدر بگفتند کاے نامور
بقرآن و بر سنت آن رسول | بهر سیرت هر دو شیخ عقول
اگر می نمائی عمل باشعور | امارت بیابی بکنون بالضرور
پس آن شه مقید بامکان نمود | امارت ندادند و را حسود
چو این حال بد وقت قتل عمر | مگر بعد عثمان بگشته ستبر
که آن عهد را اهل تاریخ فن | بگویند وقت فساد و فتن
زاصحاب هر سرکش و پرهنر | نموده هواے امارت بسر

ز آغاز عهدش حریصان خام بکردند شورش بپا بر امامؑ

زیکسو همه ناکثان حجاز در فتنه و جنگ کردند باز

زیکسو همه قاسطانش زشام کشیدند لشکر بجنگ امام

زیکسو همه مارقانِ شریر بدل مستعد بهر جنگِ امیرؑ

همه بهر جنگش بپا خاستند که شاهیش برهم زدن خواستند

بسا لشکرش پر ریا و دغا نبوده درونِ طبائع وفا

تو حال خوارج دمے بنگری که بودند یک لشکر حیدریؑ

چو نزدیک هر شیخ آن ناکسان رسیده زرِ نقد رشوت نهان

بیک حیلۂ پیچ در عین جنگ بر آقاے خود کار کردند تنگ

قیام مدینه نگشته نصیب ازین فتنه ها از وطن شد غریب

ازآن باغیانِ مسلمان بنام نه آسودگی یافت گاہے امامؑ

همه مدتِ شاهیش پنج سال که آن هم بسر شد بجنگ و قتال

همانوقت هنگام تالیف بود چنانچه رسول خداؐ مے نمود

چو شاهان نبودش همه اقتدار که هر چه بخواهد کند آشکار

ندانی که شخصے چه پرسیده بود بباب فدک ازوے ودود

ازین وجه بوده که با او امام نگفته جوابش باجمال تام

که ور اخذ حق گر کسے صلح جو ورنگے کند نیست عیبے براو

سلے اخذ چیزیکه حقش نبود بود عیب فاحش گر آنرا بود

عیان ست ازین کان وصی در نهفت فدک را بسائل حقِ خویش گفت

قوله

بطور کنایه بابلغ بیان ‏— بفرمود طعنے بر آن حاکمان
هم از لفظ تاخیر واضح چنان ‏— که از بهر اخذ فدک آن زمان
همیکرد یک انتظار آن امیر ‏— که هرگاه این فتنه هائی کثیر
فرو خوابد و اقتدارش شود ‏— همانا فدک را کند مسترد
درین مصلحت نیز دخت و پسر ‏— نمودند خوش اقتدائے پدر
همین مصلحت را تو ای راستجو ‏— تقیه بگو توریه خود بگو
ولیکن چه گفتے که هرگه امام ‏— خروجے کند بہر جنگ عوام
همانندم تقیه بود نا روا ‏— چنانچه نکرده شه کربلا
ازین وجه در عهد خاص امام ‏— تقیه بباب فدک بُد حرام

جواب اول

پس این هر دو قول تو از شیعیان[له] ‏— عجب افترائے و کذب عیان
نگفته کسی از اهل حق زینهار ‏— اگر راست گوئی ثبوتش بیار
نه بینے که در عهد خود هم رسول ‏— تقیه همین طور کرد از فحول
چگونه نباشد روا این چنین ‏— تو حال حدیبیه را خود ببین
که پیغمبر کردگار ودود ‏— چه صلحے ز روے تقیه نمود
ندیده ز حج خدا جز مناص ‏— نه بو جندلے را نموده خلاص
هم از خوف یک ارتداد فحول ‏— نه ترمیم کعبه نموده رسول

جواب دوم

دوم سید ما شهید جفا ‏— تقیه نموده است در کربلا
که ناچار بر بیعت اقرار کرد ‏— ولے والی کوفه انکار کرد
نکردی درین باب اے بیخبر ‏— بتاریخ همچون سیوطی نظر

[له] قول اول اینست که هرگاه امام خروج فرماید و بجنگ و قتال مشغول شود او را تقیه حرام میگردد چنانچه مذهب جمیع امامیه است و قول دوم اینست که حضرت امام حسین تقیه نه فرمود پس قول اول کذب محض و افترای صرف است و همچنین قول دوم نیز ۱۲

ندیدی هم اسفار ما ای متین ❊ چو ارشاد و تنزیه ما را ببین

جواب سوم

سوم گفتی از حال عثمان خبر ❊ که کشته سه کس را چو پور عمر

ز خوف قبائل نکرد او قصاص ❊ ندیده جز اغماض عثمان خلاص

در انفاذ حد خوف فتنه نمود ❊ بگو گر تقیه نبود این چه بود

مگر باشد این خوف پور عمر ❊ پدر کشته دیروز و فردا اسیر

جواب چهارم

وگر خود بگویی که آن مرتضیٰ ❊ بنا بر مصالح که کرد اقتضا

ز اعدای عثمان بناچارگی ❊ نکرده تعرض بیکبارگی

هم از قتل عثمان بداده جواب ❊ بیک سال آن ولایت مآب

که قتلش خدا کرد و بودم باو ❊ بگفتی که این توریه بد نکو

تقیه روا می کنی جابجا ❊ بهر جا که بر آیدت مدعا

خصوصاً بحق جناب امیر ❊ بعهد امیری او ناگزیر

پذیرا ندارے گر ور فدک ❊ در آن میروی از غرض باده تنک

نه این امر باشد چو ترک قصاص ❊ که عثمان تو زان بجسته خلاص

امیر عمر بود بعد و زتر ❊ ز عثمان که گفتی تو خود پیشتر

تقیه همین بد ز شاه کریم ❊ که از تقیه نبود وهم

ولی زین تقیه که آمد بکار ❊ نباشد گهی لازم و آشکار

که بر فضل شیخین آن پیشوا ❊ عمل کرد و نمود آن را روا

چه فرقیست زان هر دو با حیدرم ❊ که او ارث وار فدک بود هم

رسد بهر مالک در اموال خود ❊ تصرف بهر گونه از نیک و بد

جواب پنجم

دگر اینکہ بعد از ہمہ این و آن — بگویم تو مثل صاحبدلان
کہ ای کاش بوبکر یا عمر — بر الطاف ہادی نمودہ نظر
بدادے فدک را بہ بنت او — براہ تکرم ز خلق نکو
گر آن گشتہ بد مال اسلامیان — اجازت گرفتی ہم از این و آن
چنانچہ بہ بدر آن رسول ودود — بر احوال زینب ترحم نمود
بدادہ عمر بعد صلح امیر — ز ملک مدینہ باو ناگزیر
ہمان طور گر خود بدادی بحقیق — فدک فاطمہ را بطور تشفیق
نمیگشت عودش در آن خاندان — کہ حکمش تبدل شدے بیگمان
چنانچہ بازواج ہم آن عتیق — ہمیداد زان صدقہ مثل تشفیق
اگر بود چون تی پس آن عائشہ — بخوردند آنرا چگونہ ہمہ
چہ لابد ابوبکر مثل رسول — بازواج دادہ از آن ای عقول
دگر جا بجا گفتہ آشکار — کہ دارد خلیفہ ہمہ اختیار
دگر ہر کسے را ز امتاع و زر — کہ دادہ بہ جابر ز زر بیشتر
چہ شمشیر و بغلہ ز مال نبی — نہ بگرفت آندم ز دست علی
ہمین گونہ میراث حق بتول — نہ بوبکر دادش ز ملک رسول
بگفتا ہماندم کہ قول نبی است — کہ در مال ما انبیا ارث نیست
ہر انچہ گذاریم صدقہ است آن — دگر کرد بوبکر این ہم بیان
کہ جز این نیاید نباشد پسند — کہ آل محمد از آن برخورند
در این ملک و مال رسول اجل — ہمان میکنم انچہ کرد او عمل

جز نہ دادن میراث رسول حق بتول

وجه اول

مگر بود این قول تنهاش صاف — بچندین وجوه ست یقینی گزاف
یکی آنکه باشد مخالف تمام — ز یوصیکم الله ارشاد عام
درین عام حکم و عموم خطاب — همانا ست داخل رسالتمآب[ص]
پس آن قول تنها ابوبکر را — که بوده خلاف کتاب خدا
نبوده دگر راویش بالیقین — چگونه قبولش کنند اهل دین
خصوصاً در آن دم ز حرصی که بود — خوشا متهم بود با جلب سود

وجه دوم

دوم نفی توریث پیغمبران[ع] — مخالف ز قرآن بدارد عیان
چه داده خبر در کلامش خدا — ز توریث داؤد و از زکریا[ع]
چنانچه همین احتجاج قوی — بیاورد هم واقدی متقی
که برخواند آیات را مرتضا[ع] — بتوریث داؤد[ع] و هم زکریا[ع]
بگفتا ابوبکر کای بوالحسن[ع] — تو میدانی این کار را همچو من
بفرمود حیدر[ع] که وحی خدا — چنین ست ناطق بکن ابتدا
پس او از نصوص کلام خدا — تخالف نموده درین ماجرا

وجه سوم

سوم میشود ممتنع ای عزیز — هم از روی قرآن هم از عقل نیز
که در باب میراث خیر البشر[ص] — نه هرگز وهد وارثان را خبر
باوشان نفرمود خود ای عجب — که هرگز ندارید آنرا طلب
چه این مال من صدقه باشد مدام — برای شما صدقه باشد حرام
بحکم و انذر بشیر و نذیر — بخویشان بگفتی چنین ناگزیر
ولیکن باوشان نگفته نبی[ص] — بیاورد هم اینچنین متقی

وجه چهارم

کہ فرمود بوبکر را خود بتول ❊ کہ گفته تو بس نه با ما رسول

عجب تر کہ هم با وصی اجل ❊ کہ بوده در علم و هم یک ثقل

همه حال آئنده گفته رسول ❊ نموده ازین حال خانه نکول

چهارم بباشد وصیت ضرور ❊ کہ سازد دم مرگ هر ذی شعور

بکن ترمذی و سنن را نظر ❊ چه تاکید آن کرد خیر البشر

کہ گر مردمان و زنان شصت سال ❊ نمایند خوش طاعت ذی الجلال

نمایند ترک وصیت مگر ❊ روند آن همه توی نار سقر

پس از بهر اموال خود آنجناب ❊ کہ گر دید حکمش خلاف کتاب

نه زنهار فرمود با وارثان ❊ چرا کرد ترک وصیت در آن

نفرمود تاکید آن بر فحول ❊ بهیچ وجه خود ترک کرده رسول

ز خویشان در اخفاش وجهی چه بود ❊ ببوبکر تنها بگفتن چه سود

هم از ترک آن نزد اهل نظر ❊ چه باشد ازین بدترین یک ضرر

کہ با اهلبیت و خلیفه عیان ❊ بیاید بسے رنجشے درمیان

بود عقل شاهد کہ آن شاه داد ❊ بخویشان نهاده بنائے فساد

نبودند واقف از آن چون بتول ❊ زنان پیمبر نه عم رسول

چه کردند ازواج و عم هم طلب ❊ ز بوبکر میراث شاه عرب

مثال پدر عائشه هم بیان ❊ نموده وزینجاست صدقش عیان

کسے گر بدعوائے ازواج و عم ❊ کند شک صحیحین بنید بهم

بجز اهل سنت کسی باخرد ❊ نه این بدگمان بر سنے مے برد

که پیغمبر این حکم را در نهفت
ببوبکر گفت و بجز ایشان نگفت

بر مرد دانشور نکته رس
همین بهر تکذیب بوبکر بس

چو این منع میراث خیر الامم
بحق بتول حزین شد ستم

بناکام آن سیده با فغان
بمسجد در آمد بجمع زنان

کشیدند آنجا حجابی فحول
نشست پس پرده دخت رسول

ز درد و فغان همان خسته جان
خروشی بر آمد ز شنوندگان

گهرهای حمد و ثنا برفشاند
عجب خطبه دردانگیز خواند

پس از حمد و نعت رسول خدا
بفرمود با هر گروهی جدا

که ای مردم آقا و مولای تان
نشد چند روز یکه رفت از جهان

که دنیا بسوی شما رو نمود
بر آن دل نهادید از بهر سود

شما را کتاب خدا هست پیش
نه میراث یابم من از باب خویش

بفرمود با حزن و غم بر ملا
که کردید تقلید شیطان شما

کتاب خدا و طریق رسول
پس پشت انداختید ای فحول

نمودید خاموش انوار دین
گذشتید از احکام شرع مبین

همین نوع صدیقه دو جهان
بسی زجر شان کرد زاری کنان

بروح ابوبکر ای حق نیوش
از آن خطبه بنگر تو درد و خروش

که آورده اش جوهری بالتمام
دگر اسعد حنبلی همام

همین طور از شیعی نیک مرد
چو سبط بن جوزیت نقل کرد

چو جار الله و مثل ابن الاثیر
نمانید ذکرش دگر ناگزیر

زمخشری ۱۲

هم ابن قتیبه کند ذکر آن — چو خواهی کتاب لآلی بخوان

(تصنیف سیوطی ۱۲)

ازین منع حق بضعهٔ مصطفا[۱] — غضبناک شد بر عتیق سفها

نه حرفی زده با ابوبکر باز — پس از مرگ ممنوع کرد از نماز

ز اصحاب تطهیر باشد محال — که رنجند بے وجه تا دیر سال

غضبناکی بضعهٔ مصطفا[۲] — غضبناکی و قهر رب العلا

درین رنجش و منع شکے مدار — که هست از صحیحین تو آشکار

ذکر اعذار عامه

چو در وجه اول که گفتم عزیز — نمودی تو سه عذر چرا از ستیز

قوله

یکے آنکه این نقل را بی نهفت — نه تنها ابوبکر آورد و گفت

عذر اول

ازو بعد هم مردم دیگران — چو حیدر[۳] نمودند تصدیق آن

عذر دوم

دوم آنکه هر کس که با عقل و هوش — حدیثے کند از پیمبر[۲] بگوش

بر او هست واجب عمل بر سماع — نه حاجت بتحقیق و نے باتباع

عذر سوم

سوم بعد ازین عذر داری که نقل — مخالف ز آیه نباشد بعقل

مبین بود از برائے خطاب — نباشد مخصص چه پرسے جواب

بگویم که عذر نخستین تو — که دارے درین وجه ای راستگو

جواب اول عذر اول

بود بهر این عذر چندین جواب — که هر یک درخشانست چون آفتاب

نخست آنکه این نقل حیرت فزا — که گوئی تو یک ناقلش مرتضا[۴]

درین مندرج انکه آن حیدر[۴] هم — درین باب میراث شاه امم

بقول عمر هر دو شیخین را — می انگاشت کاذب خیانت گرا

چنین لفظها را ز نصب الم — چرا خود فرو برده در شکم

پس آن نقل بوبکر مرد اجل — مخالف باشد ز هر دو نقل

هرانچه ازین هر دو باشد خلاف — پس آنست یک باطل پرگزاف

جواب دوم

دوم در بخاری ببین ای شفیق — که هنگام صلحے بحیدر عتیق

بگفته که بے شک مرا باشما — نزاعے بیامد درین مالها

چو رفته نزاعی درآن مالها — ازآن بعد تصدیق حیدر کجا

جواب سوم

سوم این خبر را چو عثمان پیر — می انگاشت قول بشیر و نذیر

پس آمدم که ازواج آن مصطفا — فرستاده بودند عثمان را

که از ملک و مال رسول زمان — ز بوبکر دارد طلب حق شان

پس اظهار این نقل چون درگذاشت — نه ازواج را از طلب بازداشت

درین هم نداری جدال و ستیز — بخارے خود را ببین ای عزیز

جواب چهارم

دگر اینکه اسلاف تو ای عقول — فقیهان نامے ز اهل اصول

چو غزالے و رازے پر هنر — عضد هم بخارے و ابن حجر

سیوطے و وضّابے و هم نظام — همین گونه عبد العلے همام

بگویند با نازش و افتخار — بفصلے عقیقے نموده شمار

که بر نقل یک راوے معتبر — عمل جائزست و روا بے خطر

چه بر نقل بوبکر با فاطمه — عمل کرده اند آن صحابه همه

باحکام دین بود واقف بسے — ندانست این حکم جز او کسے

عجب آیدم هم درین ماجرا — که یک نقل تنهای بوبکر را

بگفتے که منقول چندین کسانست — مثال کلام خدای جهانست

چنان ست این احتجاج متین ‏— ‏که گفته بن بو الحدید ست چنین
که در عهد بو بکر و خیر النساء ‏— ‏کجا رفته بود این شهادت بسا
در آن عهد یک کس نگفت این خبر ‏— ‏از آنانکه گفتند پیش عمر

جواب پنجم

دگر چند راوی که کردی شمار ‏— ‏همه راست بر زهر سے تو مدار
بهر نقل باید طریقے جدا ‏— ‏پس این یک خبر ہست کثرت کجا

جواب ششم

دگر آن صحابه که کرد سے شمار ‏— ‏بجز مرتضیٰ ساقط الاعتبار

جواب هفتم

دگر بهر تکذیب قول عتیق ‏— ‏بس ست اعتراف خود تنها ی شفیق
که او وقت دعویٰ حضور بتول ‏— ‏نموده است خود از پیش قبول
چنانچه اعتراف ابو بکر پیر ‏— ‏بیاورده احمد ہم ابن جریر
چو نمود خود وارثیش قبول ‏— ‏بچه وجه محروم گشته بتول

قوله

سیرحدیث کافی

ازین پس بتائید تسویل خویش ‏— ‏حدیثے ز کافی نمودی تو پیش
که بو البختری ناقل مدعاست ‏— ‏که عالم بدین وارث انبیاست
که پیغمبران چون روند از جهان ‏— ‏بمیراث ندهند زر بیگمان
جز این نی که آن زمرهٔ انبیا ‏— ‏بدادند دارث علم و ہدا

جواب از حدیث کافی

بگوییم که ارث ست اینجا مجاز ‏— ‏چه نقل ست بر عالمان مدح و ناز
در ینجا نه ذکر فرائض بود ‏— ‏نه ذکر تو اریث تا شک رود
تو عنوان این نقل را هم نگر ‏— ‏که کشف حقیقت شود سر بسر
ز عنوان سمجھے شد چنین احتمال ‏— ‏که عالم شود وارثے ہم بمال
پس این شبهه را دفع کرده امام ‏— ‏بفرمود وجه وراثت تمام

کہ پیغمبران ارث با عالمان　ندادند جز علم زر در جہان
پس از بعد لم یورثوا ہم ضمیر　سوئے عالمان خود مقدر پذیر
چنانچہ مقدر سوئے خود بگد　سوئے فعل مفعول لفظ احد
دگر در پس اورثوا ہم ضمیر　برآورد سوئے عالمان ای بصیر
قرینہ سوئے ہم درخشان بود　کہ ما بعد تفسیر عنوان بود
نباشد سوئے عالمان گر ضمیر　چہ ربطی بعنوان شود ای بصیر
اگر از تکلف در آخر ز خبط　مقدر سوئے جملہ از بہر ربط
چرا این تکلف ز نصب و عناد　چو شد بی تکلف حصول مراد
پس از نقل ہرگز نیاید خیال　کہ از بہر ورثہ زر و ارض و مال
بمیراث ندہند آن انبیا　کہ دادند میراث از اوشان بیا
بود حکم میراث اموال شان　ہر آنچہ شدہ در شریعت بیان
درین نقل کافی کہ مزبور شد　نہ صدقہ نہ اولاد مذکور شد
پس آن نقل کافی ما دیدنی ست　منافی ز یوصیکم اللہ نیست
کجا اندرین نقل کافی بیان　کہ صدقہ است اموال پیغمبران
دوم وجہ تسویل توطا ہرا　در آن نقل گردید یک انما
مگر ناقل انما سے فرے　ابو البختری عامی و مفتری
بدیگر چنین نقل کافی ما　نہ منقول گردید این انما
ازین پس چہ عذر دوم کردہ　عجب ہفوہ بر ہفوہ آوردہ
بگفتے کہ ہر کس کہ با عقل و ہوش　قولہ　حدیثے کند از پیمبر بگوش

جواب دوم از صاحب [illegible] کاظمی

له [illegible] ۱۲۵ [illegible]

براو هست واجب عمل بر سماع — نه حاجت بتحقیق و نے باشیاع
چو بوبکر خود این خبر را شنید — ضرورت به پرسش ز دیگر ندید
بدارم ازین وسوسه دو جواب — که هر یک درخشان ست چون آفتاب

جواب اول عذر دوم

یکے آنکه بوبکر کردش سماع — ولیکن سماعش بوقت نزاع
پے خصم بے شاهد اے ذی شعور — نه الزام و حجت شود پر ضرور
پس او یک گواه سماع خبر — نیاورست آورد با کرّ و فر
ندانے که بوبکر را خود نبے — نکرده خلیفه نکردش وصے
نه در مال خود آن رسول ودود — ابوبکر را تولیت داده بود
پس او از چه باعث بر املاک شاه — تسلط نموده بغصب و گناه
همانا درین ماجرا آن عتیق — بود فاطمه را مخالف فریق
بباب فدک او پذیرا نکرد — یکے قول زهرا ے پر رنج و درد
پس از بهر اسقاط ارث بتول — چرا قول تنهاش گردد قبول

جواب دوم عذر دوم

دوم آنکه گر نزد تو بے گمان — بشوکت شده بر همه حکمران
درین حال حکام را اے پریش — عمل ناروا هست بر علم خویش
خصوصاً چو قبل از حکومت بود — هم از بهر شان خوف تهمت بود
بود مسلک بوحنیفه همین — ازین پس بخاری و شرحش ببین
درینجا ابوبکر را با نمود — موانع چنین نیز موجود بود
پیمبر ز اعرابے اشتر خرید — کز آن پس چو انکار کرد آن عنید
خودش بود حاکم رسول اجل — بر آن علم خود او نکرده عمل

پس این جمله اقوال لازم نمود　　که مبدا و بر آن خبر دو شهود

قوله از ین پس درین وجه اول عزیز　　چو عذر سوم کرده چون ستیز

بگفتی که بوبکر گفت انچه نقل　　مخالف ز آیه نباشد به عقل

مبیّن بود نقل بهر خطاب　　نباشد مخصص چو پرسے جواب

بگویم که از زجر و تنبیه ما　　نمودے ز تخصیص اکنون ابا

ولیکن که جمهور سنے کسان　　نمودند تخصیص اینجا بیان

قوله چو گفتے تو از طبع رشید و یافت　　که این آیه بسیار تخصیص یافت

یکے هست تخصیص آن ای نبیل　　ز کفر و ز رقّ باے یقینے دلیل

اگر بودن صدقه مال نبیؐ　　نباشد یقینے دلیل جلے

دوم بضعه پاک دخت رسولؐ　　نفرمود تخصیص اینجا قبول

چنانچه که راز ی همین بی نهفت　　بتفسیر یوصیکم الله گفت

سوم از چنین نقل وهم از عزیم　　نه تخصیص باید کتاب کریم

نمودند حنفیه هم شرط تام　　که باشد مخصص مقارن بعام

اگر قول بوبکر بوده اخیر　　همین مثل تو ضیح خود ای بصیر

دگر اینکه هر گاه کرده نزول　　همین آیه پس پیش مردم رسولؐ

بخواند نه تخصیص کرده بیان　　که صدقه است اموال پیغمبران

دگر بار فرمود یک حکم عام　　همانا پیمبر علیه السلام

که هر کس که میرد گذارد ز مال　　پس آنست از بهر اهل و عیال

تو دانی که در لفظ شرط و جزا　　بود حرف من عام ای باحیا

بر وراثت حضرت داؤد و زکریا

جواب اول

پس این حکم عام رسول امم — کند نسخ تبیین و تخصیص هم

قوله

چو گفتے دگر در دوم وجه ها — پئے ارث داؤدؑ و هم زکریاؑ

که میراث مالے نباشد مراد — بود وارث علم و نبوت مفاد

بگویم که اے پر تعصب عزیز — چرا از پئے ارث انبیا هم گریز (میراث ۱۲)

درینجا ز قول حق بوترابؑ — که آورده اش واقدی رو متاب

ازین پس بخاری ببین ای بصیر — که خود عائشه هم عمر ناگزیر

شنوند زین لفظ باطل ابا — که صدقه است مال همه انبیاؑ

بگفتند هر دو که آن شاه دادؑ — گرفته درین نقل خود را مراد

پس از قول این هر دو تا ذیشعور — بود قول بوبکر باطل ضرور

جواب دوم

دوم گر ز پاس آبروئے عتیق — کنے باطل این قول هر دو شفیق

بگویم لغات و تفاسیر خوان — مده دخل نصب خودش اندر آن

که باشد وراثت حقیقت بمال — مجاز است از بهر علم و خصال

بگیر اصل معنی و بعید مساز — حقیقت مقدم بود بر مجاز

مجاز ار بگیرے بمعنے آن — پئے آن بباید قرینه عیان

ولیکن درینجا قرینه ضرور — نباشد پئے علم اے ذیشعور

بناچار از نقل کافی ما — زدی راه حق اے سراپا مرا

تو دانے که آن حجت عالمان است — نه مذکور تفسیر آیه در آن ست

درین نقل باشد مجاز آشکار — قرینه بر آن روشن ای هوشیار

کلام است جائیکه ارث کسان — شود مطلق و بی قرینه بیان

جواب اول از قرینۂ مخالف بر تخصیص وراثت حضرت سلیمانؑ

چو گفتی قرینه تو ای پرهنر | قوله که میداشت داؤدؑ خیلی پسر
شده ذکر جم از علوم سبے | کز ایشان نبوده شریکش کسے
چو میراث اموال بودی مراد | نمیداد این اختصاصش مفاد
بگویم قرینه شود بهای چیست | که آنجا نیاید حقیقت درست
در اینجا حقیقت بود خوش نکو | که گفتند جمهور اسلاف تو
مگر چون شدے مبتلای غرض | بجوئی قرین چون دوای مرض
تو دانسته از کجا وجه خاص | کز اخوان او هست این اختصاص
بقرآن حق در همانجا بیان ست | که این اختصاصش زبس مؤمنان ست
چو شد اختصاص تو باطل خیال | چرا این تعصب ز میراث مال
دگر هم سلیمان ز ارث پدر | همه سلطنت یافت با کرّ و فر
اگرچه خودش داشت اخوان عیان | نکرده کسے شرکتش اندر آن
پس اندر وراثت هم اے پرهنر | همین اختصاصش بود خوب تر
درین نیست شکے که آن ملک و فر | سلیمانؑ را بود ارث پدر

جواب دوم از قرینه

دوم آیت سابق ای ضد سلم | کند باطل و لغو میراث علم
کزین قبل گفت ایزد با کرم | که دادیم علمے بداؤد و جم
همین جا دگر بار گفته خدا | کز ارث پدر یافت جم علم را
بود نسبت علم با هم خلاف | دگر لغو تکرار علم ست صاف
کلام کریم سخن آفرین | بود پاک از خلف و لغو چنین
مطابق بمقصود تو در عیان | مناسب که میگفت ایزد چنان

کرداویم داؤد را علم هم — بشد وارث آن سلیمان جم

جواب سوم زرشتہ

سوم خاص ذکر سلیمان بچیز — دلالت ندارد براین امر نیز

که بودند اخوان اگر آن زمان — نه تقسیم اموال شد در میان

وگرنه کلام خداوند ما — که کردیم داؤد را هم عطا

بود دال بر اینکه داؤد را — پسر جز سلیمان نداده خدا

تو دانی که این نفی دیگر پسر — مخالف بمقصود تو سر بسر

جواب چهارم زرشتہ

چهارم عجب دارم ای پرتمیز — ز تفسیر بالرای نکنی حذر

بفرمود میراث ما لے امیر — بگفتیم سابق ازین ای بصیر

بگفت ارث اموال بصری حسن — ز بغوی ورازی بگیر این سخن

بفرمود راغب که مال و منال — جبائی بگفت ارث در علم و مال

ز میراث ما لے بیاری بیاد — ز قرآن تو الصافنات الجیاد

که گفتند تفسیر گویان همین — چو کشاف و بیضاوی خود ببین

قوله

دگر منطق الطیر گوئی دلیل — پی نفی میراث مال ای نبیل

جواب اول

بگویم کزین قول ای خوش مقال — نه لازم شود نفی میراث مال

دگر اینکه فهم زبان طیور — چه تسخیر جن و هوا بر ضرور

نمیداشت داؤد پیغمبرم — اگر گوئی تو میراث آن رهبرم

پس آن منطق الطیر ای راستباز — نه ارثی بود گرچه گوئی مجاز

چه آنکس که چیزی ندارد گہے — نه آن ارث او هست از بہر ہے

بود باعث اختصاصش دو چیز — امارت دگر علم ای پرتمیز

چنانچه اهل تفسیر و تاریخ دان — نمودند میراث هر دو بیان
ازین بعد در قصهٔ زکریا — تو لفظ یرث را نخوانی چرا
که باشد وراثت حقیقت بحال — مقدم بود بر مجازی خیال
دوم اینکه خفت الموالی بخوان — که زین هست میراث مالی عیان
چه خوف از بنی عم سزد بهر مال — که یابند از آن بر مفاسد مجال
نه بهر نبوت سزد خوف و بیم — که آن هست از سوی رب کریم
نه این هست بخل و محبت بمال — بود باقی صالح اندر مآل
چه گر اینچنین نیک صالح پسر — عطا میکند خالق هر بشر
کند او بخیرات و حق صرف مال — بود موجب اجر تا دیر سال
سوم ابن عباس رض و بصری حسن — چو ضحاک و شعبی حبر زمن
بگفتند میراث مال اندر آن — نکردند از بخل بر وی گمان
اگر شک دری سخنی اندرین — چو تفسیر بغوی و رازی ببین
دگر از پیمبر بمشهور — بود نفی ارث نبوت ضرور
چه باشند نیکوترین انبیا — رضی و پسندیده نزد خدا
چنین وصف در خواستن از خدا — بود لغو بهر نبی بی خفا
چنین هست شرط رضی در نبی — که گوئی که عاقل شود هم تقی

قوله

چو گفتی که گر مقصد شیعیان — ز اولاد یعقوب شد همگنان
ازین لازم آید بلا اشتباه — که یحیی بود وارث آن همه
بگویم که در آیه با این تمیز — ندیدی چرا حرف من ای عزیز

جواب دوم

جواب سوم

جواب چهارم

جواب

که آنست تبعیضیه بیگمان — مرادست بعضی نه آن همگنان

نگفته کسی این چنین پیشتر — نمودی تو فضل خود ای پر هنر

قوله

چه گفتی که هست ارث علمی مراد — دگر نه یرث میشود بی مفاد

جواب

بگویم که ای دهلوی عزیز — بااین فضل این هم نداری تمیز

گهی علم گوئی نبوت گهی — نه رفتار داری تو بر یک رهی

چو لفظ ولی میشود مشترک — نه معنیش فرزند تنها و یک

ازین وجه این وصف بعد از ولی — بود بهر تعیین و کردش جلی

ولی هست گر نزد تو پس پسر — بود کاشفه این صفت بی خطر

چنین وصف طرز بلیغان بود — ازینو چه هم داب قرآن بود

بکن طاعم یطعمه را نظر — سمعنا امنا[1] و نیز بیادی دگر

پس این لفظها کز خدا آمده — به نزد تو باشند بیفائده

چو این هر دو تسویل و هر سفسطه — بگشتند باطل بیکبار همه

پس آن علم خاصیکه کردی مراد — وراثت از آن نیز رفته بباد

چه گفتی که باشد محال جلی

قوله

که ترسد ز توریث مالش نبی

جواب

بگویم که نبود محالت قبول — چه ترسد ز اسراف بیچاره رسول

محال ار بود پس گروه جهان — چو آن ابن عباس والا مکان

نکردندی تفسیر آیه بمال — چنانچه بیان کرده ام بهر حال

بفرموده تفسیر شد رهمین — چنانچه بگفتیم واضح ترین

پس این جهل یا یک تجاهل بود — ویا از ائمه تناقض بود

[1] در قرآن مجید سمعنا و اطعنا [illegible]

سید حسین گریان عفی عنه

قوله

جواب اول

چو گفتی که مقصود آن زکریا بود وارث منصب درون دعا
بگویم که ای فاضل بی سداد ز منصب کنی گر نبوت مراد
پس ارث نبوت نباشد چنان که بی فضل پروردگار جهان
کسی را رسد پیشود این محال بدانست هم زکریا همچو حال
محال ست از وی که بر کردگار گمانی کند اینکه پروردگار
نبوت به بخشد کسی را که او تبدل نماید بشرع نکو

جواب دوم

اگر هست از منصب این قصد تو که علم ست و دینی کتب ای ستو
که اولاد اعمام آن زکریا نمایند تحریف آن در خفا
چنانچه خودت گفته بانمود که خوف بنی عم ز تحریف بود
پس از این مرادت مراد عیان که ارث ست در مال پیغمبران
چه داخل کتب هم در اتباع وال برانکار این امر نبود مجال
هم اسفار احکام رب ودود بجز خاص تورات چیزی نبود
پس آن بود در دست بسیار کس نه تخصیص آن زکریا بود و بس
در آن پیش و هم بعد آن زکریا نمودند اشرار تحریفها
چو خوفی ز تحریف واحداث بود بنقل اکاذیب مشغل بود
درین نیز تخصیص اولاد عم نباشد که کردند خیلی امم
اگر علم باطن نمایی مراد در آن نیست ارث و نه خوف فساد
دگر آنکه بر نفی میراث علم بدین دلیل ست بشنو بحلم
خدارا ببین سورة الانبیا که اندر دعا گفت خود زکریا

که بگذار تنها مرا کردگار | عطا کن پسر کو شود وارثا[له]
اگر نیست اندر مشیت چنان | توئی بهترین همه وارثان
ازین ست روشن که خود زکریا | ز تنهائیش کرد از حق دعا
تمنائے فرزند کرده درآن | نه خوف از علومش نموده بیان
پسر خواست تا زوی ارثش برد | ز املاک و اموال او برخورد
اگر علم مخصوص کردی مراد | ز تنهائے او گله بیفاد
دگر بود انسب که گفتے درآن | توئی بهترین همه حافظان
محالست بر زکریائے فهیم | کند تا ز میراث علمیش بیم
شنیدی چو از انبیا سرگذشت | سوئی اصل مقصد کنم بازگشت
گزین پس تامل بکن اے عزیز | گرفتم که آن صدقه گردید نیز
ولیکن پیمبر بآل داشت | خلیفه نه چون نزد ایشان گذاشت
چنانچه عمر حسب دعوائے شان | بآل سپرد او چیزے ازآن
بدین تو رخنه شدے زان اگر | نه رخنه شدے از عطائے عمر
دگر رخنه گردد چرا اے عقول | چو بگذاردش بهر اهلش رسول
سخن مختصر گویم و نیست شک | که از منع ارث و ز ضبط فدک
غضبناک شد بضعه مصطفا | بر اجماعیان و عتیق شما
نه حرفے زده با ابوبکر باز | پس از مرگ ممنوع کرد از نماز
عجب تر ز جمله زبان بازیست | بآن خشم او این سخن سازیست
که اغضاب اصلی همانست و بس | **قوله** | که شخصے کند قصد ایذائے کس

نیازرد بوبکر آن سیده ع — مگر خود بر او در غضب آمده
چو او حکم شرعی و قول رسول — بیان کرد بی قصد رنج بتول ع
چو منهی شد اغضاب او نی غضب — ز رنجش چه بوبکر را بی سبب
نه بینی که در خانگی کارها — غضب کرد بر شوی خود بارها
گرفتم که او در غضب آمده — نه زان پس بیوبکر حرفی زده
بگر از روایات هر دو فریق — صحیح ست و ثابت کزان پس عتیق
بر فاطمه رفت و عذری نمود — باخر ملالش ز خاطر ربود

جواب

بگویم که در یک بیان غضب — نمودی چها جهل و نصب ای عجب
چه گفتی که خاتون والا لقب — بشر بود خود کرده باشد غضب
درین فقره خاص ای مستمند — ره جهل رفتی بانواع چند

جهل و نصب دیگر

یکی آنکه اندر ثبوت غضب — تو تشکیک کردی بود این عجب
ولیکن صحیحین خود را ببین — که منقول گشته غضب بالیقین
دوم تهمت غصه بی سبب — نهادی تو بر سیده ای عجب

جواب اول

ابوبکر را زان بری کرده — چه تحقیر دخت نبی کرده
نه دانی که خود او نکرده غضب — تعدی بوبکر بوده سبب
چه آنچه بکرد او بباب فدک — نبود از شریعت بلا ریب و شک

جواب دوم

مر آنچه بمیراث نقلی بگفت — همان بود یک قول او بی نهفت
دگر آنکه بی موجب و بی سبب — نیاید گهی حالتی در غضب
همین نیز سهمی بود گر بی سبب — نه آن طول مدت کشیدی غضب

همیکرد فهمائش او را امیرؑ / نمیکرد اصرار او ناگزیر

قوله

دگر خود بگفتی پس این همه / که بوبکر شد بر در فاطمہؑ

ببا عذرها کرد آن پیرمرد / علیؑ را شفیع تباهی بکرد

جواب اول

بگوییم که گر او نیازرده بود / چرا اینقدر عذرخواهی نمود

جواب دوم

دوم آنکه ابن قتیبه عزیز / بدین نهج آورد با صد تمیز

که گفتند ابوبکر با آن عمر / بیا خدمت دخت خیر البشرؐ

چه کردیم او را غضبناک زار / برفتند و حاصل نشد اذن بار

شنیدی چو اقرار بوبکر خویش / بر اغضاب زهرا چرائی پریش

نگفته زبیباسی آن شرمناک / چو تو اینکه از خشم زهرا چه باک

پس اینجا همان نقل گردد درست / که خصم ست و گواهانش جست

جواب سوم

سوم اینکه زهرا ز حبس گناه / مطهر که قرآن بیاید گواه

چو خشمش به بوبکر شد بی سبب / شد او کار بند گناه عجب

تو آن خشم را سهل انگاشتی / که بر ذات زهرا روا داشتی

چه او روز شرع نبی تافته / وگرنه عجب کاذبش یافته

پس امر نخستین بود ترک دین / بخوان آیه لا یؤمنوا اندرین

که هر کس که حکم نبیؐ را نکو / نداده رضا نیست دیندار او

ز آحاد مردم نباید چنین / که ناخوش بگردند از حکم دین

مگر شرم بادت که دخت رسولؐ / ندارد چنین حکم حق را قبول

چه فرقی در اینجا بود در میان / ز اهل کسان تا بدیگر کسان

گر این حکم نشنیده بود آن بتولؑ — نه چون صدق صدّیق کرده قبول
چو صدیق را یافت کاذب زبان — پس ای وای بر مذهب سنیان
قوله چو گفتی دگر آنکه گر بر غضب — می آمد وعیدی ز درگاه رب
ابوبکر را خوف آن میرسید — هم اینجا نمودی تو جهل شدید
ندانی که از بس طریق و سند — غضب هم در اخبار شد مستند
بیارند اسلاف اعلام تو — هر آنچه بخواهی تو ای حیله جو
چو طبرانی و حاکم حبر پیر — چو ابن عساکر چو ابن اثیر
چو آن عسقلانی و ابن حجر — چو شیخ تو عبد الحق معتبر
که فرمود آن سید دوسراؐ — تخاطب کنان دختر خویش را
که بر هر که آئی گهی در غضب — برو میکند نیز داور غضب
هر آنکس که خوشنود دارد ترا — ازو خوش شود خالق دوسرا
چه لفظ غضب را که میخواستی — ببین اندرین نقل با راستی
پس اکنون مکن شک درین کان عتیق — گرفتار خشم خدا با رفیق
هم از نقل اغضاب و هم از غضب — که مطلق بگفته رسول عرب
عیان ست و روشن بلا قیل و قال — که بود چه خشمش بباشد محال
گر آید ز نفسانیت در غضب — باو کی کند نیز داور غضب
قوله چو گفتی که خاتون در کارها — به حیدرؑ غضب کرد هم بارها
چنانچه بوقتیکه آن شیر فردؑ — به بنت ابی جهل درخواست کرد
پس آزرده شد سیده آنچنان — که نزد پدر رفت گریه کنان

بگفته که زهرا جگر بند ماست — اذیت باو نفس ما را اذاست

جواب اول

بگویم که این فقره نا درست — چه بر ماست حجت که این نقل تست

جواب دوم

دوم اینچنین قصه زان فرقه ہاست — که پنجم (معاویہ) امام تو کردن بخواست

ہمیداد اصحاب را مال و زر — که بافند در ذم حیدر خبر

از آنها مغیره است و ہم عمرو عاص — دگر بو ہریره چه جوئے خلاص

بپرس ار ببا شد ز فہمت بعید — ز اسکافی و از ابن ابو الحدید

خصوصاً درین خطبه پر دروغ — که کردی از آن دین خود بیفروغ

ہمانا که آن سید مرتضیٰ — نشان داد از واضعش برملا

جواب سوم

علاوه برین با تامل نگر — به بطلان مضمون آن رہبر

که باشد نکاح دوم چون روا — ز قصدش چرا خشم بر مرتضیٰ

چه امکان ندارد که خیر الانام — حلال خدا را نماید حرام

قوله

چو گفتی دروغی تو در خاتمه — ز بو بکر خوشنود شد فاطمه

جواب کذب

روایات سنی و شیعه ہم — دلیل و گواہے برین مطلبم

جواب اول

بگویم که گفتے چو دو نقل خویش — غریقانه چنگل زدی به حشیش

ندانی که این نقل واہی و سست — چه بر ماست حجت که این نقل تست

جواب دوم

دگر آنکه شیخین و خیل امم — نمایند تکذیب ہر دو بہم

چه از ہر صحیحے عیان بی خفا — که آن سیده بر عتیق شما

غضبناک تا مرگ بوده است و باز — دم مرگ ممنوع کرد از نماز

جواب سوم

دگر ہر دو این نقل خود بی نشان — که باشند مرسل ہم از ناصبان

از ینوجه نزدیک اهل خبر ... چو ابن حجر (عسقلانی) هیچ و نا معتبر

گهے پیش ما بر صحیحین خویش ... مباهات داری ز اندازه بیش

که انچه درین هردو باشد بهم ... بر آن میشود اتفاق امم

در اسفار بعد از کتاب خدا ... بگوئی اصح الکتب هردو را

گهے هردو را ذل و خواری دهے ... که در درک بے اعتباری نهی

که از نقل واهے و مرسل نمط ... نمائی صحیحین خود را غلط

چو مرسل ازین هردو در برتریست ... برین صحت آن بباید گریست

ازین پس نگو اینکه نقل فلان ... نکردند اهل صحیحین بیان

که هر یک صحیح تو در منزلت ... ندارد ز دیگر کتب فوقیت

قوله ز محتاج انچه نمودی رقم ... بگفتے که این مال شیعی ست هم

جواب بگویم که آنرا ندیده کسے ... نه نام مصنف شنیده کسے

اگر راست گوئی نشانش بده ... دگر نه چه گویم که نا گفته به

چو گوید کسے چون تو در احتجاج ... کتابیست از سنیان اعوجاج

در آن مندرج آنکه نزد عمر ... ابوبکر بوده است بیداد گر

پس انچه بگوئی بآنکس صواب ... اهانت از جانب من جواب

قوله چو در بعد محتاج بایک ممیز ... بیفزوده لفظ غیر ای عزیز

جواب ز اغیار نامے نگفتے چرا ... هزار آفرین بر چنین افترا

ازین بعد حرفے شنو ای شفیق ... که این نفی توریث و قول عتیق

چو بوده مخالف ز قرآن حق ... مخالف ز هر ملت ماسبق

از ینجا به یاد ــــ جمله امور — بگفتی بخویشان خود پر ضرور
خصوصًا بآن شیر رب ودود — که بهر علوم نبیؐ باب بود
ــــ بود نزد تو هم آن ولی — بر اهل و عیال پیمبرؐ وصی
ندانست گر حال ارث رسولؐ — وصایت بود هیچ و لغو و فضول
نباید ز آحاد مردم چنین — نه گفتن چگونه ز سالار دینؐ
چو معدوم گردد خشر داز جهان — نه هرگز برد هیچکس این گمان
که دارث خود آن نبیؐ در نهفت — بوبکر گفت و بخویشان نگفت
بر مرد دانشور انصاف کوش — همین ست کافی اگر هست گوش
دگر گفتگو جمله تسویلهاست — بر آن فعل بوبکر تاویلهاست
چو میراث هم خمس آل رسولؐ — چه بوبکر کردند ساقط فحول
چه چیزیکه حق کرد تصریح آن — همیداوشان را رسول زمانؐ
در اسقاط این حق آل کرامؑ — نه بوده است حکمی ز خیر الانامؐ
چنین چاره دعوای با اهل حق — مسلم چنانست و هم متفق
کزاعلام سنیه هم صاف صاف — نکرده کسی اندرین اختلاف
چو از خمس حق خدا و رسولؐ — گرفتند همراه ارث رسولؐ
ندانم که نزدیک اجماعیان — برین فعل بوده چه وجه عیان
چنین فعل با آنکه بوده ورم — همانا بخویشان خیر الامم
بود نیز احداث در شرع دین — کز آن منع کرده رسول امینؐ
در اسقاط این حق رود شک اگر — مشکک کند خود هدایه نظر

منع کردن خمس مال
غنیمت اهل بیتؑ

که اشیاخ آن خمس ای فعان — بسہ بخش کردند قسمت عیان

نکردند شش بخش آنرا فحول — مطابق بحکم خدا و رسول

بر اسقاط این حق بلا قال و قیل — نبوده بجز فعل ایشان دلیل

عجب ترکه در عهد خود آن عمر — بازواج میداد بس مال و زر

ولیکن بآل رسول زمان — دریغا نمیداد هم حق شان

سبب بهر این امر نزد عقول — بناشد بجز بغض آل رسول

عذر غاصب

دریں باب عذریکه اہل کلام — نمودند آنست سودای خام

چه سازند یک حیله طبع زاد — کہ اسقاط این حق شد از اجتهاد

جواب اول

پس این حیلهٔ اجتهاد صحاب — نه هرگز کفایت کند در جواب

چه تنسیخ حکم کلام خدا — نه از اجتهاد کسے شد روا

چنان اجتهاد ست نامعتمد — که نبود بقول نبی مستند

وگرنه رسد ملحدان را چنان — در افعال ممنوع رب جهان

که گویند هستیم ما بر سداد — چه کردیم ما اندر آن اجتهاد

جواب دوم

دگر آنکه بو یوسف[1] یک فطن — دگر هم سلیمان صاحب سنن[2]

بیارند نقلے کز آن منجلے — که این حق به نزد نبی و علی

روا بود بعد آن مصطفی — نه اسقاط آنست هرگز روا

ازین وجه بودند آل کرام — طلبگار این حق و نالان مدام

دریں جا عمر ابن عبد العزیز — هم آن شافعی با دلیل و تمیز

سقوط چنین حق منصوص را — نمودند ناجائز و ناروا

[1] صاحب ... ابو حنیفه

[2] سلیمان ... [illegible] ۱۲

چو از رد و تنبیه اهل تمیز — درین باب دریافت عبدالعزیز

که باشد جواب سلف ناتمام — گرفته دگر راه کج آن همام

قوله

بگفتی که این طعن شیعه نخست — برین مسلک شان بباید درست

چه در آیهٔ خمس هم نزد شان — بود مصرفش نی حق کس بیان

ازین ره روا شد که آن را امام — بیک فرقهٔ خاص بدهد تمام

چنانچه عمر اول از خمس مال — نداده بوجه غنا جز آل

هم اندر خلافت خودش مرتضاؑ — عمل کرد همچون عمر برملا

جواب

بگویم که این طعن کاری و چست — به نزدیک اهل حق آید درست

چه طعن ست از وجه اسقاط حق — بآن نیست قائل کس از اهل حق

بود گرچه در آیه مصرف بیان — بنزدیک یک دو کس از عالمان

چو در خمس حقی ندارد دگر — بجز نسل و اولاد خیر البشرؐ

مساکین و ایتام و ابن السبیل (شرط ۱۲) — بباشند هم آن کسان با دلیل

نه تخصیص یک زمره گردد روا (جز ۱۲) — همین ست فتوای منصور ما

که صاحب شرائع همان حبر فرد — نه تجویز تخصیص یک فرقه کرد

چو این افترائیست بر ذات او — نکردی تو نقل عبارت نکو

چو فرضاً کسی را کند خاص امام — پس او هم بود خویش خیر الانامؐ

مگر حق شان کرد ساقط عمر — نداده باغیار و جمع دگر

برآورد اسقاط او این ثمر — که دیگر سلاطین بعد از عمر

ز خمس غنیمت چو گشته حصول — ندادند چیزی بآل رسولؐ

قوله

چو گفتی که آن حیدر رادگر ‌ ‌ ‌ بفرمود تقسیم آن چون عمر

درین باب واهی سند ای بصیر ‌ ‌ ‌ گرفتی به نقل ابن اسحاق پیر

جواب اول

بگویم که این نقل واهی سند ‌ ‌ ‌ بچندین وجوه است نامعتمد

یکی اینکه آن شافعی نکو ‌ ‌ ‌ بفرمود تکذیب این نقل تو

جواب دوم

بیاورد از صادق رهنما ‌ ‌ ‌ که میداد حیدر حق اقربا

بتقسیم این خمس آن راهبر ‌ ‌ ‌ زفقر چو راه عتیق و عمر

دوم اینکه یک جزو این نقل تو ‌ ‌ ‌ کند رد دعوی تو ای شنو

به لفظ طحاوی بکن غور تام ‌ ‌ ‌ که گفت ابن اسحاق با آن امام

که چون برخلاف همان مرتضیٰ ‌ ‌ ‌ بگوئید خمس ست کل حق ما

جواب سوم

جوابش بفرمود آن شاه صاف ‌ ‌ ‌ فسازیم چیزی زرایش خلاف

مراد امامم بود اینچنین ‌ ‌ ‌ که کرده تقیه همان شاه دین

سوم نقل چون ثعلبی خبیر ‌ ‌ ‌ نموده است تکذیب تو ای بصیر

بیک نقل واهی چه بردی پناه ‌ ‌ ‌ بر اخبار دیگر بکن هم نگاه

قوله

چو گفتی که بوبکر هم آن عمر ‌ ‌ ‌ حق خاص خویشان خیر البشر

جدا می‌نمودند دائم از آن ‌ ‌ ‌ بدادند لیکن بمسکین شان

جواب اول

همین نهج میداد خیر البشر ‌ ‌ ‌ بمسکین بطوری که داده عمر

برین دعویش گفته دو خبر ‌ ‌ ‌ ازابن ابی لیلی و از دگر

بگویم که یک اولین نقل تو ‌ ‌ ‌ بنا شد در آن صحت ای حیله جو

کند باطلش منذری[1] ای خبیر ‌ ‌ ‌ عزیزاندیدی تو فتح القدیر

زنقل دگر خوش عیان ای شفیق ‌ ‌ ‌ که چیزی بخویشان نداده عتیق

[1] حافظ عبدالعظیم منذری ۱۲

چو این را مضر خود انگاشتے — چنین فقرہ از نقل بگذاشتے
برین کتم و تحریف ای بانمود — بسا آفرین گفتہ باشد یہود

جواب دوم

دوم اینکہ بر ہر دو نقل ای ہمام — عمل چون نفرمود اعظم امام
نکردی ز تکذیب او ہم حذر — ہدایہ عنایہ ببین خوب تر
کہ اسقاط کردند شیخین تو — حق اقربائے رسول نکو
ندادند ہرگز عتیق و عمر — چو توریث از خمس شان مال و زر
اگر دادہ باشند ہر دو ہمام — بدادند مثل مساکین عام
زجا ہا خصوصاً ز مسلم عیان — کہ آنچہ بدادہ عمر ہر شان
بانگاشتہ کمترش اے عقول — نمودند رد اقربائے رسول
پس از نقلہای صحاح عیان — ندادہ عمر ہم ہمہ حق شان

جواب سوم

سوم آنکہ این ہر دو نقل صحیح — خلاف دگر نقلہائے صحیح
پس از قید تقلید اعظم امام — ز تقلید آن شافعی ہمام
ز تقلید اہل صحیحین خویش — تو برداشتی دست ای دل پریش
غلط گفتہ اینکہ خیر البشر — ندادہ بخویش غنی چون عمر
چہ دادہ ہمہ را بشیر و نذیر — معالم ببین نیز فتح القدیر
بہر حال بوبکر ہم آن عمر — نرفتند بر شرع خیر البشر
چو در باب میراث و ہم در فدک — بینداختند احمقان را بشک
درین خمس چون اتباع نبی — نکردند ایشان بگو واجبے
چہ عذرست اینجا خزان کینہا — کہ میداشتند آہ در سینہا

چو انجابس شام و عجم ای بصیر (جمع خمس ۱۲) | که بوده گرانقدر و بحد کثیر
بدادندی او شان بآل نبیؐ | بگشتندی ایشان امیر و غنی
همان مایهٔ ثروت و افتخار | که داده بآل نبیؐ کردگار
چو سالارے عام دنیا و دین | چو میراث و خمس و فدک همچنین
همه را گرفتند خود ناگزیر | بکردند شان را ذلیل و حقیر
که نبود که آن اہلبیتؑ کرام | بیابند قوت پی انتقام
عجب دارم از حال تو ای عزیز | که هر که بود اعتقاد تو نیز
که از روی قرآن رسولؐ زمان | همی داد این حق بخویشان عیان
بکردند اسقاط شیخان تو | بلا وجه و بی موجب ای حیله جو
همه آل و خویش رسولؐ زمان | برفتند شاکی از آن زین جهان
عزیزا پس آن هر دو شیخ غفول | نکردند چون اتباع رسولؐ
سپرده چو پیغمبرؐ دوسرا | بهر دو ثقل امت خویش را
نکردند تقلید عترت چرا | نبودند در امت مصطفاؐ
بے وقت حاجت نه در نفع و سود | مدارا بکردند با یک نمود
تو خود با همه لاف تقلید آل | نیاری بتقلید ایشان خیال

ذکر نگرفتن ابوبکر قصاص از خالد بن ولید

دگر اینکه چون خالد نامور | بحرص زن مالک خوش سیر
به بد حیلتے قتل مالک نمود | زنا با زنش کرد و جرمے فزود
خلیفه بپاس رعایت گذاشت | ز خالد قصاص و سزا درگذاشت
نه مالک ز اسلام برگشته بود | ز اصحاب بودند چندین شهود

دفع دخل سنیه

چو کرد او نبیؐ را بصاحب بیان | پس این نیست بر ردّت افشان
عمر آن نبیؐ را رجل گفته بود | نه بر روی کسی حکم ردت نمود
ازین وجه اثبات هردو گناه | نگشتند مشهور و بی اشتباه
که بهر سزایش بیک رنج و درد | عمر هم ز بوبکر اصرار کرد
مگر از قصاصش نموده ابا | بگفتا که تاویل کرد و خطا
دریغا که در قول مالک عتیق | نه تاویل گفته چرا چون شفیق
که او نیز خوش فهم و فرزانه بود | رئیسی در اقوام و مردانه بود
درینجا ز راه تعصّب اگر | ز حال خلیفه شوی خیره سر
کنون کنز عمال خود را بخوان | دگر طبری و هم ابن خلکان

دفع دخل سنیه

چو گفتی کز اصرار خود آن عمر | قوله نگردید در بعد شرمنده تر
بگوییم که این ست کذب و فطور | ندیدی تواریخ خود را ضرور
چو طبری و حلبی و چون سبط نیز | بیارند با ختم و جزم ای عزیز
گر آن جرم در عهد خود پیشتر | بفرمود خود عزل خالد عمر
چو صاحب ملل آورد بی خفا | دگر صاحب روضهٔ پر صفا
که اموال آن کشتگان و زنان | بفرمود واپس عمر بعد آن
گر از جرم خالد نمائی ابا | کنی تخطیه هردو شیخین را
بهر حال بر مالک خوش نهاد | عزیزا مکن تهمت ارتداد
وگرنه خودت می نهی سربسر | عجب ظلم و جوری سر آن عمر
که نسوان و مال غنائم عمر | بفرمود واپس ز خوشتر نظر

قصاص همان خالد پر نمود ابوبکر را واجب و فرض بود
چنین بود حالات عهد عتیق که کردی بر آنها نظر اے شفیق

ذکر احداثات حضرت عمر — [illegible] — بی ترتیبی در تقسیم غنایم

دگر گو میت حال عهد عمر زحالات او از صحاح و سیر
یکے آنکه اندر غنائم عمر تساوے نکرده بتقسیم زر
ولیکن بعهد نبی و عتیق تساوی بتقسیم بود اے شفیق

قول عمر در متعه

هم از جمله کردارهائے عمر بود حرمت متعه مشهورتر
که او متعهٔ حج و زن را حرام بفرمود از راے خود در انام
بگفتا که من میکنم نهی آن همے بود عهد رسول زمان
کسے گر بر آنها کند ارتکاب کنم رجم او را بقهر و عتاب
عجب بر چنین جرأت آن همام که کرده حلال خدا را حرام
درین حق سخن هم اگر ای عزیز بداری سخن چون جدال و ستیز
پس اول پی متعه حق سخن ز قرآن و اخبار حق گوش کن
که بر حلتش تا ابد پر ضرور دلائل ز اخبار و قرآن چو نور

دلیل اول

یکے آنکه حلتش ز قرآن عیان خودش پارهٔ پنجمین را بخوان

دلیل دوم

دوم آنکه بر متعه نزد فحول عمل بود تا عهد پاک رسول
شیوع عمل تا وفات نبی ز مفهوم قول عمر هم جلی
خصوصاً که لفظا انا بے خفا مصرح نموده است مفهوم را
نه ممنوع گشته بعهد رسول روایات یاران شهود عدول

دلیل سوم

سوم ابن عباس با خوش بیان ثبوتش همیکرد مسلم بخوان

که گفته چو پور زبیر همام ‌‌ ‌ که فتوای تحلیل متعه حرام

بگفت ابن عباس با یک عتاب ‌ ‌ ‌ که نا فهمی و جاهلی در جواب

همانا بعهد رسول خدا ‌ ‌ ‌ همی بود معمول و نزدش روا

دلیل چهارم

دگر ابن عباس حبر زمان ‌ ‌ ‌ ز قرآن همیکرد اثبات آن

چنانچه بیارند ارکان دین ‌ ‌ ‌ تفاسیر چون درّ منثور بین

دلیل پنجم

دگر ابن مسعود تفسیر دان ‌ ‌ ‌ ثبوتش ز قرآن نماید عیان

باثبات قولش ز روی یقین ‌ ‌ ‌ صحیح بخاری و مسلم ببین

که میگفت در متعه با خاص و عام ‌ ‌ ‌ مسازید این طیبه را حرام

دلیل ششم

دگر آنکه عمران (بن حصین ۱۲) بگفته صواب ‌ ‌ ‌ که در متعه حکم آمده در کتاب

از آن بعد ناسخ نه کرده نزول ‌ ‌ ‌ بکردیم متعه ز عهد رسول

از و بعد مردی در آن حکم راست ‌ ‌ ‌ بگفتا ز رای خودش هر چه خواست

بیارند این نقل را بس همام ‌ ‌ ‌ چو رازی و چون ثعلبی و نظام

دلیل هفتم

دگر باب علم (جناب امیر ۱۲) رسول زمان ‌ ‌ ‌ درین متعه فرمود با حق زبان

که گر مانع آن نگشتی عمر ‌ ‌ ‌ بگیتی زنا کس نکردی دگر

بیارند این قول را زان خباب ‌ ‌ ‌ سجستانی (ابو داود ۱۲) تو بیناسخ کتاب

هم آن عبد رزاق و طبری امام ‌ ‌ ‌ هم آن رازی و ثعلبی و نظام

دلیل هشتم

دگر همچنین ابن عباس بیش ‌ ‌ ‌ بگفتا بپرس از سیوطی خویش

دلیل نهم

دگر قول جابر بود همچنین ‌ ‌ ‌ بگفتا که در عهد سالار دین

از و بعد در عهد خاص عتیق ‌ ‌ ‌ بکردیم متعه بمشت و دقیق

همین نهج آغاز عهد عمر بکردیم ما متعها بے خطر
بیارند این نقل را بس خبیر چو مسلم چو احمد چو ابن جریر
احمد: بن حنبل ۱۲
دگر در نشور بنگر ببین کہ آن لیلئے صاحب ہجر بین
بتحریم متعہ عمر را جواب چہ خوش داد با یک عتاب و خطاب
کہ ہموارہ این متعہ رای عقول نمودیم ما تا حیات رسول
نہ زان منع کردہ گہے آن شفیق ہمین نہج در عہد خاص عتیق
بکردیم متعہ پس آن پیر مرد نہ زنہار ما را از آن منع کرد
بعہد تو ہم متعہ کردیم ما نہ تو منع کردی گہے با جفا
پس اکنون تو در نہی آن ای عمر چہ احداث کردی بباید حذر
دگر قول عمران لیثی ببین کہ آورد ابن جریر متین
عمران: بن سوادة ۱۲
نگر در کتابش اگر دستیاب ہمانا ببین خود ازالہ کتاب
کہ او رفتہ تا خانہ اش زود تر بگفتا کہ دارم نصیحت عمر
ازالہ: ازالة الخفا ۱۲
عمر گفت ہر چہ بخواہے بگو مگر درہ نہا د بر روئے او
درہ: ان
سخن راند عمران کہ در چار چیز نمایند مطعون ترا اے عزیز
یکے آنکہ در ماہ حج ای ہمام بکردی کنون متعة الحج حرام
تو دانے کہ ہرگز رسول نکو نگفتہ حرامش نہ بو بکر تو
عمر گفت آرے ولیکن سبب ندانی کہ خیلے گروہ عرب
چو عمرہ بجا آورند آن زمان بدانند کافی ز حج بیگمان
از ینو جہ من متعة الحج را زبہر سوئے خودش کردہ ام نارو[ا]

بفرمود عمران عالی مقام — که تو متعه زن بکردی حرام
بجا لیکه آن متعه را ذوالجلال — بفرمود ما را مباح و حلال
عمر گفت او را بجلم و غرور — که بود آن بوقت ضرورت ضرور
بگویم که گر متعه بوده چنین — مقید بوقت ضرورت بدین
(مقولهٔ مصنف)
بیان کردی این شرط را خود رسولؐ — همین نهج گفتندی آنرا فحول
دگر آن ضرورت نه چون او فتاد — چه منسوخ گردید حکم جهاد
ندانی که بعد از وفات نبیؐ — ضرورت بدین متعه گشته قوی
چه اسلام چندانکه وسعت نمود — غزوبت پی غازیان برفزود
خلاصه کزین نقل دانا پسند — فوائد ترا می برآیند چند

دلیل دوازدهم

دگر آنکه سبره بگفتا چنان — که در آخر حج رسول زمان
بفرمود حکمی بما بی فتور — نمودیم متعه بمکه ضرور
بیارند این را چو احمد دگر — بن ماجه بسو طبری نامور
چو در آخر عمر خیر الانامؐ — اجازت بداده شده کی حرام

دلیل سیزدهم

دگر نقل از جابر مستند — که آرند اعلام خویش معتمد

دلیل چهاردهم

دگر نقل سلمه ز اهل الخبر — که گفتند این هر دو بعد از عمر
که از حکم و اذن رسول زمان — نمودیم متعه صحیحین خوان
نه نسخش بگفتند هر دو جهان — نه بی اطلاعی خود را بیان

نقلهای صحیحین

علاوه برین صاحبان نکو رضؓ — که اقوال ایشان بگفتم بتو
به نزدیک دیگر صحابه بسا — همی بود این هر دو متعه روا

عذر [illegible] اصحاب

جواب اول

علاوہ برین اے تسنن شعار — ازین بدعتِ آن عمر آشکار

کہ با حتم یک متعۃ الحج ضرور — بہ خصم ہم شد روا بے فتور

چو در متعۃ الحجہ نہے عمر — شدہ بدعتے ہمچنان در دگر

چہ او ہر دو تا متعہ از شعور[۱۲ شرط] — کشیدہ بیک سلک نہیش ضرور[۱۲ جزا]

پس این چیست ظلم و سفاہت تمام — کہ شد یک روا دیگری شد حرام

نباشد بنزدیک دانا روا — کہ یک بام باشد مگر دو ہوا

قولہ

چو گفتی کہ این متعہ را آن عمر — نفرمود ممنوع از راہ شر

مگر او خبر داد اصحاب را — کہ نہیش نمودہ خودش مصطفا

بگوییم کہ بر ہیچ تحریف خویش — بیاور دلیلے اگر ہست پیش

کدامے لغت شاہد مدعاست — قرینہ چہ باشد دلیلے کجاست

نہ لفظ احرّم بر ذوی شعور — بگردد بمعنے اخبر ضرور

در آن طول مدت بر اصحاب عام — نہ پوشیدہ ماند حلال و حرام

اگر او خبر داد از مصطفا — بطرز روایت نگفتہ چرا

کہ فرمود ما را رسول انام — کہ آن ہر دو متعہ شد اکنون حرام

چہ میشد بدلہا مؤثر ترین — ازین متہم حرف بدعت قرین

خصوصاً بحالیکہ نزد شما — ز نہیش نبودند واقف بما

نگفتہ چرا صاف آندم عمر — کہ ممنوع کردہ است خیر البشر

چہ بودہ مصالح در اخفاے آن — بآن شدت احتیاج بیان

چو شد چند نوبت مباح و حرام — نہ چون کرد تصریح نام مقام

که آنجا و آن دم رسول صمد — نموده است تحریم آن تا ابد
چو عمران شد از وجه حرمت سؤال — هم آن دم نه نقلے بگفت از رسول
(بن سوادة یعنی ۱۲)
چو وجه ضرورت نموده بیان — پس آن بود قول خودش از زبان

جواب دوم

دوم گفت مسلم که چون اشعری — بگفته عمر را درین داوری
بپاسخ نموده عمر اعتراف — بتحلیل آن متعة الحج صاف
که کردند آن را ز حکم رسول — ولیکن نکردم پسند و قبول
که در موسم حج کسان در نهان — نمایند دل خوش بوطے زنان
ازین نقل روشن که فاروق صاف — براحداث آن کرد خود اعتراف

جواب سوم

سوم اینکه پورش بگفت الفضول — که نهی پدر بد خلاف رسول
ولی خدا هم بعثمان تو — ز نهی چنین متعه گفتش مگو
که من سنت مصطفیٰ را بزور — ز قول کسے ترک نکنم ضرور
هم از نقل عمران عیان ای پریش — که نهی عمر بود از رای خویش
ازینهاست روشن که نهی عمر — بهر متعه بر عکس خیر البشر ﷺ
چه باشد یکی گر خلاف رسول — دگر هیچسان میشود ای غفول
بهر گونه معنے قول عمر — بناشد که داد از پیمبر ﷺ خبر
همین مختصر پاسخ ای حق نیوش — کفایت کنند نزد ارباب هوش

قوله
چو گفتے همین ست آن را ثبوت — که کردند اصحاب و یاران سکوت

جواب اول

بگوییم که از خاشئے کسان — نه اجماع ثابت شود در جهان
عزیزا اگر شک کنے اندرین — اصول و بخاری و شرحش ببین
(فقه ۱۲)

نه بینی درین حکم او بی خفا دو چیز نیست نزد تو هم ناروا

یکی حرمت متعة الحج دگر پی مرتکب حکم رجم حجر

برین هر دو حکمش صحابه کثیر نکردند چون بر عمر دار و گیر

فتاوای دیگر خلافت مآب بداده خلاف حدیث و کتاب

برآن چند فتوای بیجا دگر نکردند انکار هم بر عمر

علاوه برین وقت خوف از سکوت بالاجماع حکمی نگردد ثبوت

خصوصاً حضور شه تند خو که دارد گمان ضرر گفتگو

چو کرده عمر با سزای وعید در انکار هر یک مضرت بدید

ز روی صحاحت بدارم ثبوت که از خوف کردند یاران سکوت

ندانی که عثمان بجید رد آن همین خوف فاروق کرده بیان

هم از نقل عمران عیان خبر که بوده بتحلیل متعه ضرر

بنزدیک ابن عمر بی خلاف روا بود آن متعة الحج صاف

ولیکن بهنگام منع عمر نه فرمود انکار قول پدر

همین نهج فرمود ابن عمر بحق ابن عباس والا گهر

که او اندرین عهد با جدّ و کد پی متعهٔ زن اجازت دهد

نه چون داد فتوای بعهد عمر که مرجوم گشتی بضرب حجر

بود وجه همچون خموشی همین که بوده عمر تند خو بالیقین

ز قوم قریش آن عمر بی خفا همی داشت اعوان و یاران بسا

کسی گر ز حکمش گشتی نفور کشیدی بزیر سزایش ضرور

وز اینجاست کز اہل ایمان بسا — بگفتند از و بعد متعہ روا

ببین ابن عباس را فعل و قول — تقیہ ہمی کرد در باب عول

نگفتہ ز بیم عمر امر حق — ز اہل فرائض بگیر این سبق

جواب دوم

دوم آنکہ از ردّ و انکار آن — نگشتند خاموش آن ہمگنان

چو لیلی دو عمران و ہم اشعری — بگفتند شش آخر درین داوری

اگر وقت تحریم پیش عمر — نکردند انکار چندین نفر

نمودند پاس حکومت ضرور — و یا خوف غلظت فظاظت ضرور

قوله — **عذر شاہ صاحب در تحفہ جواب**

چو گفتی کہ آن مسلم بس متین — ز سبرہ ہم از سلمہ آرد چنین

کہ کردہ در اوطاس خیر الانامؑ — برای ابد متعۂ زن حرام

بگویم کہ نزدیک ہر باہنر — بخاری ز مسلم بود خوب تر

اگر چون بدیدی بچشم عیان — کہ مقصود تو بر نیاید از آن

تو آنرا پس پشت انداختی — کہ مجروح و نا معتمد ساختی

بناکام از مسلم خویش نیز — تو دو نقل کردی بیان ای عزیز

جواب چنین یاوۂ بی شکوہ — بود نزد دانا بچندین وجوہ

جواب اول

یکی آنکہ آنچہ نمودی بیان — بعینہ بمسلم ندارد نشان

چہ سبرہ نفرمود اوطاس نام — نہ سلمہ بیان کرد قید دوام

تو مضمون دو مختلف نقل را — بر آمیختی خود ز راہ مرا

از ینوجہ الفاظ ہر دو خبر — بعینہ نہ گفتی بنا محض نظر

ز قرآن کنی گر چنین انتخاب — بترک فریضہ شوی کامیاب

جواب دوم

دوم اینکه باشد چنین آشکار — که ما را باین نقل تو چیست کار
چه ما از همین مسلمت بی فتور — نمودیم اتمام حجت ضرور
پس آن نقلهائی که کردم بیان — بود مبطل نقل تو بیگمان

جواب سوم

سوم آنکه نقل توای بیخبر — ز روی سند هر دو نا معتبر
ازین وجه این هر دو اخبار را — نیارد بخاری درین ماجرا
چنانچه ز اسلاف تو اهل داد — بگفتند بر خوان تو زاد المعاد (ابن قیم)

جواب چهارم

دگر سبره گفت اینکه بهر دوام — شده متعه در فتح مکه حرام
پس این هم بود کذب باطل خیال — کز آن پیش در اوطاس گشته حلال
شده جنگ اوطاس از بعد زین — پس از فتح و هم بعد جنگ حنین

جواب پنجم

دگر خود همین سبره گفته چنین — که در آخری حجه سالار دین
پئے متعه داده اجازت بما — نمودیم در مکه متعه خوشا
پس آن قول سبره ازین قول و — هما نا بگردید چون بول او

جواب ششم

دگر اینکه آن سلمه با نشان — نموده است تحلیل متعه بیان
نه منسوخیش را بیان کرد باز — بخاری و مسلم به سینه فراز
چو این نقل را هر دو شیخان تو — بیارند پس معتمد تر بگو
پس آن هر دو نقل ای فضیلت پناه — بگشتند لابد چو خاک سیاه

جواب هفتم

دگر آنچه تاریخ تحریم را — تو اوطاس گفتی ز روی مرا
درین هم غلط کردهٔ ای پریش — ندیدی مگر خود احادیث خویش
کز اخبار تو پر عیان ناگزیر — که شد نهی متعه بجنگ خیبر

قوله

چو گفتی که تحریم متعه دگر　　ز حیدر شده ثابت و مشتهر

که ولد حسن (امام ۱۲) هم محمد (بن حنفیه ۱۲) تمام　　بگفتند ازآن شاه آن را حرام

درون موطا و مسلم دگر　　درون بخاری بود این خبر

بگوییم که ای شاه عبدالعزیز　　چنین نقل بد بر اصول تو نیز

جواب

نباشد چنان قابل اعتماد　　که با آن خودت هم کنی استناد

چه جائی مخالف که در پیش او　　بیاری و با آن کنی گفتگو

عجب تر که چندین اکاذیب خویش　　بیفزوده خود بر آن ای پریش

سخنها بجز کذب پیراستی　　اباطیل را وه چه آراستی

اگرچه ندارم به نقل تو کار　　که باشد غلط یا که صحت نگار

ولیکن بکوشیم تا عامیان　　نیفتند در دام تو در عیان

خلاصه بچندین وجوه نکو　　کشیم خط برین جمله اقوال تو

وجه اول

نخستین درین نقل حیرت فزا　　تواتر شده از تو نو افترا

چه بر زهری است این خبر را مدار　　ز یک کس نه شهرت بود زینهار

تامل کند مومن با تمیز　　درین نصب چه کذب عبدالعزیز

که با نقل صد کس بحکم غدیر　　تواتر نکرده بیان این بصیر

بیک نقل زهری نامعتبر　　کند دعوی شهرت این خبر

وجه دوم

دوم نسبت نقل ای پر مرا　　با ولاد آن مجتبی (ع) افترا

کجا اند اولاد خاصش تمام　　که نبود یکی را ازآن جمله نام

وجه سوم

سوم هم ز نسل محمد (بن حنفیه رض ۱۲) بیان　　ز دو کس نبودی نه از همگنان

محمد رض نگر داشت اولاد چند — پس این هم دروغ است ای مستمند
درین هر سه کذب ای دیانت شعار — نکردی چرا از خدا شرم و عار
(وجه چهارم)
دگر بایدت دید اسناد آن — ضعیف است نزدیک اسناددان
چه زهری راویست مقدوح کس — نه نزدیک اسلاف و اعلام و بس
بحکام امویه آن هوشیار — همی بود همبزم و آمیزگار
برین صحبت مردم بدترین — ملامت نمودندش اعلام دین
(وجه پنجم)
دگر هر دو پور محمد رض ضرور — بنزد تو بدمذهب و بی شعور
که عبدالله هم کیش ابن سبا — حسن بود مرجی بلا اختفا
چو گفتندی این هر دو فضل امیر ع — نه هرگز شدی نزد تو دلپذیر
پس این نقل هر دو که شد افترا — بود مثل اقوال ابن سبا
(وجه ششم)
دگر آن حسن خود ازین هر دو پور — بیاورد تجویز متعه ضرور
نه نسخش برآورد با آن بیان — بخاری و مسلم بگیر و بخوان
چو منسوخ می شد بر اهل شعور [شرح ۱۲ جز ۲۱] — بیان کردن نسخ بوده ضرور
ازین بعد با من بگوای فصیح — کدامست زین هر دو نقلش صحیح
(وجه هفتم)
دگر گفت بابای توای بصیر — که نقلی نگردد صحیح از امیر ع
بجز اینکه اصحاب عبدالله (ابن مسعود ۱۲) — بیارند آنرا با حسن رهی
چو نارند این نقل را آن کسان — نگردد درین نقل صحت عیان
پس اکنون درین نقل شهرت کجا — که نبود در آن صحتی بی خفا
(وجه هشتم)
دگر اینکه این کذب باطل خبر — تخالف بدار و بچندین اثر

زنقل دو عبداللہ خوش بصیر — ہم از نقل جابر کہ بودہ خبیر
ہم از نقل سلمہ کہ شد راست گو — کہ آرند اہل صحیحین تو
ہم از نقل آن ہر دو عمران پیر — خصوصاً ز نقل جناب امیرؑ
کہ آرند آن ز ثقات مہان — کہ فرمود در متعہ آن شہ جنان
کہ گر مانع آن نبودے عمر — نگشتے زنا کس نکردے دگر
دگر ثعلبے گفت بی قیل و قال — کہ بودہ روا متعہ نزدیک آلؑ

وجہ نہم

تو دانے کہ فتوائے آلِ نبیؐ — نبودہ نبودے خلاف علیؑ
پس آید عجب از تو ای مستمند — کہ اخبار اصحاب و اتباع چند
ز روئی صحاحت نداری قبول — مگر نقل یک زہری بوالفضول
چہ نقلے کز اتباع ابن السباست — چہ نقلی کہ لفظش غلط بی خفاست

وجہ دہم

دگر شافعی آن امام ہمام — درین نقل حیدرؑ کہ گفتند عام
چو از مالک آنرا روایت نمود — نہ تحریم متعہ حکایت نمود
نہ مالک ہم آن ناقلِ این خبر — عمل کردہ بر نقل خود بے خطر
چہ نزدیک او متعہ بودہ حلال — ہدایہ عنایہ ببین بے ضلال

وجہ یازدہم

دگر وجہ بطلان این بد خبر — بود وقت خیبر ورا اہل نظر
کہ مذکور شد وقت خیبر در آن — نہ ثابت شدہ آن بر ماہران
چنانچہ بگفتند اہل السیر — دگر شارحان و دگر بوعمر
از ایشان سہیلے و ہم بیہقی ست — ہم آن ابن قیم کہ مرد ذکی است
ازین چند وجہ این خبر فی خفا — بود بر علیؑ ولے افترا

قوله

چو گفتی که در نقل خاص امیر — همان غزوهٔ خیبر شهیر
بود خاص تاریخ تحریم خمر — نه تاریخ تحریم متعه دگر
چنین شبهه را شیعیان بی تکان — برآرند از جنگ اوطاسیان
شود تا غلط نقل آن شاهدین — نمایند مطلوب حاصل ازین
مگر این غلط فهم تنها تست — چه زجر ابن عباس تو بود درست
عبارت در آنست موهم چنان — که تاریخ هر دو بود در گمان
بگوییم که ای فاضل راست گو — نگفتیم با بلکه بابای تو
تو از قره اش نقل برداشتی — پس الزام بر اهل حق داشتی
غلط فهم گر هست در رای تو — برآورد این شبهه بابای تو
تو دانی و باشد چنین آشکار — که ما را باخبار تو چیست کار
ولیکن ازین هفوه ای مستمند — تو کردی پی خود سفاهت و چند
چه لفظش بتاریخ هر دو عیان است — نه بر مرد تازی زباندان نهان است
نه بر تابد آن هیچ تحریف را — بذهن کسی نحوی حق گرا
ازین وجه ننگاشتی اصل نقل — که اخفا درین بود پس عین عقل
اگر می نوشتی همان نقل را — همی گشت این کید تو بر ملا
نه آینده تسویل می بافتی — نه قدرت برین هرزه می یافتی
همین جا همی گشت قطع کلام — بدامت نمی آمدندی عوام
ندانی که زین کید و مکر نهان — نگردند آلوده خود در زبان
شروح صحاح خودش را نگر — که هیچون تو اوسی بالغ نظر

خودش بیہقی و عیاض شما   ہمین نہج اعلام دیگر ببا
بتشریح این نقل بی اعتماد   کہ ہم خود گرفتہ بآن استناد
بگفتند ایام خیبر عیان   ہمانا بتحریم متعہ زمان
نمودے تو تحریف معنی نقل   خلاف سلف ہم مخالف ز عقل
دوم آنکہ این متعہ و گوشت خمر   نمیداشت شرکت بخیبر اگر

جواب دوم

بگو باعث اینکہ حمیدی رعیان   چرا ہر دو را کرد باہم بیان
بہرین مسخ و تحریف چہ ازلداد   بیہود ان بسا داد خواہند داد
عجب تر کہ الفاظ منصوص را   تو موہم بگوئی ز راه مرا
روایت کہ موہم شده در گمان   تومیکردی ای کاش آنرا بیان
چو باشد ہمان نقل اینجا مراد   کہ سابق بآن کرده استناد
نباشد در آن لفظ موہم ضرور   بدانند این امر اہل شعور
اگر ہست مقصود ازین نقل آن   کہ آورد سفیان بہیچ بیان
اگرچہ چنین لفظ از جہر ہے   نیاورد مالک نہ مسلم گہے
بگم اندر آن نیز خیبر ضرور   تعلق بدارد بہر دو امور
بپرس ار رود اندرین شک ہمی   ز چون قسطلانی و چون علقمے
دگر اینکہ از ذکر این نقل بد   عیان شد کہ آن نقل سابق کہ خود

جواب سوم

ز مسلم بخاری موطا سے خوشش   نمودی بدعوای شہرت تو بیش
کنون نزد تو ہم شده باطلے   کہ کنند تمسک بآن عاقلے
بنقلی تمسک خودش ساختن   دگر بار از چشم انداختن

بدارد چہ لطفے تعجب قرین — کہ درزعفران زار نبود چنین
بود ضحکۂ کودکان در شمال — و یا ہست یک شاعرانہ خیال
کہ از وجہ سودائے سر بی مکان — بگردی تو ہر وادی بے نشان
برے گاہ با نقل مالک پناہ — گہ از نقل سفیان بجوئی تو راہ
بہر حال زین نقل سفیان ترا — بوجہے نہ حاصل شود مدعا
کنون اندرین خبط و در وہم خویش — چرائی گرفتار ای دل پریش

قولہ

چہ گفتے بتائید تحریف خویش — کہ لفظ موضوع اسلاف پیش
کہ بر ابن عباس آن شیر فرد — ز تحلیل متعہ یکی زجر کرد

جواب اول

بگویم کہ زجر یکہ سازی بیان (جناب امیرؑ) — بود افترا از سوئے ناصبان
چہ این زجر موضوع را در خبر — نیارد بخارے نہ مالک دگر

جواب دوم

اگر مسلم آنرا ز اخبار چند — بیک نقل گفتہ چو حرف نژند
دوم اینکہ گوئی خودت ای بصیر — کہ نزدیک آن ابن عباس پیر
نبودہ روا متعہ خود زنہار — مگر مثل میتہ دم اضطرار
پس از ہیچ تحلیل آن حبر پیر — نہ جائز کہ زجرش نماید امیرؑ
چہ خود میتہ و خوک را کردگار — بفرمود جائز دم اضطرار
بود لازم از زجر کان مرتضیٰ — بفرمود بر عکس حکم خدا
تو از صحت زجر او اے بصیر — کنے ادعائے غلط بر امیرؑ
پس الفاظ سخت و درشت و غضب — شدہ سوئی تو منقلب ای عجب
کہ آنکس کہ زجرش پذیرد دگر — بود شاہد جہل خود بیشتر

از آن مرد جاہل ترین نیست کس
کہ بر جہل خود شاہدی اوست بس

سوم حیدرؑ ثم آن شہ دوسرا
کند منع گر ابن عباسؓ را

جواب سوم

نہ باور کند عقل کان حبر پیرؒ
نہ باز آید از منع خاص امیرؑ

نہ نہی عمر را بدارد قبول
ز تنبیہ این ہر دو دارد عدول

بآن متعہ تا مرگ فتوے دہد
اساس زنا خود بگیتی نہد

چو از قول آن ہر دو سرتاب شد
احادیث او ہمچو زہر آب شد

قوله

چو گفتے کہ تحریم خیبر بُد
نہ گوید مگر شاہد جہل خود

جواب اول

بگویم کہ از جہل تو اے عزیز
عجب آید انہم ندارے تمیز

کہ نزدیک ما شیعہ از ہر رہے
نگردید تحریم متعہ گہے

ہمین نہج زجر ابن عباس را
بدانیم از راویان افترا

ازینرو چہ خود روشن و آشکار
کہ با نقلہائے تو ما را چہ کار

بلے گر بگوید کسے جنگ جو
چنانچہ بیان کرد بابے تو

کہ گوید اگر سائلے بے لجاج
کہ نبود خبر لائق احتجاج

چہ گردید ثابت ز روئے صحاح
کہ شد متعہ ہم بعد خیبر مباح

جوابش بفرمود خود آنچنین
کہ این جہل باشد حماقت قرین

چہ این امر در حجت مرتضیٰؑ
بود ادعائے غلط بے خفا

پس این پاسخ او بہر نبیل
پی عجز و جہلش بود خوش دلیل

چہ گر زجر باشد بجا در نظر
تو کردے غلط ادعائے تبر

کہ باشد چنان زجر آن مرتضیٰؑ
ہمانا خلاف کتاب خدا

چہ نزد ابن عباس متعہ آشکار ... نبودہ روا لیک در اضطرار
پس آن زجر باشد غلط یا صحیح ... گرفتار ہستی بسفہ قبیح
پس آن نقل وہم زجر کذب است بر ... چنانچہ بگفتند چون بو عمر
درین مخاصی ہست ای ہوشمند (مبتدا[121] خبر[12]) ... وگرنہ سفاہت بگرو دو چند

جواب دوم

دوم اینکہ پس شاہد جہل خویش ... بباشند آن راویان پریش
کہ آرند آن نقل را ناگزیر ... نمودند یک افترا بر امیرؑ
از آنہاست زہری و مالک امام ... دگر احمد و بغوی نیکنام
ہم ارباب جملہ صحاح ای عزیز ... چو مسلم بخاری زاہل تمیز
ہمہ شارحان صحاح شما ... چو آن مازری و نواوی بسا
چو آن حبر دین عسقلانی تو ... چو عینی و چون قسطلانی تو
ہم آن بیہقی و عیاض امام ... دگر علقمی خبیر ہمام
ہمہ این مہان را بغیر از تمیز ... کشیدے تو زیر حماقت عزیز
عجب تر کہ عبد اللہ بن عمر ... بیارند از و نیز ہچون خبر

دفع دخل

چو گوید کسے اینکہ نقل امیرؑ ... صحیح ست و ثابت بر ہر خبیر
ولیکن ہمان قید خیبر در آن ... غلط ہست نزدیک بعض از کسان

جواب اول

بگوییم کہ نقلے کہ شد مشتمل ... با مر غلط کل غلط مضمحل
ازین وجہ اعلام اہل السیر ... ندانند این نقل را معتبر

جواب دوم

چگونہ بیک خواب گفتن رواست ... کہ نیمش دروغ ست و نیم ست راست
وگر نزد تو نہی خیبر اگر ... بود شاہد جہل قائل اگر

بنقل موطا و مسلم عزیز — چرا دست انداختی با تمیز
چه منصوص باشند الفاظ آن — تبار یخ خیبر بیی عیان
پس اینجا شدی ای فضیلت پناه — بگوے ز جہل خودت خود گواه
سخن کوته این نقل و هذیان تو — ز مالک بود یا ز سفیان تو (حماقت ۱۲)
نگردد گهی قابل استناد — چه هر گونه باشد در آن یک فساد
پس اکنون تحریم متعه از کجا — بداری سند باز از مرتضیؑ
بدست تو نقل دگر نیست زو — بجز ذکر خیبر چه داری بگو
بیاور تو نقل شه مؤمنانؑ — که تحریم اوطاس باشد در آن
بود هم در آن اینکه شیر صمدؑ — بفرمود تحریم آن تا ابد

قوله

چو گفتی بمحض از زبان ای پریش — که گوید چنین شاه جهل خویش
بوقت غرض گفته اینچنین — وگرنه برین خود نداری یقین

جواب

ندانی که در رجعت مرتضیؑ — غلط می بر آرند ائمه ترا
از و شان بباشند اجماعیان — هم اتباع و هم بعد شان ناقلان
هم اهل صحاح و هم اهل الکلام — فقیهان نام آوران عظام
بباشند این جمله بی اشتباه — بجهل و حمقهای خود با گواه
بیاورد مسلم که شیر ودودؑ — درون قضایا ضلالت نمود
پس آن پیشوا را کنم بر تو پیش — که باشد خوشا شاه جهل خویش
ازین پس عزیزا مگو زینهار — که ممنوع متعه شد یک دو بار
چه اندر صحاح تو تفصیل شد — که شش بار تحریم و تحلیل شد

قوله

چو از راه حیرت روی شک درین — تو شرح بخاری ز عینی ببین

چو گفتی که نهی رسولؐ ودود — بر آن جمله اصحاب نرسیده بود

جواب اول

کسی کو خبر یافت از نهی آن — پس او باز مانده نه جمله کسان

بگویم که بر تر از آن خانهٔ خویش — نکردی سند از روایات پیش

ز نقل صحابی ست یا از عمر — که نرسید بر همگنان این خبر

جواب دوم

بلی بهر تصحیح عرضش ضرور — چه خوش ساختید افترا با شعور

دوم اینکه می بود در غزوه‌ها — ز عادات خاص رسولؐ خدا

که در بارهٔ متعه از حکم او — منادی نمودی ندا چار سو

ثبوت ندا هم ز قولت عیان — اگر شک کنی باز مسلم بخوان

ازین بعد شرح مقاصد ببین — که گفته است در متعه هم سعد دین

که در نهی متعه منادی ندا — بخیبر بکرد از رسولؐ خدا

پس اکنون چگونه بگوئی چنان — که نرسید نهیش بر آن همگنان

چگونه توانند کز آن بعد هم — کسی ره نه برده بر امر اهم

خصوصاً که اهل رسولؐ عزیز — دگر جابر و ابن مسعود نیز

جواب سوم

بآن صحبت همدگر روز و شب — نه مذکور کرده کسی ای عجب

سوم اینکه گر بعد نهی عمر — شده حرمت متعه مشهور تر

پس اینهم بود مایهٔ یک عجب — کز آن پس دو عمران والا لقب

دو عبد الله و هم جناب امیرؑ — دگر سلمه و جابر حق پذیر

چنین حرمت متعه را بالیقین — بدیدند یک بدعت بدترین

روایت نمودند بعد از عمر | بہ تحلیل متعہ ز خیر البشر ؐ
چو منسوخ گردیدہ بود آن عیان | چگونہ نکردند نسخش بیان
چو گفتند او شان خلاف رسول ؐ | چگونہ نباشند یاران عدول
علاوہ برانہا بلائے دگر | بباید سر حامیان عمر
کہ نرساند نہیش بجملہ فحول | در ابلاغ تقصیر کردہ رسول ؐ
ہم اخبار اصحاب نامعتبر | کہ بودند او شان بسا بے خبر
پس انہا کہ در دست اہل زمان ست | بسا نقل از بیخبر مردمان ست

جواب چہارم

دگر متعہ در عہد خیر الانام ؐ | چو شد چند نوبت مباح و حرام
چرا نیست ممکن کہ خود آن عمر | در آخر ز حلت نہ بردہ خبر
کہ از علم دین بود بے اعتنا | دگر سہو بودہ بطبعش بلا

جواب پنجم

دگر آنکہ گر نہی خاص رسول ؐ | نہ مرسول شد بر ہمہ آن فحول
بتحریم متعہ بدادے خبر | بتفصیل تاریخ و جا آن عمر
نمیکرد تحلیل متعہ بیان | کہ آن بود تحصیل حاصل عیان
پس او امر بس لابدی را گذاشت | بذکر عبث امر ہمت گماشت

قولہ

چو گفتے کہ از منع و قول عمر | بر آید ہمین بس بظاہر نظر
کہ بد متعہ در عہد سالار دین ؐ | ولیکن نہ لازم بباید چنین
کہ آن بود بر وجہ حلت عیان | بود تا بقایش بہر یک زمان

جواب اول

بگویم ز مجموع قول عمر | عیان حلت عہد خیر البشر ؐ
نہ زنہار ظاہر شود زان کلام | کہ گشت آن بعہد پیمبر ؐ حرام

چو ممنوع کردے رسول نکو　روایت نمودے عمر هم ازو

ببین خاص لفظ انا انهی فضول　که او کرد ممنوع خود نے رسول

چنانچه مفصل ترین پیش ازین　درین باب گفتم در آنجا ببین

چنان ست اینمعنے ما عیان　که گویند اسلاف تو همچنان

بتصریح گفتند اینهم دگر　که تحریم متعه نموده عمر

دوم اینکه گفتند اهل اصول　که هر که صحابی مرد عقول

بگوید که بوده چنان و چنین　در ایام و در عهد سالار دین

پس آن فعل باشد مباح و درو　بر آن مطلع بوده هم مصطفا

وگرنه نباشند یاران عدول　و یا آنکه تقصیر کرده رسول

سوم اینکه یک متعة الحج ضرور　بر خصم هم شد روا بے فتور

چو این متعه بر وجه حلت عیان　بود تا وفات رسول زمان

بود متعه دیگر مگر همچنین　بدین وجه حلت در اصحاب دین

چه یک عهد از بهر هر دو عمر　بگفتا بشرکت بطور خبر

به نزدیک دانا نه گردد روا　که یک بام باشد مگر دو هوا

ازین بعد گویم بتو اے همام　چرا این تساویل و طول کلام

چرا هرزه ها را بر آورده　چه رسوائے خویش خود کرده

نگفتے چرا مختصر تر جواب　که بیشد از آن مخلصی باشتاب

که تحریم متعه نموده عمر　نه هرگز کند شک کسے با خبر

مگر چونکه ماموریا شیم ما　مطابق با خبار آن مصطفا

جواب دوم

جواب سوم

که بر سنت هر خلیفه ضرور — کنم اتباع و عمل بے فتور
بود گرچه احداث و بدعت همان — خلاف خدا و رسول زمان
ازین وجه ما اتباع عمر — نمائیم در امر دین بے خطر

قوله

چو گفتے که زاخبار قطع نظر — هم آیات قرآن اقدس دگر
بتحریم این متعه های زنان — دلالت بدارد بوجه عیان
که تاویل شیعه بمقصود خود — در آیه بتحریف قرآن رسد

جواب

بگوئیم که اے قلبها از تو ریش — چو تحریف سازی در اخبار خویش
ازین وجه تفسیر و معنے ما — نباید چو تحریف باطل نما
چو بالفرض تفسیر حق ای دلیر — نباید چو تحریف نزد بصیر
نه عیبی ست بر حال شیعه از آن — که تفسیر ایشان ست از راسخان
بهر حال این هفوه بے شکوه — بود کذب و باطل بچندین وجوه

وجه اول

یکے آنکه یک زمره با نشان — ز اصحاب و اتباع و اتباع شان
چو آن هر دو عبدالله و حیدرم — ابی و دو عمران و هم جابرم
چو طاوس و ابن جریج و عطا — چو ابن جبیر و ملیکه با
بگفتند ایشان بلا قیل و قال — چنین متعه حق مباح و حلال
پس آیا نکردند فهم کتاب — نمودند تحریف قرآن شتاب

وجه دوم

دوم اینکه این آیه حق نشان — که شد لفظ ازواج وارد در آن
بود آیه مکیه اے عقول — مگر آنکه اصحاب بعد از نزول
بکردند از حکم سالار دین — همان متعه تا حجة آخرین

پس این آیۂ کے ای پرجدال | چگونہ تحریم متعہ است دال

وجہ سوم

سوم ابن عباس گفتہ نکو | چنانچہ بیاورد بغوی تو
کہ آن آیۂ متعہ محکم بود | ز قرآن نہ متعہ محترم بود

وجہ چہارم

چہارم کہ اعلام با کر و فر | چو اصحاب مالک بغامض نظر
بگفتند کز روئے قرآن غرور | نہ تحریم متعہ نماید ظہور

قوله

چو گفتی کہ ممتوعہ زن زوج نیست | کہ احکام زوجہ ازو منتفی ست

جواب

بگویم کہ اے تابع یک عمر | کہ زو تا فتے از صحابہ دگر
نباید مرا آنچہ در خیال | کہ باشد برین حرمت متعہ دال
چو از لفظ ازواج خواہی چنان | کہ ممتوعہ زوجہ نباشد عیان
پس این حجت تو نہ ہرگز بجاست | چہ در زوجیت خود نزاعے بپاست
کہ ممتوعہ زوجہ نباشد ضرور | و یا ہست زوجہ بغیر از فتور
چہ اصحاب و اتباع و اہل صحاح | بگفتند این متعہ را ہم نکاح
چو متعہ نکاح ست ممتوعہ نیز | در ازواج داخل شود ای عزیز
چو در زوجیت خود نزاعی بپاست | بحجت در آوردنش ناروا است
بکن اول این سقف را پائیدار | بباید از آن بعد نقش و نگار
پس از زوجیت بحث بیکار ہست | تو کشاف را بین گر انکار ہست
کہ فرمود خود صاحبش ہمچنان | کہ الحال من کردہ ام این بیان
نماز جنازہ ببین اے عنود | کہ نبود در آن یک رکوع و سجود
چہ بودی در آن بحث ای پرنیاز | تو ہرگز نہ گفتی اگر نماز

چو این رشتهٔ حجت خویش را — درینجا تو فهمیدی ای پُرمِرا

بنا چار کبید دگر ساختی — بذکر لوازم بپرداختی

قوله که انچه لوازم بمنکوحه زن — بود نیست ممنوعه را بی سخن

جواب بگوییم که احکام مذکوره است — لوازم نباشد پی زوجیت

که جاها شود منتفی بعض آن — نکاحی نه باطل شود بیگمان

چنانچه زن ذمیه را ببین — که ارث و لعانش نباشد زدین

اگر حصر ازواج در چار زن — بود لازم زوجیت بی سخن

همین نهج گر ارث بهر زنان — بود لازم زوجیت در جهان

معاذ الله ازواج پاک رسول — برآیند از زوجیت ای عفول

پس انچه که چون بو حنیفه قیاس — کنی در لوازم بود بی اساس

قوله چو گفتی که اندر کتاب خدا — چو آمد تمتع بزنها جدا

مقید باحصانست آن در زمان — زن متعه را نیست احصان عیان

جواب بگوییم که احصان شده مشترک — بچندین معانی بلا ریب و شک

همانا درین آیهٔ متعه نیز — تعفف مرادست ای پُرتمیز

اگر شک و ریبی بود اندرین — شروح صحاح و تفاسیر بین

بر توجیه باشد دلیل صراح — که احصان مرادست اینجا نکاح

قوله چو گفتی که بر متعه وجه قوی — بود لذت نفس و سفح منی

جواب بگوییم که سفح منی در نظر — نباشد پی متعه مقصود اگر

چه عیبی که در غزوه سالار دین — پسندید آن را صحابت ببین

جواب دوم

دوم اندرین نقل تو ای بصیر ۔ که آورده از ترمذی خبیر
غرض هست مذکور این متعه را ۔ برای مسافر چو حفظ سرا
که اموال و سامان او در سفر ۔ کند حفظ ممتوعه زن بی خطر
ز طبری بفهمی که بود آن چه خیر ۔ که از متعه پیدا شد ابن زبیر
ازین وجه آن متعه خود کرد نیست ۔ نه مقصود آن محض سفح منی ست

جواب سوم

عجب آید از کید تو جا بجا ۔ که تکذیب خود میکنی بر ملا
دگر اینکه گر قصد سفح منی ۔ بود بهر تحریم وجه قوی
تعدد در ازواج و هم در کنیز ۔ نه زنهار جائز بود ای عزیز
چه باعث بر اکثار زنها قوی ۔ بود لذت نفس و سفح منی

قوله

چو گفتی ازین بعد ای پرهنر ۔ که نزدیک شیعه دلیل دگر
بجز آیهٔ حق درین حال نیست ۔ مگر آن برین متعه خود دال نیست

جواب

بگویم که این ست تلبیس تام ۔ و یا جهل پر نصب مثل عوام
علاوه برین آیتی ای عزیز ۔ ز روی صحاح و تفاسیر نیز
دلائل بسی هست ای بی خبر ۔ که بگذشت از آنها بسا پیشتر
چو خواهی ازین بیشتر ای عزیز ۔ بخوان مثل تشیید با یک تمیز
از آن نقلهای صحابه کبار ۔ بود حلت متعه خود آشکار
پس آیا نباشند آنها صحاح ۔ و یا اندر آن نیست متعه مباح
همانا که نصب شه مؤمنان ۔ ربود از تو ادراک حق عیان
نیاید نظر گر ز چشم پر آب ۔ بگو چیست عیبی درین آفتاب

تو خود بهر تحریم متعه ای نبیل | بجز نقل سبره نداری دلیل

مگر نقل مذکور عاطل بود | بهر نوع و هر گونه باطل بود (نام راوی ۱۲)

چه او متعه در مکه کردای ستو | پس آن قول او گشت چون بول او

قوله

چو گفتی تو از روی حسن خیال | که بر متعه این آیتی نیست دال

جواب اول

بگویم که این غفلتی بیش نیست | تفاسیر خود در نظر پیش نیست

که اهل تفاسیر ارکان دین | ز اصحاب و اتباع شان بالیقین

چو آن ابن عباس حبر کبیر | هم آن ابن مسعود و عمران پیر

اُبیّ بن کعب صاحب صفا | دگر هم مجاهد مقاتل عطا

بیارند کان آیت پر ز نور | بیاید بتحلیل متعه ضرور

بناشد گر این آیه بر متعه دال | بود حرف فا باعث این خیال

پس آید عجب بر عجب در عیان | که اصحاب و اتباع و اتباع شان

هم اهل تفاسیر اسلاف تو | نفهمند معنی قرآن نکو

اگر هیچ واسی بمقصود خویش | بکن هیچ با قول اصحاب پیش

ولیکن نیابی درین آیتی | ز اقوال یاران پی حرمتی

جواب دوم

دوم اینکه اصحاب دانا عقول | که بودند قرّاء عهد رسول

چو آن ابن عباس حبر عزیز | اُبی و دگر ابن مسعود نیز

درین آیه خواندند لفظ اجل | که تائید متعه کند بر محل

گر این لفظ آن قاریان مهان | بود شاذ در چشم نصب عیان

پس اندر شذوذش سببی جستهاست | مگر ناسخ مختصر خواستهاست

کز اقوال آن صاحبان جلال — بود آیت پاک بر متعه دال

دگر بوحنیفه ز رای بلند — بدیگر قرارت شده کاربند

بهر حال این آیه ای پرجدال — بتجویز و تحلیل متعه است دال

ز یک نقل واهی سره ای عقول — نگردد گهی نسخ قرآن قبول

چو با این همه نص اصحاب دین — ازین آیه بر متعه ناری یقین

ندانم بجز این جوابی دگر — که دانی عمر را پیمبر مگر

روایت بخاری منقوله شاه صاحب

جواب اول

قوله

چو از جار می گفته داستان — که فرمود خود ابن عباس رض آن

که در بدو اسلام بود آن روا — کنون مضطرانرا همان سان روا

چنانچه روایش شود آشکار — دم خوک و میته دم اضطرار

بگویم که این افترائی شگرف — که باشد غلط اندر آن جمله حرف

شده گرچه باطل ازین پیشتر — بگویم بناچار بار دگر

که گوئی خود است اینکه در ابتدا — بلا شرط آن متعه بوده روا

پس این شرط و تقیید با اضطرار — چگونه مسلّم شود آشکار

چه جم غفیری ز جم غفیر — کز ایشان ست مسلم هم ابن جریر

نسائی و شمس الائمه دگر — چو بغوی و هم حاکم و بو عمر

در اخبار از ابن عباس ما — نیارند این شرط را بر ملا

جواب دوم

دوم اینکه فتواش بآیت نمود — بتحلیل متعه بلا شرط بود

بگردید فتواش شائع چنان — که گفتند اشعار هم شاعران

جواب سوم

چو زجرش در آن کرد ابن الزبیر — برو خشم بگرفت بر وجه خیر

سوم مالک و تابعین نکو — بدادند فتوای ز تقلید او

دگر ابن عباس آن متعہ را / اگر کرد در اضطرارے روا
چرا اندرین حال سشیر و دوؓ / بر آن ابن عباس زجری نمود
چرا این فقیہان تو با گزاف / بگفتند این قول او را خلاف
چہ از روئی قرآن ست خود آشکار / کہ میتہ حلال ست در اضطرار
غلط ہر چہ حیدرؑ نمودے روا / چہ آن زجر باشد خلاف خدا
پس اکنون شدی ای فضیلت پناہ / خودت بر غلط فہمے خود گواہ

جواب چہارم

دگر نقل مذکور پُر اختلال / کہ منہال باشد در آن بد خصال

قوله

چو گفتے ازین بعد نقل چنین / تو از ترمذیے محدّث گزین
کہ گر متعہ در صدر اسلام بود / ولیکن دگر آیہ نسخش نمود

جواب اول

جواب تو ظاہر بچندین وجوہ / کہ ہر یک بود در متانت چو کوہ
یکے آنکہ باشد ضعیف این خبر / کہ موسےٰ در آنست نا معتبر

جواب دوم

دوم اینکہ آن آیہ مکیہ است / از آن بعد ہم متعہ صورت ببست
چو آن آیہ پاک سابق بود / چرا ناسخ حکم لاحق بود

جواب سوم

سوم اینکہ آن آیہ خوش مآل / نہ ہرگز بتحریم متعہ است دال
چو ممتوعہ زوجہ بود پُر عیان / کلام صحابہ است شاہد بر آن
چو او گشت داخل در ازواج عام / چگونہ ازین آیہ گردد حرام

جواب چہارم

ہمین نقل تو خود زبانت ببست / چہ ممتوعہ داخل در ازواج ہست
دگر مثل بغوے و چون ثعلبے / بیارند جمعے بصوت جلے
کہ نزد ابن عباسؓ بابی فتور / بود آیہ متعہ محکم ضرور

جواب پنجم

دگر جامع مسلم خود ببین … که نزد تست بود از همه بهترین

که آن ابن عباس حبر جهان … بهنگام پیری بگفته عیان

ز تحریم متعه بر ابن الزبیر … چه خشم و غضب کرد بر وجه خیر

ازین گشته روشن که آن خوش صفات … نه برگشت از قول خود تا ممات

پس اکنون بکن فهم ای مستهام … صحیح ست زین هر دو نقلت کدام

جواب ششم

همانا بگفتی تو سابق ازین … که مسلم بود از همه بهترین

دگر عسقلانی و همچون شهاب … بتصریح گفتند فی ارتجاب

که هرگز رجوع ابن عباس پیر … نگردد صحیح و بجا ناگزیر

به تحلیل متعه شد او مشتهر … برین بود تا مرگ خود مستمر

پس این هر دو نقل تو ای پر هنر … به نزد شما نیست نامعتبر

اگر دعوی نسخ متعه کنی … صحاح خودش را تو بر هم زنی

چنین نقل واحد هم آن خود ضعیف … برابر بچندین صحاح شریف

چه دارد محل نزد اهل تمیز … که آنرا تو آورده ای عزیز

سخن مختصر بشنوی صاف صاف … که تحلیل متعه هست بی اختلاف

اگر اختلاف ست در نسخ هست … پس ار بیتوانی ازین ورطه رست

ز روی یقین ناسخش گو چنین … یقین را و لی نشکند جز یقین

چه خوش گفت شیخی که در بصره بود … چو یحیی چنین ز و سوالی نمود

که نزد تو باشد چو متعه روا … درین باب تقلید کردی کرا

بگفتا با و شیخ بالغ نظر … که کردیم ما پیروی عمر

جواب بر متعہ حج

قوله

چو بشنید شیخے ازو این جواب — تحیر کنان کرد بس پیچ و تاب
بگفتا کہ چون بشنود این چنین — بفرمود پس شیخ دانش قرین
کہ گفت عمر بر سر انجمن — کہ از کردگار و رسول زمن
دو متعہ کہ بودہ ہما ناروا — من آن ہر دو را میکنم ناروا
پس از بہر حلت گواہے او — گرفتم نہ منع و نواہے او
ازین بعد در متعۃ الحج دگر — بگفتے کہ نہیش نہ کردہ عمر
نمود انچہ نہیش ہمان ذی شعور — بود فسخ حج سوئے عمرہ ضرور
پس این افترا را چو پرداختی — تو تکذیب اسلاف خود ساختی
ندانی عمر متعۃ الحج بگفت — ہمین نہج دیگر ہمان بی نہفت
پس این متعۃ الحج مشہور تر — شدہ منعش فسخ حج کی دگر
درون لغت در حدیث جہان — چنین معنے تو ندارد نشان [کدام وقت] ۱۲
چو نہے عمر متعہ را افتراست — چنین افترا بر سر تو بلاست
کہ از اخبار خیلے صحابہ کبار — کہ ایشان ست ابن عمر آشکار
ز اخبار چون بو حنیفہ امام — ز اخبار اہل صحاح عظام
ز اخبار شراح و دیگر جہان — بر آید بتصریح با یک زبان
کہ انچہ عمر کرد نہیش ضرور — تمتع بود نزد ہر ذی شعور
چو بودند این ہمگنان مفتری — برین دین تو دامی ای دہلوی
نہ بر ما کنے رد بہر جد و کد — کنے جا بجا رد اسلاف خود
چہ خوش گفت دانا کہ دانا عدو — ز غمخوار نادان بباشد نکو

ازین وجه بالغ نظر سنیان که دارند انصاف در دل نهان
نه با قول و نقل تو در ساختند که آنرا ز چشم خود انداختند

جواب تراویح

ازین پس تو بدعات دیگر ببین که کرده عمر در ره شرع و دین
تراویح از طبع کرده بپا ولیکن نخوانده خودش بی خفا
نکرده گهی این نماز آن رسول خصوصاً نوافل بجمع فحول

قوله

چو کردی تجاهل که دو یا سه شب تراویح خوانده رسول عرب

جواب اول

بگویم عجب خو گرفتی عزیز که انکار داری هم از فاش چیز
نه در نقل واهی هم آمد چنان تو دعوای شهرت کنی بی نشان
تواتر بگوئی بغیر از تمیز صحیحین خود را ببین ای عزیز
که تا عهد بوبکر و شاه حجاز وجودی نمیداشت همچون نماز

جواب دوم

دوم اینکه آنرا عمر نی نهفت بخاری ببین نیز بدعت بگفت
چو بدعت بود نزد او آن نماز چگونه بخواندش رسول حجاز
هر آنچه که نزد تو رسول عرب بحجره همی خواند در وقت شب
دو سه شب بلا اذن آن سرفراز بکردند پشت سر او نماز
در آن نیست تعداد رکعت عیان هم آن مضطرب بلکه واهی بیان

جواب سوم

سوم با تأمل صحیحین ببین که فرمود آن عائشه همچنین
که آن شه بشبهای ماه صیام فقط یازده خواند رکعت مدام
پس آنچه پیمبر همی خواند خود بحجره نهان پس تهجد بود
تراویح آنرا بگوئی چرا که آن بست رکعت بود بی خفا

جواب چهارم

همین نهج گفتند اے نامجو　　چه عبدالحق و هم سیوطی تو

دگر از صحاحت هویدا فراز　　که مشغول بود آن نبیؐ در نماز

بلا اطلاعش مگر چند یار　　پس پشت بستند صف آشکار

چو از حال شان مطلع شد نبیؐ　　بایشان بتاکید گفته جلی

که فاضل ترین نوافل همانست　　که در خانه از چشم مردم نهانست

بیارند از زید ناقل چنین　　که گشته غضبناک سالار دینؐ

پس آن بدعت او نگردد حسن　　که بوده خلاف رسول زمنؐ

احداث عمر در اذان

دگر بانگ گوشم زد از راستان　　که احداث کرده عمر در اذان

که او از فصول اذان رسولؐ　　بینداخت خیر العمل را فضول

بیارند این لفظ را بس جهان　　ز اصحاب و عترت رسولؐ اذان

چنانچه بخاری پر با مرتبت　　چو بوبکر ابن ابی شیبه ات

هم آن بیهقی مغلطائی دگر　　سروجی و حلبی صاحب سیر

روایت امام زین العابدینؑ

بیارند کان سید ساجدانؑ　　همیگفت خیر العمل در اذان

از آن بعد بگفت آن شاه دین　　که اول اذان پیمبرؐ همین

خدا را بگو اینچه رد و عدول　　ز اقوال و افعال آل رسولؐ

روایت ابو امامه

بیارند کان بو امام عیان　　همیگفت خیر العمل در اذان

روایت ابن عمر

بیارند این هم که ابن عمر　　همی گفت خیر العمل بے خطر

ببین کنز کان متقی حسام　　ز طبرانی تو که بوده امام

سروجی بشرح هدایه دگر　　از آن ابن حبان که بد نامور

روایت بیارند بی قیل و قال / که میگفت خیر العمل خود بلال

دگر لفظ خیر من النوم را / عمر در اذان کرد بایک مرا

دگر آن عمر با همه طمطراق / تغیر بداده بحکم طلاق

که در عهد مسعود پیغمبرم / همین نهج در عهد بو بکر هم

طلاق سه نوبت بیک مجلسے / چو یکبارے بود از هر کسے

ولیکن عمر همچنین سه طلاق / بفرمود کافی برائے فراق

درین باب گر شک رود ای بصیر / ببین چون صحاح و چو فتح القدیر

دگر او کنیزان ذات الولد / بفرمود از بیع منهی بکد

دگر حضرتش را پر از خبط قول / ببین در فرائض که آن هست عول

دگر آنکه در پاک بیت الحرام / از وی مقام ست جای مقام

همین نوع کردارهائے عمر / فزونست از گفته مختصر

بعهد خودش هادی دین داد / در آنها بمقدور تغییر داد

دگر آن عمر هم بجرم زنا / خودش بر مغیره نکرده سزا

بحالیکه سه تا صحابی دیار / شهادت بدادند بر زشت کار

چو هر یک گواهی عمر می شنید / همان قدر رنگ رخش می پرید

چهارم گواه زنا را دگر / بخوش طرز تلقین نموده عمر

ازین ره در آخر نگفت آن نبیل / که دیدم چو در مکحلے رفت میل

بهر حال اندر ثبوت زنا / مکن هیچ شک ای تعصب نما

چه سه کس ز اصحاب یار رسول / که نزد تو باشند از بس عدول

روایت بلال
ذکر الصلوة خیر من النوم
احداث عمر در طلاق

منع عمر بیع کنیزان ام الولد

احداث عول در فرائض میراث

احداث نقل مقام ابراهیم و کعبه از جای خود

حد نازدن عمر از مغیره

گواہے بداد ند بر آن زنا　　چنانچہ بود نزد شارع روا

نہ دریافتے گر مراد عمر　　چہارم بگفتے ہمان خوب تر

دریں حق بیان گر شوی بدگمان　　اغانی بخوان ہم بن خلکان

ثبوت زنا شد چنان خوبتر　　کہ خود با مغیرہ بگفتہ عمر

کہ ترسیدم از دیدنت آشکار　　مرا سنگباران کند کردگار

بفرمود ہم حیدرؑ حق پرست　　کہ گر بر مغیرہ بیابیم دست

من او را کنم لاجرم سنگسار　　اغانی و ہم قصّہ بین آشکار

ہمین نہج حسّان ثابت بدرد　　دریں قصّہ ہجو مغیرہ بکرد

چو در باب تلقین چارم گواہ　　بجوشش تعصب کنے اشتباہ

بباید پئے دفع این شبہہ دید　　چو مغنی و شرح بن ابو الحدید

کہ این ہر دو بل آدمی بی گزاف　　علاجے ندیدند جز اعتراف

چگونہ توان کرد انکار از آن　　کہ آرند آنرا ثقات مہان

چو طبرانی و بعد آن بیہقی　　چو آن عسقلانی و چون متقی

چنین ست آمنو فج و مختصر　　ز حال عمر بعد خیر البشرؐ

کہ دادہ ز رای خودش آن عقول　　تغیر بشرع خدا و رسول

ازین بعد کردار عثمان ببین　　ولیکن بگویم ملخص ترین

بود گرچہ کردار او پر عیان　　کہ نبود در آن احتیاج نشان

ولیکن کتاب الامامت ببین　　ز قاضی دینورے بس متین

ببین ہم تواریخ و فن کلام　　اقاویل اسلاف والا مقام

نباشند گر این کتب دستیاب ۔۔۔ چو تشنید خوان ای تسنن مآب

که کرد او مقرر وُلاة دیار ۔۔۔ جوانان خویش بطالت شعار

چو پر شر و فسق ابن عقبه ولید ۔۔۔ چو آن ناسعیدی که نامش سعید

چو ابن ابی سرح و مروان دگر ۔۔۔ که بودند مغضوب خیر البشرؐ

بر احوال شان داشت علم و ثبوت ۔۔۔ ز کردار ایشان نموده سکوت

چه بر زشت حالی و بر فسق شان ۔۔۔ گواه اند اخبار و قرآن عیان

همین زشت کاران بی دین نژند ۔۔۔ مگر باعث قتل عثمان شدند

که از ظلم ابن ابی سرح خویش ۔۔۔ شد از کار مصریان سینه ریش

دگر هم مناصب بیار رسولؐ ۔۔۔ نداده که بودند او شان عدول

درین وقت هم مر صحابه عظام ۔۔۔ نمودند توبیخ و زجرش مدام

چو این فعل عثمان نبود می بون ۔۔۔ نکردند ای اصحاب زجرش فزون

دگر عم خود را طلب داشت زود ۔۔۔ که از پیشگاه نبیؐ رانده بود

چه از زشت کرداری آن شقی ۔۔۔ ز یثرب بدر کرده بودش نبیؐ

از آن بعد در عهد خود ها دگر ۔۔۔ باصرار عثمان عتیق و عمر

نکردند او را طلب زینهار ۔۔۔ که او بود مردود پروردگار

دریغا چه کرده خلاف رسولؐ ۔۔۔ هم از سیرت هر دو شیخان عدول

مگر گفت دیروز آن پر امل ۔۔۔ که بر کار شیخان نمایم عمل

برین فعل عثمان را مردمان ۔۔۔ نمودند طعن و ملامت عیان

خصوصاً چو حیدرؑ چو آن عائشه ۔۔۔ بن عوف و عمارؓ بے شائبه

نفرت نمودن فساق و اشرار بنی امیه را بر حکومت و مناصب و صوبه داری دیار و ممالک

ندادن حکومت و مناصب باصحاب رسول اللہ صلعم

طلب کردن عثمان عم خود حکم را که رسول اللہ صلعم از مدینه اخراج کرده بود

اسراف کردن اموال بیت مال را

دگر کرد اسراف از بیت مال / براحباب و خویشان و اهل و عیال

که بس قصرهای سرافراخته / پی دختر و زن بنا ساخته

هم اموال و هم گوهر بی بها / بهر دخت داده زمال خدا

بعثمان حکم داد زرها زیاد / بمروان همه خمس افریقه داد

دادن اقطاع زمین بطور جاگیر بخویشان و احباب

دگر اینکه اقطاع و جاگیرها / بخویشان و احباب داده بسا

که آن مردمان را حضور رسول / نگشته گهی فیض صحبت حصول

چنانچه گواه اند ارض و فلک / که بخشید مروان خود را فدک

نه هرگز روا بود جود چنان / بغیر از رضای همه مسلمان

چنین صرف بوده زمال خدا / که گفتند آنرا بسی مقتدا

چنانچه بخطبه بفرمود امیرؑ / درین باب در حق عثمان پیر

که خورد او چنان مال پروردگار / که بخورد شتر خوش گیاه بهار

گرفتن چراگاه برای خود نیز [illegible] ضبط نمودن [illegible] اصحاب

دگر هم چراگاه یک مال عام / بفرمود مخصوص خود بهر کام

ولیکن همه را رسول مطاع / نمودش برابر پی انتفاع

دگر خود و طائف بیک نقض و خبط / ز اصحاب عالی بفرمود ضبط

در آن باب از شوکتش هیچ مرد / نه معروض هرگز توانست کرد

پس آن مسند ساده اسلام را / که از چرخ اطلس بود سربرآ

ز خدام و جاه و حشم یا نمود / چو دربار کسری و قیصر نمود

زمال خدا خوش تمول بکرد / ز استاع دیگر تجمل بکرد

ادا کردن چهار [illegible] بجای دو رکعت در مقام منا

دگر در مقام منا آشکار / بجای دو رکعت ادا کرد چار

ولیکن ہمیبر کہ شیخین او ادا کردہ بودند رکعات دو

دگر اینکہ اصحاب آن عقول کہ بودند ممدوح نزد رسول

نصائح چو کردند با قال و قیل نمودہ زد و کوب و خوار و ذلیل

چنانچہ کہ عمار رض را ز دچنان کہ بیہوش گردید آن خستہ جان

ہمانا کہ عمار فرخندہ خو سراسر شد ایمان و ہم راست گو

کند ہر کہ تحقیر او آشکار کند نیز تحقیر او کردگار

ہم آن بوذر رض صادق اللہجہ را ز یثرب بدر کرد بربندہا

ہم او را زد و کوب کردہ دگر کہ گفتند اعلام بالغ نظر

مگر ہیچ ایذا و ہمچون جفا بممدوح اصحاب نبود روا

ہم آن ابن مسعود تنزیل دان ز دستش جفا کش برفت از جہان

کہ در کوفہ و در مدینہ دگر ہمیکرد تشنیع عثمان مگر

پس از بہر اخراج آن پیرمرد ز شہر مدینہ ہمی حکم کرد

دگر بہر ایذائے آن راست گو برانگیختہ حیلہ آن حیلہ جو

کہ قرآن پاکش کہ او از رسول بیاموخت با شوق قلب عقول

طلب کردہ بستاند و آنرا بسوخت عجب تیر حسرت بجانش بدوخت

در آن بر سرش جور رفتہ چنان کہ کوبید پہلوش را استخوان

برین ضربتش گر نیاری یقین ز ابن قتیبہ معارف ببین

ببین نیز تاریخ ہمچون جلال نیابی برانکار دیگر مجال

اگر شاذ بودہ قرات او بقرآن نکردہ تمیز نکو

ایذا دادن اصحاب رسول را

زد و کوب کردن عمار رض را

اخراج ابوذر رض از مدینہ

زد و کوب کردن ابن مسعود رض را

پس این ست یک فریهٔ سنیان　　کسی از صحابه نگفته چنان

عجب تر که الفاظ قرآن او　　چگونه بود دستاوزی حیله جو

که او با همه شوق و قلب عقول　　گرفت آن همه از زبان رسولؐ

نمیداشت گر امتیاز خوشا　　بقرآن ز تفسیر و هم از دعا

چرا داد فرمان سبعے زمان　　که گیرید قرآن از و ای کسان

اگر زان قرآت او برملا　　در اسلامیان فتنه میشد بپا

پس آن اختلافات را خود رسولؐ　　روا کرده بود از برای فحول

چه ثابت شده از رسالتمآبؐ　　که بر هفت حرف آمده این کتاب

بهر حال قرآن او بی گمان　　نه بد لائق سوختن ای فغان

چه لفظش بود خاص لفظ رسولؐ　　یقینی تر از لفظ دیگر فحول

دگر آنکه عثمان والا نمود　　معطل نموده قصاص و حدود

که از کشتن هرمزان بے خطر　　قصاصے نکرده بر ابن عمر

هم آن قتل و پاداش نزد امیرؑ　　بگردید ثابت بر او ناگزیر

مگر کرد عثمان چه عذری بتر　　پدر کشته دیروز و فردا پسر

دگر اینکه اجرای حد بر ولید　　که کرده دوگانه بکیفیت بلید

بتعطیل و تاخیر انداخته　　بمهرش مگر دینش درباخته

دگر بهر قتل محمدؒ ضرور　　نموده عجب کید آن ذی شرور

که ناید ز دیندار هرگز چنین　　تواریخ مثل سیوطی ببین

گر این عذر بالفرض نزدیک تو　　شد از سوی مروان بد زشت خو

معطل کردن قصاص از ابن عمر

معطل کردن حد بر ولید از شرب خمر

فسق کردن برای قتل محمد بن ابی بکر

پس آنگه که اصحاب و میر عربؐ
نمودند او را ز عثمان طلب

بپرسند تا از وی آن حال زار
شود صدق عثمان از آن آشکار

چو نسپرد او را باصحاب داد
شر بکیش بود اندران رو بیداد

خلاصه که جمع صحابه کبار
نمودند تشنیع او آشکار

همه لائقِ عزل پنداشتند
که هم قتل او را روا داشتند

چنانچه سپے قتل آن پر تمیز
بکردند تحریص اقوام نیز

دگر ابن عوفے که گردش امیر
ز تأمیر نادم شده ناگزیر

قسم خورد بر اینکه زان پس دگر
نه حرفی زند هم بآن خیره سر

ز فرط ندامت بیک رنج و درد
بدرگاه ایزد چنان عرض کرد

که عثمان خدایا اباکرد ازین
که برد بحکم کتاب مبین

از آن وجه آن پر حیا بی نهفت
بن عوف را هم منافق بگفت

دگر آنکه خود عائشه دل ملول
بگفته گرفته قمیص رسولؐ

که بوسیده شد سنت مصطفاؐ
قمیصش نه بوسیده شد حالیا

بگفته هم آن مادر مهربان
بحق خلیفه بجمع کسان

که بکشید نعثل شده کفر کار
ببرد باد نفرین پروردگار

چنانچه بکشتند او را فحول
نکردند هم دفن او را قبول

برین حال و تغییر شرع نبیؐ
بسا شرم باشد که عذرش کنی

چه باشند کردار او آشکار
از آن وقت افسانهٔ روزگار

چه در عذر بدعات حرفی زنے
چه تکذیب خیلی صحابه کنے

نادم شدن عبدالرحمن بن عوف از بیعت کردن عثمان [illegible]

حالات مختصر عائشہ

ہمین طور در عذرہای پریش — نمائی چہ تکذیب اسلاف خویش

دگر حال آن عائشہ را بدان — کہ بودہ مثال عمر در زمان

خبر داد او مارا خدائے قوے — کہ بنمود افشای راز نبیؐ

دگر خانہ اش را رسولؐ خدا — بفرمود خود مصدر فتنہ ہا

دگر او ز حکم خدا و رسولؐ — بیک خیرگی کرد بیشک عدول

کہ او بود مامور از حکم عام — کہ در خانۂ خود نشیند مدام

مگر او برائے قتال امیرؑ — خروجے نمودہ بجمع کثیر

ببر داشت ستر و حجاب رسولؐ — چنانچہ بگفتند جمع عقول

نہ بینے کہ عمارؓ و ہم مرتضیؑ — بآن آیہ کردند زجرش بسا

ہم آن ام سلمہؓ بیک سوز و درد — بکلہ بسیار زجر و تنبیہ کرد

مے انگاشت خود آن سفر را حرام — کہ میکرد آندم نمازش تمام

برانگیخت گر حیلۂ انتقام — پس او را چہ نسبت ازین انتظام

کہ او وارث و خویش عثمان نبود — امیرے در اسلام و سلطان نبود

ہمیگفت دیروز آن زن چو مرد — کہ بکشید نعثل چہ او کفر کرد

ہمہ کارہا چون قصاصات و حد — معلق بذات خلیفہ بود

اگر بود مقصود اصلاح عام — نرفتہ چرا نزد شاہ انام

برسل و کتابت بآن حق مطاع — نکردہ چرا شورے و اطلاع

دگر جائے حوأب ز حکم رسولؐ — نمودہ ہمان عائشہ یک عدول

چہ منعش نمودہ نبیؐ بے فتور — بدانست ہم حوأب است آن ضرور

چو طلحہ کہ کردند انکار از آن — می انگاشت حالات حرص شان
چرا کرد انکار آنکس قبول — بآن جملہ آثار قول رسولؐ
دگر گفت چون خود زبیرش کہ جنگ — بجیدر بقول نبیؐ ظلم و ننگ
پس او با وجود آنکہ کردش یقین — نمودہ خلاف رسولؐ امین
بہر حال بغض و عنا د امامؑ — شدش مانع و عائق صلح عام
دگر بعد از آن خود بشرم کثیر — تاسف نمودی ز جنگ امیرؑ
چنانچہ چو میخواند آن آیہ را — بسا گریہ میکرد زان ماجرا
مگر زان تاسف انابت چہ سود — تو دانی کہ تیر از کمان جستہ بود
چگونہ شود عفو آن جرمہا — بتخصیص خونہائے ناحق بسا
پس از جرم ما در چہ داری خلاف — کہ آن گریۂ او بود اعتراف
عجب و ارم از ہیچ اصلاح و داد — کہ آمد در آن بس قتال و فساد
دگر آنکہ بنمود احداثہا — در اسلام و در شرع و دین خدا
در احداث قول خودش ہست بس — کہ گفتہ دم مرگ با خویش کس
بباید کہ اکنون مرا در لحد — کسے نزد قبر نبیؐ بر نہد
چہ احداث کردم بدین رسولؐ — پس آنجا نکردند دفنش نحول
بیارند این اعتراف و بیان — چو دینوری و حاکمت از مہان
پس اے حق پژوہ و تسنن شعار — چنین بود حالات خیلے کبار
بر احوال ہر این شریعت اساس — بکن حال دیگر صحابہ قیاس
دگر حال آن خالد با نمود — نہ بینے کہ سالار بو بکر بود

حال خالد بن ولید

حالات عمرو عاص و مغیره بن شعبه و ابوهریره دوسی

کہ او اہل اسلام را قتل کرد — نمیداشت در قلب خود رحم و درد
زنا کرد با محصنه بانمود — بہ نزد عمر واجب القتل بود
دگر عمرو عاص و مغیره فحول — چو آن بوهریره که بوده عقول
نمودند وضع حدیث و سیر — پی جاه دنیای دون بی خطر
بتخصیص آن دو سه نامور — بوضع حدیث ست مشهور تر
بنقل روایت بر آنها هیچ کار — صحابه نمیداشتند اعتبار
ز اصحاب آن عائشه هم عمر — بماندند ناخوش از و بیشتر
بیارست در عهد او بر ملا — کہ گوید که گفته چنین مصطفیٰ
چو آن بوحنیفه بسا باخبر — ندارند اخبار او معتبر
علاوه برین کذب گوئی و زور — گرفته خیانت بطبعش ضرور
کہ در مال بحرین او را عمر — عدوی خدا گفت و خائن دگر
بغصه شده آنچنان تند و تیز — کہ آندم زده دُرّه بر پشت نیز
تعجب که باشند از پاستان — رُوات صحاح چنین مردمان
همین بوهریره است آن نامجو — کہ گویا بخاری ست دیوان او
بر اخبار این مردم خوش نهاد — چگونه کند عاقلی اعتماد

حال مختصر عبدالرحمن بن عوف

دگر ابن عوف بسا کرده کار — کہ بوده مثال عمر هوشیار
ببین رتبه اش کان عمر چون بمرد — زمام خلافت بدستش سپرد
دم مرگ او را عمر بی نهفت — بتحقیق فرعون امت بگفت
بنزدیک عثمان صاحب شعور — منافق همی بود او بالضرور

حالات زبیر و طلحہ

بنزدیک شیر خدائے ودود ہمان مرد غدار و مکار بود
دگر آن زبیر تو نزد عمر خبیث است نفسش دلش سخت تر
دگر ہمچنان طلحہ بانمود پر از کبر و پر نخوت و حرص بود
ہم این ہر دو بل مردمان کبار دل شان ز حرص و حسد داغدار
ازین جملہ حالات سرکردگان تو ایمان و اخلاق اوشان بدان
بالاجمال من میکشم عکس تام ز عادات و حال خواص و عوام
کہ از فتنہ پردازی شان عمر ہمان جبر گہ را کرد منع از سفر
چہ گر میروند از مدینہ برون بپا میشود فتنہ ہر جا کنون
نبودند ممنوع تنہا صغار کہ ہم سابقان و صحابہ کبار
ز یثرب چو کردی کسی فرقتی معین شدے بہر او مدتے
کہ تا آن زمان باز آید ضرور وگرنہ برفتے بر او جبر و زور
چو عثمان بیاورد دستے بکار برفتند ہر جا ز ملک و دیار
کشیدند تیغ زبان ہر کجا ز ہر سو در فتنہ کردند وا
نکردے نگہداشت شان گر عمر پئے حفظ شاہے خود سر بسر
ز حرص و حسد ہم زنا مردمے بینداختندے بسا برہمے
علاوہ برین زشت حال و شقاق دل شان ز بغض علیؑ پر نفاق
معاویہ آن بغض را ای فغان پس از جنگہا باشہ مؤمنان
رسانید تا غایتے بے خفا کہ میکرد سب بر ولیؑ خدا
درین فعل بودند آمیزگار مغیرہ دگر عمرو عاص از کبار

منابر محافل از آن بد مقال
بماند ند پُر تا بہشتاد سال

نمودہ است ہم قتل احباب او
چو حجر صحابی مرد نکو

چنین قتل راہست پاداش بد
دخول جہنّم برای ابد

پس این جملہ کردار عصیان نہاد
نفاق ست یا فسق یا ارتداد

تو دانی نفاق ست بغض علیؑ
صحاح خودش بین کہ گردد جلی

ہم ایذا و تذلیل آل رسولؐ
خصوصًا بذات علیؑ و بتولؑ

بود باعث نار و فسق قوی
کہ آن ست ایذای نفس نبیؐ

دگر ارتداد ست احداث دین
چو خوای احادیث کوثر ببین

بود کفر ظاہر قتال علیؑ
کہ حربش بود ہمچو حرب نبیؐ

پس ای حق پژوہ سخن گرا
شنیدی تو حالات اصحاب را

چنان در حیات نبیؐ بود حال
چنین بود در بعد آن خوشخصال

تو در حق این صاحبان رسولؐ
کہ کردند جا از حق بس عدول

چگونہ یقین میکنی با ثبوت
کہ ایشان نکردندی از حق سکوت

نکردندی اخفای نص غدیر
بروز وفات بشیر و نذیرؐ

قوله

اگر از چنین بغضہا و ستیز
کنی عذرہای شاہ عبد العزیز

بگوئی کہ تذلیل و بغض علیؑ
ہم ایذا و آزار و حنث نبیؐ

ہر آنچہ بگویند آن شیعیان
بود افترا ات و کذب عیان

کسی از صحابہ نہ از روی داد
در ایذا و تذلیل او شان فتاد

بگوئیم پاسخ ازین رہزنی
ندیدی کتب یا تجاہل کنی

جواب انکار حاضرین از
بیعت و ظلم
صحابہ بر اہلبیت

وگرنه همه آنچه کردم بیان ... زاسفار و اسلاف تو پر عیان

چنانچه بسابق گذشته تمام ... روایات و راوی آنها بنام

خدارا بکن فهم ای راست گو ... که آن نقلها را که گفتم بتو

نیاورده اندت ثقات جهان ... و یا نیست ایذا از آنها عیان

قوله چو گفتی که اصحاب خیر الانام ... بکردند یاری حیدر مدام

چنانچه بصفین بآن مرتضیٰ ... بکردند نصرت از ایشان بسا

بگویم که گفتی چنان بی فروغ ... که دانسته باشی خود آنرا دروغ

چه روز سقیفه شه دین بسی ... طلب کرد نصرت نکرده کسی

دمی کان عمر قصد احراق کرد ... نکرده کسی نصرت و هم نبرد

دگر روز شوری پی حق عیان ... چه نالید از دست جور کسان

جواب از چنین ابتدائی امور ... چرا کرده ترک ای ذی شعور

بجنگ جمل از صغار و کبار ... نکردند نصرت بجز یک دو یار

زاصحاب عمار بس یا علی ... ببین نقل عبد اللہ حنبلی

که لشکر عائشه ای فغان ... همه دشمن حق قریشی کسان

هم از حال صفین شدی بیخبر ... ندیدی ازالہ ز نال پدر

که از بیوفائی شان آشکار ... بیاورد از ایشان چنان اعتذار

ازالة الخفا ۱۲

که اصحاب بر نصرت آن علی ... نه حکمی بدر یافتند از نبی

ازین ره گذشتند از هر فساد ... نکردند زیر لوایش جهاد

کشنده چیرتم اندرین ماجرا ... کتاب پدر را ندیدی چرا

ازالة الخفا ۱۲

بمنهاج هم ابن تیمیه گفت — نیارست با نصب اینجا نهفت
که جمهور اصحاب و اشراف شان — بماندند از فتنه دور و نهان
از ایشان که بودند تا ده هزار — نه سی تا برفتند در کارزار
اصح الروایات روی زمین — درین باب از ابن سیرین همین
ز روی تواریخ باید شنید — که در لشکر پور هند عنید
پی جنگ بودند با غیظ و طیش — قبائل همه سیزده از قریش
از آن جمله بودند با ناز و فر — عمر را در آن جسر گه هر دو پسر
مغیره دگر عمرو عاص غوی — که کردند پشت عدو را قوی
پس آیا نبودند این کارها — خلاف وصایای آن مصطفا
نفرمود آیا نبی بر غدیر — بیاران پی نصرت آن امیر
که احباب این مرتضی دوستدار — بخصمش عداوت کن ای کردگار
بکن نصرت ناصر مرتضا — تو مخذول کن خاذلش را خدا
وگر حب شیخان چو با آن امیر — **قوله** — ز رو و نقل ثابت کنی ای بصیر
ندارد منافات با بغض و کین — که گاهی عدو میکند اینچنین

جواب

وز اینجا بگفتند فضل ست آن — که باشند شاهد بر آن دشمنان
عجب دارم از همچو کلمات تو — که نیرنگ دارند طامات تو
که نقلی که بر آن نداری عمل — بحجت کنی پیش ما از دغل
عمل گر برین نقل باشد ترا — ز بوبکر افضل شد آن مرتضا
نباشی بمضمون آن کاربند — که گوی ابوبکر را زو بلند

چو گفتے زبور عمرو داستان قوله بدان قول و فعلش تو چون استان
هرانچه بشاه شهیدان بگفت همانست تعریض و در نهفت
باخلاص گر داشت با وی ولا نرفته چرا همرهش کربلا
چو بودے محب شه بحر و بر همیداد او را خبر از سفر
چو از سوی اصحاب جنگ جمل قوله بدادی تو یک پاسخ پر خلل
که ایشان نکردند از خود سفر قطعه نکردند هم نکث بیعت دگر
چه از خوف فتنه گران مفسدان بکشتند عثمان را در مکان
ز یثرب سوے مکہ بگریختند بدامان مادر در آویختند
پس از رائے نیکوئی آن عائشه سوی بصره گشتند راهی همه
هم او را ببردند تا از عدو بمانند محفوظ از وجه او
ازین خوش سفر عائشه را مراد خود اصلاح بوده نه شر و فساد
همین نیز مقصود دیگر فحول نبوده گهے بغض زوج بتول
شنیدند چون این خبر مفسدان بگشتند پس دست پاچه از آن
بگشتند باعث بر آن بیدرنگ که در بصره آمد علی بهر جنگ
توقع عیان شد در آن جانبان که گردد در صلح وا در میان
که وقت شب مفسدان شریر که بودند زیر رکاب امیر
بغیر اطلاعش بلا قیل و قال نهادند آغاز جنگ و جدال
بکردند اظهار هم آن همه که غدرے شد از لشکر عائشه
تعجب کنان شد سوار آن امیر بداده تن اندر غزا ناگزیر

عذر زنان اصحاب جنگ جمل

همین طور جمهور اهل سیر ❊ بیارند این واقعه را خبر

بگویم که این گفتگو با همه ❊ که کردی ز اصحاب و از عائشه

جواب اول

درون صحاح تواریخ تو ❊ نگردید منقول ای راست گو

بیان راویش کن سند هم بیار ❊ وگرنه چو حرف غلط در شمار

جواب دوم

دوم اینکه بغض قریشی کسان ❊ دگر بغض آن عائشه همچنان

بذات امیرؑ ست بس مشتهر ❊ چنانچه شده ذکر آن پیشتر

پس اینجا عیان از همه روئداد ❊ که مقصود آن عائشه بُد فساد

همین نهج آن طلحه و هم زبیر ❊ نه رفتند در مکه از راه خیر

مگر حرص دنیا و رشک امیرؑ ❊ ببردند آن هر دو را ناگزیر

نرفتند از خوف فتنه گران ❊ که خوفست یک افترائی عیان

بآن لاف نقل تواریخ بیش ❊ ندیدی عزیزا تو طرزے خویش

که بهر عراق از امیر عربؑ ❊ نمودند هر دو حکومت طلب

(بصره و کوفه را) بفرمود آن هر دو را مرتضاؑ ❊ که باشید اکنون به نزدیک ما

بنجوردند دل زان ز سوی امیرؑ ❊ که حاصل نشد خواهش دلپذیر

شنیدند این هم از آن پس چنان ❊ کز از بیعت شاه ایمانیان

دل عائشه هست اندوهگین ❊ نشسته است بر شاهیش در کمین

کند جمع مردم بیک اهتمام ❊ کز اعدائے عثمان کشد انتقام

همانند هم ز حرص امارت نهان ❊ بگشتند هر سوے مکه روان

پس آن هر دو را خاص ای بیخبر ❊ نه تخویف کرده کس از اهل شر

اگر حرص دنیا و رشک امیرؑ
ہمہ را بکہ بہر داے بصیر

چگونہ نبود خوف شان آشکار
کہ بودند در قتل آمیزگار

نہ مقصود شان بود اصلاح قوام
مگر بود مطلوب جاہ و فساد

ندیدے تو قرۃ زمال پدر
نہ امثال شیخ بخاری دگر

کہ نالید از دست پر جور شان
خودش آن شہ مؤمنان آنچنان

کہ مظلوم از دست طلحہ زبیر
بباید مرا نصرت اہل خیر

ہم آن خون عثمان کہ خود ریختند
بدامان من آہ آویختند

نہ دریافتہ عدل و احکام من
شکستند بیعت خود آن انجمن

بدانند ایشان کہ من بر حقم
ندیدند از سوے من یک ستم

پس این قول او بود حق اے بصیر
چہ دانیم حق گوئے آن امیرؑ

دگر بود اصلاح مقصود اگر
نہ رفتند چون نزد آن راہبر

کہ با اتفاق ولے الامور
گرفتندی آن مفسدان اضر فور

بخط و کتابت بآن حق مطاع
نکردند شور او ہم اطلاع

بگشتند چون سوئی بصرہ روان
کہ آنجا نبودند خود مفسدان

بمقصود اصلاح جمع انام
سہے بود کہ مناسب مقام

کہ بودند انبوہ اسلامیان
بوجہ جرم بود از شرامان

ندانم کہ در سوے بصرہ چہ بود
بجز ملک گیری و یک جنگ و سود

چو حرص خلافت نبودے بسر
نہ بیعت گرفتندے آن پرہنر

نکردندے ہم کتم نام مقام
در آن جاے حوأب خواص و عوام

همان بود اول گواهی زور — که سرزد در اسلام ای ذی‌شعور
نکشتندی عمال و حراس شاه — نکردندی مال خزینه تباه
چو از بصریان مردم صلح جو — بطلحه بکردند حق گفتگو
پس آن مؤمنان را بشمشیر و تیغ — نکشتندی آن ناکسان بیدریغ
هم آن عائشه بعد از آن از قصور — نمیکرد افسوس و توبه ضرور
نمیکرد افسوس ابن عمر — که نصرت نکرده با آن راهبر

قوله

هر آنچه بگفتی درین ماجرا — که بی قصد واقع شده این غزا

جواب اول

پس این محض جهل ست یا کذب و زور — ندیدی روایات را پر ضرور
نه ممکن که بی فحص آن مرتضی — کند قتل اصحاب مردم روا
شفا نیز تاریخ طبری نگر — دگر تذکره هم بغامض نظر
همین نهج آن واقدی را ببین — که گردد عیان خوبتر این چنین
که واقع نشد جنگ از غفلتی — شد از بعد اتمام بر حجتی
چه آن شاه دین از ره نصح و خیر — بفرمود پیش از غزا با زبیر
که آیا تو قول شه دوسرا — فراموش کردی که گفته ترا
که روزی ستیزی تو با حیدرم — بباشی در آندم ستمگار هم

جواب دوم

پس او قول شه را نموده قبول — خجل گشت و از جنگ کرده نکول
دگر تذکره هم حبیب السیر — ببین با تامل بحق بین نظر
که دانست آن شاه از هر رهی — که صلحی نه صورت پذیرد گهی
چه صفهای جیش عدو آشکار — کمر بسته آماده کارزار

بفرمود تا مسلمے حق پرست　　کتاب خدارا گرفته بدست
بشد پیش صفہای آن دشمنان　　بگفتا که ایزد بود در میان
مگر وائے بر قوم ناحق پرست　　بریدند آن مرد را ہر دو دست
ازان بعد عمار رض را شاہ دین　　فرستاد سوئی ہمان اہل کین
چو بکشاد بہر نصائح زبان　　گرفتند او را به تیر و سنان
چو شد آتش جنگ شان شعله بار　　شد آماده ہم شاه دلدل سوار

قوله

چو گفتی که آن غدر و جنگ و فساد　　مگر یک خطا بود در اجتہاد

جواب اول

چه تنبیه شان کرده بود آن امیر ع　　زبیر تو آندم شده حق پذیر
که کرده ہماندم حلف برملا　　که ہرگز نه جنگد با آن مرتضیٰ ع
مگر کرد یورش بر او کار تنگ　　شکسته حلف را بیامد بجنگ

جواب دوم

دوم اینکه بودند چون در عیان　　بنص نبی آن ہمه ناکثان
چگونه روا میکنے از عناد　　برابر بنص نبی ص اجتہاد

جواب سوم

سوم حرب حیدر ع چو حرب رسول ص　　کجا اجتہاد کسے ای عجول

جواب چہارم

ثقل بود و متبوع شیر صمد ع　　نه اتباع را اجتہادے رسد
دگر قصهٔ حوأب و جاے آب　　مگر میشود اجتہاد صواب
که آن عائشه گفت قول رسول ص　　نمودند آن صاحبان زان عدول
ازین پس چو از عجز اصل جواب　　بیاوردی آیات پاک کتاب
ہر آنہا چه مقصود حاصل کنے　　بجز آنکه راه ہدایت زنے
خورند ابله و جاہلان زان فریب　　بگیرند تا چند روزے شکیب

بهر حال اوصاف آن آیه ها ... که کردے تو از بهر شیخان بیا
بذات امیرؑ اند بالاتفاق ... بذات دگر پُر خلاف و شقاق
چنانچه جواب همه این فریب ... بتفصیل میگویمت عنقریب

فصل سوم در بیان عتابها و اخبار بالغیب و پیشین گوئیهای حق تعالی و رسولؐ خدا در بارهٔ صحابه و تنبیه اوشان را در اوقات مختلفه

بیا طالب جادهٔ مستقیم ... بیا خواستگار صراط قویم
که دانی تو از جهل و بے افتکار ... همه جمع اصحاب اخوش شعار
ندانی که دانندهٔ هر خفی ... باعلام و الهام او هم نبیؐ
خبرها بدادند ما را عیان ... ز کردار بے و کچرو بهای شان
همانا که در حال اهل نفاق ... بود سورهٔ خاص[1] بالاتفاق
ببین سورهٔ جمعه اے سرفراز ... که کردند بر هیچ ترک نماز
از آن پس ببین آیتے لو نشاء ... که فرموده شد در حق شان خوشا
ببین یحلفون که ناکس فحول ... نمودند هم قصد قتل رسولؐ
ببین باز اندر کتاب مبین ... که لَا تَفْضَحُوا ایما کند اینچنین
که تالیف شان گر نکردی رسولؐ ... گریزان بگشتندی از وی فحول
ازین آیه دانائے حال نهان ... خبر داد از ضعف ایمان شان
ازین پس ببین در کلام صمد ... همان سورهٔ کان محمدؐ بود

[1] یعنی سورهٔ منافقین ۱۲

که در زمرهٔ سابق خوش نهاد ❊ بباشند اصحاب سست اعتقاد
علامات سستی آن صاحبان ❊ بفرمود دانای راز نهان
که گویند این کج دلان بی سداد ❊ که ناید چرا حکم و امر جهاد
چو حکم جهادی بگردد نزول ❊ پس از خوف این بد دلان ای رسول
ببینند سوی تو از خوف زار ❊ چو شخصیکه بیند دم احتضار
پس ای زمرهٔ صحبت مصطفا ❊ چو هستید نزدیک این امر را
که گر بر سر کارسازی رسید ❊ بیابید از حکم رانی نوید
به بندید قتل و فسادی بکار ❊ دگر قطع ارحام خویش و تبار
درین آیهٔ رشد و حق انتما ❊ بچشم بصیرت تدبر نما
که مجموع این جمله اوصاف زشت ❊ بشیخان را بیابی بطبع و سرشت
خودش عائشه این نشانم بداد ❊ که بو بکر قبل از وجوب جهاد
باصرار سید اادر عرض طول ❊ که باید بکفار جنگ ای رسول
همین بود مطلوب و قصد عمر ❊ اگر پیشوائی بجو از سیر
که بی رخصت سید محترم ❊ می آویخت با مشرکان در حرم
دوم بزدلی پر ز خوف جان ❊ از ایشان سه چیز است روشن عیان
بهر غزوهٔ صعب تر بیقرار ❊ نمودند از خوف جانها فرار
نه تیغ کسی مرد میدان بکشت ❊ نه خوردند زخمی بجز چند مشت
سوم وصف فرمانروائی شان ❊ چه حاجت بیانش که باشد عیان
دگر وصف چارم که باشد فساد ❊ بیامد ز حکام قرشی نژاد

اگر چون ابن عباس ماهم مدام بگریم بر اہل بیت کرام(ع)
بباید تغیر در احکام دین که بگرفت ابهام شرع مبین
دگر خویشی آن رسول(ص) ودود با کثر قریشی قبائل که بود
چو پیدا دشد بر سر سیده(ع) از ایشان از آن قطع رحم آمده
چو باور نداری برین حق بیان بپرسم کیانند این صاحبان
بهر حال از محض قرآن ببین که باشند گر حاکمان اینچنین
که فرمود خوف خدای عباد از ایشان پی قطع رحم و فساد
چه باشد عجب گر ز حرص کثیر نکردند ذکر حدیث غدیر

حدیث اول از بخاری و مسلم

ازین بعد بشنو ز قول رسول(ص) که آرند همچون بخاری فحول
که چندین کس آیند روز حساب گرفتار چون مجرمان در عتاب
بمانم بگویم که این انجمن بباشند اصحاب و یاران من
خطابی رسد کین همه بر بلا بگردند بعد از تو اعدا تها
بگویم جوابش که ای ذا المدیح همیگویمت آنچه گفتا مسیح(ع)
که تا زنده بودم میان گروه نگهبان شان بود این حق پژوه
چو گشتم جدا از میان ناگزیر تو بودی نگهبان شان ای قدیر

حدیث دوم

خطابی برین آیدش از خدا که آندم که گشتی از آنها جدا
گرفتند اینها ره ارتداد بماندند همواره پس بر لداد
همین نهج فرمود باری رسول(ص) که بر حوض آیند چندین فحول
ولیکن از آن سمت رانده شوند ز حکم خداوند زار و نژند

کنم عرض یا رب که این انجمن　　بباشند اصحاب و یاران من

خطابے رسد کین ہمہ مستمند　　نمودند احداث و مرتد شدند

حدیث سوم

دگر در احد رفت روزی رسولؐ　　بفرمود بر کشتگان فحول

که در حق ایشان گواہے دہم　　بخوبی ایمان و انجام ہم

بگفتا بآن شاہ بوبکر ہم　　چہ اخوان و دینے شان نیستم

چو ایشان بکردیم جنگ و جہاد　　ہم اسلام چون اینہمہ دست داد

بلے گفتہ فرمود آن شاہ دین　　کہ لیکن ندانم کنون اینچنین

چہ احداث و بدعات در بعد من　　بسازید در دین اے انجمن

چو بشنید بوبکر بارے گریست　　کہ آیا پس از تو بخواہیم زیست

حدیث چہارم

دگر قول پاک نبیؐ یاد کن　　کز آن جملہ ارشاد شد این سخن

کز آتش شمارا کشم آشکار　　ولیکن بیفتید خود توئے نار

حدیث پنجم

دگر آنکہ آن مرشدؐ رازدان　　بیاران بفرمود روزی چنان

کہ ہرگاہ آید شمارا بدست　　خزائن کہ در فارس و روم ہست

کیان بشوید وچہ حال شما　　بن عوف گفتہ بآن رہنما

کہ انچہ کہ ایزد بما حکم داد　　بر آن می رویم ای نبیؐ الرشاد

بفرمود پیغمبرؐ کردگار　　کہ در بعد من میکنید این شعار

کہ لابد تدابر تباغض حسد　　یکے از شما بر دگر مے برد

ازین وجہ بر ناتوانان کسان　　کہ باشند از اہل ہجرت عیان

یکے را ز خود ہا امارت دہید　　بر اوشان گرانبار ظلمے نہید

حدیث ششم

دگر آنکه نقلی ز مسلم شنو — که آمد ز بحرین یک مال نو

حضور محصل تعرض کنان — رسیدند یاران بسا شادمان

چو دیده رسول خدای کریم — ز یاران هوسناکی زر و سیم

تبسم کنان گفت آن رهنما — که هرگز نترسم ز فقر شما

ولیکن همی ترسم ای مردمان — که هرگاه دنیا دو در زمان

بسوی شما آورد روی خویش — چو اسلاف حاصل شود مال بیش

تنافس نمایید همچون امم — بچاه هلاکت بیفتید هم

حدیث هفتم

دگر آنکه فرمود هادی ما — باصحاب و یاران خود برملا

که راهی که رفتند پیشینیان — روید آن طریقت شما بیگمان

چو رفتند در خانهٔ سوسمار — شما هم روید اندر آن آشکار

پس اصحاب بعد از نبی ودود — نگردند گمره چرا چون یهود

حدیث هشتم

دگر آنکه فرمود شاه حجاز — نباید که گردید کفار باز

حدیث نهم

دگر گفت آن هادی ارجمند — کز اصحاب اهل نفاق اند چند

نیابند در خلد این بدعمل — رود تا ز سوراخ سوزن جمل

حدیث دهم

دگر خود حذیفه ز خیر البشر — خبر داد کز بعد او هست شر

که باشند بعد از نبی پیشوا — که رفتار او شان نباشد بجا

نه بر شیوهٔ سنت او روند — نه راه هدایات او بروند

بباشند با آن امامت دگر — بدلها شیاطین بصورت بشر

ازین نقل خود ای تسنن گرا — بکن فهم افعال اشیاخ را

حدیث یازدهم

چو بهر حذیفه پس از آن بشیر[ص] بنودند جز آن ثلثه امیر

حدیث دوازدهم

دگر ابن مسعود را آن حبیب[ص] بفرمود کز بعد من عنقریب
ببینید اثرت شما پر ضرور علاوه بر آن نیز منکر امور

حدیث سیزدهم

دگر گفت حاکم که روزے نبی[ص] بفرمود در بعد من کاسے علی[ع]
کراهت کنند از تو امت بسا از و میکشی رنج و زحمت بسا
دگر گفت بارے بحیدر نبی[ص] که چون میشود حال تو ای علی[ع]
در آندم که مردم ز راه زبون گذارند عقبیٰ بدنیائے دون
خورند آن کسان نیز میراث کس پیاپے ز روئے هوا و هوس

حدیث چهاردهم

دهند آن همه مال تحصیل مال نمایند دین خدا پایمال
بمال خدا خوش تمول کنند بتمکین و جاهش تجمل کنند
دگر آنکه با بوذر آن شاه دین[ص] خبر داد روزی چو اندوهگین
که فرمانروایان تو با ستم نمایند ایثار و اسراف هم
تو دانے که بر بوذرم تا اخیر بنوده دگر جز ثلثه اسیر

تسهیل نواصب

همین گونه آن رحمت دو جهان[ص] نموده بسا وقت تنبیه شان

حدیث اول

چو اندر حدیث نخستین خویش تسنن بآبا تو از جهل بیش
بتقلید آن شاه عبد العزیز دهے داد تسویلها چون ستیز
بگوئے کسانند اینجا مراد که گردند بر کفر پر ارتداد
کس از اهلسنت چنین شخص را بگوید صحابی آن مصطفیٰ[ص]
ز قوم حنیفه ز قوم تمیم که بهر سفارت ز انیّد و بیم

حضور رسول آمدند آن زمان — برفتند سوی وطن بعد آن
پس از بعد مرگ نبی الرشاد — نمودند آن مردمان ارتداد
کلام ست در صاحبان اجل — که مومن بمردند با خوش عمل
بکردند هم مرتدان را نژند — هم اعلام و رایات دین را بلند
بفرمود در حق شان کردگار — بشارات و خوش وعدها آشکار

جواب

بگویم که این قول کیدیست خوش — تلبیس جهال شدیدیست خوش
نخست از سیاق و سباق خبر — هویدا چو مهر فروزنده تر
که کفر و نفاق چنین صاحبان — بود مستتر نزد اهل زمان
بصورت چو مسلم بدل پر ریا — شود بدعت شان چو سنت روا
چو برگشته گشتند ازدین عیان — رواجی نمی یافت احداث شان
چنین مردم مسلم پر نفاق — صحابی نباشند بالاتفاق
هم آن صاحبان را رسول نکو — نگفته صحابی تو خواهی بگو
ز قوم حنیفه تمیم ای بصیر — جواب اند چندین چو باشی خبیر

جواب اول

نخست آنکه خود ردت آنکسان — نه ثابت بگردید ای تر زبان
نکرده عمر ردت شان قبول — پس آن قول ردت بباشد فضول

جواب دوم

دوم آنکه مردان قوم تمیم — چو مردند بر ارتداد عظیم
صحابی نباشند بر قول تو — پس اکنون بکن فهم ای راست گو
که لفظ صحابیست چون در خبر — نباشند مقصود خیر البشر
کسانی مراد اند ای ذی شعور — که گوئی باو شان صحابی ضرور

جواب سوم

سوم بہر تسکین بگویم بتو — کہ ہر کس کہ پیش رسولؐ نکو
بطور سفارت بیامد ز دور — بدریافت روزے دو عز حضور
پس او را صحابے کس از عاقلان — نہ گوید نہ در عرف اہل زبان
چنانچہ ہمین نہج را مازرے — بشرحش گرفتہ درین داوری

جواب چہارم

چو گفتندش اہل الاحادیث یار — بیک مصلحت اصطلاحے شمار
دگر اینکہ نقلے ز سمرہ ببین — کہ فرمودہ بود اینچنین شاہ دینؐ
کز آنانکہ بودند ہمراہ من — حضور من آیند یک انجمن
بخاری بتفصیل بین ای عزیز — کہ منّی و منکم در آنست نیز
ازین نقلہا ظاہر و آشکار — کہ باشند ظاہر قریشے تبار

جواب پنجم

کہ بودند با او مصاحب مدام — نہ اعراب و وفد و صحابی بنام
دگر اینکہ آن قوم والا نژاد — کہ کردند در رائے تو ارتداد
نکردند احداث در دین پاک — بگشتند مرتد بلا بیم و باک
چو فرضًا نمودند احداث ہم — ہویداست کان جرگہ محترم
بر آن ردّت خود بیک نہج و سوز — نماندند ہموارہ بل چند روز

جواب ششم

مگر این حدیث اطلاعم بداد — کہ ہموارہ باشند بر ارتداد
دگر ہمچنین منذ فارقت بین — کہ آید پئے ابتدا بالیقین
ازین ست ظاہر کہ آن مردمان — بگشتند فی الفور مرتد نہان
نہ فی الفور بعد از وفات رسولؐ — بگشتند مرتد سمیے فحول
چو گوئی کلام ست در صاحبان — قولہ — کہ رفتند با خوش عمل زین جہان

جواب

جوابست مجمل ز مجمل کلام — که در حق آن صاحبان کرام

کلامے ندارند ہم شیعیان — ولیکن بکن نام ایشان بیان

قوله چو گفتے که در حق این صاحبان — اگر ہست نقلے بیار و بخوان

جواب اول

بگویم که شرح نوا وے بگیر — که اندر چنین نقلہاے کثیر

بباشند داخل ہمہ بالعموم — چو محدث دگر فاسقان و ظلوم

کسانیکه بدعات و ہم جورشان — نمودیم ثابت بر اہل جہان

پس اندر چنین نقلہای رسول — بباشند داخل ہمہ آن فحول

جواب دوم

دوم ہست نقل رسول ودود — که برگشتگان احد گفتہ بود

از آن پس چو پرسید از وی عتیق — بفرمود او را رسول شفیق

چه احداث سازید در بعد من — ابوبکر بگریست خوش زین سخن

ہویدا که در حق بوبکر او — چه میداشت ظن آن رسول نکو

از ین وجه بر حسن موت عتیق — نداده گواہے رسول شفیق

ہم آن وعدہاے نکوی خدا — که در حق بوبکر کردے بپا

ندانست کاشفے رسول نکو — ہمانا ست این نقل در حق او

چه بوده تخاطب بسوی عتیق — از ینوجه او گریه کردے شفیق

جواب سوم

سوم اینکه پرسید فاروق تو — که از اہل نفاقم حذیفه بگو

حذیفه نداده جوابش برو — که میداشت بس خوف از غلظ او

قوله چو گفتے که در حق این صاحبان — بشارات و خوش وعدہا ہم عیان

جواب

بگویم مجمل که خوش وعدہا — بحق کسانیکه کرده خدا

ہم اوشان بر ایمان حق تا اجل — نمودند ایفا بہ نیکو عمل
سخن نیست ما را در آن صاحبان — ولے نیست نام کسے اندر آن
بشارات حق کان پی سابقان ست — ز انصار و از اہل ہجرت عیان ست
ولیکن بقرآن بشارات عام — پی ہر نمازیست ہم اسے ہمام
پی نیک اعمال و بر اتقا — بیاید بشارات و ہم مژدہ ہا
در آن مژدہ تخصیص اصحاب چیست — بری خود یقیناً ز پاداش کیست
بہر یک نمازت رود این گمان — کہ مقبول شد یا نشد در نہان
ہمین نہج در ہجرت و سبقتی — کہ کردند یاران بہر صورتی
تواند کہ گردد تردد عیان — کہ مقبول شد یا نشد در نہان
دگر بعد مقبولیش ای عزیز — بحبط عمل احتمال ست نیز
مگر آنکہ از حکم تطہیر عام — خدا کرد معصوم او را مدام
اگر مدح در حق اشیاخ تو — بقرآن بیامد بیار و بگو

قولہ

چو گفتی کہ فاضل ترین کسان — مر اصحاب بودند اندر جہان
پس آئندگان بعد آن اہل دین — اگرچہ بباشند بس بہترین
نہ بر پایۂ آن صحابہ رسند — ہمین ست منصور مذہب پسند

جواب

بگویم کہ رائے تو معقول نیست — بر اہل تحقیق مقبول نیست

روایت اول

کز ان بو عمر دست برداشتہ — خلاف تو اخبار بنگاشتہ
کہ گفتا عمر را رسول صمد — کہ مشتاقم از بہر اخوان خود
عمر در شگفت آمدہ شد سؤل — کہ اخوان تو مانیم اے رسول

افضلیت مسلمانان پس آیندگان از صحابہ

روایت دوم

بفرمود نے لیکن اے انجمن　　شما ہم شنیدید و اصحاب من

برادر بباشند آن مرد و زن　　کہ آرند نادیدہ ایمان بمن

ہمین نہج پرسید سالار دین　　کدام ست در خلق فاضلترین

بگفتند یاران ملک بہترین ست　　بفرمود آن شہ نہ ہرگز چنین ست

بفرمود زان پس کہ قومی چنانست　　کہ در پشت و اصلاب مردم نہانست

بیارند نادیدہ ایمان بمن　　بباشند افضل ہمان مرد و زن

ہمین نہج باشند اخبار چند　　کسے آورد یوسف[له] ارجمند

ازین رہ بجا نیست ہمچون گمان　　کہ ہر یار بہتر ز آیندگان

قولہ

چو آیات قرآن بخوانی دگر　　کہ آید در آن فضل یاران نظر

جواب اول بطور قاعدہ کلیہ از آیہ مدح و بشارات صحابہ کہ در قرآن آمدہ

ایمان

جواب از چنین کید دام عوام　　بہ دو وجہ باشد چو ماہ تمام

یکے آنکہ ہر مدح پروردگار　　نہ ثابت شود بہر ہر یار غار

چہ ایمان و ہجرت جہاد و سخا　　پذیراست خالص بہ نزد خدا

در ایمان بود ہم مراتب بسا　　پس آنند بس مومنان خدا

کہ از ذکر و یاد خداوند پاک　　دل شان بگردد بسا خوفناک

توکل بدارند بر بے نیاز　　بدارند بر پا زکوٰۃ و نماز

ہم از بعد ایمان بسختی تاب　　نہ در قلب اوشان رود ارتیاب

براہ خداوند رب العباد　　نمایند با مال و جان خود جہاد

ندارند با یک محبت نظر　　بر اعدائے حق گرچہ باشد پسر

ہجرت

بہجرت بود نیز اقسام چند　　بخوان خود احادیث ای ہوشمند

[له] صاحب استیعاب ابو عمر ۱۲

جہاد

جہاد ست هم خالص و پر ریا — تفاسیر قرآن ببین با صفا
بری هر چه کشتی ز تخم امل — که بر نیت آید جزای عمل
پس اشیاخ خود را در آن هم حقی — در آرے یقیناً بحسب مجے
نبوده توکّل بنفس عتیق — که کرده عتابش خدای شفیق
همین نهج ابوبکر از راهِ درد — چه دلسوزے و پستی صخر کرد
همین نهج در عهد ختمی مآب — عمر در نبوّت نمود ارتیاب
که بنمود مدح حدیث یهود — که زان شک در ایمان او میفزود
ز حال حدیبیه بارے نگر — چه شک در نبوت نموده عمر
هم آنجا پیام شه انس و جان — نه برده سوی مکه از خوف جان
همین نهج بر ذات خیر الانام — بیک فحش با بخل کرد اتهام
چنانچه گذشت ست سابق ازین — در احوال اشیاخ آنجا ببین
همیکرد او با رسول اجل — در اقوال و افعال بحث و جدل
نگشتند چون کافرے را گہے — جهاد ست مفقود از هر رہے
بود بلکه بر عکس آن آشکار — که کردند جا از میدان فرار
قتال و جهادات بی ریب و شک — پی کامل ایمان ست عمده محک
پس ایمان ایشان بلا اختفا — نگردد سزاوار مدح خدا
بلے حسب احکام خیر البشر — بباشند مسلم بظاهر نظر
چو از جمع افعال دارے گمان[1] — که باشند داخل در آن همگنان
پس افعال جمع ضمائر ضرور — در آن کلیت نیست اے ذی شعور

[1] له بحث ایمان و اعمال جوارح ۱۲

جواب دوم بطور قاعده کلیه از مدح وبشارات صحابه که در قرآن آمده

ازینجه در مدح رب العباد
بباشند بعض از صحابه مراد

اگر مدح آید پی همگنان
منافق نگردند داخل در آن

دوم نیست لازم که یک وصف تام
بماند بممدوح ایزد مدام

مگر آنکه از بهر تطهیر او
کلام خدا شد گواه نکو

ازین ره بایمان کامل بحال
بود لاجرم شرط حسن مآل

چو اعمال صالح نباشد بآن
پس ایمان بود کالعدم بیگمان

چنین شرط مقبول غیر از شقاق
برنیست مقبول هم بالوفاق

بگوئی چرا ای دلیل اول
که رفتند شیخان بنیکو عمل

چه اقوال و افعال آن صاحبان
مرا کرد در حق شان بدگمان

بخواندیم قرآن و قول اجل
بهر ذره باشد سزای عمل

ز انجام بد گر صحابی بریست
بگو از لب حوض مطرود کیست

دگر عائشه زید را گفت این
که حبط جهادش شده بالیقین

دگر خود بخاری ببین ای عزیز
که گفته برا را کسی پر تمیز

که باشد خوشا حال تو ای برا
که بودی تو در صحبت مصطفا

بدریافتی نیز زیر شجر
خوشا بیعت خاص خیر البشر

جوابش بداده برا این چنین
نظر کرده بر حالت آخرین

که یا ابن اخی تو ندانی نکو
چه احداث کردیم ما بعد او

ازین پس هر آیه که خوانی دگر
کنی چون طلسمات پیش نظر

همین هر دو پاسخ که گفتم بتو
کفایت کند هرچه خواهی بگو

ذکر آیات بطور مثال

به تمثیل این پاسخ دلپسند — در اینجا کنم ذکر آیات چند

قوله

بنازیدی از حب ایمان شان — دگر هم نه تکریر عصیان شان
به بندی ازین بعد این هم خیال — که دانسته عصیان بر او شان محال

جواب اول

همین گونه گوئی که حق بی نهفت — پی مدح شان خیرات بگفت
بگویم همان پاسخ خوش متین — که گفتم تو حالیا پیش ازین
که ایمان بر خالق دوسرا — پذیرا بود محکم و بی ریا
علامات آن گفته ام بیشتر — مثال توکل چو تقوای دگر
پس این وصفها از پی همگنان — نبوده برایمان نشد حب شان
چه گفتم که اندر ضمائر ضرور — نه هر جا بود کلیت بی فتور
بدین طرز و عنوان خدای جهان — بفرمود هم ذم و لوم کسان
چو در ذم نباشند داخل همه — نباشند در مدح شامل همه
ازین وجه ناکام آری بیاد — که باشند بعض از صحابه مراد
ولیکن چو در آیه تعیین نام — نیامد نه بر آیدت هیچ کام

جواب دوم

دوم گفته ای کان شه دوسرا — چو سطح دگر بعض اصحاب را
گرفته بجرم گنه زیر حد — پس آیا نکردند دانسته بد
چو دانسته ایشان نکردند بد — پیمبر گرفته چرا زیر حد
همین نهج گفتی خودت آشکار — که شیخین هم آن شه ذوالفقار
گرفتند اصحاب را زیر حد — پس از جرم قصدی شان چون جحد
بگفتی خود و نیز دیگر مهان — که بو محجن و هم نعیمان چنان

نکردند خود ترک مے بعد حد ٭ پس آیا نکردند دانستہ بد

ربیعہ طلیحہ ز راہ فساد ٭ نمودند بعد از نبیؐ ارتداد

عجب از صحابیت و مژدہ ہا ٭ کہ بندد گنہ را نہ خود کفر را

حکم عم عثمان ز اصحاب بود ٭ چہ بودہ عدوئے رسولؐ ودود

ہم آن بادہ خوارہ ولید پلید ٭ ز قرآن پاک ست فسقش پدید

ہم آن بوہریرہ بآن پاک نمود ٭ نیز و عمر مرد کذاب بود

دگر زشت کاری آن صاحبان ٭ کہ بودند دشمن علیؑ را عیان

چو آن پور ہند و مغیرہ دگر ٭ چو آن عمرو عاص و صحابہ دگر

اگر کردند با مرتضیٰؑ کارزار ٭ بکردند ہم سب او آشکار

عیانست حاجت بتطویل نیست ٭ کہ گنجائش ہیچ تاویل نیست

نباشند ایشان اگر زشت کار ٭ بدنیا نباشد کسی بدشعار

اگر ہمگنان را چنین بود حال ٭ کہ دانستہ عصیان نباشد محال

پس اندر صحابیت ای یاوہ گو ٭ چراہست شرط مآل نکو

پیمبر چرا کرد خوف و گمان ٭ ز گمراہیے قوم از کفر شان

چنانچہ درین خوف او بیشتر ٭ نوشتم احادیث خیر البشرؐ

نفرمود در حج رسولؐ حجاز ٭ نباید کہ گردید کفار باز

قوله

چو آمد لا تجد آنچہ بستی خیال ٭ بگفتے کہ ناممکن ست و محال

کہ با دشمنان خدا و رسولؐ ٭ نمایند صلحے صحابہ فحول

جواب

بگویم چنین کلیہ اے عزیز ٭ بگوید کسے کو ندارد تمیز

نمیداشتند این صفت خود شیوخ — درون دل خویشتن بار سوخ
چه بوبکر با صخر پر از عناد — همیداشت جنبه بمیل وداد
عمر بعد اسلام بے غیظ وطیش — نموده ست جنبه بسوئی قریش
ازین وجه لا تطرد آمد زحق — بگیر ے تو از ثعلبی این سبق
دگر حب عثمان تو اے عزیز — بعمش با بن ابے سرح نیز
که بودند اعداے ذات رسول — عیانست ومشهور نزد عقول
چو کردند میلے سوے دشمنان — نباشند در قوم حق مؤمنان
بیابند تا وعده هاے بهشت — کنون این تساویل خود را بهشت
عیان ست حال صحابه دگر — چو آن عمرو عاص و چو پور عمر
که میلے بطغیان وبغض دلے — نمودند با دشمنان علے
پس آنکس که او صاف آیه در او ست — حقیقت که اطلاق مومن براو ست
کند مدح شان تا جهان آفرین — دهد هم بشارات خلد برین

قوله

دگر یوم لا یخزے اے خوش تمیز — بمدح صحابه گرفتے تو نیز

جواب

کز آنست ظاهر که انوار شان — نگردد گهے حبط وزائل عیان
بگویم چنین ست معنے مگر — در آن لفظ خوش آمنوا را نگر
پس ایمان کامل بغیر از ریا — بکن بهر هر یار ثابت بما
ازین پس بکن ثابت اے خوشخصال — که مردند او شان بحسن مآل

قوله

دگر آیه وعداً علیه تو نیز — بمدح صحابه گرفتے عزیز

جواب

ببین اندرین آیه مشروطاً هم — که همراه ایمان قتال ست هم

پس اکنون قتال ہمان صاحبان — باخلاص نیت بفرما بیان
ویا اینکہ بر جنگ شان از رسول — حدیثے پر از مدح گواہی فضول
چنانچہ بر اکثر جہادے علی — بفرمود مدح و ستودش نبی
مگر کافرے را نکشتہ کسے — گریزان بگشتند از ایشان بسے
ازین بعد ثابت بکن بر مجمل — کہ مردند ایشان بہ نیکو عمل
بخارے ببین ہم تفاسیر را — در افعال یاران بہر ماجرا
کہ در جنگ خیبر یکے مرد کار — بر آورد از بس یہودان دمار
چو مجروح گردید اندر قتال — خودش را بکشت و شدہ بد مآل
بفرمود در حق او آن رسول — کہ داخل در آتش شد او ای فجول
پس اکنون ببین اینکہ با آن قتال — جہادش شدہ حبط و شد بد مآل
چو مقتول میدان رود توئی نا — چہ حال کسے کو نماید فرار

قولہ

چو از بیعت خاص زیر شجر — کہ کردند یاران خیر البشر
بگفتے کز آن اہل بیعت ضرور — بگردید راضی خدائے غفور

جواب

بگویم کہ پاسخ بباشد ہمان — کزین پیش کردم مکرر بیان
کہ ایمان کامل بصدق و صفا — بگردد سزاوار مدح خدا
درین آیہ پاک ہم بگمان — مراد است از مؤمنان آنکسان
کہ دانست از قلب ایشان خدا — کہ سازند بر عہد خود ہا وفا
چنانچہ سکینہ کہ کردہ نزول — ہمان بود از بہر مخلص فحول
نگردید آن عام بر ہمگنان — اگر شک کنی در نشور خوان

درآن بیعتی یافته این قرار
فسازند از جنگ هرگز فرار

پس آن عهد خود را که بوده بزین
شکستند در خیبر و در حنین

چه اشیاخ و دیگر کسان آشکار
نمودند در هر دو غزوه فرار

کنند نکث پیمان چو مرد فهیم
چه امید دارد با جر عظیم

چنانچه ازین پیشتر نی نهفت
خدا انما ینکث نیز گفت

هم آنجا بماندم نموده عدول
نبرده بکه پیغام رسول

پس انکار کرده ز خوف سترد
که آنجا مرا قتل خواهند کرد

ازین وجه هم شد عیان خوبتر
سکینه نه نازل شده بر عمر

مگر روز هجرت علیؑ ولی
بلا خوف خفته بجای نبیؐ

سخن کوته از مومنان بگمان
مراد اند بس مخلص با ایمان

همان مخلصان را خدای ودود
بلطف خود الزام تقوی نمود

ضمائر که باشند در فعلها
نباشد در آن کاینست هرکجا

دگرنه در آیات پر ذم شان
در آیند یاران همه بیگمان

از آن بیعت و شان بلا اشتباه
نگردند آزاد از هر گناه

ببین آخر سوره ای پر جدل
که شد وعده مغفرت بر عمل

همین باز قول برادرا دگر
درین بیعت خاص زیر شجر

که یا بن اخی تو ندانسته نکو
چه احداث کردیم ما بعد او

ندانست کاشفی برادر اجل
همان بیعتش را ز هر بد عمل

نه لافی خلاف کتاب خدا
نگوئی خلاف رسول هدا

بچشم بصیرت بقرآن دگر — ببین حال ازواج خیر البشر

که ایشان اگر جرم فاحش کنند — بیابند از حق سزای دو چند

چو زوج نبی از گناه و سزا — نگردد بری پس صحابی کجا

بفرمود هم آن خدای اجل — بهر ذره باشد سزای عمل

از آن اهل بیت ابو النادیه — بنص رسول ست در هاویه

ازو شانست سالار آن پاک گروه — که کشتند عثمان صاحب شکوه

مثال قدامه غیره دگر — که کردند بیعت بزیر شجر

بگشتند با خود در جرم ها — همه خوارهٔ درشوت و هم زنا

عمر کرد تحقیق ایشان بحد — چو ثابت شده جرم حد میزد

ولیکن نگفته کسی حق پرست — که این مجرمی یار پیغمبر است

بود مومن دعاوی از اندول — خدا هست راضی ازو هم رسول

چگونه کنند این چنین کار بد — چرا این شهادات و این قصد حد

چنین قسم از دیگر کسان — نه ثابت ز قرآن حق بیگمان

نه مردی ز اصحاب پیغمبرم — نموده چنین دعوی پر ستم

چو از غزوهٔ بدر اول غزا — هم از بیعت شجره ای پهرا

بری کرده جمله اصحاب را — ز جرم و گناه و عذاب و سزا

همانا که بولس عیسائیان — ترا آفرین گفته باشد بجان

رهش چون گرفتی قدم بر قدم — که فرموده بود آن رسول امم

قریب ست این از نهم زشت و شر — بزعم قدامه جنتو ز ستم

که خواند آیه و گفت با انجمن — که معفوست میخوارے و جرم من
چو من با نبی بس غزا کرده ام — به نیکو عمل اتقا کرده ام
شدم پیش حاضر بآن مصطفا — چو بدر و چو احزاب و دیگر غزا
نیامد جواب متین از عمر — بگفت ابن عباس والا گهر
که معفوست میخواری جاهلی — نه تو اے قدامه در آن داخلے
ندانستی دگر آیهٔ رهنما — که از شرب مے منع کرده خدا
بهر حال این اعتقاد فضول — که باشند اصحاب جمله عدول
ز حکام و اولاد امویه است — که هر اهلے دام این فریبت
چه اوشان چو کردارهای قبیح — بکردند بر عکس ایمان صریح
پس این قاعده بافتند آنکسان — نگویند تا عیب شان هم نهان
پس این قاعده را تو کردی قبول — خلاف خدا و خلاف رسول
پیمبر چه ترسان شده زینجهان — زگمراهے دیگر و بهاے شان
بقول پیمبر ز اصحاب تو — پس آشفتگان بهترین و نکو
خلاصه که در هر کلام خدا — که اصحاب را امید هر مژده ها
مرادست ایمان کامل بحال — با آنست هم شرط حسن مآل
ازینو چه هر جا که حق در عیان — بقرآن کند مدح ایمانیان
مرادست جا ها مدیح علیؑ — دگر مدحت دوست آن ولے
شد از لفظ جمعے برے منفعت — که آن داب قرآن است از مصلحت
مکن مدحت خاص اشخاص عام — که ممدوح باشند کم از انام

مدیح کسی را منه بهر غیر — خلوص حرم را مبر سوی دیر
همین قاعده را بخاطر بدار — که در وقت حاجت بیاید بکار
پس اکنون ز ممدوح و مدح باز — بده از سر داد و عقل امتیاز
چه آنانکه بودند صافی سرشت — نیاید ازو شان چنین کار زشت
ز نیروی شان نشر اعلام دین — بگشتند منصوب و نصرت قرین
اگر بعد ایشان بجبر فتحمند — زاهل غرض کس نباید بلند
بلندی آنها بر کردگار — نه از وجه سرکشی را گهی زینهار
پی جاه کردند جنگ و جهاد — که نبود از آن هیچ سود معاد
بر آن جنگهای ریاست مناز — نه اعلام تقوی ست بهر ترکتاز
همان وقت را بد همین مقتضا — که گیرند ملکی بنام غزا
هم از دست فاجر بقول نبی — خدا میکند دین حق را قوی
چه بودندی از روی صدق و یقین — هوا خواه اسلام و حامی دین
حضور نبی در جهاد آشکار — نکردندی ایشان ز میدان فرار
در آندم که اسلام را بد عیان — ضرورت بیاری آن صاحبان

فصل چهارم در مبلغ علم و تفقه صحابه که برای ریاست دین و دنیا و نیابت انبیا علیهم السلام لازم ست

بیا ای شناسای قدر علوم — بیا اینکه فهمت رسد تا نجوم
تو دانی که علم ست آن مایهٔ — که آدم رسید زان بآن پایهٔ

که در حضرت او ملک در شهود — فرود آورد فرق خود در سجود

کسی را که حکمت ز حق شد عطا — پس او را بود فضل و خیر کثیر بسا

کسی را که فضل است و خیری بسی — همان افضل خلق از هر کسی

مقابل بکم علم نزد خدا — فزون بهر عالم بسا رتبه ها

هم از بهر عالم بود برتری — نه جاهل بعالم کند همسری

همین نهج مهدی کس ای فیلسوف — بود تابع هادی حق ضرور

پس از پایگاه علوم کسان — گران بر ملک فضل آدم عیان

بتو آگهی میدهم ای عزیز — ز مفضول افضل کنی گر تمیز

نخستین اصحاب و راس الفحول — علیؑ وصی آن وصی رسولؐ

ولیش عین علم کتاب مبین — نقل بودنش هست شاهد برین

در علم پیغمبر را سپر — علومش بود بلکه چون بو البشر

زیاده ازین آیت بعد ازین — کنون مبلغ علم شیخان ببین

پس از علم بوبکر آن یار غار — چه جستم در اسفار شد آشکار

که احکام دین بود جاهل بسا — ازین وجه آمد ازو بس خطا

یکی آنکه مشهور باشد چنین — که پرسیدی از هر کسی حکم دین

درین عجز بوبکر دارد چو شک — ریاض و ازالۀ نگر دو محک

دگر آنکه تفسیر قرآن اگر — بپرسید از وی کسی بی خبر

همیگفت خود ای ارض آن حزین — تواریخ شبلی سیوطی ببین

دگر دستگاه شعر بیت چه دارید — که دست چپ یارست را بگیرید

مبلغ علم رسول

بر انکار اینهم نداری مجال | اگر گفته‌اند هم توشیح و کمال
دگر آنکه از ارث جده دگر | ز ارثش کلاله شده بی خبر
اگر شک بداری درین ماجرا | ریاض و ازالة بینی چرا
دگر آنکه از حلیه آن سنی | بآن طول صحبت چه بود اجنبی
که پیش یهودی بوقت سوال | فرو مانده از وصف آن بیهمال
یقین گر نداری مشو مضطرب | تو بکشا ذخائر ز طبری محب
دگر آنکه از روز موت رسول | دگر از شمار کفن شد جهول
چه پرسید از عائشه را از آن | اگر شک بداری بخاری بخوان
دگر گفته و جهل خویش بدوخت | که تا پنج صد از احادیث سوخت
بیاور و حاکم چنین ماجرا | ز دخترش که گفته است راز سرا
بیاور از وهم عماد همام | ثبت بعد ازو متقی حسام
دگر آن خلافت کرا امر جلی ست | ندانست گاهی که آن حق کیست
در ابطال اقوال آن سعد دین | گذشته است این نقل آنجا ببین
ز جهل عمر قصهٔ دیگری | چگویم که هست بایدش دفتری
بجهلش ز قرآن و از شرع حق | همانا ز بوبکر برده سبق +
بود وجه آن اینکه طبعش ضرور | ز لبس سهو و نسیان شد از علم دور
چنانچه به نسیان چنان بود فرد | که در سالها سوره یاد کرد
بلا حمد و سوره نماز یکه خواند | چنین سهو او یادگاری بماند
ندانست قرآن حق حفظ و ضبط | بمحفوظ هم داشت لبس سهو و خبط

منتخب کنز

ز بحث اسیر و عمر این عیان — تفاسیر و کفر و ازاله بخوان
دگر آنکه بوده عجب طبع او — نفهمید تفسیر قرآن نکو
چنانچه تفاسیر چون جد و اب — نفهمید با آنکه بود او عرب
دگر آنکه او جهل خود آن عمر — ز موت نبی کرد انکار سر
بگفتا که چون موسی خویش سیر — بسوی خدا رفت و آید دگر
برین حرف بیهوده و بی ثبوت — بکردند هم بعض یاران سکوت
چو بوبکر بشنید خبط از بون — بخواند آیت انقلبتم متون
عمر خود بتفسیر مو و حضار هم — که من این آیه نشنیده ام
بگو باز اینجا که آندم عمر — ز فرط محبت شده خیره سر
چه هرگز نبود آن ز افراط غم — نگر بود از فرط جهل اتم
اگر شک بداری بخاری ببین — ازین بعد طبری از این متین
که بر جهل خود کرده بود اعتراف — عمر پس چرا از صحاحت خلاف
ز عذر محبت بباید درست — که خصم ست سست و گواهش حجیت
نگر دید بیهوشش مثل عمر — ز اصحاب و خویشان خیر البشر
چنین حب و این جوش خام عمر — بروز احد کاش بودی بسر
بیاساخت اشتغال از بهر سود — چه بوبکر آن جای حاضر نبود
بترسید آندم ز حرص ولی — که نبود که بیعت شود با علی
بگفتا چنین قول تا آن فضول — بگفتند در شک موت رسول
چو آید ابوبکر پس ناگزیر — بز دوسی لب سازیم اورا امیر
چو بیهوشش بود و خلافت مآب — چرا کرد بوبکر سویش خطاب

[illegible] در مسائل وضو

چرا کرد قول ابو بکر گوش ❊ چو آمد ابو بکر آمد بهوش
ز آبواب فقهی بود کم چنان ❊ که نبود زجهلش در آن یک نشان
چه از شغل بازار و فکر غنا ❊ نمیداشت بر علم دین اعتنا
خودش گشت مستغنی از علم دین ❊ بخاری و مستدرک خود ببین
از این شمه جهلهایش شمار ❊ که لولا علی گفت خود چند بار
طهارت ببین و ازاله کتاب ❊ که سگ در خنوز همی خورد آب
پس آن آب نزد عمر بود پاک ❊ وضو کرد و نوشیدی هم بباک
وگر وقت نا شسته نشر آن عمر ❊ که استاده میکرد هم بی خطر
کلوخی گرفته همان سرفراز ❊ بلا آب میکرد گاهی نماز
اگر از چنین پاکی آن عمر ❊ نگیرد و لیک پس ازاله نگر
وگر آنکه انزال بعد از دخول ❊ نگشته نمیکرد غسل آن غفول
اگر شک بداری درین ماجرا ❊ نه بینی تو کنز و ازاله چرا
وگر در تیمم چنین گفته است ❊ که گر آب یکماه ناید بدست
نماز و تیمم نگیرد جنب ❊ صحاح خودش بین و دیگر کتب
وگر آنکه گفته عجب ناصوب ❊ که از گریه میت بیاید عذاب
مگر عائشه کرد آن را غلط ❊ که احمد نفرمود با این نمط
بهوده را گفت حتمی تا صبح ❊ تو گریه کنی اوست اندر عذاب
پس آن عائشه گفت قرآن نگر ❊ نیابد سزا کس ز فعل دگر
وگر این عجب تر که آن سرفراز ❊ ندانسته از شکیات نماز
بن عوف آگاه کردش درین ❊ اگر شک کنی چون ازاله ببین

دگر آنکه او مبطلات صیام ندانست باآنکه بوده امام
چه در روزه روزی خلاف آب بوطی کنیزی بکرد ارتکاب
جهانرا بپرسید زین مسئله بماندند سر در گریبان همه
مگر گرد تعلیمش آن مرتضیٰ اگر شک بداری ببین کنز را
دگر آنکه در روزه آمد چو ابر در افطار یاران نکردند صبر
نمایان شده بعد آن آفتاب بگشتند نادم از آن اضطراب
بگفتند با همه گر از شعور که گیریم والله قضایش ضرور
عمر گفت با صائمان برملا نگیرم نگیرید آنرا قضا
دگر آنکه ابواب حج را نگر ندانسته میقات عمره عمر
ندانسته هم اینکه قبل از طواف حلال ست بر حاج خوشبوی صاف
ندانست از حاج احرام بند که تخم شتر مرغ را اشکنند
درین باب هم شک بداری اگر ازاله ببین و ریاضی نگر
دگر او ندانسته بود ای فسوس که جزیه گرفته شود از مجوس
بن عوف آگاه کردش بر آن سنن بین وهم دُرّ منثور خوان
دگر اینکه در بیع جهلش پدید که روزی ز اعرابی اشتر خرید
بلا عهد دعوای پالان نمود چو خواهی ببین کنز عمال زود
دگر طرفه تر بلکه حیرت فزا که فاروق دانا نبود از ربا
خودش کرد اقرار بر جهل خویش صحیحین را بین مشو سینه ریش
دگر جهل او در نکاح آشکار که در مهر پیش زنان شرمسار

یعنی عبد الرحمن بن عوف ۱۲

دگر در حضانت همان ذی‌شعور — سهی بود نادان و جاهل ضرور
که داده زنش را طلاق و دگر — ازو با خصومت گرفته پسر
دگر آنکه حکم طلاق کنیز — نه زنهار دانست آن با تمیز
بپرسید از باب علم رسول — مودّت ببین گر نداری قبول
دگر آنکه احکام پرده ضرور — ندانسته بود آن ولی الامور
که میخواست داخل شود برملا — به قبر زن زوجهٔ مصطفا
بپرسید ازواج را زان عمر — بکردند منعش تو کن سی نگر
دگر در فرائض چه گویم بتو — که اینجاست شبدیز خامه ستو
ز قرآن ست ارث کلاله عیان — ولیکن کتب همچو مسند بخوان
که از ارث عمه کلاله عمر — چو بوبکر بوده بباسی خبر
دگر گویمت خود سخن زین بهین — همانا که او بود جاهل ازین
که گر کشته گردد کسی از جفا — زنش ارث یابد از خون بها
دگر داد در باب یک سهم جد — عجب مختلف حکمها تا بصد
دگر در حدودش شد آن اشتهار — که باشند افسانهٔ روزگار
از آنهاست آن قصهٔ حائله — که بوده زنی از زنا حامله
ببردند او را چو پیش عمر — پس او داد فرمان رجم حجر
چو این حال دیده شه مومنان ع — عمر را بفرمود آن شه چنان
که گر بر سر زن رسد داوری — جنین در شکم از گناهش بری
چو بشنید تنبیه ناصح عیان — عمر بهر شکرش گشاده زبان

بنام علیؑ گر کسے شک ببین   چو شرح مواقف دگر اربعین
نباید که اینجا بگویے دگر   که از حمل زن بود جاہل عمر
چه از مرویات تو گردد عیان   که حاصل شدش اطلاعی بر آن
چو شویش که غائب بُد از چند سال   چو باز آمده دید زن را مآل
که آبستن ست آن زن ناسزا   به پیش عمر برد این ماجرا
چگونه نداند عمر حمل را   که آن بود وجه ثبوت زنا
هم آن طرز قولیکه ناصح بگفت   دگر اعتراف عمر بے نہفت
گواه اند بر اینکه آن باشعور   ازین مسئله بود جاہل ضرور
اگر فرض کردم که از حمل زن   نه واقف عمر شد بآن انجمن
ولیکن چو از مانعات سزا   بود حمل تو نموده بحثش چرا
حذر کن تو از کذب و پر اثم ظن   که بوده علیؑ واقف از حمل زن
چه اخبار خالی ست زین افترا   خدا خوش بگفتا سزائے ترا
دگر از علوم عمر فهم کن   ببین مسند احمد و هم سنن
که مجنونه زن بود و بے اعتنا   گرفتار آمد بجرم زنا
عمر حکم رجمش بکرد ای شگفت   نه در بحث جرمش بصیرت گرفت
چو دیده امیر عربؑ ماجرا   بگفتا در آن پور خطاب را
که آیا ندانستہ اے عمر   ہمانا که در شرع خیر البشرؐ
بر داشته شد ز سه کس قلم   ز مجنون و از طفل و خوابیده هم
بشکرانه آن شه مومنانؑ   عمر گفت لولا علیؑ در عیان

دگر زانکه زن به عهد عمر شده وضع حملش بشش ماه در
عمر حکم رجمش بفرمود زود نه اندیشهٔ شیر خوارش نمود
مگر کرد تنبیه او مرتضیٰ چو تفسیر رازے بگیرد کشا
دگر خود صحیح بخارے ببین که بود ابن خطاب جاہل ازین
که گفته پیمبرؐ که بیگانهٔ نباید بلا اذن در خانهٔ
درین باب ابو موسی اشعری بگفتش چو حکم و حدیث نبیؐ
حدیثش پذیرا نکرده عمر برآن خواست از وی شہادت دگر
برغم خلیفه بس انصار دین بگفتند آن اشعری را چنین
که این بوسعید از ہمه خورد تر بداند چنین حکم راے عمر
بہمراہے اشعری بوسعید برفت و شہادت نموده پدید
خجل گشته گفته عمر دورا که اشغال بازار و بیع و شرا
مرا داشت در لہو و بازیگری ز آداب و احکام پیغمبری
علاوه برین خاص جہل عمر ہویدا شده نیز زین خوشخبر
که یاران نبودند جمله عدول که نقل صحابے نکرده قبول
دگر ہم ز وصف جمال رسولؐ چو بوبکر بوده عمر خود غفول
دگر آنکه او کرد در خانها تجسس خلاف کتاب خدا
دگر خود سخن بین ورای تبر که بشگفت و میخواست تا بی عمر
که در کنیت نام اہل جہان نباشند ہمنام پیغمبران
سخن مختصر شرح علم عمر کنم تا کجا اندرین مختصر

خدا را بپرسے ز اہل عقول سزد ہمچو این کس وصی رسول[۵]

چو گوئی کزین نقلها بیشتر نذارند اندر صحاحم اثر

بگویم که از بعض اخبار اگر بستہ صحاحت نیابے اثر

چہ پروا که اہل صحاح ای عزیز نکردند دعوی ز عقل و تمیز

که در جامع خود که ما کرده ایم صحاح ہمہ را بیاورده ایم

تو قول ابو ذرعہ اوستاد که بگذشت سابق بیاور بیاد

پس اکنون نباید ترا ای پریش که چون اہل بدعت کنی عذر پیش

ندانی که اندر صحاح از قلم نکردند طعن مشائخ رقم

چو گوئی که حکمیکه فاروق داد جہالت نباشد بود اجتہاد

بگویم که خیلے ز احکام او جہالت بود گر بہ بینی نکو

که بوده خلاف کتاب خدا مخالف بفرمان آن مصطفیٰ

پس از اہل سنت نکرده پسند که بر حکم ور ایش شود کاربند

وگر آنکه پرسیدے از ہر کسی نمودند تعلیم او را بسے

چو آموخت از دیگران خود عمر پس اینہم بود اجتہاد دگر

وگر آنکه از بہر آن اجتہاد ضرورت بقرآن و سنت فتاد

چو خود گشت مستغنی از علم دین چگونہ بود اجتہادش متین

چو گوئی که بہر عتیق و عمر بود مقتدائے ز روئے خبر

ہم این ہر دو را ساختہ مقتدا پس خویش بہر کسان مصطفیٰ[۴]

ابو بکر صدیق بوده عیان عمر را بود نطق حق بر زبان

پس انچه ازین هر دو شد آشکار
بود راستی و حق و استوار

بگویم که چون مثل ذات علیؑ
نه در ذات شان بود فضل جلی

پس اصحاب طلّاع و نُصّاب نیز
بسا فضل شان ساختند العزیز

اگر شک بداری درین حق بیان
بپرس ازین جوزی و دیگران

در آن مروی مقتدائی شان
بباشند مقدوح لیس راویان

به بطلان آنها (روایت ۱۲) و لیلی دگر
بباشد بدیهی بهر هر بشر

نه بینی که آن هر نزاع جلی
که آمد میان شیوخ و علیؑ

بحد درایت رسیده همه
یقینی بود آن نه از واهمه

پس اینجا بفهمید هر عاقلی
که زان هر دو یک بود بر باطلی

نه زنهار در قول پاک رسول
تخالف چنین میشود ای عقول

مگر فضلهائے ولی خداؑ
بر آن متفق جمله ما و شما

مدیح شیوخت همه قول تست
بود متفق امر اقوا و چیست

به تخصیص حق گوئی آن عمر
نه ثابت بود نزد دانا بشر

علاوه برین زان مدائح بسا
بنزدیک اسلاف تو ناروا

نفرمود هادی امت رسول
کسی را بجز آل خود العقول

قوله

اگر بر فتوحات و رای عمر
نبازی بجائی خود ای خیره سر

جواب اول

بر مرد دانشور هوشیار
جوابست چندین ازین تار و مار

یکی آنکه اجر و ثواب عمل
بود ثمرهٔ نیت و هم امل

پس اینک خلوص دل آن عمر
بیاور و زان بعد گوئی دگر

پیٔ جاہ کردہ ستیز و جہاد — کہ نبود از آن ہیچ سود معاد

چہ بودہ در آندم ہمین مقتضا — کہ ملکے بگیرد و نام غزا

وسیلے برین مدعا باسداد — فرار عمر میشود از جہاد

اگر نصرت دین بدل داشتے — بخیبر آحد سر برافراشتے

در آن وقت دین داشت بس احتیاج — بامداد مردان بے اعوجاج

ازین وجہ جنگ عمر بے گمان — بود بہر دنیا چو جنگ شہان

پیٔ جاہ کردہ ستیز و فساد — چو دیگر شہان نام کردش جہاد

نہ غازیست ہر مسلم جنگجو — نہ ہر جنگ باشد جہاد نکو

چہ از دست فاجر بقول نبیؐ — خدا میکند دین حق را قوی

از آن فتح ملکے چہ آمد بدست — کہ بر دین عمر را رسیدہ شکست

چہ حاصل شدش زان ہمہ مال و زر — کہ در نقد ایمانش آمد ضرر

چہ سودے بداد آنچنان انتظام — کہ ابتر شدہ شرع و دین را نظام

چو کردند از بہر خود دفع شر — چہ حاصل کہ بر دین رسیدہ ضرر

در آن حکم اسنے بُد از حرص و سود — بجز نام اسلام چیزے نبود

دوم فرض کردم خلوص عمر — برین فرض ہم گویمت مختصر

کہ اجر جہاد است مینے بر آن — کہ رنجے کشد مرد با جسم و جان

عمر خود نمیرفت با جیش خویش — ہمانا فقل ہمیکرد و بیش

پس اینک بمدح و ثواب جہاد — ز شاہانست کم رتبہ از روی داد

کہ بس پادشاہان بہر نام و ننگ — برفتند خود ہا بمیدان جنگ

پس او را بترویج اسلام و دین　　اگر بهره هست بس کمترین
هم از دانش و عقل و فهم عمرؓ　　بگویم جواب دگر خوب تر
که سرمایهٔ عقل علم ست و بس　　دگر جودت طبع و حفظ ست و بس
ازین مایه محروم بوده عمرؓ　　چه مدحش کنی باز ای بی خبر
که خود گشت مستعفی از علم دین　　چنانچه که مذکور شد پیش ازین
دماغ از بلادت چنان بود سرد　　که در سالها سورهٔ یاد کرد
ازین پس سوانح ز عمرش بخوان　　تو اندازهٔ عقل و دانشش بدان
ز صد یک ببین با همه عقل و داد　　که روز وفات نبی الرشادؐ
گر انصار و هم آن وصی نبیؐ　　نکردندے از درد دین خامشی
ز خود رائے آن فطانت نما　　چه فتنه در اسلام گشتی بپا
هم از خود غرض رائی او بود این　　که مسدود گشته ترقی دین
چو آن شاه و مولائے کلؑ را اگر　　بر آن تخت شاهی نشاندی عمرؓ
بحقش همان کوششی چون شفیق　　بکردی که کرده بحق عتیق
بدیدندے امروز اهل زمین　　بروئے زمین جمله اسلام و دین
چه او صاف محمود و تدبیر کار　　که بادشاهان را بفتح دیار
بذات علیؑ ولے جمله بود　　چنانچه که آن شاه خود گفته بود
کسے از صحابه ز حرص هنر　　نکردے هوائے امارت بسر
نکردی کسے جرأت و خیرگی　　برایذا و تذلیل آل نبیؐ
از آن پس در اصحاب و در بعد نیز　　نمے آمد این اختلاف و ستیز

پس اسلام زین اختلاف و نبرد — چنانچہ بباید ترقی نکرد
کسے گر کند ذکر آن فتنہا — کہ کردند در عہد آن مرتضا
بگویم کہ آن فتنہائے تباہ — نبودند از سوء تدبیر شاہ
سبب بود آن کینہائے رسولؐ — کہ کردند ظاہر بزوج بتولؑ
کہ خویشان بس مسلمان نشدند — ز دست ید اللہ کشتہ شدند
ازین کل ضغائن رسولؐ ودود — علیؑ ولی را خبر دادہ بود
کہ سازند ظاہر بتو مرد و زن — ہمان کینہ ہا را اگر بعد من
ازینوجہ فرمودہ بود آن نبیؐ — کہ بغض علیؑ ایک نفاق جلی
بود حرب او حرب با مصطفاؐ — ولایش ولائے نبیؐ بیجفا
ہمین نہج گفت آنشہ دین و داد — علیؑ را خلافت نخواہید داد
پس این کینہا بود بس بی علاج — کہ از اصل اسلام بود اعوجاج
سبب فتنہ بودہ ز رشک و غرض — کہ سرزد بدلہای شان چون مرض
نمودند اجماع بر بددلے — کہ ہرگز خلافت نیابد علیؑ
چو در خاندانش بماند کنون — نیاید از آن تا قیامت برون
علاج چنین اہل حرص و ہوا — نبودہ بجز اینکہ آن مرتضاؑ
کند پر ہمہ دیدۂ حرص شان — زمال خدا شان بدوزد دہان
دہد عائشہ را بسا مال و زر — چنانچہ کہ میداد او را عمر
دہد طلحہ ہمچون زبیر عوام — مناصب حکومت عمل بر عوام
چنانچہ ابو بکر با آن عمر — بخالد عطا کرد یک جاہ و فر

بآن دشمن دین صخر ہمام — حکومت بدادند در ملک شام
بحالیکہ او را ولی وددود — ازآن قبل از پیش خود رانده بود
ہم او شان بآن بوعبیده دگر — بدادند سالاری و جاه و فر
نمی آمد این از شہ دین وداد — کہ بیجا دہد ہر کسی را مراد
ولیکن چو بوبکر و ہم آن عمر — نکردند بر حال عقبی نظر
باعیان مردم برآمیختند — بہم دین و دنیا درآمیختند
بدادند پس طامعان را مراد — ازوشان بگشتند زر دوستان
شہ مؤمنان محض دین خواستہ — ز دنیای دون پاک برخاستہ
خدا را بده داد حق ای خبیر — کہ آن دو سلیقہ را کہ بود او امیر
خلاف قوانین آن کرده بود — و یا غفلت و ظلم آورده بود
ندیدند یک سال یا چند ماه — تدابیر ملک از ولایت پناه
کہ تخت خلافت چو آراستہ — ازآن مفسدان غدر برخاستہ
پس از بہر سرکوبی دشمنان — نفرمود غفلت شہ کاردان
ہمہ را ز رای رزین پرسداد — نموده پریشان و مہلت نداد
ہرآنکس کہ در بصره کردش نبرد — خطاہای آن دشمنان عفو کرد
بصفین نموده چنان بند و بست — کہ خود دشمنش را بداده شکست
چو روحش نپرفت بر عرش پاک — معاویہ را نیز کردی ہلاک
زہی رای او صائب پر زسود — کہ نزد صحابہ پسندیده بود
عمر رای آن دوست کردگار — پی نفع خود می نمود اختیار

بغزوات روم و بفارس دگر | بجان کرد تعمیل رایش عمر
بعثمان ہمیداد راے صلاح | نکردہ عمل پس ندیدہ فلاح
دگر عمرو عاص از بسے زیرکان | باولاد خود کرد شورائے نہان
کہ بر ویم ہنگام فتنہ کجا | بسوے معاویہؓ یا مرتضےٰؑ
بگفتند بہتر بود بوالحسنؑ | پس آن عمرو گفتہ کہ اے جانِ من
باحسن تدابیر و راے صواب | بدنیاست ممتاز خود بوترابؑ
پس او را باامثال ما مردمان | نیفتد گہے حاجتے در جہان
بباشیم بیقدر از ہر رہے | بمقصود فائز نباشیم گہے
بہ نزد معاویہؓ بے ہنر | بیابیم عزت دگر مال و زر
چو دشمن کند مدح آن بوترابؑ | بحسن تدابیر و راے صواب
پس الحال باشد کرا این مجال | کہ نادیدہ بر وے کند قیل وقال
بود عقل و رایش چو رائی رسولؐ | کہ میکردش آنرا ز طفلی حصول
نہ با اہل دنیا در آمیختہ | نہ دین را بدنیا بر آمیختہ
کند سرکشیہا چو امت تمام | نہ عیبی ست زان بر رسولؐ و امام
خلاصہ کہ بود اصل امر آنچنان | کہ دانستہ بودند آن مردمان
کہ پیغمبرؐ ہامثال کلیمؑ | وصے کردہ او را بقصد صمیم
چو اولاد ہارونؑ در اولاد او | امامت بدادہ رسولؐ نکو
پس آن مفسدان حریص شرند | بہر حیلہ شاہیش برہم زدند
ہرانچہ نمودے علےؑ انتظام | ہمانرا بر انداختندے تمام

چنانچہ بہر عہد شیر ودود	اشارہ باین امر فرمودہ بود
چو مدح عمر میکنے اختیار	پس اورا کبن در سلاطین شمار
مگر از رہ نائبے رسول	چو مدحش بسازے نگردد قبول
کہ از ذات او شرع و دین خدا	گرفتہ بلاریب وضعے جدا

تتمہ رجوع بمقصود کہ حدیث غدیر باعتراف ائمہ محدثین وحفاظ متسننین متواترست و دلالت آن بر امامت و خلافت و امارت عامۂ دینی و دنیوے ظاہر و باہر و عذر اجماع صحابہ بر خلافت ابوبکر بمقابلہ نص پیغمبر باطل و نیز سکوت صحابہ از اظہار آن لاطائل و بیان افضلیت جناب امیرالمومنین علی بن ابیطالب علیہ السلام بر سائر صحابہ کہ آنہم موجب استحقاق خلافت ست

بیا ساقے ای جان و آرام ما	سرانجام ما اے ہمہ کام ما
بیا مونس خاطر زار من	بیا اے فروغ شب تار من
بدہ دے چہ خوش ساغر تابدار	کہ عکس رخ یار شد آشکار
زجام دگر بازسرشار کن	بآن عشوۂ دلکشا یار کن
کہ در مہر خوشے خوش ستایم ترا	بحسن تو باشم ہدیت گرا

ساقی نامہ

مغنی بیا سر خوش و شادکام
بمیخانۂ ما بمینا و جام

مغنی بمے دم زن و دم مزن
دگر لاف جام جم و جم مزن

کجائی نوائے صوفی خرقہ پوش
سرودی خوش از مدح ساقی نیوش

درین مدحت پاک با من بساز
بصوت عراق و نوائے حجاز

چو بشنیدی اجماع و حالات آن
شنیدے دگر حال اجماعیان

کہ رفتند کج راہ پُر از فساد
بمولای خود داشتندی عناد

ہمانا ز اجماع شان غافلے
کہ آن بود یک فلتہ جاہلے

ازین وجہ آن سعد و اسلاف او
بہ پیچید از اجماع اصحاب او

از آن پس ہم اجماع یاران نبود
خلیفہ خود اجماع اوشان نمود

ولیکن ز رائے عمر آشکار
نمودند انکار اکثر کبار

بتخصیص اعلام و دانا فحول
چو اعیان انصار و آل رسول

چو از بعد مدت شدہ اجتماع
بہ بوبکر کردند یک اتباع

بدین نوع تدریجے اجماع عام
ز علم اصول ست یک کار خام

دگر چونکہ رفتند کج بارہا
بر اجماع شان اعتمادے کجا

خلاصہ خود اجماع بی اعتبار
حدیث غدیر ست بس استوار

چو شد ردّ و ابطال اجماع تو
بدانستے احوال یاران نکو

ہمہ عذر اہل کلامت ضرور
بدیدے کہ گردید چون کار کور

چرا رو نیاری بحکم غدیر
ز مولاش سنی نگیرے امیر

مگر سنی حق پذیرے چرا
از آن فلتہ رو خود بگیری چرا

که گر رو بیارے بسوی امام ــ بیاید همه مسلکت انهدام
صحاح تو این جمله ابتر شود ــ همه فقه منسوخ دفتر شود
بیابے زقرب سلاطین فخار ــ نه در چشم و قلب عوام اعتبار
رود این همه مرجعیت ز دست ــ هم این کامرانی که در دست هست
چو بالفرض نزدت ز نص غدیر ــ خلافت بنا شد حق آن امیرؑ
همین نهج از خویش نصوص دگر ــ خلافت حق او نباید نظر
پس اینک بکن گوش با عقل و داد ــ اگر باشدت راستی در نهاد
که از روی عقل وز قول خدا ــ هم از قول اصحاب آن مصطفیٰ
عیان اینکه فرمانده مومنین ــ بود افضل عصر در علم و دین
میان صحابه بعلم و عمل ــ همان مرتضیٰؑ افضل و بس اجل
پس از بعد دفن نبیؐ بالوفاق ــ چو کردندی اصحاب خوش اتفاق
در آن جمع بودی امیر عربؑ ــ شدی بی غرض ذکر فضل و نسب
بقرآن و سنت شدی استناد ــ بواو بید ایمان و با عقل و داد
در آندم شدی منتخب پر ضرور ــ همان مرتضیٰؑ یک ولی الامور
چه اسباب فضل بشر کردگار ــ هر آنچه بقرآن بگفت آشکار
چو سبقت در اسلام و علم و جهاد ــ چو تقوی او اعمال نیکو نهاد
همه فضلها داشت شیر خداؑ ــ ز اشیاخ تو بهتر و بے خفا
زہے سبقت او در اسلام و حق ــ که از جمله سباق برده سبق
بقول رسول و صحابه با ــ در اسلام اقدم بود مرتضیٰؑ

فضائل جناب امیرؑ

سبقت اسلام جناب امیرؑ از صحابہ و صدیق اکبر — بودن جناب امیرؑ بحر علوم

چہ سبقت کہ از شرک پاک از صبا — ہمانست صدیق اکبر بجا
درین فضل بے مثل شیرودود — میان صحابہ نظیرش نبود
چو از سبقتش نزد جان آفرین — مقرب ترین و معظم ترین
پس او افضل ہمگنان پر ضرور — ہم او بعد احمدؐ ولی الامور
زہے شمس تابان عرش علوم — شمار علومش شمار نجوم
بچندین وجوہ حقیقت نما — چو ہمتاش باشد بود مصطفیؐ

وجہ اول

یکے آنکہ طبعش بفطرت ضرور — زفرط ذکا بود روشن چو نور

وجہ دوم

دوم آنکہ از طفلے واز صبا — بجز نبیؐ یافت نشو و نما
بشوق ولی وقبول شدید — ہمے ماند از حضرتش مستفید
چو سایہ ہمے ماند در حضرتش — کسے را نبودہ چنین صحبتش
دمادم صبح روزانہ آن مرتضیٰؑ — ہمی رفت در خدمت مصطفیٰؐ
ہماندم بخلوت علوم خفے — ہمیکرد تعلیم او را نبیؐ
ہمان اکمل الناس خیر الانامؐ — بتعلیم او داشت بس اہتمام
چو استاد کامل بود ہم شفیق — بود طفل ہم قابل وہم رفیق
شود فعل تعلیم پرزورتر — بود علم طفلی چو نقش حجر

وجہ سوم

سوم آنکہ دیگر صحابہ تبا — مسائل گرفتند از مرتضیٰؑ
خصوصاً ہمان ہر دو شیخین را — بہر معضلت بود مشکل کشا
عمر از زبان خودش آشکار — بفرمود لولا علیؑ چند بار
مگر بہر یک مسئلہ با خضوع — نکردہ علیؑ سوئے دیگر رجوع

نمودند یاران غلط هم خطا — نه گاهے خطا کرد آن مرتضیٰ

خطا چون کند آنکس هوشیار — که تطهیر قلبش کند کردگار

بهر علم دینے به شیر و دوع — کسے را مگر هیچ نسبت نبود

وجه چهارم

چهارم که تفسیر و فقه و کلام — چه صرف ست و چه نحو اندرا نام

همه این علومیکه در دست هست (ائمه معارف) — بود قطرهٔ فیض آن حق پرست

هم او منبع علم دین در انام — بتخصیص بحر معارف امام

حدیث ابن عباس

چه هر فرقه را پیشرو اوستاد — بیک فخر از و میکند استناد

پی صوفیه نسبتش آبرو — که سرچشمهٔ علم باطن هم او

ز هر جانبش هم ز قلب و زبان — ز علم و حکم چشمه ها شد روان

حدیث ثقلین

هم از خاص ارشادهاے رسول — همان شاه دانا ترین فحول

که هادی دینش بنص جلی — بفرمود بس دو ثقل را نبی

مگر خاص ناطق ثقل مرتضیٰ ست — ز صامت بناطق نبی فرقهاست

بفرمود زان بعد با انجمن — که سبقت نسازید بر آل من

نسازید تعلیم شان شرع ما — که هستند دانا ترین از شما

حدیث شهر علم

در شهر علم رسالتمآب — در اسلام مخصوص یک بوتراب

رسد کے بشر را بعلمش نظر — که در علم همپایهٔ بو البشر

حدیث تشبیه

حدیث اقضاکم علی

هم اقضاے اصحاب خاص و کبار — مؤید بتائید پروردگار

نه امرے ز دین او فراموش کرد — که ایزد عطا واعیه گوش کرد

بود تشنهٔ علم او انچنین — که کرده خدا راز خود را امین

چو شد بحر این علم وهبی اساس — رسد تا کجا بر علومش قیاس
هم از اوج عرفانش مرغ خیال — شکسته بر لو کشف پر و بال
خوشا منقبت چار دیوان دین — که گوئینت راوسا ده نشین
سلونی بود کمترین پایه‌اش — چه گویم دگر از همه مایه‌اش
علوم صحابه بعلم امیر[ع] — ز مقدار یک عشر کمتر بگیر
بود اندر آن پیشوای فحول — بنص نبی خاص زوج بتول[س]
درین فضل علی جناب امیر[ع] — نمیداشت هرگز مثال و نظیر
کنم ختم و سازم برین اکتفا — که در علم هم وارث مصطفا
پس از روی قرآن ست متبوع عام — صحابه همه تابعش والسلام
زهی ناصر دین خیر الانام[ص] — کز و یافته دین و ایمان قوام
چه خوش اشجع الناس پر زور و قهر — که گم کرد نام شجاعان دهر
بهنگام هجرت براه خدا — تو گوئی که شد فدیه مصطفا[ص]
پس از فرط تحسین او و نهفت — من الناس من یشری ایزد بگفت
جهادات آن شیر والا گهر — برون بود از طاقت هر بشر
که در بدر با قوت حیدری — نیارست کردن کسی همسری
ملک با صحابه بهم ناگزیر — نگشتند چون کشتگان امیر[ع]

قطعه

دگر در احد شیر پروردگار — در آندم که کردند یاران فرار
چو نگریست بارے که در رزمگاه — کسے نیست نزد رسالت پناه[ص]
بغزوات آن شه دو سرا[ص] — باعدای دین کرد تنها غزا

نصرت رسول وقت هجرت

جهاد در غزوه بدر

جهاد در غزوه احد

دلیری که بر سوی شه تاختی | ز تیغش سر انجام جان باختی

سواری که راندی بسوی نبیؐ | گریزان شدی از حسام علیؑ

هم او خود علمدار و هم صف شکن | نه جز او بمیدان دگر تیغ زن

خودش شیر حق صاحب ذوالفقار | صفوف عدو را نموده شکار

چو دیدند این قوت بی‌عدیل | ز بالا بر آمد ندای جلیل

که جز این علیؑ و جز این ذوالفقار | نه تیغ و جوانی درین روزگار

پس اسلام از دست آن حق امام | گرفت از سر نو بدنیا قوام

لا فتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار ۱۲

خندق و غزوۂ احزاب

دگر غزوۂ صعب خندق ببین | که بودند آن سو همه مشرکین

از آنها چو آمد بن عبدود | بمیدان طلبگار هم رزم خود

یل جنگجوئی که از یکهزار | جوانان بر آورد تنها دمار

خروشید چون پیل نر تا بدیر | که آید مقابل جوانی دلیر

ندادہ جوابش ازین سو کسی | چو مستور گشتند و صامت بسی

همه نامداران چو آن یار غار | گرفتند خوش گوشۂ جبن و عار

همان شیر حقؑ داد او را جواب | طلبگار اذن رسالت مآبؐ

مگر باز میداشت شاه حجازؐ | رود تا بمیدان دگر سرفراز

بالآخر برون رفت آن حله دین (جناب امیر ۱۲) | بمیدان سوی آنهمه کفر و کین (عمرو بن عبدود ۱۲)

بهر جهد با ضربت ذوالفقار | بر آورد زان جمله کفر آن دمار

نبیؐ را سرور دل افروز شد | شب تیرهٔ اسلام را روز شد

بگفته که این ضربت مرتضیٰ | ز اعمال امت فزون تر بها

قال رسول الله صلعم ضربة علیؑ یوم الخندق افضل من عبادة الثقلین
یعنی ضربت علی روز خندق افضل است از عبادت جن و انس ۱۲

جہاد و غزوۂ قلعۂ خیبر

چو یک ضربتش فضل دارد چنین — کجا فضل بوبکر بر شاہ دین
ببین جنگ خیبر در آن روزگار — کہ ہر گاہ کردند شیخان فرار
نبی زان ہزیمت محزون شدہ — تو گوئی دل پاک او خون شدہ
بگفتا کہ فردا درین کارزار — دہم رایتم غیر فرار را
خدا و نبی را بود دوستدار — ہم او دوست ہر دو بود آشکار
بصد لطف او را چو رایت بداد — پس آن شاہ رو سوی خیبر نہاد
بکشت اولین حارث پہلوان — کہ مثلش نبودہ بہ لشکر جوان
از آن بعد مرحب خودش قصد کرد — کند تا بمیدان بحیدر نبرد
شد از کوہ خود سوی میدان کین — تو گفتی روان شد کہ آہنین
بمیدان در آمد در آن دم چو دیو — بشد رو سوی میدان از و پر غریو
بیک ضرب حیدر دو تن چار شد — تن مرحب و اسپ لب نار شد
بہ تکبیر صوت شہنشاہ دین — بگردید پرتا بعرش برین
چو پائین حصن آمد آن ارجمند — در حصن را جملہ کردند بند
دو انگشت در حلقۂ در بکرد — ببر کند آنرا ز جا در نبرد
ببر داشت آنرا بطور سپر — کہ جنبش نمیکرد از بس نفر
دگر ساختش روی خندق چو پل — کہ افواج اسلام بگذشت کل

نصرت دین بیت

پس این فتح بی مثل را ناگزیر — نگوید جز اعجاز مرد خبیر

فتح مکہ

دوم فتح مکہ ہم آن شیر فرد — ز اصنام آن کعبہ را پاک کرد
چو بر دوش احمد نہادہ قدم — کہ بر بام بردد امام امم

کند بام را تا ز اصنام پاک ‌ ‌ ‌ نہ در قلب از مشرکان بیم و باک
نظر آمدہ عرش پائین پا ‌ ‌ ‌ بچشمش درآمد عجائب بپا
چہ آورد کار نیابت بجا ‌ ‌ ‌ کہ بودہ اہم نزد آن مصطفیٰ
باین کار اعظم ہمان رہبری ‌ ‌ ‌ نگفتہ بجا آورد دیگرے
دگر در حنین آن بانامدار ‌ ‌ ‌ چو کردند عار فرار اختیار
عمر ہم ابوبکر بگریختند ‌ ‌ ‌ ز ایمان خود آبرو ریختند
پس از جیش اسلام نزد رسول ‌ ‌ ‌ ولیّ خدا ماند با شش فحول
در آن دم دلیری چو دیو عنود ‌ ‌ ‌ کہ در دہر بو جرولش نام بود
ز جنگ آزمایان و رزم آوران ‌ ‌ ‌ ندیدہ چنو کس زمانہ نشان
ہزبران جنگی و مردان کار ‌ ‌ ‌ ز نیروے بازوش در زینہار
بیامد بمیدان چو پیل دمان ‌ ‌ ‌ زبان کرد چون شعلہ آتش فشان
(مبارز طلب)
ہم آورد از اہل دین خواست کرد ‌ ‌ ‌ نیاورد تابش کسے در نبرد
پس آن شیر حق صاحب ذوالفقار ‌ ‌ ‌ برآورد زان دیو جنگی دمار
چو کشتہ شد آن دیو لشکر شکن ‌ ‌ ‌ شکستہ دل لشکر اہرمن
پس آن مشرکان بعد اندک ستیز ‌ ‌ ‌ ز میدان گرفتند راہ گریز
عرب گشت مفتوح و دین شد بپا ‌ ‌ ‌ بیک زور بازوے شیر خدا
درین فضل و نصرت چو شیر خدا ‌ ‌ ‌ ملائک نبودند مردم کجا
پس آن افضل الناس و خیر الانام ‌ ‌ ‌ نباشد چرا بعد احمد امام
زہے القائے ولے خدا ‌ ‌ ‌ کہ گفتش پیمبر امام التقا

نصرت دین در غزوۂ حنین

[illegible] نصرت خدا جناب امیر

خدا مدح خوفش بقرآن نمود
یخافون بود شاہدش با نمود

چنین خوف او از خداوندگار
ببین یک ز قول ضرار از ہزار

پس از جملہ یاران ہمان مرتضیٰ
بود اکرم النّاس نزد خدا

چو شد اکرم الناس پس او ضرور
نبیٔ را خلیفہ و ولیّ الامور

زہے جود و ایثار آن مقتدا
کہ بستود آنرا بقرآن خدا

گہے در دہش چو انعام تام
بفرمود حق یطعمون الطّعام

گہے کرد فرقش بیک عز و ناز
زیک افسر ینفقون سرفراز

گہے یافت از جود و بخشش علیؑ
بہ تمغاے یؤتون خطاب ولی

گہے تیغ گاہے زرہ را فروخت
نظر را براسباب حاجت ندوخت

بخفتند ہم بچگان گرسنہ
نماندہ مگر میہمان گرسنہ

بسائل دہد نقد چندین ہزار
بمانند اطفال از فاقہ زار

ہمانا کہ بہر سخایش بیان
بود مایۂ حیرت عاقلان

بود ذکر جود و سخایش طویل
خلاصہ نمودش ز یاران شبیل

زہے از ہمہ الناس بالاتفاق
کہ دنیاے دون را بدادہ طلاق

ز اجرت ہمے کرد قوت عیال
تصدق نمودے از آن جزو مال

ز خمس غنائم گر آمد بسا
ہمیداد آنرا براہ خدا

بملبوس خود رقعہا دوختہ
ہمہ خودنمائی بدل سوختہ

چو نعلین و ہمچون غلاف حسام
ز نادارے از لیف خرما مدام

بماکول پس خشک نان جوین
از آن ہم نشد سیر آن شاہ دین

بیان جود و سخای جناب امیر

بیان بیزاری از دنیای جناب امیر

در عبادت و ریاضت جناب امیر ع

زہے اعبد الناس قدسی سیر … عبادت بود خود بسویش نظر
نشد نافلہ فوت ہم زان امیرؑ … گواہ است صفین و لیل الہریر
کہ می آمد از ہر طرف تیر و تیغ … ہمہ دشمنان بر سرش ہمچو میغ
تہجد ادا کرد در عین جنگ … نہ اندیشہ کردہ ز تیر و خدنگ
طریق ریاضات و ترتیب آن … مقامات عرفان حق عارفان
از آن شاہ عرفان بیاموختند … ازو اینچنین نعمت اندوختند
کسے در عبادت نظیرش خیال … بیابے بہ یحییؑ و عیسیؑ مثال

در مستجاب الدعا بودن جناب امیر ع

زہے کامل ایمان شہ اولیاؑ … ولی خدا مستجاب الدعا
دعا کرد بر بسر آن شاہ دین … شدہ عقل او مختلط بعد ازین
بجاسوس شامی دعا کرد شاہ … چو دل کور شد چشم آن روسیاہ
ز کتمان نص حدیث غدیر … بر اصحاب کردہ دعا آن امیرؑ
کسے گشت مبروص و از صدق دگر … کسے زان دعایش بگردید کور

در واقف غیب و پیشبین خبری بودن جناب امیر ع

زہے واقف غیب و راز نہان … کہ خیلے وقائع نمودہ بیان
شنیدند از آمدہ راہ دور … کہ کردند مارق ز دریا عبور
بفرمود حیدرؑ نہ ہرگز چنان ست … بگفتند باز اینکہ آن حق بیان ست
بفرمود نے پس رسید آن دیار … شدہ صدق قول و لے آشکار
پے قتل ذو الثدیہ آن راز دان … خبر داد در غزوۂ نہروان
تفحص کنان ہر کسے در شتافت … ولیکن بمیدان کس او را نیافت
بفرمود شہ باز کوشش کنید … نہ حرفے بتکذیب من بر زنید

چو بر کوشش خاص بشتافتند　　بزیر قتیلان شان یافتند
دگر گفت در حق حجاج شوم　　که حاکم شود او درین مرز بوم
کند قتل احباب من آن لعین　　چو قنبر بگردید واقع چنین
بقتل دگر مردمان جہان　　خبر داد و واقع شده ہمچنان
پے قتل نفس خود آن رازدار　　خبر داد و شد ہمچنان آشکار
بقتل حسینؑ شہید ستم　　بجا ہا بداده خبر بیش و کم
زہے مظہر معجزات عجاب　　کز آنہا بخیبر بود قلع باب
بیک دست برکند آنرا بزور　　سپر کرد و پل کرد و انداخت دور
چو گویمش اعجاز خیر البشرؐ　　نه چون کرد از دست ہمچون عمر
بجنات حربش بود مشتہر　　ببین غزوه مصطلق از سیر
دگر آنکه روزے بکوفه امیرؑ　　ہمے کرد وعظے بجمع غفیر
که یک اژدہا آمده نزد شاه　　بپرسید چیزے و بگرفت راه
دگر راه صفین چو شد فقد آب　　به لشکر شد از تشنگی اضطراب
بفرمود شه اینکه چاہے کنند　　بکندند چاہے ہمه مستمند
بدیدند در چاه سنگے عظیم　　دل مردمان شد زیاسی دو نیم
پس آن شاه دین رفت پائین چاه　　بر آن سنگ زد دست کرده نگاه
ببر کند و انداخت از اندرون　　چو برگے ببالا بیامد برون
ہمه چاه فی الفور پر آب شد　　از آن لشکر شاه سیراب شد
چو دیرانے دیر این حال دید　　مسلمان شده ہمره شه دوید

نظم معجزات سید دین جناب امیرؑ

دگر کرد ورد شمس را کردگار | همانا برای نوازش دو بار
چنین معجزہ بعد یوشع دگر | نشد لیکن از بهر آن راهبر
کنم تا کجا معجزاتش بیان | درین مختصر پس بگویم چنان
کہ باشد حق او را چو گوید عقول | یک اعجاز از معجزات رسولؐ
بذاتش کہ معجز نما آمده | شده جمع اوصاف متضادّه
ازین جملہ اوصاف زوج بتولؑ | بود افضل الناس بعد از رسولؐ
زہے اختصاص علیؑ ولی | بهر امر از لطف حق با نبیؐ
کہ پرورد او را در اشال پسر | در آغوش و بر دوش خیر البشرؐ
باو علم اسرار باطن نهاد | دگر رایت و دختر خویش داد
بوقت غضب خدمت مصطفیؐ | نمی زد کسی حرف جز مرتضیؑ
زہے قربت و وصل زوج بتولؑ | باولاد و صهر و نسب با رسولؐ
کہ حسنینؑ او را همان مصطفیؐ | بفرمود اولاد خود بر ملا
زہے فضل ذات علیؑ ولی | کہ محبوب پروردگار و نبیؐ
هم او دوستدار خدا و رسولؐ | بود شاهد آن صحاح فحول
ازین نیز بالا کہ از هر بشر | بہ نزد خدا هست محبوب تر
برین افضلیت برین جاه و خیر | گواه اند اصحاب و هم نقل طیر
دگر عائشہ گفت کز هر بشر | بہ نزد نبیؐ بود محبوب تر
نسائے بیاورد نقل و بیان | کہ میداشت او را نبیؐ مثل جان
پئے خویش هرچہ از خدا خواستہ | همان بهر آن مرتضیؑ خواستہ

اختصاص جناب امیرؑ بہ رسول خداؐ

قربت و وصل جناب امیرؑ بہ رسول خداؐ

محبوب خدا و رسولؐ بودن جناب امیرؑ

محبوب خدا و رسولؐ بودن او

پس آن حب او داشت چون شیء چنان — تو گوئی که عشقی بود در میان

چنین نقلها مید هند این نشان — که بوده علی افضل مردمان

زہے عزت حب آن مقتدا — که کردش خدا و نبی فرض ما

بقرآن ست آیه مودت گواه — احادیث هم از رسالت پناه

بود حب او جزو ایمان و دین — نفاقی بود هم با و بغض و کین

زہے اتحاد علی و نبی — بوجه کمالات لبس معنوی

بخاری بیاورد هم با صفا — کز و مصطفا و خود از مصطفا

ز خویشی بود اتحادی چنان — که بودند خویشانش هم دیگران

هم این هر دو را ایزدم بالوفاق — نموده زیک نور خود اشتقاق

ز روی اخوت چو ظل قبول — خدا ختم کرده که نفس رسول

زہے کشتی نوح بحر نجات — تخلف از و موت بعد از ممات

زہے حق شعاری بنص جلی — که حق همچو ظل بود با آن ولی

زہے شان قدسش که خود آن اله — بفرمود تطهیر او از گناه

نه این قدس تطهیر ما توام بود — مگر مثل تطهیر معصوم بود

از ینوجه هم بوده باشد چنان — نباشد بر مرد دانا نهان

که در خانه حق ولادت بکرد — بمسجد گذر در جنابت بکرد

چنین پاک و حق گو سزد حکمران — نه خاطی و عاصی برین مردمان

زهی اصطفایش که بعد از رسول — دوم خیر خلق ست زوج بتول

چو خیر البریه شد او بی شقاق — همان افضل مردمان بالوفاق

واجب بودن محبت جناب امیر علیه السلام

اتحاد جناب امیر با رسول خدا

تشبیه جناب امیر بکشتی نوح

حق بودن با علی

معصوم بودن جناب امیر علیه السلام

مستحق بودن جناب امیر بعد پیغمبر

زہے رفعت قدر عقبای او — زہے جای محمود و اعلای او

کہ بر حوض و ر وارداں اولین — بخلد برین با پیمبر قرین

پس اینجا ببین قدر آن بوتراب — کزین نیست بہتر بعقبیٰ ثواب

زہے آن قریشے ز روی نسب — رئیس عرب از سوی جدواب

زہے سید و قائد مسلمان — امیر ہمہ از رسول زمان

زہے نائب عام خیر الانام — برامت ولی الامور و امام

ندائے کہ از قول پاک خدا — ولایت علی راست با مصطفا

ہمان قول حق آیت انما ست — کز اصحاب مروی پی مرتضی ست

خوشا این امامت کہ آنرا رسول — بتصریح فرمود ہم با قبول

دم بعثت و بعد آن بر غدیر — کہ مولا و والی خلیفہ وزیر

بفرمود وقت تبوک آن نبی — کہ تو ہمچو ہارون بمن ای علی

بیارند اینہم سبی ماہران — کہ زان پس بگفتہ رسول زمان

کہ نبود سزاوار من ای علی — کہ بروم مگر تو خلیفہ شوے

مرادست ہر منزلت در مثال — چہ اینجا عموم ست و ہم اتصال

مگر چون نبوت بر اہل داد — بود خارج از عقل نبود مراد

فضائل اگر جملہ مقصود نیست — دگر ہیچ تشبیہ موجود نیست

پس این قول باشد عبث بیخفا — کہ فضلے نباشد پے مرتضی

مگر بود این قول خوش فضل و جاہ — برین ست اقوال یاران گواہ

بدین فضل کرد احتجاج آن امیر — بہ پیش ابوبکر و جمع غفیر

یکجا بودن جناب امیر ع
بر حوض و بہ خلد در آخرت

رئیس عرب بودن جناب امیر ع
از سوی جد و پدر

سید و امیر مسلمان
بودن جناب امیر ع

ولی الامور بودن
جناب امیر ع بنص آیہ
انما ولیکم اللہ

خلیفہ و وزیر و وصی
بودن جناب امیر ع
از وقت بعثت رسول

خلیفہ و وزیر بودن جناب امیر ع
مثل حضرت ہارون ع
از حدیث منزلت

پس این فضل آن شہ بود بی نظیر   نبودہ مثیلے درین با امیرؑ

زہے آنکہ از چون حدیث ثقل   تمسک باو فرض در ہر عمل

بحکم نبیؐ طاعتش فرض عام   دگر فرقت از وے گشتہ حرام

ہر آنکس کہ فرمانبر مصطفےٰ است   ہمان شخص فرمان بر مرتضیٰ است

کسے گر علیؑ ولی را گذاشت   پس او خود خدا و نبیؐ را گذاشت

زہے آن وصے نبیؐ در انام   بہ تخصیص و تصریح خیر الانامؐ

چو بودہ وصے نبیؐ نکو   بناشد خلیفہ چرا بعد او

زہے آن مؤدے خیر الانامؐ   پے دین و ہم وعدہ ہا را تمام

وصیت کند ہیچو ہر رہبرے   بذات خلیفہ نہ با دیگرے

چو بودہ مؤدے امر رسولؐ   خلیفہ نباشد چرا بر فحول

زہے وارث مصطفےٰؐ در انام   چو بودہ ست وارث بباشد امام

نہ معزول گشتہ وزیر آنچنان   نہ مامور گشتہ اسیر آنچنان

پس اکنون تامل بکن بی شقاق   کرا ہمچنین فضلہا بالوفاق

چنین فضل بی مثل اے بیخبر   نبودہ بذات عتیق و عمر

کجا فضل بودند مطعون لبا   بجہل و با فعال شنعت فزا

چنانچہ بیان لبا طعن شان   گذشتہ با قبل آنجا بخوان

ہمین فضل خوش بس پی بوترابؑ   کہ بر وے نکردہ گہے حق عتاب

شیوخ تو از ناسزا کارہا   معاتب بگشتند خود بارہا

نمیداشت بوبکر بل ہم عمر   لیاقت بہ نزدیک خیر البشرؐ

واجب بودن تفضیل
جناب سید البریت

وصی بودن جناب امیر
از سوی رسول انام

مؤدی دین و
وعدہ ہای رسول
بودن جناب امیر

وارث بودن
جناب امیر صلوٰۃ اللہ علیہ

که در امر دین افسرے و عمل — دهد هر یکے را رسولؐ اجل
نگشتند مامور حکم دگر — چو عمرو و اسامه بحال تبر
مگر آن علیؑ ولی همچو شاه — نه مامور گشته گهی در سپاه
بخیبر چو گشتند سالار جیش — هزیمت بخوردند و در قلب طیش
به تبلیغ سوره برائت رسولؐ — فرستاده بوبکر را از فحول
بحکم خدا کرد معزول از آن — علیؑ را فرستاد شاه زمانؐ
ببین هر که باشد چنان اجنبی — که از بهر تبلیغ عهد نبیؐ
ندارد خداوند او را قبول — کجا زیبدش نائبی رسولؐ
چو گردید او در نماز عوام — برنجورے شاه از خود امام
از آن چون خبر یافت پس درمیان — بمسجد در آمد رسولؐ زمان
نه مهلت بداده که یار همام — نماز خودش را نماید تمام
معین چو شد بهر صدقه عمر — زبهر تعظیمش واپس آمد دگر
بوقت مرض منع کرده رسولؐ — که نکند امامت عمر بر فحول
چو بوده چنین حال هر دو کسان — خلافت کجا بهر شان در جهان
بزعم تو گر یک دو فضل عتیق — عمر از غرض گفت بهر رفیق
مسلم نکردش ور انصار کس — که آن از صنیع عمر بود و بس
حقیقت چو فضلش ندریافتند — پس اهل غرض فضلها بافتند
بهر حال هر فضل بیش و اقل — بود پست از قدر و فضل ثقل
که فضل ثقل بود متبوع عام — دگر فضلها تابعش والسلام

خلافت

بنی ہاشم وہمچو سلمان ما — بگفتند فاضلترین مرتضا

بیاورد احمد کہ شیر و دو د — زیاران بہر مدح سبقت ربود

چو فاضلترین صحابہ علیؑ ست — امامت ز قرآن حق آن ولی ست

دگر اینکہ بوبکر یار عنود — امارت حق خود ندانستہ بود

چو میداد وش اول پی دو نفر — کہ یک بو عبیدہ است و دیگر عمر

اگر از خلافت بود فضل او — بود بہر آن ہر دو فضل نکو

چہ فضلے کہ باشد بہ از مرتضاؑ — پس افضل بود بو عبیدہ بسا

دگر کرد اقالہ ابوبکر پیر — ز کار خلافت بجمع کثیر

دگر داشت شک در حقش آن خجل — مگر تا فرو رفت پایش بگل

دگر ہمچنان آن عمر بے نہفت — علیؑ را ز بوبکر او لے بگفت

ازین پس چو گوئی ابوبکر را — برائے خلافت احق برملا

بحق تو این نقل آید درست — کہ خصم ست ست و گواہانش چست

ولیکن علیؑ و لے الامور — خلافت بدانست حقش ضرور

با جماعیان گفت و فرمود راست — بباب خلافت کہ این حق ماست

گر از بعد شش ماہ بیعت گرفت — باکراہ بود آن نداری شگفت

حق خویش و ہم قابلیت بکار — چنان کرد بر انجمن آشکار

کہ زان پس بنیارست کس مرد و زن — تو گوئی کہ مہرے زدہ بر دہن

ز عجز جواب ہمان شاہ صاف — بکردند بر فضل و حق اعتراف

کنون تو چہ داری سر قیل و قال — کہ فاروق تو ہم ندید این مجال

چنانچہ گذشتہ است سابق ازین / چو خواہے در اجماع آمزا ببین

ہمین نہج در روز شورے امیرؑ / شمردہ فضائل بسے ناگزیر

نہ پیچید زان فضلہا سر کسے / اگرچہ بکردند کوشش بسے

چو نزدیک ما و شما ای عقول / سے علیؑ بود حق گو بنص رسولؐ

پس اکنون بحجت بگویم ترا / کہ بودہ خلافت حق مرتضیٰؑ

کسے کو رہ بودش بیک بد دلی / پس او کرد غصبش بقول علیؑ

ازین حق خلافت گہے رو متاب / کہ خواہند پرسید روز حساب

چو کردہ نبیؐ بہر نصب امام / دم مبعث و وقت مرگ اہتمام

تو آنرا پس پشت انداختی / کہ از لوح دل محو ہم ساختی

چو آید گہے پیش تو ذکر آن / بلکہ بتاشت کجا بیشوی سرگران

بہ تسویل سبے مغز با طنز و ناز / کنے بہر تاویل گردن دراز

فلا تلبسوا الحق بالباطل / و لا تترکوا الصدق للجاہل

تنبیہات مفیدہ

ہمہ این بیان حدیث غدیر / کہ شد زیب این نامۂ بی نظیر

دلیلاست خوش از براہین ما / کہ مے آورم بر حق مرتضیٰؑ

براہین دیگر بحق امیرؑ / برآیند از اخبار و قرآن کثیر

منہ پس بر اخبار اغیار گوش / ز بیت رسالت بگیر و بنوش

ہمین ست حاصل ازین گفتگو / کہ جز سوے این خانہ ناید رو

چہ در دریائے اختلاف روات — بجز این سفینہ نگردد نجات
ولے زان سفینہ تخلف چرا — بہ بی اقتدائے تصلّف چرا
چو شد اختلاف خلافت نخست — کرا شد ترا اقتدا گو درست
ابوبکر ہم دخت خیر الانامؐ — بگو بود زین ہر دو برحق کدام
ہمین نہج در متعہ حکم راست — بروح عمر گو تمسک کراست
بگو ہمچنین روز شورائی خویش — اگر رفتے کرارہ بتا میر پیش
ہمین نہج در خمس و تقسیم مال — نہ زنہار کردے تو تقلید آل
ہمین نہج در مسح خفین نیز — تخلف ز عترت چرا اے عزیز
ز روے روایات تو حیدرؑم — دگر ابن عباسؓ و ہم باقرؑم
بگردند وقت وضو مسح پا — در اینجا ترا شد کرا اقتدا
دگر در تراویح و دیگر امور — تخلف ز عترت سے کئے پر ضرور
چہ برکند عترت اساس قیاس — مگر مذہبت را ہمان یک اساس
بلا عترت اجماع گوئی درست — بتقلید شان نیز دعوائی چیست
ببین در صحیحین ای ہوشمند — کہ دارے ز عترت تو اخبار چند
روایات نواصب خوارج بہم — ز عترت روایات تو شاذ و کم
صحیح بخاری بگیر و کشا — کہ بینے رواتش نواصب بسا
ازانہا ست عمران آن شوم مرد — کہ مداحے ابن ملجم بکرد
ازو ہم روایت کند ای ستم — بخارے ولیکن نہ از صادقؑم
کہ بیداشت در حضرتش ظن بد — باغوائے قطان ہادی خود

مناجات

اصولت ببین اشعریه همه — فروع تو از بوحنیفه همه
ز دعوای تقلید عترت عجب — نه از کذب آزرم و غیرت عجب
چو جهال گوئی اگر بعد ازین — که نعمان ز صادق گرفتست دین
پس این مذهب و پیشوایت مگر — به نزد بخاری (ابوحنیفه ۱۲) نیست نامعتبر
چه از صادق اهلبیت رسول — بخاری تو داشت از بس عدول
کنون از امام خودش رو متاب — و یا دست کش از بخاری کتاب
چو زنده دلی اینقدر هست بس — نگیر و طوامیر دل مرده کس
ز دم خوش صلای ولائی امام — که در دو دهر از من بماند مدام
خدایا بجاه رسیم خویش — بآنکه در قرب پیش تو بیش
مپرس از حساب سیه کاریم — مگیر ایزدا از گنه کاریم

کرم از تو زیبد ای رب پاک
نه عدلی و خشمی برین مشت خاک

خاتمة الطبع از کاتب این کتاب مستطاب

الحمد لله المنان که درین زمان سعادت اقتران مثنوی منشور غدیر فی خلافة الامیر از تصنیفات عالم عامل و فاضل کامل زعیم الاماثل عدیم المماثل نادرة الزمان وحسنة الاوان القرم الغطریف والشهم الغطریف النابغ الامجد جناب مولانا المولوی السید محمد اعلی الله مقامه وزاد فی الخلد اکرامه حسب ارشاد فیض بنیاد خلف الصدق جناب مصنف علام اعنی عمدة الامراء العظام زبدة الرؤساء الفخام عین الاعیان رکن الارکان معدن الجود و الاحسان معین اهل الدین والایمان جناب سید سجاد حسین صاحب بهادر سشن جج عدالت ریاست بهرتپور دام اقبالهم العالی بفضل الله الموفور بتاریخ ۲۰ ماه اپریل سنه ۱۹۱۱ء مطابق ۲۰ ماه ربیع الثانی سنه ۱۳۲۹ھ یوم یکشنبه در مطبع مشهور بنزدیک و دور یعنی نولکشور واقع شهر لکهنؤ بسرپرستی عالیجناب رای بهادر بابو پراگ نرائن صاحب بهارگو مالک مطبع موصوف باهتمام بابو منوهر لال صاحب بهارگو سپرنٹنڈنٹ مطبع بتصحیح فخر الاولیاء ابو المعالی ظهیر الدین حکیم سید حسین صاحب المتخلص به گریان زیدی لکهنوی بقلم شیخ فدا حسین فدا الحسن و خوبی تمام و اهتمام مالا کلام باختتام رسید و مطبوع طبائع خاص و عام گردید

قطعهٔ تاریخ مشتمل بر بعض حالات فضیلت سمات مصنف مثنوی منشور غدیر عالم نحریر فاضل کبیر البارع المجد جناب مولانا السید محمد اعلی اللہ درجتہ فی الخلد بمحمد و آلہ اصحاب التطہیر و تالیف و طبع این تصنیف شریف و نظم لطیف از نتائج طبع شاعر شیرین زبان و ناظم درر غرر فصیح البیان صاحب ذہن نقاد و فکر وقاد نادرۃ الدہر اعجوبۃ الزمن جناب میر سید حسن صاحب وکیل آگرہ المتخلص بمضطر و سید متوطن قصبہ پہر سر صانہم اللہ الاکبر

بده ساقیا جام چون آفتاب — پر از بادهٔ الفت بوتراب
بیاو بریز و بده جام نور — مقطر مصفی چو آب طهور
بمستی ز حب علی دم زنم — ز جوشش ولا تا بکوثر رسم
بکن زمزمه کلک بلبل شیم — کنم حال مداح حیدر رقم
که مطبوع شد مثنوی غدیر — بعون عنایات رب قدیر
مؤلف که اسم شریفش جلی ست — سمی محمد ز نسل علی ست
ادیب و مفسر محدث فقیه — فضیلت مآب ست لاریب فیه
درین ظلمت هند روشن چو مهر — مثیلش ندیدا ست چشم سپهر
چنان رتبه دارد بعلم کلام — که شمس نهارست و بدر ظلام
کنی ضم چو اولادرا با علیٰ — شود نام نامی بابش جلی
رسد از اب و ام مر او را نسب — چو سلک گهر تا امیر عرب

بہر سر که مولد و موطن بود … ازین بلده اش نیست کس نابلد

کتاب نبوت امامت نوشت … حدیث غدیر خلافت نوشت

براهین آن جمله روشن چو خور … مضامین آن همچنا سفته دُر

جوابات آن تیغ و تیر و سنان … عدو گر به بیند شود نیم جان

اگر فخر رازی بداند که چیست … بگوید که بے شبهه حیدر وصی ست

مقال غزالی بود ناگزیر … که بے فصل باشد خلیفه امیر

کتاب سرور دل مومنان … ز هر بیت پیدا ست قصر جنان

کتابیکه هر باب او باب دین ست … کتابے که هر فصل او از یقین ست

کتابیکه هر لفظ او گل فشان … کتابیکه معنیش روح روان

کتابیکه هر حرف او روی حور … چو انهار تسنیم بین السطور

کتابیکه هر جدولش کهکشان … کتابیکه در منزلت آسمان

کتابیکه مملوست از امر و نهی … کتابیکه مقصود آن نشر وحی

کتابیکه گلدستهٔ تازه است … برای جمع مثل شیرازه است

سخن را داده طول سید حسن … بگو سال تاریخ سر علن

ز هجرت هزار و سه صد ده چو بود … که تصنیف این مثنوی را نمود

۱۳۱۰

بعد از چهل سال شد منجلی

ز تبلیغ ذا اکمل ز مولا علی

۱۰۳۲ ۹۱ ۷۷ ۱۱۰

سنه ۱۳۱۰ھ

دگر سال از طبع روشن بجو — صراط نجات ست نامہ بگو
۱۳۱۰ھ

بقا کہ از خلق او رفت زود — عیان مغفرہ سال فوتش نمود
۱۳۲۵ھ

چو این مثنوی یادگارش بماند — نکو نام در روزگارش بماند

سلیلش کہ ہمنام سجاد اوست — بلند اختر و صالح و نیک خوست

کتاب پدر چون بارثش رسید — با فسوس و حزن و حسرت بدید

خیالش چنان شد کہ شائع شود — نہ راضی بر آن شد کہ ضائع شود

بشد طبع این نسخۂ لاجواب — کند ہر دو را حق تعالے مثاب

ز تاریخ طبعش چو بُد مدعا — بمضطر چنین گفت طبع رسا

قلم کن سر اول و بازگیر — بتاریخ گو آن بیان غدیر

۱۳۲۹ھ

قطعہ تاریخ طبع مصنفہ جناب حکیم سید محمد ابو تراب صاحب جعفری المتخلص بہ شمیم

فقیہ و فاضل و علامۂ دہر — ادیب بی بدل در خلق جامع

مزین ذاتش از حسن کمالات — وجودش در تقدس بود بارع

چہ خوش این مثنوی تصنیف فرمود — بیاض صفحۂ او بدر لامع

شدہ از سعی موفور مصنف — مہ من کنت مولا نور ساطع

سن طبعش بگفتم از سر جہد — بہ اثبات امامت نص قاطع

۱۹۱۱ء

قطعهٔ تاریخ از جناب سید ضیاء حسنین صاحب ضیا پهرسری

مولوی سید محمد متقی	عالم و فاضل وحید روزگار
در خلافت گفت منشور غدیر	احتجاجات و ادلّهٔ استوار
مقصد اثبات وصیّ آسمان	مطلب هر لفظ قرآن بدار
سال طبع مثنوی گفته ضیا	معنی من کنت مولاه آشکار

سنه ۱۳۲۹ھ

قطعهٔ تاریخ از نتائج فکر جناب سید ناظم حسین صاحب وکیل ابن جناب سید کاظم حسین صاحب پهرسری

مولوی سید محمد صاحب زهد و ورع
متّقی و عابد و شب زنده دار و نیک ذات
فلسفی و منطقی و هم فقیه بے عدیل
عالم عالی مراتب فاضل والا صفات
از دلائل کرد اثبات نص خم غدیر
معنیش بهتر ز شهد و شکّر و قند و نبات
گفت ناظم بهر سال طبع منشور غدیر
معنیِ نصِّ جلی سرمایهٔ راه نجات

سنه ۱۳۲۹ھ

الحمد لله که امروز از مطالعهٔ این کتاب مستطاب فراغت حاصل
نمودم [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

مولوی سید محمد [illegible]
[illegible]

[illegible]

معنی من کنت مولاه آشکار

[illegible] ۱۳۲۹ [illegible]

قطعهٔ تاریخ از جناب منشی عنایت حسین صاحب عنایت مہتمم مطبع ہذا

طبع شد صد شکر منشور غدیر — شادمان هستند ارباب یقین

صیقل مرآة قلب مومنان — نوربخش عین ارباب یقین

کرد تصنیف این کتاب لاجواب — مولوی سیّد محمّد فخر دین

بعد اتمام از جهان بهر صلہ — پیش حیدر رفت در خلد برین

خوش احادیث نبی در سلک نظم — برکشید از حسن چون دُرّ ثمین

صاحب اقبال پور یادگار — گشت او بعد پدر مسندنشین

داد فرمان چون به نشر این کتاب — طبع گشته بهر نفع ناظرین

رتبهٔ حیدر ز آیات کتاب — در جهان روشن تر از مهر مبین

گفت احمد در غدیر از حکم حق — جانشین کردم علی را بالیقین

هر که من مولاے او باشم بخلق — هست مولایش امیر المومنین

بعد احمد در جهان لاریب فیه — بهترین اولین و آخرین

حجّت حق واقف سرّ خدا — فاتح خیبر امام اولین

اے عنایت از عنایات خدا — یافتم تاریخ بهر طبع این

چون سر بدبین شکستم شد عیان — رهنماے اولین نیز آخرین

سنہ ۱۳۲۹ھ